
POLICIJA I SIGURNOST

Broj 3/19.

- 241 Ana Butković, Zdravko Valenta, Mirela Šentija Knežević:
Povezanost iskustva s policijom s određenim aspektima
građanske percepcije policije
- 255 Željko Z. Spalević, Ljubiša Konatar: Ugrožavanje
državnih dužnosnika u Crnoj Gori
- 270 Nikola Protrka: Računalna prijevара – analiza
djelotvornosti otkrivačke djelatnosti
- 284 Silvio Bratković: Cjeloživotno obrazovanje policijskih
službenika u Republici Hrvatskoj

Polic. sigur. (Zagreb) – god. 28 – br. 3, str. 241 – 415, Zagreb, srpanj – rujan 2019.

POLICIJA I SIGURNOST

Godina 28 – Broj 3/19.

Časopis je u razdoblju od 1953. do 1991. godine izlazio pod nazivom Priručnik za stručno obrazovanje radnika organa unutrašnjih poslova

Polic. sigur. (Zagreb) – god. 28 – br. 3, str. 241 – 415, Zagreb, srpanj – rujan 2019.

Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske

Nakladnik/Publisher: **Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske**, Policijska akademija/
Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, Police Academy

Za nakladnika/For the Publisher: Dubravko Novak

Uređivački odbor/Editorial Board: Nikola Milina, mr. sc. Cvjetko Obradović, Ante Delipetar, Dubravko Novak, dr. sc. Davorka Martinjak

Stručni odbor/Expert Board: dr. sc. Krunoslav Borovec (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), dr. sc. Ruža Karlović (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), dr. sc. Ivana Glavina Jelaš (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), dr. sc. Mirjana Kondor-Langer (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), doc. dr. sc. Josip Pavliček (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), prof. dr. sc. Leo Cvitanović (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu), prof. dr. sc. Marija Definis-Gojanović (Medicinski fakultet Sveučilišta u Splitu), doc. dr. sc. Zvonimir Tomičić, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet, prof. dr. sc. Gorazd Meško (Fakulteta za varnostne vede Univerza v Mariboru, Republika Slovenija), prof. dr. sc. Nedžad Korajlić (Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, Republika Bosna i Hercegovina), dr. Anton Dengg, pukovnik (Landesverteidigungsakademie Wien / Institut für Friedenssicherung und Konfliktmanagement, Wien, Österreich)

Glavni urednik/Editor in Chief: doc. dr. sc. Stjepan Gluščić

Urednici/Editors: Antonija Rakuljić i Nikša Jelovčić

Lektorica/Language Editor: Slava Rosandić

Korektorica/Proofreader: Slava Rosandić

Adresa uredništva/Editorial Address: MUP RH, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, Zagreb, Avenija Gojka Šuška 1

Naklada/Printing: 500 primjeraka/copies

Priprema i tisak/Print and Typeset: Intergrafika TTŽ, Bistranska 19, Zagreb

Časopis je uvršten u bibliografske baze podataka/The Journal is included in the bibliographics databases of: Ulrich's Periodicals Directory, Elektronische Zeitschriftenbibliothek/Electronic Journals Library i Web of Science Core Collection (ESCI)

ISSN 1848-428X (online)

Časopis je u razdoblju od 1953. do 1991. godine izlazio pod naslovom Priručnik za stručno obrazovanje radnika organa unutrašnjih poslova/The journal was published under the title Manual for Professional Training of Law Enforcement Officers in the period from 1953 to 1991.

© *Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, Police Academy*. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the publisher.

Pretplata/Subscription: Časopis Policija i sigurnost izlazi četiri puta godišnje. Godišnja preplata na časopis Policija i sigurnost za fizičke osobe iznosi 120,00 kn, a za pravne osobe 240,00 kn. Narudžbe se šalju na adresu: MUP RH, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, 10 040 Zagreb, Avenija Gojka Šuška 1. Uplaćuje se na IBAN državnog proračuna: HR1210010051863000160 model broj: HR63 s pozivom na broj primatelja: 7005-713-22365.

Tel.: + 385 1/2426 303, fax.: + 385 1/2426 419.

The journal Police and Security is published quarterly. The annual subscription to the journal Police and Security for individuals is 120,00 kunas, and for legal persons is 240,00 kunas. Subscription should be sent to the following address: Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, Publishing Department, Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb. Payment should be made to the state treasury transfer account: HR121001005-1863000160 with reference number 7005-713-22365.

Tel.: + 385 1/2426 303, fax.: + 385 1/2426 419.

SADRŽAJ

- 241 Ana Butković, Zdravko Valenta, Mirela Šentija Knežević: Povezanost iskustva s policijom s određenim aspektima građanske percepcije policije (*izvorni znanstveni članak*)
- 255 Željko Z. Spalević, Ljubiša Konatar: Ugrožavanje državnih dužnosnika u Crnoj Gori (*izvorni znanstveni članak*)
- 270 Nikola Protrka: Računalna prijevarena – analiza djelotvornosti otkrivačke djelatnosti (*prethodno priopćenje*)
- 284 Silvio Bratković: Cjeloživotno obrazovanje policijskih službenika u Republici Hrvatskoj (*pregledni znanstveni članak*)
- 308 Toni Ljubić, Ivana Kružić, Željana Bašić, Šimun Anđelinović: Uloga i vrijednost frontalnih sinusa u forenzici (*pregledni znanstveni članak*)
- 325 Ana Banovac, Željana Bašić, Ivana Kružić, Šimun Anđelinović: Procjena dobi kod vještačenja dječje pornografije (*pregledni znanstveni članak*)
- 341 Davor Labaš, Dražen Kralj, Davor Štrk: Organiziranje kao funkcija upravljanja u policijskoj postaji (*stručni članak*)
- 358 Dalibor Jurić, Marijo Rošić: Kako financirati provedbu operativnih aktivnosti putem Europolu (*stručni članak*)
- 376 Marinela Baboselac-Marić, Kristina Zadro Omrčen: Nepoželjna organizacijska ponašanja – što znamo i što možemo? (*stručni članak*)
- 401 Toni Ljubić, Ivana Kružić, Šimun Anđelinović, Bruno Nahod, Perina Vukša Nahod, Željana Bašić: Izazovi projekta Forenzično-kriminalističko nazivlje (FuNK) u definiranju pojmova iz područja identifikacije (*stručni članak*)

Sudska praksa

- 410 Damir Juras: Alkotestiranje policijskih službenika
- 413 Damir Juras: Odvojenost disciplinske i prekršajne odgovornosti policijskih službenika
- 416 Upute autorima

CONTENTS

- 241 Ana Butković, Zdravko Valenta, Mirela Šentija Knežević: Associations Between Police Encounters and Certain Aspects of Citizen's Police Perception
- 255 Željko Z. Spalević, Ljubiša Konatar: The Endangerment of Statesmen in Montenegro
- 270 Nikola Protrka: Computer Fraud – Analysis of Effectiveness of Discovery Activity
- 284 Silvio Bratković: Lifelong Education of Police Officers in the Republic of Croatia
- 308 Toni Ljubić, Ivana Kružić, Željana Bašić, Šimun Anđelinović: The Utilization of Frontal Sinuses in Forensics
- 325 Ana Banovac, Željana Bašić, Ivana Kružić, Šimun Anđelinović: Age Estimation in Forensic Examination of Child Pornography
- 341 Davor Labaš, Dražen Kralj, Davor Štrk: Organizing as a Management Function in a Police Station
- 358 Dalibor Jurić, Marijo Rošić: How to Finance Implementation of Operational Activities Through Europol
- 376 Marinela Baboselac-Marić, Kristina Zadro Omrčen: Counterproductive Organizational Behaviour – What We Know and What We Can?
- 401 Toni Ljubić, Ivana Kružić, Šimun Anđelinović, Bruno Nahod, Perina Vukša Nahod, Željana Bašić: Challenges of the Forensic and Criminal Investigation Terminology Project in Defining Terms from Identification Domain

Court Practice

- 410 Damir Juras: Alcohol Testing of Police Officers
- 413 Damir Juras: Separating Disciplinary and Violation Liability by Police Officers
- 416 Instructions to authors

ANA BUTKOVIĆ*, ZDRAVKO VALENTA**, MIRELA ŠENTIJA KNEŽEVIĆ***

Povezanost iskustva s policijom s određenim aspektima građanske percepcije policije

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati percepciju policije kod učenika šestih razreda i njihovih roditelja u Gradu Zagrebu te ispitati ulogu osobnog i posrednog neugodnog iskustva s policijom na tu percepciju. Podaci su prikupljeni za 959 (51 % djevojčica) učenika šestih razreda 15 osnovnih škola Grada Zagreba, te njihovih 397 (77 % majki) roditelja. Prosječna dob učenika bila je 11.87 godina ($SD = 0.54$), a roditelja 43.08 ($SD = 5.42$). Učenici su odgovarali na pitanja koliko su zadovoljni radom policije i zaštitom koju im policija pruža te bi li se obratili policajcu za pomoć. Većina učenika (73 %) zadovoljna je ili jako zadovoljna radom policije i većina bi se učenika (67 %) svakako obratila policajcu za pomoć. Roditelji su pitani imaju li općenito povjerenja u policiju, jesu li zadovoljni radom policije i zaštitom koju im policija pruža, bi li se obratili policiji za pomoć, te misle li da je za dobar odnos policije i zajednice važan redoviti kontakt s policijskim službenicima. Na sva navedena pitanja preko 70 % uzorka odgovorilo je da se uglavnom ili u potpunosti slažu s tvrdnjama. I kod učenika (88 %) i kod roditelja (81 %) većina uzorka nije imala neugodno iskustvo s policijom. Međutim, rezultati ukazuju na to da postoji veza između neugodnog iskustva s policijom, kako osobnog tako i posrednog, i negativne percepcije policije. Kod učenika koji imaju osobno ili posredno neugodno iskustvo postojala je veća vjerojatnost da budu manje zadovoljni i spremni obratiti se policiji za pomoć, a kod roditelja da budu manje zadovoljni te imaju manje povjerenja u policiju.

Ključne riječi: iskustvo s policijom, povjerenje, suradnja s policijom, zadovoljstvo policijom, mladi, odrasli.

* doc. dr. sc. Ana Butković, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska.

** Zdravko Valenta, Policijska uprava zagrebačka, MUP RH, Hrvatska.

*** prof. log. Mirela Šentija Knežević, univ. spec. admin. urb., Gradski ured za zdravstvo, Zagreb, Hrvatska.

UVOD

Znači li svako policijsko postupanje prema građanima, ujedno za građanina neugodno iskustvo s policijom? Odgovor možda nije samo jedan, a niti jednostavan. Proceduralna pravda definira se kao pravednost procesa koje koriste oni u poziciji moći kad donose svoje odluke. Teorije proceduralne pravde polaze od pretpostavke da je pri procjeni pravednosti neke socijalne interakcije važno uzeti u obzir i karakteristike procedure. To dovodi do toga da se ljudi više oslanjaju na proceduralnu pravdu, a ne na sam ishod kad procjenjuju legitimnost osoba u pozicijama moći (Tyler, 1988). Činjenica je da građani još uvijek u velikoj mjeri nazočnost policije, policajca – na nekome mjestu – u prvoj reakciji povezuju s pojedinim potencijalnim problemom. To nužno ne mora značiti neugodno iskustvo s policijom, ali policijsko postupanje prema građaninu, pojedincu ili njemu bliskoj osobi, građani mogu doživjeti kao neugodno iskustvo. Nedavni pregled istraživanja o utjecaju percepcije pravednog postupanja policije na poštovanje zakonodavstva građana pokazao je da istraživanja konzistentno pokazuju da je proceduralno pravedan tretman blisko povezan s percepcijom policijske legitimnosti koja je pak povezana s poštovanjem zakonodavstva (Nagin i Telep, 2017). Drugim riječima, kad ljudi imaju dojam da policija pravedno postupa, spremniji su surađivati s policijom i poštovati zakone.

Ovaj nalaz pokazan je za odrasle osobe, a što je s mladima? Jedno od prvih istraživanja percepcije proceduralne pravde na doživljaj legitimnosti policije kod mladih provela je Hinds (2007) na uzorku učenika dobi između 14 i 16 godina u Australiji. U tom istraživanju pokazalo se da je najznačajniji pozitivni prediktor doživljaja legitimnosti policije percepcija proceduralne pravde, dok je najznačajniji negativni prediktor bio negativno iskustvo s policijom. Hinds (2009) je na istome uzorku pokazala da pozitivan doživljaj legitimnosti policije predviđa spremnost za pomoć policiji, a nakon provođenja intervencije za poboljšanje odnosa policije i mladih koja je uključivala neformalna druženja tijekom godine dana, spremnost za pomoć policiji predviđali su doživljaj legitimnosti policije i sudjelovanje u intervenciji. Murphy (2015) je također provela istraživanje u Australiji na 513 adolescenata, dobi između 12 i 17 godina, i 2611 odraslih, dobi između 18 godina i 94. godine, o vezi legitimnosti policije mjerene kroz povjerenje u policiju i poštovanje pravila i percepcije proceduralne pravde, te spremnosti prijave zločina policiji. I na uzorku odraslih i na uzorku adolescenata percepcija proceduralne pravde bila je pozitivno povezana s doživljajem legitimnosti policije i spremnosti prijave zločina policiji. Usporedba tih dvaju dobnih uzoraka pokazala je da je proceduralna pravda podjednako važna i odraslima i adolescentima za doživljaj legitimnosti policije, dok je adolescentima bila čak i nešto važnija za spremnost prijave zločina nego kod odraslih. Chow (2011) je proveo istraživanje u Kanadi na 262 učenika dobi između 14 i 19 godina o stavovima prema policiji. U svom istraživanju pokazao je da je zadovoljstvo policijom bilo veće kod učenika koji su bili stariji od 16 godina, imali pozitivnije stavove prema školi, nisu imali neugodno iskustvo s policijom, nisu bili žrtve nekog zločina i koji se nisu upuštali u nelegalne aktivnosti. Stamatakis (2016) je proveo istraživanje u Brazilu na adolescentima dobi između 13 i 16 godina i pronašao da su sudionici koji su policiju doživjeli kao neučinkovitu, 25 puta je vjerojatnije doživjeli i kao nepravednu, a u kontekstu proceduralne pravde doživljaj policije kao nepravedne 6 je puta povećavao vjerojatnost da sudionici nemaju povjerenja u policiju.

Većina istraživanja percepcije policije provođena su transversalno, ali ima i longitudinalnih istraživanja. Gau (2010) je provela longitudinalno istraživanje na odraslima u razmaku od 3 godine u kojem se ispitalo povjerenje u policiju. Rezultati su pokazali da povjerenje u policiju u drugoj vremenskoj točki najbolje predviđa prethodno povjerenje u policiju u prvoj vremenskoj točki, ali i kvaliteta kontakta s policijom. Stewart, Morris i Weir (2014) pratili su skupinu američkih adolescenata od 12. do 16. godine i pronašli su da oko polovice muških (48.9 %) i ženskih (53.4 %) sudionika imaju stabilne pozitivne stavove o policiji, a također dio uzorka imao je stabilne, ali lošije stavove o policiji. Međutim, dio uzorka imao je pozitivne stavove do otprilike 13. godine, a zatim su stavovi postajali sve negativniji do 16. godine. Butković, Valenta i Tišma (2016) utvrdili su na uzorku učenika u Zagrebačkoj županiji koji su sudjelovali u istraživanju kada su bili u šestome razredu osnovne škole i zatim ponovno kad su bili u prvome razredu srednje škole, da je 60 % onih koji su bili zadovoljni ili jako zadovoljni radom policije u šestom razredu bilo zadovoljno ili jako zadovoljno radom policije i u prvom razredu srednje škole.

Osim osobnih iskustava s policijom, na naše stavove utječu i iskustva nama bliskih osoba. Rosenbaum, Schuck, Costello, Hawkins i Ring (2005) proveli su istraživanje u dvije vremenske točke na građanima Chicaga i pokazali da na negativne stavove prema policiji, osim ranijih negativnih stavova, utječu negativna izravna iskustva, ali i pozitivna i negativna vikarijska iskustva. Negativna vikarijska iskustva dovodila su do jačih negativnih stavova prema policiji, dok su pozitivna vikarijska iskustva dovodila do smanjenja negativnih stavova prema policiji. Fine i sur. (2016) u svome istraživanju pokazali su da adolescenti koji imaju prijatelje koji su uhićeni imaju negativnije stavove prema pravnom sustavu nego oni koji nemaju prijatelje koji su uhićeni. Uhićenje prijatelja ima najveći utjecaj na stavove onih koji to doživljavaju prvi put. Autori naglašavaju da se stavovi formiraju akumulacijom socijalnih iskustava, kako osobnih tako i vikarijskih, odnosno da na naše stavove utječu i iskustva koja imaju nama bliske osobe. Na sličan zaključak upućuju i rezultati istraživanja – Sindall, McCarthy i Brunton-Smith (2017) – koji su usporedili stavove o policiji djece u dobi između 10 i 15 godina i njihovih roditelja. Mladi čiji su roditelji imali pozitivan stav prema policiji imali su 30 % veću vjerojatnost da i sami imaju pozitivan stav prema policiji. Osim toga, ovo istraživanje je također pokazalo da dolazi do opadanja povjerenja u policiju s dobi i da osobno neugodno iskustvo s policijom doprinosi manjem povjerenju u policiju.

1. METODOLOGIJA – CILJEVI ISTRAŽIVANJA I METODE RADA

1.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati osobno i posredno iskustvo s policijom, zadovoljstvo radom policije i spremnost obraćanja za pomoć policiji kod učenika šestih razreda te osobno i posredno iskustvo s policijom, povjerenje i zadovoljstvo radom policije, spremnost obraćanja za pomoć policiji te važnost kontakta s policijom kod njihovih roditelja u Gradu Zagrebu. Očekivalo se da će osobno i posredno neugodno iskustvo s policijom biti povezano s negativnijom percepcijom policije i kod učenika i kod njihovih roditelja.

1.2. Anketni upitnik

Učenci i roditelji odgovarali su na niz pitanja u anketnom upitniku. Pitanja su preuzeta iz ranijih istraživanja koja su ispitivala iskustvo s policijom i percepciju policije.

Osobno i posredno iskustvo s policijom. Iskustvo s policijom ispitano je jednom česticom „Imate li neugodno iskustvo s policijom?“ pri čemu su ponuđene četiri kategorije odgovora: „da, osobno“, „da, netko iz moje obitelji“, „da, netko od mojih prijatelja/znanaca“, „ne“. Naknadno su odgovori „da, osobno“, „da, netko iz moje obitelji“ i „da, netko od mojih prijatelja/znanaca“ grupirani u jednu kategoriju. Sličan način mjerenja iskustva s policijom korišten je i u drugim istraživanjima (npr. Chow, 2011).

Zadovoljstvo policijom. Zadovoljstvo policijom ispitano je jednom česticom „Zadovoljan sam radom policije i zaštitom koju mi pruža.“, a sudionici su trebali procijeniti svoje slaganje odnosno zadovoljstvo na skali sa 5 stupnjeva. Ponuđen je bio i odgovor „ne znam“. Jedna čestica za mjerenje zadovoljstva policijom korištena je i u drugim istraživanjima (npr. Hinds i Murphy, 2007; Ho i Cho, 2017).

Spremnost obraćanja policiji za pomoć. Spremnost obraćanja policiji za pomoć ispitana je jednom česticom. Roditelji su trebali procijeniti svoje slaganje s tvrdnjom „Obratio bih se policiji za pomoć.“ na skali sa 5 stupnjeva, a ponuđen je bio i odgovor „ne znam“. Učenci su pitani „Bi li se obratio policajcu za pomoć?“, a ponuđena su im tri odgovora: „da, svakako“, „nisam siguran“ i „ne, ne bih“. Spremnost obraćanja policiji mjerena je jednom česticom i u drugim istraživanjima (npr. Wehrman i De Angelis, 2011).

Uz ova pitanja roditelji su još odgovorili na pitanje o povjerenju i važnosti kontakta s policijom.

Povjerenje u policiju. Roditelji su na skali sa 5 stupnjeva trebali izraziti svoje slaganje s česticom „Općenito, imam povjerenja u policiju.“, a ponuđen je bio i odgovor „ne znam“. Povjerenje je i u drugim istraživanjima ispitivano jednom česticom (npr. Gau, 2010).

Važnost kontakta s policijom. Važnost kontakta s policijom ispitana je jednom česticom „Za dobar odnos policije i zajednice važan je redovit kontakt s policijskim službenicima.“ Roditelji su na skali sa 5 stupnjeva trebali izraziti svoje slaganje, a bio je ponuđen i odgovor „ne znam“.

1.3. Uzorak

U provedbi ovog istraživanja korištena je kvantitativna metoda terenskog anketiranja u osnovnim školama na području Grada Zagreba. Prije prikupljanja podataka, odabran je uzorak 15 osnovnih škola koje će sudjelovati u istraživanju. Uzorak je odabran iz populacije učenika obaju spolova upisanih u šesti razred zagrebačkih osnovnih škola kao probabilistički klaster uzorak škola kojim je osigurana reprezentativnost prema tipu i veličini škole. Prilikom odabira osnovnih škola pazilo se da budu zastupljene osnovne škole koje se nalaze na području svih devet policijskih postaja u Gradu Zagrebu. Podaci su prikupljeni tijekom školske godine 2016./2017. u okviru sata razredne zajednice za učenike 6. razreda, odnosno roditeljskog sastanka za njihove roditelje, a podatke su prikupili policijski službenici. Istraživanje je provedeno u potpunosti anonimno i dragovoljno, a suglasnost za sudjelovanje u istraživanju roditelji su dali za sebe i svoju maloljetnu djecu.

S obzirom na broj učenika u školama odabranima u uzorak, bilo je predviđeno prikupljanje podataka za 1067 učenika i njihovih roditelja. Podaci su prikupljeni za 959 učenika (51 % djevojčica) što predstavlja 90 % predviđenog uzorka, te za 397 roditelja (77 % majki), što predstavlja 37 % uzorka. Prosječna dob učenika bila je 11.87 godina ($SD = 0.54$), a roditelja 43.08 ($SD = 5.42$).

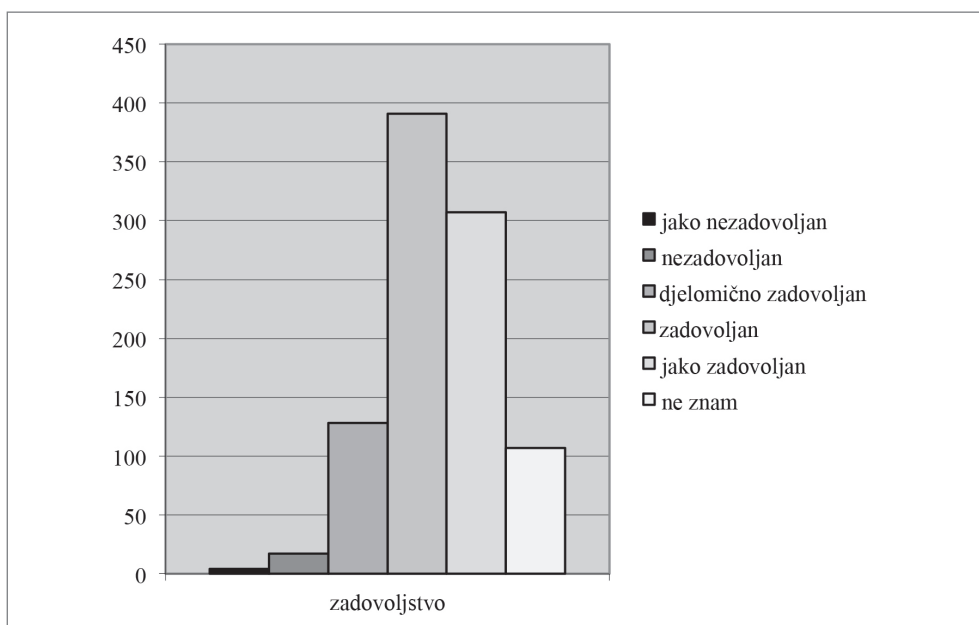
1.4. Obrada podataka

Za obradu podataka rabljen je program SPSS 19 uz razinu značajnosti od 5 %.

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

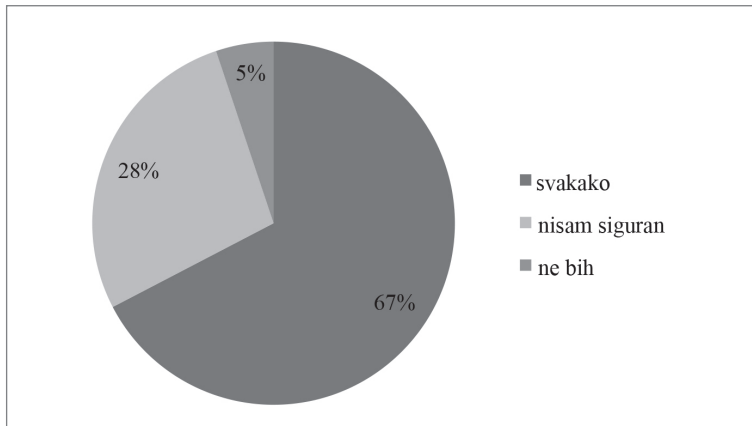
2.1. Percepcija policije kod učenika

Učenici su odgovarali na pitanja koliko su zadovoljni radom policije i zaštitom koju im policija pruža te bi li se obratili policajcu za pomoć. Većina učenika (73 %) zadovoljna je ili jako zadovoljna radom policije što pokazuje i visok prosječan rezultat na to pitanje ($M = 4.16$, $SD = 0.78$). Frekvencije odgovora učenika prikazane su na slici 1.

Slika 1: Frekvencije odgovora učenika o zadovoljstvu policijom

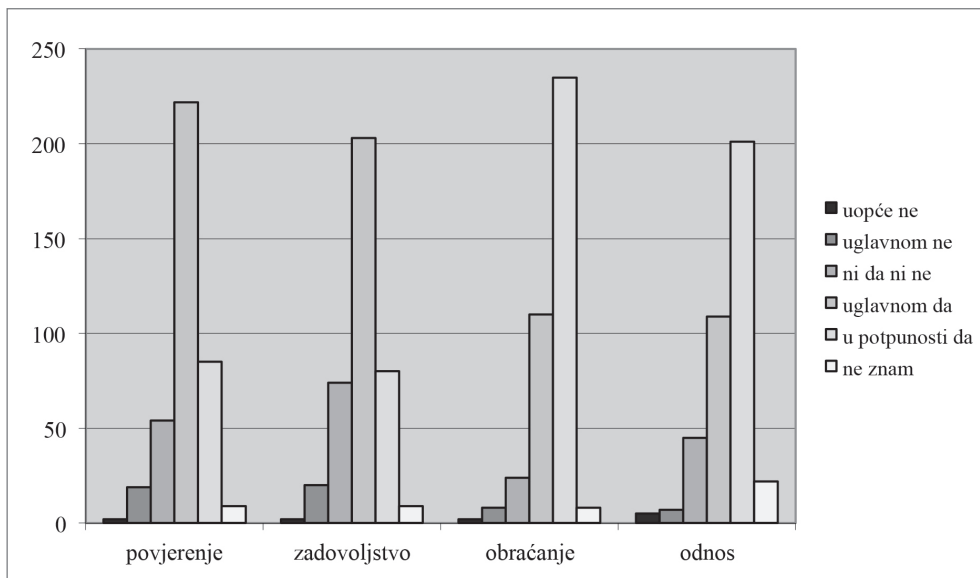
Na pitanje o tome bi li se obratili policajcu za pomoć, učenici su mogli odgovoriti s jednim od tri moguća odgovora: da, svakako, nisam siguran i ne, ne bih. Frekvencije odgovora prikazane su na slici 2. Većina učenika (67 %) svakako bi se obratila policajcu za pomoć, no relativno velik postotak učenika (28 %) nije siguran bi li se obratio policajcu za pomoć.

Slika 2: Frekvencije odgovora učenika o obraćanju policajcu

2.2. Percepcija policije kod roditelja

Roditelji su pitani imaju li općenito povjerenja u policiju, jesu li zadovoljni radom policije i zaštitom koju im policija pruža, bi li se obratili policiji za pomoć, te misle li da je za dobar odnos policije i zajednice važan redoviti kontakt s policijskim službenicima. Na sva pitanja odgovarano je na skali od 1 do 5, pri čemu je veći broj ukazivao na pozitivniju percepciju policije. Frekvencije odgovora roditelja prikazane su na slici 3, a aritmetičke sredine i standardne devijacije u tablici 1. Rezultati ukazuju na vrlo pozitivnu percepciju policije kod roditelja. Na sva navedena pitanja preko 70 % uzorka odgovorilo je da se uglavnom ili u potpunosti slažu s tvrdnjama.

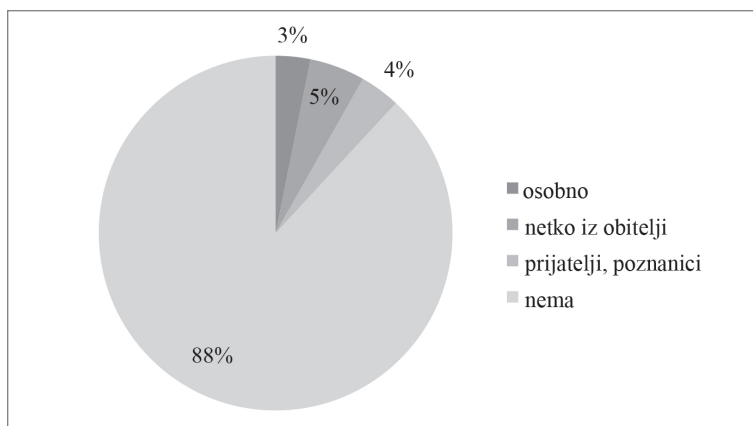
Slika 3: Frekvencije odgovora roditelja na pitanja o policiji

Tablica 1: Aritmetičke sredine i standardne devijacije odgovora roditelja

	M	SD
1. Općenito, imam povjerenja u policiju.	3.97	0.78
2. Zadovoljan sam radom policije i zaštitom koju mi pruža.	3.89	0.81
3. Obratio bih se policiji za pomoć.	4.50	0.75
4. Za dobar odnos policije i zajednice važan je redovit kontakt s policijskim službenicima.	4.35	0.87

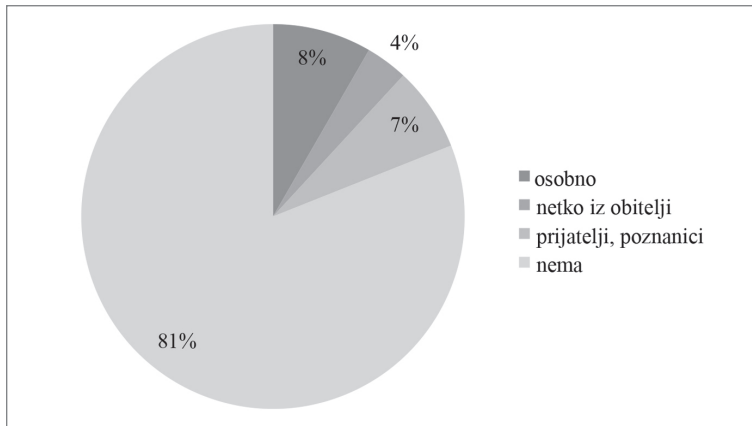
2.3. Neugodno iskustvo s policijom

Učenici i roditelji odgovarali su na pitanje jesu li osobno ili posredno, preko člana obitelji ili prijatelja i poznanika, imali neugodno iskustvo s policijom. Frekvencije odgovora učenika prikazane su na slici 4, a roditelja na slici 5.

Slika 4: Neugodno iskustvo s policijom iz perspektive učenika

I kod učenika (88 %) i kod roditelja (81 %) većina uzorka nije imala neugodno iskustvo s policijom. Kod učenika većina onih koji imaju neugodno iskustvo ima to neugodno iskustvo posredno (9 %), dok samo 3 % ima osobno neugodno iskustvo s policijom. Kod roditelja 8 % ima osobno neugodno iskustvo, dok ih 11 % neugodno iskustvo s policijom ima posredno.

Slika 5: Neugodno iskustvo s policijom iz perspektive roditelja

2.4. Odnos neugodnog iskustva s percepcijom policije

Konačno, provjeren je odnos neugodnog iskustva s policijom, bilo osobnog ili posrednog, na percepciju policije. Dobiveni rezultati ukazuju na to da postoji odnos neugodnog iskustva s percepcijom policije i kod učenika i kod roditelja. Kod učenika dobiven je značajan odnos neugodnog iskustva sa zadovoljstvom radom policije ($\chi^2(3, N = 944) = 24.88, p < .001, V = .16$) i spremnosti za obraćanje policiji ($\chi^2(2, N = 944) = 6.61, p = .037, V = .08$). Veličine učinka su, prema veličinama Cramerovih V indeksa, bile male. Postojala je veća vjerojatnost da učenici koji imaju neugodno iskustvo s policijom, bilo osobno ili posredno, budu manje zadovoljni radom policije i daju odgovor „nisam siguran“ i „ne“ za obraćanje policajcu, nego učenici koji nemaju neugodno iskustvo s policijom. Opažene i očekivane frekvencije prikazane su u tablici 2 za zadovoljstvo radom policije, a u tablici 3 za obraćanje policajcu za pomoć.

Tablica 2: Neugodno iskustvo s policijom i zadovoljstvo učenika

Neugodno iskustvo	Zadovoljstvo				Ukupno	χ^2	p
	Zadovoljan	Djelomično zadovoljan	Nezadovoljan	Ne znam			
Ne	622 (610)	107 (112)	11 (18)	92 (92)	832		
Da	70 (82)	20 (15)	9 (2)	13 (13)	112	24.88	<.001
Ukupno	692	127	20	105	944		

Legenda: χ^2 = vrijednost hi-kvadrat testa; p = razina značajnosti

Napomena: izvan zagrada nalaze se opažene frekvencije, a u zagradama očekivane frekvencije.

Tablica 3: Neugodno iskustvo s policijom i spremnost učenika da se obrate policajcu

Obračanje policajcu						
Neugodno iskustvo	Svakako	Nisam siguran	Ne	Ukupno	χ^2	p
Ne	572 (561)	221 (227)	39 (43)	832		
Da	65 (76)	37 (31)	10 (6)	112	6.61	.037
Ukupno	637	258	49	944		

Legenda: χ^2 = vrijednost hi-kvadrat testa; p = razina značajnosti

Napomena: izvan zagrada nalaze se opažene frekvencije, a u zagradama očekivane frekvencije.

Neugodno iskustvo s policijom, bilo osobno ili posredno, povezano je s rasponom odgovora koje su roditelji dali na pitanje o povjerenju u policiju ($\chi^2 (2, N = 381) = 19.06, p < .001, V = .22$) i o zadovoljstvu radom policije ($\chi^2 (2, N = 378) = 39.34, p < .001, V = .32$). Veličine učinka su, prema veličinama Cramerovih V indeksa, bile srednje. Postojala je veća vjerojatnost da roditelji s neugodnim iskustvom imaju manje povjerenja u policiju i budu manje zadovoljni radom policije. Opažene i očekivane frekvencije prikazane su u tablicama 4 za povjerenje u policiju i 5 za zadovoljstvo policijom. Kod roditelja nije dobiven značajan odnos neugodnog iskustva i obraćanja policiji za pomoć ($\chi^2 (2, N = 378) = 2.78, p = .249$).

Tablica 4: Neugodno iskustvo s policijom i povjerenje roditelja u policiju

Povjerenje						
Neugodno iskustvo	Imam	Ni da ni ne	Nemam	Ukupno	χ^2	p
Ne	261 (249)	38 (44)	11 (17)	310		
Da	45 (57)	16 (10)	10 (4)	71	19.06	<.001
Ukupno	306	54	21	381		

Legenda: χ^2 = vrijednost hi-kvadrat testa; p = razina značajnosti

Napomena: izvan zagrada nalaze se opažene frekvencije, a u zagradama očekivane frekvencije.

Tablica 5: Neugodno iskustvo s policijom i zadovoljstvo roditelja

Zadovoljstvo						
Neugodno iskustvo	Zadovoljan	Ni da ni ne	Nezadovoljan	Ukupno	χ^2	p
Ne	248 (228)	48 (60)	10 (18)	306		
Da	34 (54)	26 (14)	12 (4)	72	39.34	<.001
Ukupno	282	74	22	378		

Legenda: χ^2 = vrijednost hi-kvadrat testa; p = razina značajnosti

Napomena: izvan zagrada nalaze se opažene frekvencije, a u zagradama očekivane frekvencije.

3. RASPRAVA

Cilj provedenog istraživanja bio je ispitati percepciju policije kod učenika šestih razreda i njihovih roditelja u Gradu Zagrebu te ispitati ulogu osobnog i posrednog neugodnog iskustva s policijom na tu percepciju. Rezultati pokazuju da i učenici i roditelji imaju općenito pozitivnu percepciju policije. Također, velika većina učenika (88 %) i roditelja (81 %) nema neugodnih iskustava s policijom. Međutim, zanimalo nas je postoji li veza između neugodnog iskustva kod onih koji ga imaju, osobnog ili posrednog, i percepcije policije kako su pokazala druga istraživanja (npr. Chow, 2011; Gau, 2010; Hinds, 2007; Rosenbaum i sur., 2005; Sindall i sur., 2017). Rezultati ukazuju na to da postoji veza između neugodnog iskustva s policijom, kako osobnog tako i posrednog, i negativne percepcije policije i kod učenika i kod roditelja. Postojala je veća vjerojatnost da učenici koji imaju osobno ili posredno neugodno iskustvo budu manje zadovoljni i spremni obratiti se policiji za pomoć. Kod roditelja koji imaju osobno ili posredno neugodno iskustvo postojala je veća vjerojatnost da budu manje zadovoljni i imaju manje povjerenja u policiju.

Nameće se sljedeće pitanje: što je razlog tome? Je li u pitanju taktika policijskog postupanja i je li neugodno iskustvo povezano s posljedicom (kazna, opomena) ili građani jednostavno zaziru od policije i uniforme? Pretpostavljajući da su policijski službenici u većini slučajeva u postupanju prema građanima, koji nisu nužno počinitelji, postupali maksimalno profesionalno sukladno s pozitivnim propisima i kodeksom policijskog postupanja, postavlja se pitanje što onda nedostaje u odnosu građana i policije, a kasnije utječe na formiranje negativne percepcije policije kod građana? Neka istraživanja ukazuju na to da nije problem u količini negativnih iskustava koje građani imaju s policijom, već u tome što pozitivna iskustva ne doprinose povjerenju u policiju, ali negativna iskustva smanjuju povjerenje u policiju i taj efekt se pokazao nekoliko puta jači od efekta pozitivnog iskustva (Li, Ren i Luo, 2016; Skogan, 2006).

Povećanje sigurnosti građana i njihove imovine trebao bi biti zajednički cilj građana i policije kao institucije odgovorne za sigurnost zajednice. Imati zadovoljavajuću sigurnost zajednice utemeljenu na osjećaju sigurnosti građana, a ne samo na pukim policijskim statističkim pokazateljima – nije jednostavan ni lak posao. Međutim koncept djelovanja Policije u zajednici, za razliku od tradicionalnog pristupa, ima rješenje. Policijski službenici moraju istražiti stvarne potrebe i probleme u određenoj sredini na temelju planirane i konstruktivne suradnje sa zajednicom. Interesi građana postat će policijski prioriteti i tada imamo dijeljenu odgovornost. To je dio koncepta rada policije u zajednici. U zemljama s dugom tradicijom rada policije u zajednici, kao što je Engleska, postoje primjeri potpune otvorenosti i dijeljene odgovornosti za sigurnost zajednice u zajedničkim ophodnjama građana i policijskih službenika. Putem koncepta Policija u zajednici postoje velike mogućnosti utjecaja na percepciju policije kod građana, uz neupitnu pretpostavku da postoji proceduralna pravda. Provedbom preventivnih programa o potencijalnim problemima koji utječu na neku ciljanu skupinu, osim pomoći u razumijevanju konkretnog problema i izgradnje zaštitnih mehanizama (npr. problem ovisnosti), kroz takva druženja policije i građana grade se pozitivni odnosi koji utječu na percepciju policije.

Istraživanja pokazuju da različite intervencije i neformalni kontakti s policijom mogu poboljšati odnos građana i policije. Leroux i McShane (2017) ispitali su 45 mladih u 3 vre-

menske točke, prije sudjelovanja u programu policije u zajednici, neposredno poslije i nakon 6 mjeseci i dobili rezultate da su mladi koji su redovito sudjelovali u programu imali bolje stavove prema policiji nakon sudjelovanja u programu nego prije sudjelovanja u programu. Također, ispitan je i utjecaj prethodnog negativnog kontakta s policijom i pokazalo se, suprotno očekivanjima, da je promjena stava bila moguća, i čak veća, upravo kod onih mladih koji su imali prethodno negativno iskustvo s policijom. Mazerolle, Bennett, Antrobus i Eggins (2012) proveli su randomizirano terensko istraživanje u Australiji gdje su kontrole vožnje pod utjecajem alkohola provedene ili na uobičajen način (kontrolna situacija) ili uz definiran scenarij proceduralne pravde (eksperimentalna situacija). Vozači koji su se našli u eksperimentalnoj situaciji češće su izvještavali o tome da su promijenili mišljenje o tome trebaju li piti i voziti, te su bili zadovoljniji policijom nego vozači u kontrolnoj situaciji.

U Policijskoj upravi zagrebačkoj dugi se niz godina provode preventivni programi u koje su uključene i naše ciljane skupine, što je zasigurno utjecalo na njihovu percepciju policije. Radi se o programima primarne prevencije. Od svih institucija društvene zajednice smatra se kako školski sustav ima ponajviše mogućnosti da primarnom prevencijom unaprijedi standard zaštite djece i mladih od svih oblika rizičnog ponašanja, pa tako i od onih koja mogu dovesti do stanja ovisnosti (Sakoman, 2005). Drugim riječima, preventivni programi koji se provode u školama s jedne strane dovode do pozitivnih učinaka u području prevencije ovisnosti, kako pokazuju istraživanja i metaanaliza u području evaluacije programa prevencije ovisnosti (Tobler i sur., 2000; Cuijpers, 2002; Faggiano i sur., 2008; Sloboda i sur., 2009), a s druge strane doprinose pozitivnijim stavovima prema policiji. Ove spoznaje otvaraju i pitanje provedbe nekih intervencija s rizičnim skupinama, odnosno osobama koje već imaju neko negativno iskustvo s policijom.

Kao i svako istraživanje, ovo istraživanje ima i neka ograničenja. Dok je u uzorku učenika uključeno 90 % predviđenog uzorka, u uzorku roditelja obuhvaćeno je samo 37 % predviđenog uzorka. Kod roditelja je moglo doći i do samoselekcije u smislu da na roditeljski sastanak nisu došli upravo oni roditelji koji imaju neko neugodno iskustvo s policijom. Kako je relativno mali postotak obaju uzoraka imao neugodno iskustvo s policijom, u analizama nije razlikovano je li doživljeno neugodno iskustvo osobno ili vikarijsko. No, neka istraživanja pokazuju da i osobna i vikarijska neugodna iskustva utječu na stavove prema policiji (Rosenbaum i sur., 2005, Fine i sur., 2016; Sindall i sur., 2017), zbog čega smatramo da nije problem to što smo spojili osobe koje su doživjele neugodno iskustvo osobno ili vikarijski u jednu skupinu. Također, u ovom istraživanju konstrukti su ispitani samo s jednom česticom. Iako je takav pristup rabljen i u drugim istraživanjima, korištenje jedne čestice ne omogućuje ispitivanje psihometrijskih karakteristika primijenjenih mjera. Ispitivani konstrukti su osim toga složeni konstrukti i zato bi bilo bolje u nekom sljedećem istraživanju koristiti mjere s više čestica koje mogu obuhvatiti te različite komponente. Na primjer, Hawdon, Ryan i Griffin (2003) navode kako povjerenje u policiju čine četiri komponente, a to su prioriteti, sposobnost, neovisnost i poštovanje – te definiraju varijable koje testiraju svaku od spomenutih dimenzija. Na kraju, iako su u istraživanju sudjelovala djeca i njihovi roditelji, odgovarali su na pitanja anonimno i zbog toga što nismo mogli provjeriti postoji li povezanost percepcije policije roditelja i djece, što je zasigurno zanimljivo pitanje za neko buduće istraživanje.

4. ZAKLJUČAK

Zaključno rečeno, policija u brojnim demokratskom društvima nalazi sve značajnije mjesto u programima prevencije gdje se, prema rezultatima evaluacije, prepoznaje kao kompetentan partner (Borovec, 2009). Upravo ti programi prevencije pružaju priliku za osobni pozitivan kontakt s policijskim službenicima koji je posebno važan jer niz istraživanja u svijetu, a i ovo istraživanje na podacima iz Hrvatske, pokazuje da postoji veza između neugodnog iskustva s policijom i negativne percepcije policije kod učenika i njihovih roditelja. Konkretno, neugodno iskustvo s policijom bilo je povezano sa zadovoljstvom i spremnosti obraćanja policiji kod učenika, te sa zadovoljstvom i povjerenjem kod roditelja. Osobni pozitivan kontakt s policijskim službenicima može doprinijeti pozitivnijoj percepciji policije i većoj spremnosti građana da policiji pomogne. To je još jedan od razloga koji potvrđuje važnost programa prevencije u okviru projektnih aktivnosti koje Grad Zagreb provodi u suradnji s policijom na području grada Zagreba.

LITERATURA

1. Borovec, K. (2009). *The role of police in preventing drug abuse among youth people*. *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta*, 1, 476-407.
2. Butković, A., Valenta, Z., Tišma, V. (2016). *Važnost policijskih preventivnih programa za mlade-rezultati istraživanja*. *Policija i sigurnost*, 25, 397-408.
3. Chow, H. P. H. (2011). *Adolescent attitudes toward the police in a western Canadian city*. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 34, 638-653.
4. Cuijpers, P. (2002). *Effective ingredients of school-based drug prevention programs: A systematic review*. *Addictive Behavior*, 27(6), 1009-1023.
5. Faggiano, F., Vigna-Taglianti, F. D., Versino, E., Zambon, A., Borraccino, A., Lemma, P. (2008). *School-based prevention for illicit drugs use: A systematic review*. *Preventive Medicine*, 46(5), 385-396.
6. Fine, A., Cavanagh, C., Donley, S., Steinberg, L., Frick, P. J., Cauffman, E. (2016). *The role of peer arrests on the development of youths' attitudes towards the justice system*. *Law and Human Behavior*, 40(2), 211-218.
7. Gau, J. M. (2010). *A longitudinal analysis of citizens' attitudes about police*. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 33(2), 236-252.
8. Hawdon, J. E., Ryan, J., Griffin, S. P. (2003). *Policing Tactics and Perceptions of Police Legitimacy*. *Police Quarterly*, 6/4, 469-491.
9. Hinds, L. (2007). *Building Police – Youth Relationships: The Importance of Procedural Justice*. *Youth justice*, 7(3), 195-209.
10. Hinds, L. (2009). *Youth, police legitimacy and informal contact*. *Journal of police and criminal psychology*, 24(1), 10-21.

11. Hinds, L., & Murphy, K. (2007). *Public satisfaction with police: Using procedural justice to improve police legitimacy*. Australian & New Zealand Journal of Criminology, 40(1), 27-42.
12. Ho, A. T. K., & Cho, W. (2017). *Government communication effectiveness and satisfaction with police performance: a large-scale survey study*. Public Administration Review, 77(2), 228-239.
13. Leroux, E. J., McShane, K. (2017). *Changing youth attitudes toward the police through community policing programming*. Journal of Community Psychology, 45(6), 810-822.
14. Li, Y., Ren, L., Luo, F. (2016). *Is bad stronger than good? The impact of police-citizen encounters on public satisfaction with police*. Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 39(1), 109-126.
15. Mazerolle, L., Bennett, S., Antrobus, E., Eggins, E. (2012). *Procedural justice, routine encounters and citizen perceptions of police: Main findings from the Queensland Community Engagement Trial (QCET)*. Journal of experimental criminology, 8(4), 343-367.
16. Murphy, K. (2015). *Does procedural justice matter to youth? Comparing adults' and youths' willingness to collaborate with police*. Policing and Society, 25, 53-76.
17. Nagin, D. S., Telep, C. W. (2017). *Procedural justice and legal compliance*. Annual review of law and social science, 13, 5-28.
18. Rosenbaum, D. P., Schuck, A. M., Costello, S. K., Hawkins, D. F., Ring, M. K. (2005). *Attitudes toward the police: The effects of direct and vicarious experience*. Police quarterly, 8(3), 343-365.
19. Sakoman, S. (2005). *Društvo bez droga?-Hrvatska nacionalna strategija* (2. izdanje). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar (reprint 2008.).
20. Sindall, K., McCarthy, D. J., Brunton-Smith, I. (2017). *Young people and the formation of attitudes towards the police*. European journal of Criminology, 14(3), 344-364.
21. Skogan, W. G. (2006). *Asymmetry in the impact of encounters with police*. Policing & Society, 16(02), 99-126.
22. Sloboda, Z., Stephens, P., Pyakueyal, A., Teasdale, B., Stephens, R. C., Hawthorne, R. D., Marquette, J., Williams, J. E. (2009). *Implementation fidelity: the experience of the Adolescent Substance Abuse Prevention Study*. Health Education Research, 24(3), 394-406.
23. Stamatakis, N. (2016). *Obedience and Trust in the Brazilian Police from a Youth's Perspective: The Preliminary Results*. Iberoamericana – Nordic Journal of Latin American and Caribbean Studies, 45(1), 51-71.
24. Stewart, D. M., Morris, R. G., Weir, H. (2014). *Youth perceptions of the police: Identifying trajectories*. Youth Violence and Juvenile Justice, 12(1), 22-39.

25. Tobler, N. S., Roona, M. R., Ochshorn, P., Marshall, D. G., Streke, A. V., Stackpole, K. M. (2000). *School-based adolescent drug prevention programs: 1998 meta-analysis*. Journal of Primary Prevention, 30, 275-336.
26. Tyler, T. R. (1988). *What is procedural justice-criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures*. Law & Society Review, 22, 103-135.
27. Wehrman, M. M., & De Angelis, J. (2011). *Citizen willingness to participate in police-community partnerships: Exploring the influence of race and neighborhood context*. Police Quarterly, 14(1), 48-69.

Summary

Ana Butković, Zdravko Valenta, Mirela Šentija Knežević

Associations Between Police Encounters and Certain Aspects of Citizen's Police Perception

The aim of this study was to investigate the police perception in pupils and their parents from the Zagreb City area, and the impact of personal and vicarious negative encounters with the police on those perceptions. Data was collected for 959 (51% female) 6th grade pupils from 15 primary schools in the Zagreb City area, and 397 (77% mothers) parents. Average age for the pupils was 11.87 years ($SD = 0.54$), and for the parents 43.08 ($SD = 5.42$). Pupils were asked to rate their overall satisfaction with the police and how likely it is that they would approach a policeman to ask for help. Most pupils were satisfied with the police (73%) and would most definitely approach a policeman (67%). Parents were asked if they generally trust the police, if they are satisfied with the police, would they approach a policeman and ask for help, and if they believe that regular contact with policemen is needed for a good relationship between the police and the community. Over 70% of the sample agreed or totally agreed with all the above statements. In both samples, majority (88% for pupils and 81% for parents) did not have negative encounters with the police. However, results indicated that for those that did have negative encounters, those negative encounters were negatively associated with police perception. Pupils with negative encounters were more likely to be less satisfied and indicated that it is less likely they would approach a policeman. Parents with negative encounters were more likely to be less satisfied and have less trust in the police.

Keywords: police encounters, police trust, police cooperation, police satisfaction, youth, adults.

ŽELJKO Z. SPALEVIĆ*, LJUBIŠA KONATAR**

Ugrožavanje državnih dužnosnika u Crnoj Gori

Sažetak

Procjenjujući pojavnost da prijetnja državnim dužnosnicima u Crnoj Gori zahtijeva kronološki pregled događaja iz bogate povijesti Crne Gore, autori smatraju da će time doprinijeti percepciji uloge pojedinaca koji su predstavljali ili predstavljaju Crnu Goru. Cilj je utvrđivanje kako i koliko su državni dužnosnici štice i ugrožavani od uspostavljanja prvih represivnih državnih tijela do danas. To činimo uvjeravajući će da se objašnjavanjem događaja koji ugrožavaju državne dužnosnike može utvrditi socijalno, sigurnosno i svakodnevno okruženje u kojem te osobe funkcioniraju. Istaknimo da je predmet ovog rada esencijalno u sadržaju i na području povijesnih, pravnih, političkih, socioloških i sigurnosnih znanosti. Tako je tijekom istraživanja rabljena elastična kombinacija studija slučaja, povijesne komparativne metode, sekundarne analize podataka i statističke metode za kvantitativno razmatranje prijetećih pojava; uzimajući u obzir promatrane vremenske i prostorne parametre. Na temelju rezultata istraživanja moguće je odrediti vremensku raspodjelu pojava u kojoj je prijetnja sigurnosti državnim dužnosnicima po obujmu ili sadržaju intenzivnija. Napadi su identificirani prije donošenja važnih povijesnih odluka. Naposljetku, nacionalni su dužnosnici u modernim državama najčešće nositelji najviših funkcija državne vlasti; predstavljaju državu u domaćoj i inozemnoj javnosti i kao takvi obvezno su zaštićeni svojim sigurnosnim sustavom.

Ključne riječi: prijetnja, državni dužnosnici, sigurnost, napad, opasnost.

UVOD

Država organizira svoje funkcije putem uspostavljenih organa kako bi zadovoljila sve potrebe, uključujući i osiguranje državnih dužnosnika. Ove osobe često su podložne različitim prijetnjama, a kada se analiziraju napadi na nacionalne dužnosnike, ne samo u Crnoj Gori,

* Željko Z. Spalević, Univerzitet Donja Gorica, Donja Gorica, 81000 Podgorica, Crna Gora.

** Ljubiša Konatar, Univerzitet modernih znanosti Mostar, Bosna i Hercegovina.

nego i u svijetu – iskustva pokazuju nužnost potpunog korištenja dostupnim sigurnosnim mjerama kako bi se zaštitili od tih prijetnji.

Sigurnosne mjere u Crnoj Gori poduzimaju se od 18. stoljeća kao oružane skupine koje su formirali Šćepan Mali, Vladika Petar I., Petar II. Petrović Njegoš, knez Danilo. Te se skupine nazivaju „tjelesna straža”, „tjelohranitelji”, „nacionalne straže”, „stražari” ili „perjanici”. Čuvari i perjanici imali su zadatak čuvati uspostavljeni poredak, senatore i vladare. Perjanici su čuvali predsjednika crnogorskog Senata, ali ponajprije vladiku (kneza), obavljajući sigurnosne poslove u objektima i ispred prostorija koje je koristio, ali i za vrijeme kretanja ili putovanja. Ove sigurnosne skupine predstavljaju preteču današnjih policijskih skupina koje obavljaju zadaće zaštite državnih dužnosnika (predsjednika, premijera, ministara...) od ugrožavanja.

O ugrožavanju državnih dužnosnika u Crnoj Gori pisali su mnogi autori. Upravo iz pobuda proširivanja spoznaja o ovoj pojavi, postavljen je i predmet ovoga rada – ugrožavanje državnih dužnosnika u Crnoj Gori. Cilj nam je utvrditi pod kojim uvjetima, kojim sredstvima i koliko su često ugrožavani državni dužnosnici u Crnoj Gori.

Ugrožavanje je, prema definiciji profesora Stajića „*svaka vrsta društvene, prirodne ili tehničke opasnosti kojom se ugrožavaju integritet, sloboda, imovina ili zdravlje ljudi, kao i teritorijalni integritet i suverenitet i ustavni poredak i pravo države, naroda, nacija ili društvenih grupa i pojedinaca*”. (Stajić, 2008) U odnosu na danu definiciju u društvene opasnosti pripadaju: složeni međunarodni odnosi, vanjskopolitički utjecaj neke velike sile, ekonomski i politički pritisci, socijalne razlike, religija, kultura, međustranačka netrpeljivost i netolerancija... Tehničke (i tehnološke) opasnosti nastaju uslijed nemara, nesposobnosti ili zastarijevanja, što dovodi do rušenja objekata i katastrofa u industrijskim postrojenjima, nuklearno-kemijsko-biološke kontaminacije, eksplozije opasnih tvari i posuda pod tlakom, neispravnosti prijevoznih sredstava. Prirodne opasnosti nastaju djelovanjem prirodnih sila – potresa, poplava, jakih vjetrova, klizišta, suša, insekata, epidemija zaraznih bolesti; a mogu se odnositi i na zemljopisno područje. Prijetnje karakteriziraju izvori, oblici i nositelji. Izvori su u definiciji već navedeni kao socijalni, tehnički i prirodni; dok su oblici ugroženosti sljedeći: terorizam, građanski nemiri, ubojstvo, kriminal, oružana pobuna, sabotaza i dr. Oblici se određuju prema počiniteljima prijetnji – terorističkim organizacijama, političkim i vjerskim organizacijama, obavještajno-sigurnosnim službama, pojedincima i slično. Upravo zbog toga potrebno je trajno osiguranje državnih dužnosnika.

Koncizno govoreći, za državne dužnosnike možemo reći da su „*najviši predstavnici najznačajnijih inokosnih ili kolegijalnih državnih organa kojima je na osnovi ustava, zakona i drugih propisa omogućeno obnašanje poslova iz svoje nadležnosti u ime države*”. (Spalević, ENSURING... str. 54. – 57.)

Bogata povijest Crne Gore ukazuje na to da su u prošlosti interesi velikih sila bili itekako zastupljeni na našem teritoriju, ali i da sadašnjost po ovom pitanju nije drugačija. Upravo iz toga proizlazi hipoteza ovog rada, prema kojoj – nametanje interesa velikih sila i unutarnja nestabilnost u zemlji, utječu na sigurnost državnih dužnosnika.

Vjerujemo da će razmatranje teme pridonijeti sveobuhvatnijem razumijevanju ove pojave i ukazati na potrebu poduzimanja preventivnih mjera u budućnosti. Koristit će se pokazateljima o odnosu interesa velikih sila i unutarnje mogućnosti u Crnoj Gori, broja planiranih i

broja spriječenih napada na državne dužnosnike, broja planiranih i broja realiziranih napada, organizacija napada i uključivanja stranih zemalja, postojanja unutarnjih kriminalnih organizacija i planiranja napada, motiva i izbora sredstava napada.

Zbog aktualnosti pojave ugrožavanja sigurnosti državnih dužnosnika posebna će se pozornost posvetiti razdoblju od 18. stoljeća do osnivanja dinastije Petrović, pa do današnjeg dana na teritoriju Crne Gore.

1. MATERIJAL I METODE RADA

U istraživačkom razdoblju, na temelju dostupnih podataka, promatrano je 16 državnih dužnosnika koji su bili na čelu države ili na različitim pozicijama, a u novije vrijeme obnašali su ili trenutačno obnašaju dužnost u državi – ministra, premijera ili predsjednika.

Studija je obuhvatila četiri vladike, jednog vladara (lažnog cara), jednog kneza, jednog kneza i kralja, dva ministra, dva parlamentarna predsjednika, jednog zamjenika premijera, dva predsjednika države, jednog premijera, jednog premijera i predsjednika.

2. METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA

Podaci su prikupljeni metodom studija slučaja, analizom dokumenata, povijesno-komparativnom metodom, sekundarnom analizom podataka i statističkom metodom.

Operativnom metodom studija slučaja sakupljeni su podaci o najtipičnijim događajima u kojima su akteri bili državni dužnosnici ili „živi slučajevi”, a prema kojima su djelovale velike sile ili unutarnje organizacije ili pojedinci. Ovo se odnosi na prezentirane slučajeve prema svim Petrovićima i prema Milu Đukanoviću u kojima se duboko zadire u povijesne događaje i postupke prethodnog odnosno aktualnog vremena.

Analizom dokumenata, kvantitativno i kvalitativno promatrani su podaci iz pravnih, pisanih dokumenata i radova, medijski evidentiranih dokumenata i videozapisa za dokazivanje predmeta i hipoteza istraživanja. Također su zatražene poruke koje sadrže te dokumente, odnosno političku i sigurnosnu situaciju u okruženju i unutar Crne Gore.

Povijesnom komparativnom metodom utvrđena je identičnost, sličnost i razlika pojava i procesa u promatranom razdoblju s čimbenicima koji su utjecali na ugrožavanje, međusobne odnose, oblike i razmjere pojavljivanja prijetnji. Pristupilo se prikupljanju originalnih izvora podataka (znanstvenih radova, videozapisa, časopisa, skica).

Statističkom metodom identificirane su statističke jedinice odnosno državni dužnosnici ili događaji u vezi s njima koji su predmet istraživanja. Također, identificirani su kvalitativni podaci koji pokazuju svojstva događaja (napad hladnim ili vatrenim oružjem, uhićenje, upotreba otrova, prijetnja, ishod...) i kvantitativni podaci koji pokazuju broj namjera ugrožavanja ili broj korištenih sredstava.

3. METODE OBRADE PODATAKA

Obrada podataka rezultirala je nizom numeričkih podataka o značajkama prijetnji. Podaci su razvrstani prema motivu, rabljenim sredstvima, počinitelju, vrsti i ishodu prijetnje.

Podaci se obrađuju sortiranjem, tabeliranjem i prikazivanjem. Sortiranjem se podaci grupiraju u sekvence (vrsta napada ili oružja, zavjera, uhićenje...), redoslijed (po godinama) i skupovi (broj osoba ili događaja).

Tabeliranjem su podaci preneseni u tablice radi pripreme za statističku analizu prema vremenskim obilježjima. Prikazani podaci prezentirani su tekstualno, numerički i kombinirano.

4. REZULTATI I DISKUSIJA

Tijekom svoje burne povijesti crnogorski državnici ugrožavani su raznim sredstvima ali uvijek s istim ciljem – da se uklone s vlasti, kako bi velike sile koje su tada imale svoje interese, sprovele njima odgovarajuću politiku na ovim prostorima. Još od utemeljenja dinastije Petrović – vladike Danila, početkom 18. stoljeća, nastaje pojava ugrožavanja državnih dužnosnika.

U prvom desetljeću 18. stoljeća Osmanlije su tijekom jednog od svojih pohoda uspjeli uhvatiti vladiku Danila dok je skupljao porez u Zeti i pregovarao s njima. U zatočeništvu je bio dok Crnogorci nisu podmirili sva dugovanja prema Osmanlijama i nakon toga je pušten. (Vukanović, 2018.)

Ruska carica Katarina II. naredila je svom poslaniku u Beču da ukloni Šćepana Malog ali nisu uspjeli. (Rastoder, Andrijašević, 2006) Ubio ga je njegov sluga, a naručitelj je bio skadarski paša Mehmed. Ubojica se približio Šćepanu Malom, upoznao njegove slabosti i ubio ga nožem. (Milutinović, 2009) Događaj se zbio 1773. godine.

Za vrijeme vladike Danila (1697. – 1735.) Rusija potiče Crnogorce na borbu protiv Turaka. Vladika Danilo bio je privrženik vezivanja za Rusiju i to je otvoreno davao do znanja Mlečanima zbog čega ga je kotorski provadur ocijenio „kao čovjeka potpuno odanog Rusiji”. (Andrijašević, 1998) Zbog njihova angažmana, Mlečani su ga pokušali ubiti otrovom za koji je inkvizicijski sud u rujnu 1716. donio odluku, koja pak nije ostvarena, jer počinitelji nisu mogli pristupiti vladiki. (Andrijašević, 2004)

I vladika Vasilije (1744. – 1766.) čvrsto se vezivao za Rusiju što je rezultiralo time da ga je „mletački inkvizicijski sud, koji je imao funkciju tajne političke policije, osudio na smrt [...]. Odluka da se vladika otruje donesena je 1755. i pravdana je 'državnim interesom'. Inkvizitori su poslali generalnom providuru u Kotoru šest doza otrova, i naredili mu da pronađe ljude koji će se uspjeti približiti vladiki i otrovati ga”. Vladika Vasilije znao je da se Venecija koristi otrovima u sukobu sa svojim protivnicima pa je poduzimao mjere zaštite. (Andrijašević, 2004)

Početkom 19. stoljeća, Rusi su htjeli ukloniti vladiku Petra I. (1784. – 1830.) iz Crne Gore. S obzirom na to da je Petar I. imao bliske veze s Francuzima, Rusi su htjeli smijeniti mitropolita pozivajući Crnogorce da ih u tome podrže. Kako narod nije reagirao na ruski poziv, ruski car Aleksandar odlučio je da, krajem 1803., uhiti vladiku i sprovede ga u Sibir. Plan je nalagao će ga, čim vladika kroči na austrijski teritorij, već pripremljena vojna skupina, uhvatiti. Vladika Petar I., zahvaljujući ili „intuiciji ili pouzdanim informacijama, – ostao je na Cetinju, unatoč ruskim pozivima da dođe na pregovore”. (Andrijašević, 2004)

Petra II. Petrovića Njegoša (1813. – 1851.) austrijska tajna služba dvaput je pokušala ubiti pomoću otrova. Austrijanci su za ove aktivnosti angažirali ljude koje nitko s njima ne bi mogao povezati ali su oni istovremeno bili i nedovoljno uvježbani. Prvi je put trovanje

počinjeno 1834. u Kotoru, tijekom boravka Njegoša u kući obitelji Lumbardić. Hrana je bila otrovana a trovanje je Njegoš jedva preživio. Potencijalni ubojica nikada nije identificiran. Drugi ga je put pop Tomo pokušao otrovati 1842. na Cetinju. Pop Tomo nabavio je otrov od šefa policije u Kotoru. (Andrijašević, 2004)

Njegoša je imao namjeru ubiti hercegovački Ali-paša Rizvanbegović, i to na sastanku koji se trebao održati pod Ostrogom u kolovozu 1843. u povodu odnosa između Crne Gore i Hercegovine. Njegošev je perjanik u Nikšiću, na sastanku, čuo Turke kako razgovaraju o ubojstvu vladike, i odmah je obavijestio vladiku da se prema njemu sprema zavjera. (Pavićević, 2004)

Kneza je Danila u Kotoru 31. srpnja 1860. (po starom kalendaru). vatrenim oružjem ubio atentator Todor Kadić. O organiziranosti atentata govore činjenice da se Todor Kadić pojavio istog dana u Kotoru kada i knez i da je nekoliko sati bio neprimijećen u gradu koji je pod punom kontrolom austrijske službe i koja je o njemu imala dosje. (Andrijašević, 2004)

Na kneza Nikolu 1862. počinjen je atentat a atentator je bio Savo Radonjić koji je kneza iz zasjede gađao iz vatrenog oružja s dva metka i uspio ga nastrijeliti i raniti. Motiv za atentat bila je osveta jer je knez Nikola pogubio njegova oca koji je bio zavjerenik protiv njega. Napadač je pobjegao ali je ubijen trinaest godina kasnije. (Andrijašević, 1998)

Tablica 1: Oružani napadi na državne dužnosnike u „staroj” Crnoj Gori

God.	Dužnosnik	Napad oružjem		
		Vatrenim oružjem		Ubojstvo hladnim oružjem
		Ranjavanje	Ubojstvo	
1774.	Šćepan Mali			*
1860.	Knez Danilo		*	
1862.	Knez i kralj Nikola	*		

Nedugo zatim, na kneza Nikolu ponovno je 1864. pokušan atentat za čije je počinjenje nalog stigao iz Zadra od Nikolinih političkih neistomišljenika. Ideja je bila da se knez ubije otrovom uz pomoć ljudi iz njegova neposrednog okruženja, a ukoliko bi to bilo neprovedivo – bilijarskim štapom. Počinitelj je bio Frančesko Bastijančić s Raba. Štap je bio luksuzan i „estetски dotjeran” što je omogućavalo skrivanje pojedinih konstrukcijskih karakteristika. U središtu štapa izbušena je cijev na čijem se tanjem dijelu nalazila inicijalna kapisla i barutno punjenje. Prilikom udara štapom u bilijarsku kuglu vrh štapa bi aktivirao inicijalnu kapsulu, a ona barutnu mješavinu koja bi potisnula olovnu kuglu koja je trebala ubiti čovjeka koji je držao štap – Kneza. S obzirom na to da je zavjera otkrivena u suradnji s inozemnim policijama, štap nije predan. Bastijančić je pobjegao u Skadar ali je uhićen i saslušan o čemu je crnogorski konzul u Skadru Jan Vaclik napravio zapisnik. Zapisnik sadržava i crtež bilijarskog štapa i način na koji se upotrebljava. Uz zapisnik je načinjeno izvješće koje je konzul poslao na Cetinje. (Andrijašević, 1998).

Na Cetinju je list „Glas Crnogorca” u broju 47. od 27. listopada 1907. objavio vijest da je otkriven kobni plan s ciljem prevrata u Crnoj Gori i da je zatočen osumnjičeni Stevan

Rajković kao jedan od zavjerenika kod kojega je policija pronašla 17 bombi. (Glas Crnogorca, 27. listopada 1907. str. 1.) Već sljedeće 1908. godine, 12. svibnja isti list piše da je počelo suđenje okrivljenim zavjerenicima koji su planirali atentate i prevrat protiv kralja Nikole i članova Vladarskog doma. Ukupno su optužene 52 osobe od kojih je 31 bila prisutna na suđenju, a 21 osoba se nalazila u inozemstvu. (Glas Crnogorca, 12. svibnja 1908. str. 1.) Od navedenog broja prisutnih – šest osoba je osuđeno na smrt, tri na doživotnu robiju, 27 osoba je osuđeno na kaznu od 10 do 20 godina robije, 13 osoba od dvije do osam godina robije, do su tri osobe oslobođene. (Glas Crnogorca, 7. srpnja 1908. str. 1.)

Planirana je zavjera, po nekim izvorima, otkrivena zahvaljujući obavijestima iz redova urotnika iz Beograda. (Andrijašević, 2004) I sam Rajković 19. listopada saznao je da je srpska policija ispitivala jednog urotnika: „Pazi se jer mi čujemo, što imaš s revolucijom u Crnoj Gori”. (Kaluderović, 2009)

Početkom listopada 1907. crnogorski studenti i emigranti sastajali su se u hotelu „Balkan” u Beogradu i kovali urotu protiv Kneza po cijenu davanja i svojih života. Zavjerenik Stevan Rajković sastajao se s emigrantima i političkim protivnicima kneza Nikole koji su otvoreno iskazivali želju za kneževom likvidacijom. Trebalo je, kada dođu u Crnu Goru, podignuti bunu u svojim plemenima, naći istomišljenike i poubijati kneza Mirka, ministre i druge dužnosnike, zapaliti Biljardu, Oblasnu upravu i Državni savjet. Za tu namjeru bile su osigurane velike količine, oružja, novca i bombi”. (Kaluderović, 2009)

Bombe je na Cetinje donio Stevan Rajković dana 22. listopada 1907., ali ih je htio udaljiti od sebe jer ga je tražila policija. Pokušao je sakriti bombe ali s obzirom na to da nije imao podršku, odlučio je predati se i otkriti urotu. Prilikom predaje (uhićenja), 23. listopada, Rajković je policiji predao i bombe i objasnio kako se njima rukuje. (Kaluderović, 2009)

Na suđenju urotnicima protiv crnogorskog dvora i kralja Nikole bio je Đorđe Nastić iz Bosne – kao jedan od glavnih svjedoka. U svom je svjedočenju Nastić optužio službeni Beograd i neke organizacije kao glavne poticatelje zavjere protiv kralja Nikole. Svjedok je bio temeljito upućen u rad organizacije pa je na sudu detaljno opisao gdje su i kako rađene bombe za napad na Crnu Goru. Razlog za napad na Nikolu navodni je sklopljeni savez s Austrijom. (Rastored, 2009)

Tablica 2: Drugi napadi i prijetnje na državne dužnosnike u „staroj” Crnoj Gori

God.	Dužnosnik	Napad/prijetnja			
		Otrovom (namjera, neuspješno)	Zavjera, pokušaj atentata i prevrata upotrebom oružja i bombi	Uhićenjem	Uspješno
Prvo desetljeće 18. stoljeća	Vladika Danilo				*
1716.		*			
1755.	Vladika Vasilije	*			
1803.	Petar I.			*	
1834.		*			
1842.	Petar II. Njegoš	*			
1843.			*		
1864.	Knez i kralj		*		
1907.	Nikola		*		

U novije vrijeme, dužnosnici u Crnoj Gori ugrožavani su raznim prijetnjama, u prometu, uslijed neprofesionalnog rada osiguranja u objektu u kojem boravi dužnosnik, omalovažavanja i drugog.

Tako je predsjednika Branka Kostića 1990. na Cetinju nakon održavanja vjerskog skupa, i pojačanih nacionalnih tenzija između dviju skupina ljudi i uhićenja određenog broja građana Cetinja – B. Z. izložio poruzi riječima „ti si za ovo kriv, izdao si Crnu Goru, sram te bilo” i pljunuo mu u lice. Predsjednik je u nastaloj gužvi udario B. Z.-a nogom u predjelu trbuha a B. Z. je kasnije osuđen na uvjetnu kaznu zatvora u trajanju od tri mjeseca u roku od jedne godine (Presuda Osnovnog suda Cetinje, 15. 12. 1991.)

Neodgovarajuće postavljanje sigurnosti oko objekta u kojem se nalazi državni dužnosnik, jednom je prilikom kritizirano i na sastancima tijela, tada, vladajuće Demokratske partije socijalista (DPS).

Naime, na Glavnom odboru DPS-a, održanom tijekom listopada 1993., priopćeno je da je loše organizirano policijsko osiguranje predsjednika Crne Gore Momira Bulatovića. Ovo je proisteklo iz događaja iz listopada te godine kada je, tijekom dana, na vrata predsjednikova stana zakucala nepoznata žena. Predsjednik je otvorio vrata, a psihički poremećena žena pokušala ga je ubiti sjekirom. Predsjednik je uspio obraniti se, oduzeti joj sjekiru i pozvati

osiguranje. Istraga je utvrdila da se radilo o „psihički nezdravoj osobi” koja je bila nezadovoljna svojim materijalnim statusom. (Radončić, 2009)

Sljedeće godine, na Cetinju se izricala presuda dvadesetorici ljudi s Cetinja optuženih da su verbalno i fizički napali predsjednika Republike Momira Bulatovića. Predsjednik je Sudskog vijeća 17. siječnja 1994. u presudi iznio: „Krivica je počinjena, jer su 29. rujna 1993., oko 10.30 h na Cetinju ispred Njegoševe Biljarde, u skupini izložili poruzi predsjednika Republike Crne Gore Momira Bulatovića grubim vrijeđanjem i drskim bezobzirnim ponašanjem tako što su mu, kada je izašao iz Biljarde, i pošao prema službenom vozilu, upućivali uvredljive izraze ‘Izdajniče, ubojico, lopove, kopile Slobodana Miloševića, izdao si Crnu Goru’, a kada je Predsjednik ušao u vozilo, ponovno su mu upućivali iste izraze, pljuvali i udarali rukama i nogama po vozilu, i na taj način ugrozili spokojstvo građana i remetili javni red”. (Presuda Osnovnog suda u Cetinju, 17. 1. 1995.)

S gledišta sigurnosti, zanimljiv je tragičan primjer tadašnjeg potpredsjednika Vlade u zgradi Vlade Crne Gore. Iako potpredsjednik nije dužnosnik koji se štiti, treba istaknuti da je zgrada Vlade sigurnosni objekt s visokim sigurnosnim zahtjevima i da postoje uspostavljene mjere koje treba poštovati.

U zgradi Vlade u svojem kabinetu, ubijen je oko 8.00 h – 20. prosinca 1993. potpredsjednik crnogorske Vlade Mihailo Ljesar. Ubio ga je, iz vatrenog oružja, njegov poznanik D. K., financijski direktor jednog poduzeća na Cetinju, koji je potom počinio samoubojstvo. D. K. je kontaktirao s potpredsjednikom zbog problema na poslu ali i zbog transformacije njegova poduzeća koja je usložila njegovu situaciju. (Ivanović, 1993)

Nakon ovog neugodnog događaja, uslijed zaoštrene političke situacije i netrpeljivosti pozicije i opozicije tijekom 1994., vođa crnogorskih radikala A. V. vrijeđao je premijera Mila Đukanovića za što je pravomoćno osuđen na petomjesečnu zatvorsku kaznu.

Dakle, kraj osamdesetih godina i rane devedesete godine prošlog stoljeća karakteriziraju burni politički događaji, raspad nekadašnje SFRJ, ratovi u okruženju Crne Gore, kolaps privrednog sustava, hiperinflacija, zalaganje pojedinih stranaka za povratak neovisnosti Crne Gore i bliskost dijela crnogorskog rukovodstva s vladajućim režimom tadašnjeg predsjednika Miloševića.

Nisu samo međunarodne ili političke okolnosti ili izravni napadi, odnosno društveni izvori – ugrožavali državne dužnosnike. Iz primjera predsjednika parlamenta Crne Gore uočava se značaj mjera zdravstvene zaštite.

Predsjednik crnogorskog parlamenta Svetozar Marović prebačen je 2. 5. 2001. u večernjim satima, u Kliničko-bolnički centar u Podgorici zbog uboda ose. Predsjednik Marović je alergičan na ubod ose i pozlilo mu je nakon što ga je ubola osa za vrijeme odbojkaške utakmice u Budvi. (Portal Pcnen, 2009)

Uslijed brojnih državnih i drugih obaveza državnih dužnosnika i potrebe za kretanjem raznim prijevoznim sredstvima, nastaju prometne nesreće u kojima drugi sudionici, iako bez namjera ugrožavanja, ipak ugrožavaju državne dužnosnike.

Prometnu nesreću imao je predsjednik Milo Đukanović u prvoj polovici listopada 2000. godine kod mjesta Brajići, na putu prema Budvi. Nakon prolaska dijela sigurnosnog eskorta (fr. *escorte* – oružana pratnja), iz sporedne je ulice izletio automobil u koji je udario auto ispred vozila u kojem je bio predsjednik Đukanović. Vozač vozila u kojem je bio predsjednik

naglo je skrenuo pa je došlo po prevrtanja blindiranog automobila. Predsjednik je zadobio ozljede vrata, a istragom je utvrđeno da je u pitanju prometna nesreća.

Godinu dana kasnije, tadašnji ministar MUP-a Andrija Jovičević na konferenciji za novinare održanoj 12. listopada 2001. izjavio je sljedeće: „Život predsjednika Crne Gore Mila Đukanovića bio je ugrožen od određenih struktura vojnog karaktera iz Beograda. Za to postoje dokazi i činjenice”. (Prelević, 30. 8. 2017. str. 5.) Ugrožavanje predsjednika dogodilo se prilikom događaja koji su se odvijali 1999. godine.

Kada je u listopadu 2008. Crna Gora priznala novonastalu državu Kosovo, to je izazvalo reakcije, proteste i neredе dijela crnogorske oporbe i građana. Ovaj se događaj podudara s pojačanim mjerama sigurnosti koje je poduzela policija prema premijeru Đukanoviću.

Predsjedniku Vlade Crne Gore Milu Đukanoviću pojačane su mjere sigurnosti u listopadu 2008. Ove mjere obuhvaćale su poduzimanje pojačanih mjera tjelesnog osiguranja kao i poslova operativno-preventivne djelatnosti, u skladu sa sigurnosnom procjenom i ukupnom sigurnosnom situacijom. Pojačane mjere sigurnosti odnosile su se na mjesto rada, stanovanja, pozicijama u mjestu i pokretu. Po mjestu rada i stanovanja pristupilo se pojačanoj varijanti sigurnosnih mjera, kako šticeenog objekta, tako i ostalih objekata od vitalnog značaja u neposrednoj blizini. Po pozicijama u mjestu i pokretu, također su pojačane mjere sigurnosti uz angažiranje protuterorističkih timova („CAT” timova), u cilju odvracanja moguće opasnosti. Po pitanju tjelesne sigurnosti, povećan je broj pratitelja i na osiguranju šticeenog dužnosnika i njegove obitelji. Kontrinuirano su provedeni protudiverzijski i biokemijski pregledi u svim objektima u kojima je privremeno boravila šticeena osoba. Rad operativno preventivnih timova uzdignut je na mnogo veću razinu sigurnosti, a osigurano je stalno dežurstvo liječničke ekipe s neophodnom opremom i vozilom Medicinskog centra Uprave policije. (Izvešće Sektora za obezbjeđenje ličnosti i objekata za 2008., 20. 1. 2009.)

Istovremeno, kako prema premijeru Đukanovića tako i prema ministru vanjskih poslova Milanu Ročenu, poduzete su pojačane mjere sigurnosti. Dakle, u listopadu 2008. godine, poslovi i zadaće osiguranja šticeene osobe – ministra vanjskih poslova Milana Ročena, podignuti su na višu razinu, a obuhvaćali su poduzimanje pojačanih mjera tjelesne sigurnosti. (Izvešće Sektora za obezbjeđenje ličnosti i objekata za 2008., 20. 1. 2009.) U navedenom razdoblju ministar Ročen prvi je priopćio odluku Vlade Crne Gore o priznanju neovisnosti Kosova.

Kao i premijer ili ministar i predsjednik Skupštine može biti ugrožen prilikom svakodnevnog kretanja pješice ili prilikom ulaska u objekte koje koristi po bilo kojoj osnovi. Sljedeći primjer odnosi se na verbalni napad na predsjednika Skupštine.

Predsjednik Skupštine Crne Gore Ranko Krivokapić imao je takvu situaciju dana 3. listopada 2009. godine oko 23.00 h u Podgorici kada su mu osobe S. K., Z. K., M. Ž. i M. K. uputili pogrdne riječi a potom krenuli u njegovu pravcu. Iako su se pripadnici osiguranja legitimirali i upozorili napadače, ipak su ih navedene osobe napale fizički i drvenim motkama, kojom prilikom su pripadnici policije zadobili tjelesne ozljede. Intervencijom policije osobe su uhićene i zadržane u PJ Podgorica. (Dnevni bilten o događajima iz područja rada Uprave policije, 5. 10. 2009.)

Opet u Podgorici, zbog pisanja prijetnji u 2015. na portalu „Vijesti” policijski službenik P. Š. je zbog ugrožavanja sigurnosti premijera Duška Markovića uhićen, a kasnije uvjetno

osuđen na tri mjeseca u roku od jedne godine (Presuda Osnovnog suda u Podgorici, 30. 6. 2016).

Imajući u vidu da su objekti koje koriste državni dužnosnici – objekti prema kojima se poduzimaju sigurnosne mjere; to podrazumijeva poduzimanje provjera i kontrola prema svim osobama koje ulaze u ove objekte. Kada govorimo o Skupštini kao štićenom objektu, ovo uključuje i mjere prema poslanicima u Skupštini. Da nekada sve poduzeto nije dovoljno pokazuje prekinuta sjednica Skupštine Crne Gore koja se održavala 13. 5. 2016., kada su poslanici dijela opozicije vrijeđali predsjednika Vlade Đukanovića skandirajući mu pogrдне riječi, i tom su prilikom nasnuli na njega pa je interveniralo osiguranje i tako spriječilo teži incident. Ovom događaju prethodili su prosvjedi oporbe u Podgorici u listopadu 2015. godine, a politička se situacija pogoršala nakon prosvjeda.

Zaoštrena politička situacija nastavila se i do jeseni 2016. godine kada je došlo do otkrivanja jedne kriminalne organizacije i uhićenja njezinih članova.

Naime, Specijalno državno tužilaštvo podnijelo je Optužnicu Višem sudu u Podgorici protiv 14 osoba koje su formirale zločinačku organizaciju od početka 2016. do 18. 10. 2016. godine na teritoriju Crne Gore. Viši je sud 29. 5. 2017. godine potvrdio optužnicu čime su se stekli uvjeti za početak suđenja. Zločinačku organizaciju formiralo je dvoje ruskih državljana s drugim organizatorima i članovima iz Crne Gore i Srbije s ciljem nasilnog rušenja vlasti, sprječavanja Crne Gore da pristupi NATO alijansi, počinjenja zločinačkih djela iz područja terorizma i kaznenih djela ubojstva najviših dužnosnika Crne Gore. Ubojstvo najviših dužnosnika Crne Gore trebalo je realizirati neposredno nakon parlamentarnih izbora 16. 10. 2016. godine tijekom prosvjednog skupa koji je organizirala oporba političke grupacije – Demokratski front. Plan je bio da se upotrebom vatrenog oružja, liši života tadašnji premijer Milo Đukanović (Specijalno državno tužilaštvo, 13. 4. 2017.).

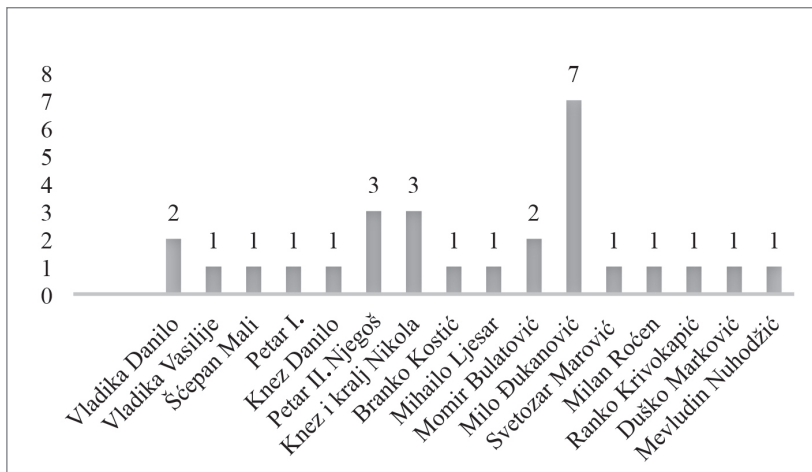
Ugrožavanje predsjednika Đukanovića ponovilo se u prometnoj nesreći koja se dogodila 2. 11. 2017. kada se njegova policijska pratnja kretala na putnom pravcu Podgorica – Cetinje. U blizini Podgorice došlo je do prometne nesreće jednog civilnog vozila i policijskog vozila. Civilno je vozilo bilo u pretjecanju drugog vozila kada se sudarilo sa stražnjim vozilom iz osiguranja bivšeg premijera koje je dolazilo iz suprotnog pravca. Vozilo iz osiguranja nakon sudara potpuno je izgorjelo a dva policajca su ozlijeđena. (MUP Crne Gore, 2. 11. 2017.)

Da ovo nije usamljen slučaj ugrožavanja državnih dužnosnika u prometu, predočava primjer prometne nesreće koja se dogodila 17. 11. 2017. kod Berana na putu prema Bijelom Polju kada je jedno civilno vozilo prešlo u suprotan prometni trak i udarilo u službeno vozilo u kojem se nalazio ministar unutarnjih poslova Mevludin Nuhodžić. Nakon kontakta vozila ministar nije ozlijeđen a vozač civilnog vozila pobjegao je s lica mjesta. Ubrzo je uhićen i ustanovljeno je da je imao alkohol u organizmu. (MUP Crne Gore, 18. 11. 2017.)

Tablica 3: Ugrožavanje državnih dužnosnika u Crnoj Gori od Antibirokratske revolucije do danas

God.	Dužnosnik	Ugrožavanje					
		Vatrenim oružjem		Napad hladnim oružjem – neuspješno	Verbalni napad/ prijetnja	Ugrožavanje u prometu	Liječnička intervencija
		Ubojstvo	Prijetnja				
1990.	Branko Kostić				*		
1993.	Mihailo Ljesar	*					
1993.	Momir			*			
1993.	Bulatović				*		
1994.					*		
1999.					*		
2000.	Milo					*	
2008.	Đukanović				*		
2016.			*		*		
2017.						*	
2001.	Svetozar Marović						*
2008.	Milan Roćen				*		
2009.	Ranko Krivokapić				*		
2015.	Duško Marković				*		
2017.	Mevludin Nuhodžić					*	

U odnosu na iznesene događaje, ukupno je u Crnoj Gori 16 državnih dužnosnika 28 puta ugrožavano – od čega tri smrtna ishoda što je 10,7 %, jedno ranjavanje vatrenim oružjem što je 3,6 %, jedan neuspješni napad hladnim oružjem što je 3,6 %, četiri puta postojala je namjera ili neuspješno trovanje otrovom što je 14,3 %, četiri puta postojala je zavjera i pokušaj atentata i prevrata uz upotrebu oružja i(li) bombi što je 14,3 %, devet puta bilo je verbalnih napada ili neke vrste prijetnje što je 32 %, triput su se dogodile prometne nesreće što je 10,7 %, jedan pokušaj ubojstva – 3,6 %, jedno uhićenje 3,6 % i jedna liječnička intervencija – 3,6 % od ukupnog broja ugrožavanja.

Grafikon 1: Broj ugrožavanja državnih dužnosnika

5. ZAKLJUČAK

Zaključujući ovaj rad moramo naglasiti da je istraživanje povezano s nizom teškoća. Prvo, mogu se utvrditi samo pojave ugrožavanja državnih dužnosnika koje su poznate, odnosno čija je posljedica vidljiva, dok je stupanj štetnosti daleko veći. Dalje, često se o mnogim ugrožavajućim pojavama ne vode posebne evidencije ili nisu ažurne što nameće potrebu standardizacije kriterija na osnovi kojih bi pojave ugrožavanja i njihovi elementi mogli biti klasificirani.

Uvidom u postojeće pisane izvore primjećujemo da su zemlje poput Turske, Mletačke Republike, Austrije, Srbije, Rusije – preko svojih službi ili pogodnih osoba, političkih skupina ili kriminalnih organizacija, djelovali prema crnogorskim državnim dužnosnicima. Zadovoljavanje svojih političkih, vojnih, ekonomskih i drugih motiva odražavalo se na Crnu Goru zbog njezinog povijesnog, zemljopisnog i strateškog položaja. Velike sile težile su sprečavanju Crne Gore kao male zemlje da se orijentira u pravcu, njima, neke suprostavljene države jer su u prošlosti upravo Turska, Rusija i Austrija bile značajni akteri na ovom području. Usporedimo li to s današnjim težnjama Crne Gore da se orijentira na zapad i pristupi političkim i vojnim savezima – i s utjecajima s istoka, primjećujemo da se nije mnogo toga promijenilo. Po matrici uvijek se djeluje prema istaknutom državnom dužnosniku jer se vjeruje da će se onda lakše preusmjeriti buduće aktivnosti. Kada su god crnogorski dužnosnici birali put kretanja Crne Gore u odnosu na njene interese, nailazili su na otpor suprostavljene velike sile i unutarnjih neistomišljenika i protivnika.

Dakle, sva prikazana ugrožavanja državnih dužnosnika do početka 20. stoljeća u Crnoj Gori imala su za cilj uklanjanje najviših predstavnika vlasti ili kažnjavanje zbog njihove političke aktivnosti i usmjerenja Crne Gore prema nekoj velikoj sili. Krajem 20. stoljeća i u sadašnjem vremenu ponovno se javljaju opasnosti za državne dužnosnike. Objektivno, većina od ovih opasnosti može se podvesti i pod oblike ugrožavanja sigurnosti pojedinca ili društvenih grupa, a treba izdvojiti terorizam jer ga upravo politički fenomen izdvaja od osta-

lih oblika ugrožavanja. Potvrđivanjem optužnice, vijeće Višeg suda u Podgorici nagovještava nedavno djelovanje terorističke organizacije u Crnoj Gori. Naime, prema optužnici Specijalnog tužiteljstva teroristička skupina namjeravala je u izbornoj noći, 16. listopada 2016., uz upotrebu oružja napasti okupljene građane i policiju ispred Skupštine Crne Gore, provesti široke terorističke napade na specijalne policijske postrojbe, zauzeti Parlament, proglasiti pobjedu Demokratskog fronta i likvidirati tadašnjeg premijera Mila Đukanovića. Objektivnosti radi, pričekat ćemo pravomoćnu presudu ovog Suda, što će otvoriti novi prostor za daljnji istraživački rad.

U istraživačkom razdoblju, u odnosu na izvore ugrožavanja državnih dužnosnika, najviše je društvenih izvora ugrožavanja – 27, jedan prirodni izvor ugrožavanja, dok tehničko-tehnoloških opasnosti nije bilo. U odnosu na društvene izvore ugrožavanja – djelovanje pojedinaca bilo je očitovano u četiri slučaja, dok su ostali bili s elementima organiziranosti. Organiziranost upućuje na djelovanje stranog čimbenika odnosno već spomenutih država ali i političkih neistomišljenika. U oružanim napadima na državne dužnosnike uglavnom su rabljena klasična sredstva kao što su: vatreno i hladno oružje ili eksplozivne naprave. Primjećujemo da su do početka 20. stoljeća dužnosnici u Crnoj Gori čak 11 puta ugrožavani otrovom i raznim oružjem. Od ukupno 28 ugrožavanja državnih dužnosnika ukupno su bila tri ubojstva a 11 puta je postojala ozbiljna namjera ili pokušaj ubojstva državnih dužnosnika.

U razdoblju pred raspad SFRJ do danas ponovno počinju ugrožavanja državnih dužnosnika i to u prvome redu ponavljaju se društvene opasnosti. Dominiraju verbalni napadi kojih je bilo devet, a zabrinjavaju prometne nesreće kojih je samo prošle godine bilo dvije.

Na osnovi svega iznesenog, uočavamo da su državni dužnosnici najugroženiji u vremenima složenih međunarodnih odnosa, teritorijalnih pretenzija, sukoba, loše ekonomske situacije, u političkim previranjima i u prometu. Kako je prikazano, nekada su najviše bili ugroženi vladika Petar II. Njegoš, knez i kralj Nikola; a u posljednjem je razdoblju predsjednik Đukanović najčešće izložen ugrožavanju: na njihovim primjerima potvrđuje se hipoteza ovoga rada.

LITERATURA

1. Andrijašević, Ž. (1998), Crnogorske teme, Istorijski institut Crne Gore.
2. Andrijašević, Ž. (2004), Nacija s greškom (Istorijski eseji), Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević”.
3. Dnevni bilten o događajima iz oblasti rada Uprave policije, broj 233, Podgorica, 5. 10. 2009, str. 1.-2.
4. Glas Crnogorca, List za politiku i književnost, broj 21, Cetinje, 12. maj 1908.
5. Glas Crnogorca, List za politiku i književnost, broj 41, Cetinje, 07. jul 1908.
6. Glas Crnogorca, List za politiku i književnost, broj 47, Cetinje, 27. oktobar 1907.
7. Ivanović, Z. (1993, decembar 21), Godine opasnog življenja,. Portal Aimpres. Preuzeto sa <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199312/31221-002-pubs-pod.htm>

8. Izvještaj Sektora za obezbjeđenje ličnosti i objekata za 2008., 06, br. 051/09-1406/1 od 20. 1. 2009.
9. Kaluđerović, S. (2009, mart 11), Zapisnik sa suđenja Stevanu Rajkoviću, atentatoru na Kralja Nikolu, http://montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_od_20vij_do_1_svj_rata/zapisnik_sa_sudjenja_stevanu_rajkovicu.htm
10. Milutinović, S. S. (2009, maj 19), Istorija Crne Gore (1835), Svetigora, Cetinje 1997. Portal migropolija. Preuzeto a http://www.mitropolija.cg.yu/istbibl/sarajlija-istorija_crne_gore.html (Milutinović, 2009).
11. Mjesečni izvještaj za januar 2007. Sektora za obezbjeđenje ličnosti i objekata, broj 051/07-1380/32, od 23. 2. 2007. (Mjesečni izvještaj za januar 2007, 23. 2. 2007.)
12. MUP Crne Gore. (2017, novembar 02.), Portal MUP Crne Gore. Preuzeto sa <http://www.mup.gov.me/upravapolicije/vijesti/178048/U-saobracajnoj-nezgodu-sluzbenog-policijskog-vozila-i-civilnog-vozila-povrede-zadobila-tri-lica.html>
13. MUP Crne Gore. (2017, novembar 18), Portal MUP Crne Gore. Preuzeto sa <http://www.mup.gov.me/upravapolicije/vijesti/178647/Saopstenje-Berane-Liseno-slobode-lice-koje-je-izazvalo-saobracajnu-nezgodu-ministar-unutrasnjih-poslova-nije-povrijeden.html>
14. Pavićević, B. (2013, novembar 17), Istorija Crne Gore 4, I tom, Podgorica, 2004, str. 252.-256. Vijesti online. Preuzeto sa <http://www.vijesti.me/caffe/jedna-nepoznanica-o-njegosu-obracun-na-basinoj-vodi-160859>
15. Portal Pcnen. (2009, jun 13). Preuzeto sa <http://www.pcnen.com/Arhiva/2001/03-05-2001.htm>
16. Prelević, M. (30. avgust 2017.), Andija Jovićević Frontov kandidat za predsjednika, Dnevne novine, br. 1852, godina VI.
17. Presuda Osnovnog suda u Cetinju od 15.12.1991., K. br. 128/91.
18. Presuda Osnovnog suda u Cetinju od 17.01.1995., br. K. br. 126/93.
19. Presuda Osnovnog suda u Podgorici od 30.06.2016. K. 786/2015.
20. Radončić, Š. (2009, mart 30), Iza maske: Tajni ratovi u tajnoj policiji, Montenegrina digitalna biblioteka crnogorske kulture. Preuzeto sa http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_od_1990/tajni_ratovi_u_tajnoj_policiji.htm
21. Rastoder, Š. & Andrijašević, Ž. (ur.). (2006), Istorijski leksikon Crne Gore, Per-Ž, Daily Press, Podgorica, str. 1130.
22. Rastored, Š. (2009, april 02), Uloga „Crne Ruke” u zavjeri protiv kralja Nikole. Montenegrina digitalna biblioteka crnogorske kulture. Preuzeto sa http://montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_od_20vij_do_1_svj_rata/uloga_crne_ruke_u_zavjeri_protiv_kralja_nikole.htm
23. Spalević, Z. Ž. (2016), ENSURING SAFETY OF PUBLIC FIGURES, Science and Society, International Journal of Social Science, Belgrade, Issue 2, (winter), p. 54.-57.
24. Specijalno državno tužilaštvo, Kt-S. br. 271/16, Podgorica, 13. 4. 2017. godine.

25. Stajić, Lj. (2008), Osnovi sistema bezbjednosti sa osnovama istraživanja bezbjednosnih pojava, Pravni fakultet u Novom Sadu.
26. Vukanović, M. (2018), Porijeklo Petrovića i utemeljenje dinastije, Daily Press.

Summary

Željko Z. Spalević, Ljubiša Konatar

The Endangerment of Statesmen in Montenegro

Appreciating the securing of state figures in Montenegro requires a chronological review of events from the rich history of Montenegro, the authors believe that this will contribute to a more comprehensive understanding of the role of the person who represented or represent Montenegro. The aim is to determine how and how many state figures jeopardized from the establishment of the first repressive state bodies by today. We do this from the belief that the explanation of events which jeopardized state figures it is possible to look at the social, security and everyday environment in which these persons have their functions. Let us point out that the subject of this paper in his content and essentially, belongs to the fields of historical, legal, political, social sciences but and security sciences. During the research, an elastic combination of case studies, historical comparative methods, secondary data analysis and statistical method was used to quantitatively the perception the threatening phenomena, considering the observed time and spatial parameters. Based on the results of the research, the time distribution of the phenomenon can be identified in which there is a threat to security public figures, by volume or by content, more intensely. The attacks were identified before making important historical decision. Finally, public figures in modern countries are most often the bearers the highest functions of state power, represent the state in the domestic and foreign public, and as such they are protected through the entire security system.

Keywords: jeopardizing, state figure, security, attack, danger.

NIKOLA PROTRKA*

Računalna prijevarena – analiza djelotvornosti otkrivačke djelatnosti

Sažetak

Smisao je ovoga rada dati čitatelju uvid u pravnu normiranost kaznenog djela računalne prijevare opisanog u članku 271. Kaznenog zakona Republike Hrvatske. U radu se prikazuje i opis kaznenog djela iz Kaznenog zakona koji je bio na snazi do 2013. godine, zato što se podaci za analitičku obradu temelje na desetogodišnjem razdoblju koje pokriva činjenični opis iz oba navedena zakona.

U prvome dijelu rada daje se prikaz i pojašnjenje opisa kaznenog djela po Kaznenom zakonu koji je bio na snazi do 2011. godine, te novog Kaznenog zakona koji je usvojen 2011. godine, a krenuo je s primjenom 2013. godine za analizirano kazneno djelo računalne prijevare.

U drugome dijelu rada provedeno je istraživanje djelotvornost rada hrvatskih institucija koje razrješavaju kaznena djela računalnih prijevarena. Istraživanje obuhvaća i detaljniju kvalitativnu analizu broja prijavljenih te broja razriješenih slučajeva računalne prijevare u Republici Hrvatskoj zadnjih 10 godina. Izvor podataka nad kojima je provedeno cjelokupno istraživanje za potrebe izrade ovog rada je Državni zavod za statistiku i Ministarstvo unutarnjih poslova..

Ključne riječi: računalna prijevarena, kazneno djelo, analitička obrada, kvalitativna analiza.

1. UVOD

U Republici Hrvatskoj, ali i izvan nje, javnost smatra da je rad hrvatskog pravosuđa nedovoljno djelotvoran. Primjerice, u članku *Hrvati od svih u EU najmanje vjeruju pravosuđu*, objavljenom 28. 5. 2018. na internetskom portalu Index.hr, navode se rezultati istraživanja *Eurobarometra* koje je naručila *Europska komisija*. Od 1000 anketiranih, samo je 23 % is-

* dr. sc. Nikola Protrka, MUP RH, Zagreb, Hrvatska.

pitanika iz Hrvatske ocijenilo da je stanje u hrvatskom pravosuđu dobro, što je najmanji postotak u cijeloj EU. Nadalje, 35 % ispitanika iz Hrvatske smatra da hrvatsko pravosuđe nije neovisno niti dobro funkcionira.¹

Istraživački problem ovog rada jest djelotvornost rada institucija za provođenje zakona u odnosu na kazneno djelo računalne prijevare. Osim subjektivne ocjene šire javnosti, rad navedenih institucija može se analizirati i objektivno. Moguće je odrediti kriterije analize njegove djelotvornosti, postaviti hipoteze čija će se dokazivost kvantitativno analizirati kako bi se izveli nedvojbeni zaključci postoje li statističke značajnosti promatranih varijabli u promatranim pojavama koje pripadaju u opseg rada.

Predmet su hrvatska tijela za provođenje zakona koja razrješavaju kaznena djela računalnih prijevarena. Promatrane su varijable prijavljeni i razriješeni slučajevi kaznenih djela računalnih prijevarena u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. godine. U ovom se radu analizira pitanje postoji li statistički značajna razlika između dviju promatranih varijabli. U slučaju da ne postoji, rad hrvatskih institucija koje razrješavaju kaznena djela računalnih prijevarena mogao bi se nedvojbeno smatrati djelotvornim. Naime, to bi značilo da broj razriješenih slučajeva u cjelokupnom promatranom razdoblju slijedi broj prijavljenih slučajeva.

Kazneno pravo Republike Hrvatske sve do 2000-ih godina nije prepoznavalo oblik prijevarena koji je uključivao uporabu računalnog sustava kao posebno kazneno djelo. Do tada su prema Vuletić i Nedić (2014) sudovi prepoznavali ovo djelo kao djelo teške krađe.

Računalna prijevarena prvi je put normirana Kaznenim zakonom iz 2003. godine pod glavom XVII. – kaznena djela protiv imovine. Nalazila se pod člankom 224.a, stavkom 1. u prvotno drukčijem sadržaju negoli je danas, a glasila je: „*Tko s ciljem da sebi ili drugome pribavi protupravnu imovinsku korist, izmijeni tuđe računalne podatke ili računalne programe ili na drugi način utječe na njihovo korištenje i na taj način prouzroči štetu drugome...*“². Sadržaj sličan današnjem članak je dobio s dopunom iz 2004. godine³, da bi novim Kaznenim zakonom iz 2011. godine s identičnim sadržajem bio premješten u zasebnu glavu Kaznenog zakona XXV. – kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka, gdje je i danas.⁴

Smisleno je da je kazneno djelo računalne prijevarena smješteno pod računalna kaznena djela jer se ipak radi o nešto drukčijem kaznenom djelu, nego što su to kaznena djela protiv imovine, najviše zbog toga što se radnja ovoga djela odvija u kibernetičkom prostoru (Protrka 2018).

Sadašnji Kazneni zakon računalnu prijevarena propisuje člankom 271.: „*Tko s ciljem da sebi ili drugome pribavi protupravnu imovinsku korist unese, izmijeni, izbriše, ošteti, učini neuporabljivim ili nedostupnim računalne podatke ili ometa rad računalnog sustava i na taj način prouzroči štetu drugome, kaznit će se...*“.

¹ Hrvati od svih u EU-u najmanje vjeruju pravosuđu. (28. 5. 2018.) Preuzeto 26. 11. 2018. iz Index.hr: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hrvati-od-svih-u-eu-najmanje-vjeruju-pravosudju/2000769.aspx>

² Kazneni zakon RH, NN 111/03.

³ *Ibid*, NN 105/04.

⁴ *Ibid*, NN 125/11.

Osim što je moguće da ovim kaznenim djelom osoba pribavlja sebi odnosno drugome imovinsku korist, propisano je da se kažnjava i samo ako svojim postupcima nanese štetu drugoj osobi. Modaliteti počinjenja djela računalne prijeverare su mnogi, stoga su ovakvim sadržajem članka obuhvaćene razne mogućnosti počinjenja.

Prema Vuletiću i Nediću (2014) postoje dvije vrste računalnih prijeverara. To su izravna računalna prijeverara i neizravna računalna prijeverara. Razlika između ovih pojmova jest u objektu prijeverare, odnosno, pokušava li se prevariti računalo ili fizička osoba.

Pod *izravnom računalnom prijeverarom* smatra se prijeverara fizičke osobe putem računalnog sustava. Takvo djelo je u ovom radu razmatrani način prijeverare – *phishing*, kod kojega kibernetički kriminalac obmanjuje žrtvu uporabom računalnog sustava. Ovakav oblik kaznenog djela moguće je počiniti putem elektroničke pošte (u daljnjem tekstu: e-mail), ali i putem drugih sredstava komunikacije – *smishing*, *vishing*. Najjednostavniji oblik *phishinga* bio bi lažno predstavljanje kibernetičkog kriminalaca koji putem e-maila zatraži od buduće žrtve podatke bankovnog računa i pristupne lozinke zbog npr. hitne bankovne provjere vlasništva nad računom. Žrtva u ovom slučaju smatra da je pošiljatelj e-maila institucija (njezina banka) koja podatke traži iz opravdanih razloga. Iako se ovakav način prijeverare možda čini smiješnim i nevjerojatnim on predstavlja ozbiljnu prijetnju jer, statistički gledajući, što više osoba dobije ovakvu poruku, veće su mogućnosti da neka od njih odgovori i postane žrtva prijeverare. (Protrka i Jovanovski 2018)

Pod *neizravnom računalnom prijeverarom* smatra se varanje samog računalnog sustava. Primjer neizravne prijeverare, odnosno varanja računalnog sustava, slučaj je kada osoba s tuđom bankovnom karticom podigne određeni novčani iznos na bankomatu. Ovo se smatra varanjem računalnog sustava jer računalo smatra da mu pristupa ovlašteni korisnik. Možemo reći da je u ovom slučaju računalni sustav u zabludi jer on putem četveroznamenkastog koda (PIN-a) provjerava pravo pristupa određenom bankovnom računu.

Problem ovakvih vrsta prijeverara (izravne računalne prijeverare) sastoji se u činjenici da one imaju međunarodni karakter. Iako kriminalci mogu biti iz zemlje iz koje je i žrtva, ove prijeverare teže se otkrivaju ako se počinitelj nalazi u drugoj državi. Takvom je kriminalcu bez međunarodne pravne pomoći nemoguće ući u trag. To čini ovakva kaznena djela primamljiva počiniteljima; tim više što su kriminalci sa samo nekoliko klikova mišem u mogućnosti poslati milijune e-mailova i onda čekati da im se žrtva sama javi. S obzirom na to da se novčano poslovanje sve više premješta u virtualni prostor, može se pretpostaviti da će ovakvih prijeverara u budućnosti biti sve više, ali i da će s razvojem tehnologije prijeverare biti sve sofisticiranije (Badovinac 2018). Takve vrste prijeverara poznate su pod nazivom *phishing*, a sam pojam koristi se u Sjedinjenim Američkim Državama još od devedesetih godina prošlog stoljeća.

2. ANALIZA DJELOTVORNOSTI RAZRJEŠAVANJA KAZNENOG DJELA RAČUNALNE PRIJEVARE

2.1. Ciljevi istraživanja

Više je ciljeva istraživanja u ovome znanstvenom radu. Primarni je cilj istražiti djelotvornost rada hrvatskih institucija koje razrješavaju kaznena djela računalnih prijevare. Za potrebe provođenja te analize u radu se postavlja hipoteza H: *Institucije zadužene za razrješavanje kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj rade djelotvorno.* Istraživanje obuhvaća i detaljniju kvalitativnu analizu broja prijavljenih te broja razriješenih slučajeva računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju zadnjih 10 godina, odnosno između 2008. godine i 2017. godine. Te analize predstavljaju sekundarne ciljeve rada.

2.2. Izvor podataka

Izvor podataka nad kojima je provedeno cjelokupno istraživanje za potrebe izrade ovoga rada jesu *Državni zavod za statistiku i Ministarstvo unutarnjih poslova*. Opis kaznenih djela računalne prijevare i sankcije za takvo kazneno navedeni su u članku 224.a *Kaznenog zakona* koji je vrijedio do 2013. Od 2013. godine nadalje za takvo djelo je mjerodavan članak 271. *Kaznenog zakona*. Podaci o brojevima prijavljenih i razriješenih slučajeva kaznenog djela računalne prijevare preuzeti su od Ministarstva unutarnjih poslova⁵ i prikazani su u tablici 1.

Tablica 1: Broj prijavljenih i broj razriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. godine

Godina	Broj prijavljenih slučajeva	Broj razriješenih slučajeva
2008.	346	320
2009.	305	278
2010.	903	886
2011.	684	638
2012.	505	459
2013.	583	525
2014.	960	864
2015.	1361	1215
2016.	1365	1238
2017.	1114	915

Izvor: Obradio autor prema podacima iz *Ministarstva unutarnjih poslova*

⁵ Statistika Ministarstva unutarnjih poslova – <https://www.mup.hr/ministarstvo/dokumenti/statistika>, preuzeto 30. studenoga 2018.

2.3. Metodologije istraživanja

Istraživanje broja prijavljenih i broja razriješenih slučajeva računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju između 2008. godine i 2017. godine obuhvaća izračun i interpretaciju najvažnijih pokazatelja *deskriptivne statistike*. Vrijednosti odabranih pokazatelja prikazane su tablično za obje promatrane pojave. Ključne su vrijednosti tekstualno interpretirane.

Nadalje, istraživanje obuhvaća i izrade prognostičkih trend modela pojava prijava i razriješenja slučajeva kaznenog djela računalne prijevare uporabom metoda *linearne i eksponencijalne regresije*. Izračuni prognostičkih trend modela prikazani su u radu tablično. Interpretacija podrazumijeva tekstualno objašnjenje ključnih pokazatelja trendova.

Treća se komponenta istraživanja odnosi na primarni cilj rada hrvatskih institucija zaduženih za razrješavanje kaznenih djela računalne prijevare. Djelotvornost rada hrvatskih institucija zaduženih za razrješavanje kaznenih djela računalne prijevare istraživana je testiranjem dokazivosti u radu postavljene hipoteze. Dokazivost hipoteze testirana je provođenjem statističkog testa kojim je analizirano eventualno postojanje statistički značajne razlike između medijana ranga pojave prijavljivanja kaznenih djela računalnih prijevare i medijana ranga pojave razrješavanja kaznenih djela računalnih prijevare u promatranom razdoblju. U slučaju nepostojanja statistički značajne razlike, u radu bi se postavljena hipoteza mogla smatrati nedvojbeno potvrđenom. To bi značilo da hrvatske institucije zadužene za razrješavanje kaznenih djela računalne prijevare rade djelotvorno, odnosno da dinamika pojave razrješavanja kaznenih djela računalne prijevare slijedi dinamiku pojave prijavljivanja kaznenih djela računalne prijevare, odnosno da se broj nerazriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare godišnje ne povećava.

Izračuni provedeni uporabom svih u radu primjenjivanih metoda obavljani su uporabom informatičkog programa MS Excel. Za potrebe testiranja postavljene hipoteze u radu je rabljena u Excel dopunski ugrađena funkcija iz informatičkog programa XLST. (Papić 2014)

3. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U ovom se poglavlju prikazuju i interpretiraju rezultati istraživanja provedenog za potrebe izrade ovog znanstvenog rada.

3.1. Analiza broja prijavljenih i razriješenih slučajeva

U tablici 2 prikazani su brojevi prijavljenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. s pripadajućim verižnim indeksima i stopama rasta te vrijednosti aritmetičke i geometrijske sredine verižnih indeksa i stopa rasta. Aritmetička sredina verižnih indeksa pojave prijave kaznenih djela računalne prijevare iznosi 126,40 što znači da je prosječni godišnji rast broja prijave 26,40 %. Geometrijska sredina verižnih indeksa predmetne pojave iznosi 113,87 što znači da je prosječni godišnji rast broja prijave, odnosno stopa rasta 13,87 %. Za potrebe ovog rada, odnosno promatranja pojave prijave kaznenih djela računalne prijevare relevantna je geometrijska sredina jer se promatrana pojava prati u vremenu. Vidljivo je da je vrijednost geometrijske sredine manja od vrijednosti aritmetičke sredine. Vrijednost geometrijske sredine kasnije će se u radu uspoređivati

s vrijednosti koja se odnosi na prosječnu godišnju stopu rasta broja prijava kaznenih djela računalne prijevare u eksponencijalnom trend modelu. (Šošić 2006)

Tablica 2: Verižni indeksi i stope rasta prijavljenih kaznenih djela računalne prijevare

Prijavljena kaznena djela računalne prijevare				
Godina	Relativna godina	Broj	Verižni indeks	Stopa rasta
2008.	0	346	–	–
2009.	1	305	88,15 %	-11,85 %
2010.	2	903	296,07 %	196,07 %
2011.	3	684	75,75 %	-24,25 %
2012.	4	505	73,83 %	-26,17 %
2013.	5	583	115,45 %	15,45 %
2014.	6	960	164,67 %	64,67 %
2015.	7	1361	141,77 %	41,77 %
2016.	8	1365	100,29 %	0,29 %
2017.	9	1114	81,61 %	-18,39 %
Aritmetička sredina			126,40	26,40 %
Geometrijska sredina			113,87	13,87 %

Izvor: Obradio autor prema podacima iz *Ministarstva unutarnjih poslova*

U tablici 3 prikazani su brojevi razriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. s pripadajućim verižnim indeksima i stopama rasta te vrijednosti aritmetičke i geometrijske sredine verižnih indeksa i stopa rasta. Aritmetička sredina verižnih indeksa pojave razriješenih kaznenih djela računalne prijevare iznosi 127,21 što znači da je prosječni godišnji rast broja prijava 27,21 %. Geometrijska sredina verižnih indeksa predmetne pojave iznosi 112,38 što znači da je prosječni godišnji rast broja prijava 12,38 %. Za promatranje pojave razriješenih kaznenih djela računalne prijevare relevantna je geometrijska sredina jer se pojava prati u vremenu. I u ovom slučaju, i za ovu je pojavu vidljivo da je vrijednost geometrijske sredine manja od vrijednosti aritmetičke sredine. Vrijednost geometrijske sredine kasnije će se u radu uspoređivati s vrijednosti u eksponencijalnom trend modelu koja se odnosi na prosječnu godišnju stopu rasta broja razriješenih kaznenih djela računalne prijevare.

Tablica 3: Verižni indeksi i stope rasta razriješenih kaznenih djela računalne prijevare

Razriješena kaznena djela računalne prijevare				
Godina	Relativna godina	Broj	Verižni indeks	Stopa rasta
2008.	0	320	–	–
2009.	1	278	86,88 %	-13,13 %
2010.	2	886	318,71 %	218,71 %
2011.	3	638	72,01 %	-27,99 %
2012.	4	459	71,94 %	-28,06 %
2013.	5	525	114,38 %	14,38 %
2014.	6	864	164,57 %	64,57 %
2015.	7	1215	140,63 %	40,63 %
2016.	8	1238	101,89 %	1,89 %
2017.	9	915	73,91 %	-26,09 %
Aritmetička sredina			127,21	27,21 %
Geometrijska sredina			112,38	12,38 %

Izvor: Obradio autor prema podacima iz Ministarstva unutarnjih poslova

Vrijednosti verižnih indeksa, odnosno pripadajućih stopa rasta pokazuju da je u razdoblju 2008. – 2017. velika varijabilnost brojeva prijavljenih, a i brojeva razriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare. Tijekom promatranog razdoblja dolazilo je do velikog povećanja brojeva prijave i razrješenja kaznenih djela računalne prijevare, ali i do pada tih brojeva. Primjerice, broj prijavljenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare u 2010. godini bio je gotovo 3 puta veći od broja prijave u 2009. godini. Stopa porasta bila je 196,07 %. Iste je godine broj razriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare bio više od 3 puta veći negoli u 2009. godini. Stopa porasta bila je 218,71 %.

U 2016. godini stopa porasta prijavljenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare bila je veća u odnosu na 2015. godinu manje od 1 %, odnosno tek 0,29 %. Iste je godine stopa porasta razriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare bila veća u odnosu na 2015. godinu tek nešto više od 1 %, odnosno tek 1,89 %.

U tablici 4 prikazane su vrijednosti najvažnijih pokazatelja deskriptivne statistike za pojave prijave i razrješenja kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju između 2008. – 2017. godine. Na temelju vrijednosti prikazanih u tablici 4 može se zaključiti da su vrijednosti varijanci i standardne varijacije prilično velike u odnosu na pripadajuće aritmetičke sredine zbog čega su koeficijenti varijacije neuobičajeno visoki, gotovo 50 % što ukazuje na veliku varijabilnost podataka o broju prijavljenih i razriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. godine.

Tablica 4: Odabrani pokazatelji deskriptivne statistike za pojave prijava i razrješenja kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju između 2008. – 2017. godine

Odabrani pokazatelji deskriptivne statistike	Prijavljeni slučajevi	Razriješeni slučajevi
Minimalna vrijednost	305	278
Maksimalna vrijednost	1365	1238
Raspon	1060	960
Medijan	793,50	751
Aritmetička sredina	812,60	733,80
Geometrijska sredina	721,31	654,43
Varijanca	151763,82	118443,96
Standardna devijacija	389,57	344,16
Koeficijent varijacije	47,94 %	46,90 %

Izvor: Obradio autor prema podacima iz Ministarstva unutarnjih poslova

U tablici 5 prikazane su vrijednosti parametara linearnog trend modela za pojavu prijavljenih kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017.

Tablica 5: Parametri linearnog trend modela za pojavu prijavljenih kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017.

Regression Statistics	
Multiple R	0,8256006
R Square	0,6816163
Adjusted R Square	0,6418184
Standard Error	233,1501727
Observations	10

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	931002,375	931002,37	17,12692	0,00326024
Residual	8	434872,024	54359,00		
Total	9	1365874,4			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	334,56363	137,034903	2,4414483	0,0404729	18,5605830	650,5666
X Variable 1	106,23030	25,6689892	4,1384684	0,0032602	47,0375077	165,4230

Izvor: Obradio autor prema podacima iz *Ministarstva unutarnjih poslova*

Interpretacija ključnih parametara ukazuje na to da je vrijednost konstante *Intercept* = 334. Ta vrijednost ukazuje na početnu vrijednost linearnog trend modela pojave razrješenja kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj. Budući da je stvarna 346 postoji odstupanje od 3,46 % što se može smatrati malim odstupanjem od stvarnog broja prijava kaznenih djela računalne prijevare u 2008. godini, odnosno početnoj godini promatranog razdoblja.

Vrijednost konstante *X Variable 1* = 106,23 ukazuje na to da je prosječni godišnji porast broja prijava kaznenih djela računalne prijevare 106. Dakle, jednadžba linearnog trend modela pojave prijave kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. godine jest $y = 106,23x + 334,56$.

Vrijednost koeficijenta determinacije, odnosno konstante *R Square* = 0,6816 ukazuje na nisku reprezentativnost linearnog trend modela pojave, odnosno da linearni trend model točno opisuje 68,16 % pojave broja prijave kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u promatranom razdoblju 2008. – 2017. godine.

U tablici 6 prikazane su vrijednosti parametara linearnog trend modela za pojavu razriješenih kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017.

Tablica 6: Parametri linearnog trend modela za pojavu razriješenih kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017.

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,7711764
R Square	0,5947130
Adjusted R Square	0,5440521
Standard Error	232,3881712
Observations	10

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	633961,503	633961,50	11,73910	0,00900468
Residual	8	432034,097	54004,26		
Total	9	1065995,6			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	339,32727	136,587033	2,4843300	0,0378552	24,3570077	654,2975
X Variable 1	87,66060	25,585095	3,4262371	0,0090046	28,6612698	146,6599

Izvor: Obradio autor prema podacima iz *Ministarstva unutarnjih poslova*

Interpretacija ključnih parametara ukazuje na to da je vrijednost konstante *Intercept* = 334. Ta vrijednost ukazuje na početnu vrijednost linearnog trend modela pojave razrješenja kaznenih djela računalne prijave u Republici Hrvatskoj. Budući da je stvarna 320, postoji odstupanje od 4,37 % što se može smatrati malim odstupanjem od stvarnog broja razriješenih kaznenih djela računalne prijave u 2008. godini, odnosno početnoj godini promatranog razdoblja.

Vrijednost konstante *X Variable 1* = 87,66 ukazuje na to da je prosječni godišnji porast broja razriješenih kaznenih djela računalne prijave 88. Dakle, jednadžba linearnog trend modela pojave prijave kaznenih djela računalne prijave u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. godine jest $y = 87,66x + 339,32$.

Vrijednost koeficijenta determinacije, odnosno konstante *R Square* = 0,5947 ukazuje na nisku reprezentativnost linearnog trend modela pojave, odnosno da linearni trend model točno opisuje 59,47 % pojave broja razriješenih kaznenih djela računalne prijave u Republici Hrvatskoj u promatranom razdoblju 2008. – 2017. godine.

U radu je postavljena hipoteza H: *Institucije zadužene za razrješavanje kaznenih djela računalne prijave u Republici Hrvatskoj rade djelotvorno*. Dokazivost hipoteze testirana je provođenjem testa kojim se utvrđuje postoji li statistički značajna razlika između medijana rangiranih pojava prijave kaznenih djela računalne prijave i pojave razrješavanja kaznenih djela računalne prijave u Republici Hrvatskoj u promatranom razdoblju. Rezultati testiranja njezine dokazivosti prikazani su u tablici 7. Analiza je provedena uporabom Mann - Whitneyeva testa.

U slučaju da statistički značajna razlika ne postoji, rad hrvatskih institucija zaduženih za razrješavanje kaznenih djela računalne prijave mogao bi se nedvojbeno smatrati djelotvornim. Za potrebe testiranja dokazivosti u radu postavljene hipoteze, ključna je vrijednost parametra *p* koja ukazuje na to postoji li statistički značajna razlika medijana rangova pojave prijave kaznenih djela računalne prijave i pojave razrješenja kaznenih djela računalne

prijava u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. Budući da je vrijednost parametra $p = 0,579$, što je znatno više od granične vrijednosti 0,05, promatrane pojave nemaju statistički značajnu razliku medijana rangova može se izvesti zaključak da se hipoteza H: *Institucije zadužene za razrješavanje kaznenih djela računalne prijave u Republici Hrvatskoj rade djelotvorno* može smatrati nedvojbeno potvrđenom.

Tablica 7: Izračun Mann - Whitneyeva testa

Variable	Number	Observations					
		With missing data	Without missing data	Minimum	Maximum	Mean	Std. deviation
Prijavljeno	10	0	10	305,000	1365,000	812,600	389,569
Razriješeno	10	0	10	278,000	1238,000	733,800	344,157

Mann – Whitneyev test
 Two-tailed test:

U	58
U (standardized)	0,000
Expected value	50,000
Variance (U)	175,000
p-value (Two-tailed)	0,579
alpha	0,05

The p-value is computed using an exact method. Time elapsed: 0s.

Test interpretation:

H0: The difference of location between the samples is equal to 0.

Ha: The difference of location between the samples is different from 0.

As the computed p-value is greater than the significance level $\alpha=0,05$, one cannot reject the null hypothesis H0.

Izvor: Obradio autor prema podacima iz *Ministarstva unutarnjih poslova*

3.2. Prikaz vrsta odluka u strukturi prijavljenih počinitelja

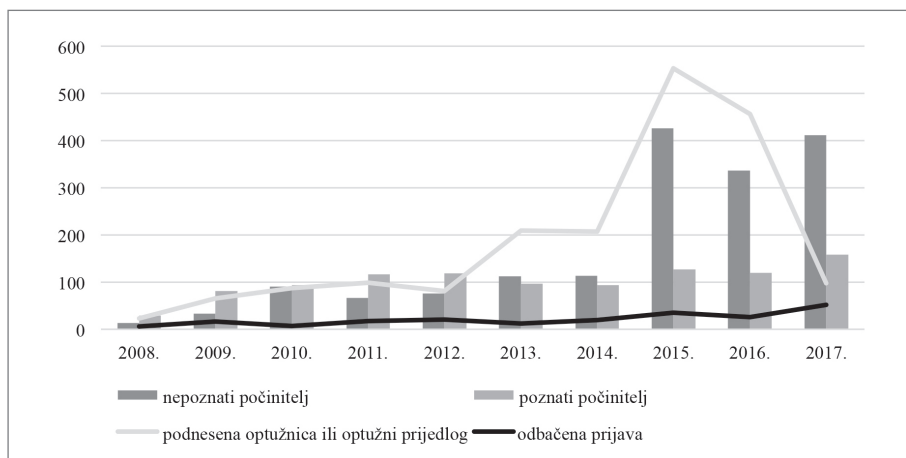
Za prikaz podataka o broju prijavljenih osoba za kazneno djelo računalne prijevare rabljeni su podaci *Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske*⁶, iz kojih je vidljiv broj prijavljenih osoba, po strukturi i vrsti odluke, za promatrano razdoblje.

Tablica 8: Prikaz po strukturi

Računalna prijevarena (članak 271.)	čl. 224.a					čl. 271.					
	GODINA	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Podnesena optužnica ili optužni prijedlog		23	65	87	99	81	209	207	553	456	98
Nepoznati počinitelj		13	33	90	66	76	112	113	426	336	411
Poznati počinitelj		29	81	94	116	119	97	94	127	120	158
Odbačena prijava		6	16	7	17	21	12	19	35	26	52

Izvor: Obradio autor prema podacima iz *Državnog zavoda za statistiku*

Grafikon 1 daje uvid u podatke koji se odnose na broj podnesenih optužnica ili optužnih prijedloga, odbačenih prijava, kao i podatke o broju nepoznatih i poznatih počinitelja za sve stavke kaznenog djela računalne prijevare Kaznenog zakona u vremenskom razdoblju 2008. do 2017., koje predstavlja najveći udio u ukupnom broju kaznenih djela iz domene kaznenih djela protiv računalnih sustava, programa i podataka, a drugo je po broju počinjenja kaznenih djela iz glave gospodarskog kriminaliteta gdje pripadaju i računalna kaznena djela.

Grafikon 1: Struktura podataka

Izvor: Obradio autor prema podacima iz *Državnog zavoda za statistiku*

⁶ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske - <https://www.dzs.hr/>, datum pristupa 30. 11. 2018.

4. ZAKLJUČAK

Istraživački dio rada odnosi se na provođenje izračuna osnovnih pokazatelja deskriptivne statistike za pojavu prijave kaznenih djela računalne prijevare i pojavu razrješenja kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017., izrade trend modela za obje promatrane pojave te testiranje dokazivosti u radu postavljene hipoteze.

Vrijednosti odabranih pokazatelja deskriptivne statistike za obje promatrane pojave prikazane su tablici 4. Koeficijenti varijacije za obje pojave neuobičajeno su visoki, gotovo 50 % što ukazuje na veliku varijabilnost podataka u brojevima prijavljenih i razriješenih slučajeva kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2008. – 2017. godine.

Za svaku od promatranih pojava izrađen je linearni i eksponencijalni trend model. Početne vrijednosti u tri od četiri modela ne odstupaju znatno od stvarnih, što se može smatrati dobrim. Međutim, koeficijenti determinacije u svim su modelima prilično niži od prihvatljivih što ukazuje na nisku reprezentativnost trend modela za obje promatrane pojave, odnosno za sva četiri u radu predstavljena trend modela.

U radu je postavljena hipoteza H: *Institucije zadužene za razrješavanje kaznenih djela računalne prijevare u Republici Hrvatskoj rade djelotvorno*. Testiranje njezine dokazivosti provedeno je provođenjem Mann - Whitneyeva testa. Ključna vrijednost izračuna jest vrijednost parametra $p = 0,579$, što je znatno više od granične vrijednosti 0,05; stoga promatrane pojave nemaju statistički značajnu razliku medijana rangova. Budući da ne postoji statistički značajna razlika medijana rangova pojave prijavljivanja i pojave razrješavanja kaznenog djela računalne prijevare, može se izvesti nedvojbeni zaključak da hrvatske institucije zadužene za razrješavanje kaznenih djela računalne prijevare rade djelotvorno. Otkrivačka djelatnost i učinkovitost kriminalističkog istraživanja ove vrste kaznenog djela više je nego dvostruko veća u 2015. i 2016. godini, vjerojatno zato što je ova domena suzbijanja kriminala ojačana novim kadrovskim i tehničkim resursima.

LITERATURA

1. Vuletić, I., i Nedić, T. (2014). Računalna prijevarena u hrvatskom kaznenom pravu, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 35(2), str. 679.-692.
2. Badovinac, Ž., (2018). Kriminalističko istraživanje računalnih prijevarena – phishing, diplomski rad, Visoka policijska škola, Zagreb.
3. Papić, M. (2014). Primijenjena statistika u MS Excelu. Zagreb: Zoro.
4. Šošić, I. (2006). Primijenjena statistika. Zagreb: Školska knjiga.
5. Protrka, N. (2018). Međunarodna suradnja i sigurnost u suzbijanju kriminaliteta u kibernetičkom prostoru 2018., doktorska disertacija, Odjel za informacijske znanosti, Zadar.
6. Protrka, N.; Jovanovski, G. (2018). Using Security Intelligence in Corporations // *Journal of Forensic Sciences & Criminal Investigation (JFSCI)*, 9 (2018), 5; 555775, 11 doi:10.19080/JFSCI.2018.09.555775

7. *Kazneni zakon RH*, NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17.
8. *Kazneni zakon RH*, NN 111/03., 105/04.
9. Statistička izvješća Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (2008. – 2017.). Objavljeni podaci, Publikacije, Kazneno pravosuđe i socijalna zaštita (metodologija ESSPROS). Dohvaćeno iz Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/, datum pristupa 30. listopada 2018.
10. Statistika Ministarstva unutarnjih poslova (2008. –2017.). Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada. Dohvaćeno iz Statistika MUP-a - Pregled sigurnosnih pokazatelja: <https://www.mup.hr/UserDocsImages/statistika/>, datum pristupa 30. listopada 2018.

Summary

Nikola Protrka

Computer Fraud – Analysis of Effectiveness of Discovery Activity

The purpose of this paper is to give the reader an insight into the legal standardization of the criminal offence of computer fraud described in Article 271. of the Criminal Code of the Republic of Croatia. The paper also outlines a description of the computer fraud from the Criminal Code that was valid until 2013, because the data for analytical processing are based on a ten-year period covering the factual description of both laws.

The first part of the paper reviews and clarifies the description of the criminal offence under the Criminal Code that came into force until 2011 and the new Criminal Code passed in 2011, and started with the 2013 application for the analysed criminal offence of Computer Fraud.

In the second part of the paper, a study was carried out on the effectiveness of the work of Croatian institutions that relieve criminal offences of computer fraud. The research also includes a more detailed qualitative analysis of the number of reported cases and the number of cases of computer fraud in the Republic of Croatia over the last 10 years. The source of data on which the entire research conducted for the purpose of this work is the Croatian Bureau of Statistics and the Ministry of the Interior.

Keywords: computer fraud, criminal offense, analytical processing, qualitative analysis.

SILVIO BRATKOVIĆ*

Cjeloživotno obrazovanje policijskih službenika u Republici Hrvatskoj

Sažetak

Policijsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj temelji se na načelu cjeloživotnog obrazovanja, što je 2011. godine i formalizirano u temeljnom policijskom propisu – Zakonu o policiji (NN 34/11., 130/12., 151/14., 33/15. i 121/16.). Time je policijsko obrazovanje i formalno ušlo u „novo poglavlje“ svojeg razvoja i usklađivanja s tendencijama razvoja suvremenih obrazovnih sustava i obrazovanja uopće. U ovome se radu razmatra razvoj cjeloživotnog učenja kao osnovnog postulata suvremenog obrazovanja; značenje i važnost cjeloživotnog učenja i cjeloživotnog obrazovanja za policijske službenik; obrazlažu pojmovne distinkcije te detaljnije opisuju sastavnice sustava policijskog obrazovanja i njihova važnost kao nositelja razvoja policijskog obrazovanja s aspekta cjeloživotnog učenja, odnosno obrazovanja. Također se opisuje razvoj policijskog obrazovanja, posebno od samostalnosti Republike Hrvatske, koji je doveo do sadašnje situacije te uspoređuje s razvojem obrazovanja uopće, a posebno s razvojem policijskog obrazovanja na nacionalnoj i europskoj razini. Na kraju se razmatraju i neke moguće tendencije daljnjeg razvoja policijskog obrazovanja u kontekstu cjeloživotnog učenja/obrazovanja..

Ključne riječi: *cjeloživotno učenje, cjeloživotno obrazovanje, policijsko obrazovanje i stručno usavršavanje, policijski obrazovni sustav, ishodi učenja, kompetencije.*

1. UVOD

U posljednjih nekoliko desetljeća, zbog sve bržih promjena u društvu i potrebe prilagodbe na njih, u obrazovanju kao jednom od temeljnih čimbenika razvoja, a posebno u području obrazovanja odraslih, došlo je do naglog razvoja, što je rezultiralo jačanjem važnosti i potrebe za različitim oblicima obrazovanja koji nemaju formalni karakter u smislu javne isprave koja se

* Silvio Bratković, MUP RH, Zagreb, Hrvatska.

njima stječe. S time u skladu u šezdesetim godinama prošlog stoljeća razvijen je koncept cjeloživotnog učenja/obrazovanja, kao odgovor na problem neusklađenosti između obrazovanja mladih i odraslih (Pastuović, 1999). Do devedesetih godina prošlog stoljeća više je u upotrebi pojam cjeloživotnog obrazovanja, koje je institucionalizirani i organizirani proces, a u devedesetima se u Europi afirmira cjeloživotno učenje kao politika koja odgovara na probleme ekonomske krize i povećane nezaposlenosti (Žiljak, 2005). Cjeloživotno učenje je, postupno, postalo osnovna postavka ili postulat obrazovanja u svijetu, pa tako i u Republici Hrvatskoj.

Pojmovi cjeloživotno učenje i cjeloživotno obrazovanje često se upotrebljavaju kao istoznačni, no oni to nisu. Pri njihovom preciznijem definiranju, prvo je potrebno razjasniti pojmovnu razliku između učenja i obrazovanja. Postoje različite definicije učenja i obrazovanja, od kojih ovdje navodimo definicije međunarodnih organizacija (UN, EU).

U UNESCO-ovom dokumentu „Pregled međunarodne standardne klasifikacije obrazovanja“¹ iz 1993. godine, učenje je definirano kao: „*svaka promjena ponašanja, informacija, znanja, razumijevanja, stavova, vještina ili sposobnosti koje su trajne i koje se ne mogu pripisati fizičkom rastu ili razvoju naslijeđenih obrasca ponašanja*“ (UNESCO, 1993:3). Jedna od agencija Europske unije – Europski centar za razvoj strukovnog obrazovanja (CEDEFOP), u svom pojmovniku iz 2014. godine, učenje definira kao: „*Proces kojim pojedinac usvaja informacije, ideje i vrijednosti te na taj način stječe znanje, umijeće, vještine i kompetencije.*“ (CEDEFOP, 2014).

Obrazovanje se, pak, u Hrvatskoj enciklopediji definira kao *organizirani pedagoški proces stjecanja znanja i razvijanja spoznaje koji se organizira u zakonom utemeljenim obrazovnim ustanovama.*

Iz ovakvih definicija učenja i obrazovanja, proistječu i definicije pojmova cjeloživotnog učenja i cjeloživotnog obrazovanja. U „Pojmovniku politika obrazovanja odraslih“ Agencije za obrazovanje odraslih, oni su definirani na sljedeći način:

- *cjeloživotno učenje (lifelong learning)* – određuje se kao sveukupna aktivnost učenja tijekom života, a s ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetencija unutar osobne i građanske te društvene perspektive i/ili perspektive zaposlenja. Obuhvaća učenje u svim životnim razdobljima (od rane mladosti do starosti) i u svim oblicima u kojima se ostvaruje (formalno, neformalno i informalno), pri čemu se učenje shvaća kao kontinuirani proces u kojem su rezultati i motiviranost pojedinca u određenom životnom razdoblju uvjetovani znanjem, navikama i iskustvima učenja stečenima u mlađoj životnoj dobi.
- *cjeloživotno obrazovanje (lifelong education)* – označava koncepciju koja obrazovanje promatra kao cjeloživotni proces, a počinje obveznim školovanjem i (formalnim) obrazovanjem te traje cijeli život. Cjeloživotno obrazovanje obuhvaća samo organizirano učenje (ur. Puljiz, Živčić, 2009).

Cjeloživotno učenje definirano je i u Zakonu o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru (NN 22/13. i 64/18.): „*Cjeloživotno učenje su svi oblici učenja tijekom života čija je svrha stjecanje i unapređivanje kompetencija za osobne, društvene i profesionalne potrebe.*“

Dakle, cjeloživotno je učenje širi pojam i obuhvaća sveukupnu aktivnost učenja tijekom života u svim njenim oblicima, a cjeloživotno obrazovanje odnosi se samo na one

¹ UNESCO – Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu.

oblike stjecanja novih kompetencija (znanja, vještina i kompetencija u užem smislu ili sposobnosti) koje organiziraju različite obrazovne ustanove.

Osnovne su sastavnice cjeloživotnog učenja formalno, neformalno i informalno učenje. U Republici Hrvatskoj, sukladno sa Zakonom o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, termin *formalno učenje* definira se kao organizirana aktivnost ovlaštene pravne ili fizičke osobe koja se izvodi prema odobrenim programima radi stjecanja i unapređivanja kompetencija za osobne, društvene i profesionalne potrebe, a dokazuje se svjedodžbom, diplomom ili drugom javnom ispravom koju izdaje ovlaštena pravna osoba. Dakle, to je organizirano, institucionalno obrazovanje kojim se stječe viša kvalifikacijska razina. *Neformalno se učenje* definira kao organizirana aktivnost učenja čija je svrha stjecanje i unapređivanje kompetencija za osobne, društvene i profesionalne potrebe, a ne dokazuje se javnom ispravom. *Informalno je učenje* neorganizirana aktivnost stjecanja kompetencija iz svakodnevnih iskustava te drugih utjecaja i izvora iz okoline za osobne, društvene i profesionalne potrebe. Ono nije organizirano ili strukturirano u smislu ciljeva, vremena ili podrške učenju, odnosno nisu ga organizirale neke od obrazovnih ustanova, te se njime ne stječe nikakva vrsta isprave. Svaki od ovih oblika ili sastavnica koncepta cjeloživotnog učenja (i cjeloživotnog obrazovanja) usmjereni su prema stjecanju novih kompetencija.

Kako bi se cijelo područje obrazovanja, odnosno obrazovni sustav uredio, osuvremenio i prilagodio novonastaloj stvarnosti, na razini Europske unije donesen je Europski kvalifikacijski okvir (European Qualification Framework – u daljnjem tekstu EQF), a usklađeno s njim i Hrvatski kvalifikacijski okvir (u daljnjem tekstu – HKO) kao temeljni razvojni dokument Republike Hrvatske u području obrazovanja. Navedeni dokumenti uređuju napredovanje u obrazovanju prema kvalifikacijskim razinama (više ne prema stupnjevima stručne spreme), što je regulirano pomoću sustava EU kredita/bodova u tri osnovna sustava bodovanja – sustav bodovanja u općem obrazovanju (HROO – Croatian Credit System for General Education), u strukovnom obrazovanju (ECVET – European Credit System for Vocational Education and Training) i visokom obrazovanju (ECTS – European Credit Transfer and Accumulation System).

Gljučni pojmovi koji se koriste u novom sustavu, a definirani su u HKO, su: kvalifikacija, kompetencije i ishodi učenja. Pojam se *kvalifikacije* u ovome dokumentu odnosi na objedinjene skupove ishoda učenja određenih razina, obujma, vrste i kvalitete; *kompetencije* su znanja, vještine te pripadajuća samostalnost i odgovornost; a *ishodi učenja* – kompetencije koje je osoba stekla učenjem i dokazala nakon postupka učenja.

Kvalifikacije mogu biti cjelovite ili djelomične, dokazuju se javnim dokumentom ili ispravom (svjedodžba, diploma i drugo) te se svrstavaju prema razinama i vrstama. Za svaku kvalifikaciju određen je obujam, odnosno *prosječno utrošeno vrijeme* za njeno stjecanje, iskazano u EU kreditima ili bodovima (ECTS, ECVET ili HROO). Uspostavljeno je deset razina cjelovitih i šest razina djelomičnih kvalifikacija, počevši od osnovnog, pa preko srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja do stjecanja doktorata.

Kompetencije su u HKO-u definirane kao znanja i vještine te pripadajuća samostalnost i odgovornost. U različitim dokumentima i kod različitih autora postoje određene razlike u definiranju pojma kompetencija. Primjerice, u visokom obrazovanju, one se šire definiraju kao *kombinacija znanja, vještina i stavova, motivacije i osobnih značajki koje omogućuju pojedincu aktivnost i učinkovito djelovanje u specifičnoj, stručnoj situaciji, te također osobna, društvena i/*

*ili metodološka sposobnost da se primijene znanja i vještine u situacijama rada i učenja u profesionalnom i osobnom razvoju.*²

U pojmovniku Europskog centra za razvoj strukovnog obrazovanja, kompetencije su definirane kao: „*sposobnost za primjenu ishoda učenja na primjereni način u definiranom kontekstu (obrazovanje, rad, osobni ili profesionalni razvoj)*“ ili „*sposobnost uporabe znanja, vještina i osobnih, društvenih i/ili metodoloških sposobnosti u radu ili učenju i u profesionalnom i osobnom razvoju*“ (CEDEFOP, 2008).

Kompetencije u ovome smislu nisu ograničene na kognitivne elemente, već obuhvaćaju i funkcionalne aspekte (uključujući tehničke vještine), kao i interpersonalne karakteristike (društvene ili organizacijske vještine) i etičke vrijednosti.

Na razini Europske unije, 2006. godine donesena je Preporuka Europskog parlamenta i Europskog vijeća u kojoj su kompetencije definirane kao kombinacija znanja, vještina i stavova, a ključne kompetencije su one koje pojedinci trebaju za osobni razvoj, aktivno sudjelovanje u društvu i zapošljavanje, pa tako navode osam okvirnih ključnih kompetencija: *komunikacija na materinjem jeziku; komunikacija na stranim jezicima; matematičke kompetencije i osnovne kompetencije u znanosti i tehnologiji; digitalne (informatičke) kompetencije; učenje o tome kako učiti; društvene i građanske kompetencije; smisao za inicijativu i poduzetništvo i kulturna svijest i izražavanje.*

U literaturi, kod brojnih autora koji su se bavili ovim pitanjem, postoje različiti konceptijski pristupi definiranju pojma kompetencija, pa u skladu s time i različite definicije. Takva ambivalentnost ukazuje na nužnost postizanja određenog konsenzusa u tom području (Pavkov, Živčić, 2013). Ipak, uzevši u obzir zajednički okvir različitih pristupa i definicija, može se zaključiti da se riječju *kompetencija* označava „*određena osposobljenost (u obliku sposobnosti, znanja, vještine, motivacije, stajališta, mjerodavnosti, stručnosti itd.) pojedinca ili skupine koja je potrebna kako bi pojedinac ili skupina uspješno ispunio/ispunila određeni zadatak u privatnom, društvenom ili profesionalnom životu*“ (Čatić, 2012: 177).

Ishodi učenja prikazuju se kroz nekoliko kategorija: znanja, spoznajne vještine, psihomotoričke vještine, socijalne vještine te pripadajuća samostalnost i odgovornost. Definirani su skupovi ishoda učenja čiji opis predstavlja minimalne uvjete za pojedinu kvalifikacijsku razinu.

Ovako razrađen sustav obrazovanja, odnosno stjecanja kvalifikacija donosi, između ostaloga, jačanje uloge kompetencija kroz jasno definiranje ishoda učenja te postupnu izgradnju sustava priznavanja, ne samo formalnog, nego i neformalnog i informalnog učenja. Novi je sustav u potpunosti uveden u visokoškolsko obrazovanje na razini EU-a i u Hrvatskoj, a njegovo uvođenje u strukovno obrazovanje proces je koji još traje. Navedene razvojne tendencije svakako utječu i na sustav policijskog obrazovanja i stručnog usavršavanja koji se također postupno razvija i prilagođava suvremenim tendencijama i standardima na svim svojim razinama i oblicima.

² Pojmovnik osnovnih termina i definicija iz područja osiguravanja kvalitete u visokom obrazovanju, Sveučilište u Zagrebu (2015).

2. POLICIJSKO OBRAZOVANJE I CJELOŽIVOTNO UČENJE

Sustav policijskog obrazovanja i stručnog usavršavanja jedan je od najsloženijih cjelovitih obrazovnih sustava. Budući da mu je temeljna zadaća odgovoriti na obrazovne potrebe policijskog sustava, njegova složenost determinirana je upravo organizacijskom složenošću policijskog sustava.

Povijesno gledano, organizacije zadužene za čuvanje mira i održavanje reda, zajedno s propisima koji su regulirali njihov rad, razvijale su se postupno, od prvih razvijenih civilizacija do danas. Gotovo dvije tisuće godina prije Krista (Babilon, drevna Mezopotamija), donesen je Hamurabijev zakonik koji je regulirao neka područja javnog reda; preko grčke kulture s vrlo razvijenim pravosudnim sustavom te Rimskog carstva u kojem je prvi put došlo do odvajanja „civilne“ organizacije za čuvanje reda na mjestima javnog okupljanja od vojnih postrojbi (što je stoljećima ostalo nepromijenjeno) – postupno su se razvijale organizacijske strukture koje danas zovemo policijskim organizacijama ili organizacijama za provedbu zakona. Razvojne tendencije kretale su se prema sve višem stupnju organiziranosti i profesionalnosti, pa je osnivanjem londonske Metropolitan Police (prva polovica XIX. stoljeća) stvorena prva profesionalna policijska organizacija u današnjem smislu, sastavljena od „civila“ i donesen je prvi policijski propis – Metropolitan Police Act u kojem su definirane neke smjernice od kojih mnoge vrijede i danas: *prevencija kriminaliteta kao jedna od temeljnih zadaća policije; policija mora biti stabilna i učinkovita i organizirana po uzoru na vojsku; policija mora biti pod kontrolom vlade; neophodna je razmjena informacija o kriminalu; raspored policijskih snaga mora biti napravljen prema vremenu i području; najvažnija kvaliteta policajca je samokontrola (tih i umjeren način postiže više učinka od nasilne akcije); dobar izgled policiji donosi poštovanje; odabir i obuka prikladnih osoba za policiju temelj je njene učinkovitosti; policija mora potpuno poštovati građane; suradnja s javnosti jača kad se uporaba sile smanjuje; policija mora pružati nepristranu primjenu zakona; tjelesna snaga koristi se kao posljednji izbor; policija je javnost i javnost je policija; policija predstavlja zakon; sjedište policije mora biti locirano tako da je lako dostupno javnosti; policajac mora biti zaposlen na temelju probnog rada; smanjenje kriminala i nereda pokazatelj je policijske učinkovitosti.*³ To je, zapravo, predstavljalo prvi „moderan“ policijski propis i policijsku organizaciju. Daljnji razvoj išao je, usporedno s razvojem društva i sve većeg broja javnih oblika kriminaliteta, u smjeru sve veće složenosti policijskih organizacija kao odgovorom na sve zahtjevnije zadaće koje su pred njih postavljane. U drugoj polovici XIX. stoljeća taj razvoj dobio je i međunarodni karakter, jer se pojavom međunarodnih oblika kriminaliteta (terorizam, *cyber* kriminal, organizirani kriminal međunarodnog karaktera i drugo) – pred organizacije koje su se borile protiv njega javila i neophodnost međusobne suradnje i razmjene informacija o kriminalcima i kriminalnim skupinama. To je rezultiralo, s jedne strane, donošenjem različitih međunarodnih ugovora (konvencije UN-a, Vijeća Europe i Europske unije) na europskoj i globalnoj razini te regionalnih i bilateralnih oblika suradnje, a s druge pak strane, osnivanjem i jačanjem međunarodnih „policijskih“ i pravosudnih organizacija na svim razinama (INTERPOL, EUROPOL, EUROJUST, FRONTEX i drugo) sa zadaćom borbe protiv različitih oblika međunarodnog kriminala. Velike političke promjene koje su nastale raspadom komunističkih sustava u Europi, također su utjecale na tranzicijske promjene

³ Encyclopaedia Britannica: The History of Policing in the West.

u tim državama u kojima su policijske organizacije postupno transformirane iz „policijskih snaga“ kao, prije svega, represivnom aparatu s reaktivnim djelovanjem, u „policijsku službu“, odnosno snage koje su istovremeno i servis građanima i puno više pažnje poklanjaju proaktivnom načinu rada poput prevencije kriminaliteta, jačanja suradnje s građanima kroz policiju u zajednici, odnosno približavanja zajednici sa svrhom bolje suradnje, većeg međusobnog povjerenja i učinkovitije zajedničke borbe protiv kriminala. Značajne promjene donio je i postupni razvoj Europske unije, koja je svojim jačanjem i sve većim brojem članica počela postavljati sve složenije i čvršće standarde u mnogim područjima borbe protiv kriminala, s naglaskom na njegove međunarodne oblike. Sve je to, u konačnici, dovelo do velike složenosti organizacija zaduženih za sigurnost građana i njihove imovine.

Policijski sustavi u svim razvijenim zemljama imaju horizontalnu i vertikalnu složenost. Horizontalna se očituje u velikom broju različitih policijskih specijalnosti i različitih radnih mjesta, a vertikalna je posljedica hijerarhijske organizacije sustava na više razina. Sustav se bazira na napredovanju u policijskoj karijeri kroz stjecanje kvalifikacijskih razina i napredovanje u policijskim zvanjima. Ovakva složenost policijskog sustava posljedica je potrebe da se odgovori na sve složenije oblike kriminalnih aktivnosti, posebno u doba informatičke revolucije i naglog razvoja međunarodnih, transnacionalnih oblika kriminaliteta. Policijska organizacija suočava se sa stalnim promjenama i novim izazovima te se i sama mora konstantno razvijati. Promjene se očituju u stalnim izmjenama zakonskih propisa, novim konceptima rada, novim metodologijama i pristupima.

Zahtjevi za razvojem policijske organizacije mogu se definirati i kroz ključne argumente za nužnost promjena u upravljanju policijom – *uvjeti smanjenog proračuna, prava zaposlenika, standardi poštovanja ljudskih prava, novi koncepti rada policije, nove tehnologije, zahtjevi građana za kvalitetnom uslugom, učinkovitost i isplativost, nove generacije policijskih službenika (multitasking generacije) i globalizacija* (Balgač, 2014).

Jedan od glavnih „alata“ za suočavanje s ovakvom situacijom poduzimanje je „obrazovnih mjera“ za osposobljavanje policijskih službenika svih specijalnosti i razina kako bi stekli kompetencije neophodne za kvalitetno obavljanje svojih poslova. Može se zaključiti da se policijski službenici moraju konstantno razvijati, stjecati nova znanja i vještine, kako bi svoje zadaće mogli obavljati kvalitetno i odgovorno, u skladu s propisima i na taj način dati svoj doprinos stvaranju društva u kojem će se građani osjećati sigurno i biti maksimalno zaštićeni od svih kriminalnih aktivnosti.

Koncept i principi cjeloživotnog učenja kao stjecanja i konstantnog razvijanja kompetencija i odgovornosti za obavljanje profesionalnih zadaća temeljeno na propisima iz tog područja – logičan su temelj za organizaciju sustava policijskog obrazovanja i usavršavanja jer, s jedne strane, omogućavaju policijskoj organizaciji kvalitetu najvažnijeg resursa – ljudskih potencijala, a s druge omogućavaju policijskim službenicima osobni razvoj i razvoj policijske karijere u kontekstu vlastitih interesa i prioriteta.

Kao odgovor na sve navedene tendencije i potrebe, sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja postupno se razvijao u svojoj složenosti. Njegova složenost očituje se u različitim razinama i oblicima obrazovanja i usavršavanja za stjecanje neophodnih kompetencija. Pod razinama podrazumijevamo: prvu razinu – *temeljno policijsko obrazovanje* ili obuku čiji je cilj stjecanje osnovnih kompetencija za obavljanje policijskih poslova; drugu razinu – *visokoškolsko policijsko obrazovanje* na razini *prvostupnika (bachelor)* koje daje mogućnost

za stjecanje viših policijskih zvanja, odnosno obavljanje policijskih zadaća više razine i rukovoditeljskih poslova operativne razine i treću razinu – razinu *specijalističkog studija* ili *magistra struke (master)* koja daje mogućnost za stjecanje najviših policijskih zvanja, odnosno obavljanje najsloženijih policijskih zadaća i rukovoditeljskih poslova najviše razine. Osim navedenog, postoji i potreba za različitim oblicima *specijalističke obuke* i *stručnog usavršavanja* za obavljanje pojedinih policijskih zadaća koji se nastavljaju na sve navedene razine policijskog obrazovanja. Rezimirajući navedene okvirne sastavnice ili podsustave policijskog obrazovnog sustava, možemo reći da, tijekom karijere, policijski službenici moraju proći neki od oblika temeljnog policijskog obrazovanja ili obuke, kako bi stekli osnovne policijske kompetencije i ovlasti, nakon toga kroz visokoškolske studijske programe stjecati višu razinu kompetencija i odgovornosti, te se kroz različite oblike obuke ili treninga kroz čitavu karijeru specijalizirati za rad u određenoj policijskoj specijalnosti ili liniji rada i usavršavati u obavljanju poslova svojih radnih mjesta. Sve navedeno, kao cjelina, čini sustav cjeloživotnog policijskog obrazovanja.

Na ovaj način su, uz, naravno, mnoge nacionalne specifičnosti, organizirani policijski sustavi u svim razvijenim zemljama svijeta.

U kontekstu Europskog kvalifikacijskog okvira, kao temeljnog razvojnog dokumenta EU-a u području obrazovanja, razvidno je da sustav cjeloživotnog policijskog obrazovanja obuhvaća *formalno* i *neformalno* obrazovanje, kao organizirane obrazovne oblike, a i *informalno* učenje također je prisutno kao forma individualnog samoobrazovanja ili stjecanja novih spoznaja, ali i priznato kroz propisane godine radnog iskustva (na pojedinim policijskim poslovima određene razine) kao uvjet za kandidiranje za određena policijska radna mjesta što se posebno odnosi na radna mjesta policijskih rukovoditelja.

Budući da je Republika Hrvatska već nekoliko godina punopravna članica Europske unije, bitno je naznačiti i europsku perspektivu organizacije policijskog obrazovanja i stručnog usavršavanja. Važno je znati da na razini Europske unije ne postoji propisani standard organizacije i razine kvalitete, već određene preporuke kroz različite dokumente te razmjenu iskustava među zemljama članicama koristeći tzv. dobru ili najbolju europsku praksu (Best European Practice). Jedan od bitnih dokumenata – „Law Enforcement Training Scheme“, izrađen je pri CEPOL-u, agenciji Europske unije za obuku službenika za provedbu zakona. Sukladno s navedenim dokumentom, svaka država članica EU-a trebala bi imati organizirana četiri područja policijske obuke: *osnovnu obuku* (temeljna policijska obuka i obuka za napredovanje u policijskoj službi), *bilateralnu* i *regionalnu obuku*, *specijaliziranu obuku* i *vanjsku ili eksternu obuku* (obuka za sudjelovanje u misijama u trećim zemljama). Ovaj dokument svojevrsno je finalno izvješće o oblicima policijske obuke koji se provode u zemljama članicama EU-a i sadržajno se, prije svega, odnosi na područja ili pitanja bitna za Europsku uniju. Na temelju ovog izvješća, Europska je komisija 2013. godine izdala dokument pod istim nazivom (European Law Enforcement Training Scheme) koji predstavlja smjernice ili preporuku za organizaciju obuke u zemljama članicama EU-a.

Na razini Europske unije postoje dvije ključne organizacije (agencije) koje se, u cijelosti ili u dijelu svojih aktivnosti, bave policijskom obukom (obukom pripadnika agencija za provedbu zakona), a time i promocijom cjeloživotnog policijskog obrazovanja i svojevrsna su nadogradnja na nacionalne policijske obrazovne sustave – prije spominjani CEPOL i FRONTEX.

CEPOL je Europska agencija za obuku službenika za provedbu zakona osnovana 2005. godine, sa sjedištem u Budimpešti. Njena je djelatnost organiziranje različitih oblika obuke – tečajeva i seminara koji se održavaju u nekoj od policijskih obrazovnih institucija zemalja članica EU-a (Residential activities) na različite teme aktualne za policijske službenike, a vezane za sigurnost na razini EU-a i globalnoj razini; učenje putem interneta uporabom CEPOL-ove online platforme (webinari, online tečajevi i online moduli); programe razmjene (prikupljanje iskustava u nekoj od zemalja članica u trajanju od tjedan dana i na principu reciprociteta) te zajedničke programe kroz CEPOL-ov zajednički kurikulum (CEPOL Common Curricula) koji obuhvaća programe policijske obuke iz različitih područja ili tema s europskom dimenzijom, a zemlje članice ih mogu rabiti kao preporuku za razvoj svojih programa obuke sukladno s vlastitim potrebama što utječe na podizanje razine i izjednačavanje kvalitete policijske obuke na razini čitave Unije. Pri CEPOL-u je organizirano i visokoškolsko policijsko obrazovanje kroz program zajedničkog studija (CEPOL European Joint Master Programme) koji trenutačno pohađa druga generacija studenata iz zemalja članica EU-a, a ova agencija promovira i policijsku znanost organizacijom istraživačkih i znanstvenih konferencija i izdavanjem časopisa (European Police Science and Research Bulletin) s radovima stručnjaka iz čitavog svijeta.

FRONTEX (iz francuskog – *Frontières extérieures* – vanjske granice) je Agencija za europsku graničnu i obalnu stražu osnovana 2004. godine, a od 2016. godine funkcionira u današnjem obliku. Ova je agencija odgovorna za koordinaciju aktivnosti nacionalnih graničnih službi vezano uz nadzor vanjskih granica EU-a, a sjedište joj je u Varšavi. Agencija se ubrzano razvija, što je posljedica recentnih događaja na globalnoj razini i implikacija spomenutih na sigurnost vanjskih granica Europske unije. Vrlo važan dio aktivnosti FRONTEX-a odnosi se na pomoć državama članicama EU-a u području obuke nacionalnih organizacija zaduženih za nadzor granica (u nekim zemljama to je granična policija, a u nekima granična garda te obalna straža). Obrazovne aktivnosti ove agencije očituju se kroz uspostavljanje zajedničkih standarda obuke vezane uz nadzor državne granice (s naglaskom na nadzor vanjskih granica EU-a), zbog čega je izrađen Sektorski kvalifikacijski okvir za nadzor granice (*Sectoral Qualification Framework (SQF) for Border Guarding*) koji predstavlja ključni dokument za podršku razvoja nacionalnih sustava i integracije svih zajedničkih programa i obuhvaća sve potrebne referentne točke za potrebe obuke graničnih policija ili straža. Razrađen je sukladno s Europskim kvalifikacijskim okvirom i u okviru pojedinih kvalifikacijskih razina okvirno razrađuje sva potrebna znanja, vještine i sposobnosti, čime osigurava usporedivost kvalifikacija na razini EU-a. Izrađena je i zajednička jezgra nastavnih planova i programa za osnovnu obuku (*Common Core Curriculum for Border Guard Basic Training – CCC Basic*), kao i za obuku srednje razine rukovoditelja graničnih policija (*Common Core Curriculum for EU Mid-Level Border Guards (CCC Mid-Level)*). Za potrebu visokoškolskog obrazovanja u području granice izrađena je zajednička programska jezgra (*Common Core Curriculum for High-Level Education and Training*) na temelju koje je (uz pridržavanje prije spomenutog SQF-a) razvijen program i organiziran studij – Europski zajednički studij strategijskog upravljanja granicom (*European Joint Master's in Strategic Border Management*). Osim navedenog, FRONTEX kroz djelatnost svoje Jedinice za obuku organizira provedbu cijelog niza različitih tečajeva i seminara za polaznike iz zemalja članica EU-a, u čemu važnu ulogu ima online platforma (*FRONTEX Virtual Aula*) kao internetska podrška provedbi programa.

Radom svojih agencija (osim navedenih CEPOL-a i FRONTEX-a, tu su još i EASO, EIGE, euLISA, EUROJUST, EUROPOL⁴ i druge), (od kojih su dvije prethodno predstavljene agencije svakako najznačajnije za obuku policije i ostalih tijela ili organizacija zaduženih za provedbu zakona), Europska unija ulaže mnogo napora i pruža veliku pomoć državama članicama i podizanju razine njihovih obrazovnih sustava i izjednačavanju spomenute u europskim okvirima čime snažno promovira cjeloživotno obrazovanje policijskih službenika.

Osim kroz rad agencija, razvoj policijskih obrazovnih sustava, posebno u mladim članicama, jača i kroz druge instrumente, odnosno kroz prije spominjanu razmjenu iskustava ili primjenu dobre europske prakse. Kroz brojne programe pretprijetne pomoći (CARDS, PHARE, IPA) i provedbu projekata, kao i ostale programe dostupne zemljama koje su kandidati za punopravno članstvu u EU-u (npr. program pomoći TAIEX), kao i kroz bilateralnu suradnju, jačani su policijski obrazovni sustavi, razvijane različite razine obrazovanja i oblici obuke upravo u obliku razmjene iskustava i uporabe dobre europske prakse kao uzora ili standarda koji se želi postići. Takvi programi (npr. ISF – Intenal Security Fund – Police) postoje i za zemlje koje su već članice EU-a kao osiguranje konstantnog razvijanja kapaciteta i ujednačavanja standarda sukladno s propisima (EU-ove okvirne odluke, direktive, preporuke i dr.).

Zaključno može se definirati da bi sve razvijene policijske organizacije u okviru svojih sustava obrazovanja i obuke trebale imati razvijene sljedeće podsustave: temeljno policijsko obrazovanje ili osnovnu policijsku obuku, obuku za napredovanje u policijskoj karijeri, visokoškolsko policijsko obrazovanje, različite oblike specijalističke policijske obuke i stručnog usavršavanja, kontinuiranu obuku iz određenih područja na centraliziranoj i decentraliziranoj razini (u zemljama engleskog govornog područja – *in-service training*), zajedničku obuku sa srodnim organizacijama ili resorima iz područja sigurnosti, te regionalne i međunarodne oblike policijske obuke na bilateralnoj razini ili kroz aktivnosti različitih međunarodnih policijskih institucija. S aspekta kvalifikacijskog okvira (EQF i HKO) to znači obrazovanje i obuku za stjecanje kvalifikacijskih razina sukladno s razinama ishoda učenja, a s aspekta cjeloživotnog učenja ili obrazovanja to znači obuhvaćanje formalnog i neformalnog obrazovanja policijskih službenika i informalnog učenja u njegovim određenim pojavnostima.

3. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE U HRVATSKOJ POLICIJI

3.1. Razvoj sustava cjeloživotnog obrazovanja policijskih službenika u Republici Hrvatskoj

U Zakonu o policiji iz 2011. godine, kao osnovno polazište policijskog obrazovanja navodi se: “Policijsko obrazovanje temelji se na načelu cjeloživotnog obrazovanja.”⁵ Iako se navedeni temeljni policijski propis u posljednjih nekoliko godina u nekoliko navrata dopunjavao i mijenjao, ovo osnovno polazište ostalo je nepromijenjeno i dobiva sve veći značaj.

⁴ EASO – Europska organizacija za tražitelje azila; EIGE – Europski institut za ravnopravnost spolova; euLISA – Europska agencija za operativno upravljanje velikih IT sustava u području slobode, sigurnosti i pravde; EUROJUST – Ured Europske unije za pravosudnu suradnju; EUROPOL – Europski policijski ured.

⁵ Zakon o policiji, NN 34/11., članak 85., stavak 1.

Sustav policijskog obrazovanja može se, s kurikulumskeg aspekta definirati i kao sveobuhvatnost obrazovnih procesa usmjerenih na razvoj policijskih službenika i stjecanje kompetencija potrebnih za obavljanje njihovih poslova (Bratković, 2015).

Razvoj sustava policijskog obrazovanja i obuke u Republici Hrvatskoj (prije i nakon njenog osamostaljenja), u posljednjih pedesetak godina, odvijao se u nekoliko značajnih faza, a temeljio na vlastitoj tradiciji i usklađivanju s tendencijama razvoja nacionalnog sustava obrazovanja u cjelini i tendencijama razvoja policijskih obrazovnih sustava, posebno u europskim okvirima.

Kao prvu fazu možemo naznačiti razdoblje od kraja II. svjetskog rata do početka sedamdesetih godina prošlog stoljeća. U prvoj poslijeratnoj fazi, policijsko se obrazovanje provodilo kroz djelatnost Niže škole za unutrašnje poslove DSUP-a (Državni sekretarijat unutrašnjih poslova SFRJ) na različitim lokacijama, putem pripravničkih i specijalističkih tečajeva. Početkom šezdesetih godina, formirana je Škola DSUP-a Narodne Republike Hrvatske, gdje se održavala temeljna policijska obuka u formi tečaja za milicionare – pripravnike te još neki specijalistički oblici obuke (vezani uz dresuru službenih pasa), a prvi put organizirano je i dvogodišnje školovanje za više kadrove u Stručnoj školi za unutrašnje poslove.

Sljedeću fazu označava veliki organizacijski iskorak osnivanjem Centra za stručnu izobrazbu radnika organa unutrašnjih poslova u Zagrebu, a u sklopu kojeg je osnovana i Srednja škola za unutrašnje poslove (1968. godine) te dvije godine kasnije, Viša škola za unutrašnje poslove. Školske godine 1972./73., u sklopu Centra, s radom je započela Srednja škola za milicionare. Srednjoškolsko policijsko obrazovanje trajalo je četiri godine, a učenici su upisivani nakon završene osnovne škole u dobi od 15 do 16 godina. Program temeljnog policijskog obrazovanja u tim godinama svojom je širinom koketirao s gimnazijskim programima i bio, u tom smislu, kompatibilan s programima u nekim zapadnonjemačkim pokrajinama (Hessen). Program visokoškolskog obrazovanja provodio se u trajanju od dvije godine.

Treća faza organizacijskog razvoja vodi nas u razdoblje osamostaljenja Republike Hrvatske, odnosno u 1993. godinu, kada je osnovana Policijska akademija MUP-a Republike Hrvatske. Program Srednje policijske škole tada je skraćen na dvije godine, odnosno, kandidati su prije upisa morali završiti dvije godine srednje škole u nekoj drugoj srednjoškolskoj ustanovi. Dio programa odnosio se na općeobrazovne predmete (hrvatski jezik, matematika, strani jezici i dr.), a dio na stručne. U tom su se razdoblju u Policijskoj akademiji počeli provoditi i programi specijalističke obuke te stručnog usavršavanja i osposobljavanja, a ustrojen je i Odjel za stručno usavršavanje i specijalizaciju sa zadaćom planiranja, programiranja i provođenja takvih oblika policijske obuke, što je predstavljalo prve oblike cjeloživotnog obrazovanja policijskih službenika u smislu modernog određenja.

Sljedeća faza razvoja odvijala se na samome početku novog tisućljeća. Ponovnim preustrojem MUP-a 2001. godine, uvjetovano političkim promjenama i tendencijama razvoja temeljnog policijskog obrazovanja ili osnovne policijske obuke u razvijenim zemljama svijeta, temeljno policijsko obrazovanje napušta formu redovnog školovanja (3. i 4. razred srednje policijske škole) i uvodi se program obrazovanja odraslih za stjecanje zanimanja policajac (u formi prekvalifikacije⁶). Prekvalifikacija se u propisima koji reguliraju područje obrazovanja

⁶ U Pravilniku o standardima i normativima te načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta u ustanovama za obrazovanje odraslih (NN 129/2008.), donesenom na temelju Zakona o obrazovanju

u Republici Hrvatskoj, definira kao vrsta programa koji se provodi na temelju programa propisanih za redovito obrazovanje, za polaznike sa stečenom stručnom spremom za jedno zanimanje, radi stjecanja stručne spreme za novo zanimanje, te za polaznike sa stečenom srednjom školskom spremom radi stjecanja srednje stručne spreme.

Kandidati su prije prijave na natječaj za upis morali, uz ostale propisane uvjete, imati završen neki od srednjoškolskih programa u četverogodišnjem trajanju, a temeljno policijsko obrazovanje je imalo funkciju stjecanja nove profesije na istom stupnju stručne spreme.

Velika promjena u tom razdoblju zbiva se u području specijalističke obuke, stručnog usavršavanja i osposobljavanja, koje je, u smislu organizacije, sadržaja i provedbe u svojim različitim oblicima tijekom čitave karijere, glavni nositelj cjeloživotnog obrazovanja policijskih službenika. Organizacija koja se temeljila na pojedinim programima „tradicionalnih“ specijalističkih tečajeva i provedbe određenih oblika stručnog usavršavanja i osposobljavanja, zbog potrebe policijske službe za novim programima, postupno se preoblikuje u smjeru pojedinih vrsta programa, odnosno programskih područja. Dolazi do prilagodbe organizacije policijskog obrazovanja i usavršavanja novim pozitivnim propisima iz područja obrazovanja⁷, pa se snažnije razvija klasifikacija programa prema njihovu organizacijskom obliku i namjeni, odnosno nova područja policijske obuke – specijalizacija, stručno usavršavanje, stručno osposobljavanje i policijski trening (daljnji razvoj područja obrazovanja odraslih donio je i preciznije definiranje ovih područja⁸). Primjena ovih propisa bila je, zbog specifičnosti, složenosti i jedinstvenosti policijskog obrazovnog sustava, djelomično prilagođena stvarnim potrebama što je i formalno definirano propisima o policijskom obrazovanju⁹.

Područje *specijalizacije* specifičnost je policijskog obrazovnog sustava (nije kao zasebno područje propisano općim aktima o obrazovanju odraslih) i razvilo se zbog prije navedene horizontalne složenosti policijske organizacije, odnosno sve većeg broja policijskih specijalnosti ili policijskih „linija rada“ za koje je bilo potrebno organizirati oblike obuke koji su nastavak na program temeljnog policijskog obrazovanja i u kojem polaznici stječu specijalnost (NN17/07.), u članku 25., definirana je prekvalifikacija kao vrsta programa obrazovanja odraslih (*stjecanje stručne spreme iste razine za novo zanimanje*).

⁷ U Pravilniku o srednjoškolskom obrazovanju odraslih (NN 112/2000.), donesenom na temelju Zakona o srednjem školstvu (NN 19/92., 27/93. i 50/95.), u članku 3., navode se vrste programa srednjoškolskog obrazovanja odraslih: programi za stjecanje srednje školske odnosno srednje stručne spreme, programi za stjecanje niže stručne spreme, programi prekvalifikacije, programi osposobljavanja i programi usavršavanja.

⁸ U Pravilniku o standardima i normativima te načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta u ustanovama za obrazovanje odraslih obrazovanju odraslih (NN 129/2008.), donesenom na temelju Zakona o obrazovanju odraslih (NN17/07.) se, u članku 26., definiraju vrste programa obrazovanja odraslih, i to:

- Programima osposobljavanja stječe se teorijsko i praktično znanje potrebno za obavljanje jednostavnijih poslova prvog stupnja složenosti prema Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja,
- Programima usavršavanja polaznici sa završenom srednjom školom dopunjuju i proširuju stečeno stručno znanje zbog zahtjeva tržišta rada i radi stjecanja znanja o novim tehnikama i tehnologijama i njihovoj primjeni.

⁹ Pravilnik o školovanju, osposobljavanju, stručnom usavršavanju i specijalizaciji policijskih službenika (NN 84/2007., 8/2009., 108/2009. i 120/2010.).

fične kompetencije potrebne za rad u pojedinoj liniji rada. Specijalizacija se provodi putem specijalističkih tečajeva koji su uvjet za dobivanje „licencije“, odnosno uvjet za rad u nekoj od specijaliziranih policijskih linija rada. Na kraju svakog specijalističkog tečaja organizira se završni ispit pred ispitnim povjerenstvom pred kojim kandidat mora dokazati da je stekao znanja i vještine za rad u toj specifičnoj liniji rada.

Područje *stručnog usavršavanja*, provodi se uglavnom putem seminara, radionica i stručnih predavanja tijekom kojih polaznici podižu razinu svojih znanja i vještina u svrhu kvalitetnijeg rada na svojem radnome mjestu (novi propisi koje treba provoditi, nove metode rada i dr.), a stječu i znanja iz područja stranih jezika, informatička znanja i drugo. Kao posebno područje stručnog usavršavanja, tada se razvija i dopunsko stručno usavršavanje, kao obuka koju policijski službenici obvezno pohađaju u svojim ustrojstvenim jedinicama (*in-service training*) i to u području obnove starih i dobivanja novih potrebnih znanja i vještina. Kao poseban dio stručnog usavršavanja policijskih službenika razvilo se i područje tzv. policijskog treninga koje obuhvaća obuku iz primjene tjelesne snage (samoobrana, odnosno poznavanje i primjena borilačkih sportova i vještina), poznavanja i rukovanja vatrenim oružjem te još neke zasebne programe obuke (obuka i trening vožnje policijskih vozila, obuka povezana s uporabom nekih posebnih vrsta sredstava prisile i drugo). Postupno se razvijao i novi način i organizacija mentorskog rada s vježbenicima u policijskim postajama.

Područje *stručnog osposobljavanja* pokriva programe policijske obuke u kojem polaznici stječu znanja i vještine za obavljanje nekih specifičnih poslova. Tu se, kao posljedica vertikalne složenosti, odnosno hijerarhijske organiziranosti policijskog sustava, počelo razvijati osposobljavanje policijskih rukovoditelja svih razina te programi stjecanja pedagoških kompetencija za različite korisnike iz policijskog sustava (za provedbu „internih“ programa iz područja neformalnog obrazovanja). Kako bi se u teritorijalnim ustrojstvenim jedinicama (policijske uprave i policijske postaje) ostvarili neophodni uvjeti za provedbu programa dopunskog stručnog usavršavanja i policijskog treninga, počinje se razvijati i sustav edukacije edukatora ili obuke trenera, instruktora i multiplikatora (*train-the-trainers ili training-of-trainers* (ToT)) kakav je već postojao u nekim razvijenijim zemljama, u svojim različitim oblicima.

Stvaraju se nove organizacijske procedure, razvijaju standardi kvalitete u organizacijskom i pedagoškom smislu, što je praćeno i promjenama u policijskim propisima koji definiraju način provedbe policijskog obrazovanja, gdje su nova obrazovna područja prepoznata i regulirana u smislu organizacije, obveza, ovlasti i prava svih dionika ovih obrazovnih procesa.

U organizacijskom smislu, ovakva organizacija je u svojoj biti, uz stalno daljnje razvijanje, u funkciji do današnjih dana.

U ovome razdoblju, a u svrhu početaka prilagodbe obrazovanja hrvatske policije najboljim europskim praksama, u okviru početnih aktivnosti vezanih uz pristupanje Republike Hrvatske Europskoj uniji započeta je realizacija brojnih EU projekata (od 2003. godine nadalje) putem pretpripravnih fondova i programa (u početku CARDS, zatim PHARE program) što je razvoju policijskog obrazovanja i usavršavanja u RH donijelo novi zamah. U svakom od brojnih i vrlo složenih projekata iz različitih područja policijskog rada (u početku najviše vezano uz područje rada granične policije, nezakonitih migracija i azila, što se vrlo brzo proširilo i na područje rada kriminalističke policije i ostala područja), jedan njegov dio (komponenta, modul i slično) odnosio se i na razvoj specijalističke obuke i stručnog usavršavanja.

Zajednički rad s partnerima iz zemalja članica Europske unije donio je potvrdu dobrog dotadašnjeg smjera razvoja ovog područja obuke, ali i mnoge novine koje su usvajane i počele su se primjenjivati u obuci hrvatske policije, što je dovelo do značajnog podizanja razine kvalitete u organizacijskom i pedagoškom smislu.

Usporedno s time, a opet u skladu s europskim tendencijama razvoja policijske struke i sve većoj potrebi za novim znanjima i vještinama za provedbu policijskih ovlasti kojih je jako veliki broj u raznim područjima policijskog rada, a regulirani su u više od 150 hrvatskih zakona i podzakonskih akata te nekoliko desetaka međunarodnih propisa (Šuperina, Dujmović, 2009), povećavao se i broj programa koji su se provodili. U skladu s tim se, s početnih nekoliko programa „tradicionalnih“ specijalističkih tečajeva (tečaj granične policije, tečaj prometne policije, tečaj protueksplozijske zaštite, tečaj za kriminalističke tehničare i drugo) i policijskog treninga (samoobrana i obuka s oružjem), broj programa u desetak godina povećao na više od 100 verificiranih programa u novom standardu kvalitete. Osim povećanja broja programa, povećale su se i statistike (broj programa i polaznika) vezane uz njihovu provedbu. Broj polaznika koji su pohađali različite oblike policijske specijalizacije, stručnog usavršavanja, osposobljavanja i policijskog treninga konstantno je rastao, da bi dosegao brojke od više od 5.000 polaznika godišnje na centraliziranoj razini (programi obuke koje organizira i provodi Policijska akademija) i desetak tisuća polaznika godišnje na decentraliziranoj razini (programi dopunskog stručnog usavršavanja i policijskog treninga koji se, uz pomoć Policijske akademije u izradi i verifikaciji programa te pedagoškom osposobljavanju predavača, multiplikatora, mentora i instruktora provode „na terenu“, u policijskim uprava- ma i postajama)¹⁰.

U smislu podizanja razine standarda kvalitete programa iz ovih područja, a usklađeno s razvojnim tendencijama obrazovanja odraslih u Republici Hrvatskoj i standarda koje je u tom smislu propisivalo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH, a provodile agencije ustrojene u tu svrhu (Agencija za obrazovanje odraslih i Agencija za strukovno obrazovanje koje su kasnije objedinjene u Agenciju za obrazovanje odraslih i strukovno obrazovanje), temeljeno na postavkama EQF i HKO, svi programi su izrađivani sukladno s postavljenim elementima i kriterijima i u svakom od njih posebno su iskazani ishodi učenja i kompetencije koje polaznici pritom stječu.

Konačno, posljednja faza razvoja sustava policijskog obrazovanja i stručnog usavršavanja, odnosno sustava cjeloživotnog policijskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj označena je formalnim uvođenjem cjeloživotnog obrazovanja kao temeljnog načela policijskog obrazovanja u temeljni policijski propis – Zakon o policiji iz 2011. godine. Iako, na prvi pogled, ne pretjerano važan stavak i rečenica u zakonu, on predstavlja izuzetno mnogo – sav dotadašnji razvoj policijskog obrazovanja u smjeru modernih postavki i tendencija razvoja obrazovanja uopće – time je i formalno prepoznat s najviših razina donositelja odluka u Ministarstvu unutarnjih poslova, što je velika satisfakcija svima koji su u tom razvoju godinama sudjelovali ponekad suočeni i sa svojevrsnom opstrukcijom i nepodržavanjem proizašlim iz nerazumijevanja i svojevrsnog otpora promjenama, ali prije svega označava i formalni temelj daljnjem razvoju sustava policijskog obrazovanja i usavršavanja koji u tom smislu više nije upitan. Budući da je 2013. godine, Republika Hrvatska i službeno postala punopravnom

¹⁰ Podaci iz godišnjih planova i izvješća Odjela i Službe za stručno usavršavanje i specijalizaciju Policijske akademije u razdoblju od 2001. do 2016. godine.

članicom Europske unije, ovakva potpuna opredijeljenost razvoju policijskog obrazovnog sustava temeljenog na načelima i postavkama cjeloživotnog obrazovanja/učenja, omogućila je neometani daljnji razvoj i korištenje svih mogućnosti koje se u tom smislu pružaju na razini Europske unije, ali i na globalnoj razini. Sustav se, dakle, u posljednjih nekoliko godina dalje razvijao usklađeno s europskim najboljim praksama i temeljeno na potrebama policijske službe uvažavajući sve moderne principe obrazovanja općenito, a posebno obrazovanja odraslih u smislu organizacije, planiranja, izrade programa, korištenja modernim nastavnim metodama, pedagoškog osposobljavanja predavača, evaluacije programa i drugo. Hrvatski policijski obrazovni sustav time je postao i ravnopravan partner svim važnim međunarodnim čimbenicima iz područja policijskog obrazovanja i usavršavanja. Od korisnika različitih međunarodnih projekata (prije svega EU projekata), postupno se promovira kao organizacija koja može na vrlo kvalitetan način provoditi i projekte u zemljama koje su trenutačno u različitim fazama pristupanja Europskoj uniji (prije svega zemlje u okruženju) i koja ima cijeli niz kvalitetnih eksperata u različitim područjima policijskog rada koji iste projekte mogu provoditi na najvišoj razini. Dio potvrde ovim navodima rezultati su i Schengenske evaluacije¹¹ (Vijeće EU, 2013), provedene 2016. godine, tijekom koje su europski eksperti – evaluatori iz različitih zemalja članica EU-a područje policijskog obrazovanja i usavršavanja ocijenili najvišim ocjenama („potpuno usklađeno i najbolja europska praksa“).

3.2. Sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja u Republici Hrvatskoj danas

Sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja može se promatrati s nekoliko aspekata – s aspekta organizacije i funkcioniranja, sadržajnog aspekta (područja i programi), aspekta usklađenosti s nacionalnim obrazovnim sustavom i međunarodnim policijskim obrazovnim sustavima, s aspekta usklađenosti s načelima cjeloživotnog učenja odnosno kvalifikacijskog okvira, s aspekta učinkovitosti i drugo.

Organizacija

Policijska akademija jedina je ustrojstvena jedinica Ministarstva unutarnjih poslova i Ravnateljstva policije koja se, kao svojom temeljnom djelatnosti, bavi obrazovanjem i usavršavanjem policijskih službenika (pojedine ustrojstvene jedinice Ravnateljstva policije mogu, sukladno sa svojim specifičnim potrebama i postojećim propisima provoditi određene oblike policijske obuke za svoje potrebe, no to nije njihova temeljna djelatnost). Glavna djelatnost Policijske akademije i njenih sastavnica provedba je temeljnog obrazovanja za zanimanje policajac te specijalizacije, stručnog osposobljavanja i usavršavanja, policijskog treninga i visokoškolskog obrazovanja policijskih i ostalih državnih službenika (uz navedeno, provodi i programe za vanjske korisnike, izrađuje Godišnji plan policijskog obrazovanja i drugo) i opisana je u pripadajućoj Uredbi Vlade Republike Hrvatske¹².

¹¹ Schengenska evaluacija – mehanizam evaluacije i praćenja za provjeru schengenske pravne stečevine sa svrhom provjere primjene schengenske pravne stečevine u državama članicama EU-a.

¹² Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova (NN 79/12.), članci 112.-118.

U Policijskoj akademiji u tu su svrhu formirane sljedeće ustrojstvene jedinice:

- Policijska škola „Josip Jović“, čija je zadaća provedba različitih programa temeljnog policijskog obrazovanja,
- Visoka policijska škola, čija je zadaća provedba visokoškolskih policijskih studijskih programa te znanstveno-istraživačka djelatnost,
- Služba za stručno usavršavanje i specijalizaciju, čija je zadaća provedba svih programa specijalizacije, stručnog osposobljavanja i usavršavanja za policijske službenike, osim onih koje pojedine ustrojstvene jedinice Ministarstva i Ravnateljstva policije provode samostalno (specijalna policija, interventna policija, Uprava za posebne poslove sigurnosti te neki programi (kriptozaštita, posebni kriminalistički poslovi i slično) koje zbog sigurnosne osjetljivosti i klasificiranosti nadležne ustrojstvene jedinice provode samostalno ili uz „tehničku“ pomoć Policijske akademije) te programa iz područja sigurnosti za vanjske korisnike,
- Centar za obuku vođača i dresuru službenih pasa, čija je zadaća provedba svih oblika obuke iz tog područja,
- Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, čija je zadaća razvoj policijskog obrazovanja (razvoj e-learninga, evaluacija programa), tiskanje različitih oblika stručne literature i rad knjižnica Policijske akademije,
- Muzej policije, čija je zadaća prikupljanje, čuvanje, istraživanje i stručno i znanstveno obrađivanje predmeta i dokumenata o povijesnom razvoju policije te održavanje stalnog postava i povremenih izložbi, organizacija tribina, predavanja i multimedijских prezentacija.

Iz ovakvog ustroja Policijske akademije vidljivo je da, kroz svoje ustrojstvene jedinice i njihovu djelatnost, organizacijski i funkcionalno obuhvaća sve razine i oblike policijskog obrazovanja i stručnog usavršavanja potrebnih policijskoj službi u cjelini (uz to „pokriva“ i obrazovne potrebe ostalih državnih službenika Ministarstva, te provodi i posebne obrazovne programe vezane uz područje sigurnosti za vanjske korisnike – građane, druga ministarstva, državna tijela i organizacije) te sudjeluje u razvoju i provedbi različitih oblika međunarodne suradnje u području policijskog obrazovanja i usavršavanja (posebno u području visokoškolskog policijskog obrazovanja i specijalizacije, stručnog osposobljavanja i usavršavanja).

Sadržajni aspekt i usklađenost s razvojnim tendencijama na nacionalnoj i međunarodnoj razini

Pod sadržajnim aspektom, gledajući sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja u cjelini, ovdje se prije svega misli na vrste programa koji se provode za potrebe policijskih službenika i ostalih korisnika navedenog sustava (sadržajni aspekt mogao bi se odnositi i na sadržaj – cjeline i teme pojedinih programa, pa i na nastavne metode koje se koriste u njihovoj provedbi i organizaciji, ali to nije u fokusu ovog rada).

Dakle, u okviru sustava policijskog obrazovanja i usavršavanja u Republici Hrvatskoj provode se programi temeljnog policijskog obrazovanja u vidu prekvalifikacije, programi visokoškolskog policijskog obrazovanja te programi specijalizacije, stručnog osposobljavanja, usavršavanja i policijskog treninga.

Srednjoškolski program obrazovanja odraslih za zanimanje policajac koji se trenutačno provodi u trajanju od jedne godine – u svojoj je biti program prekvalifikacije koji se temelji na još uvijek postojećem dvogodišnjem Programu redovnog srednjoškolskog programa za zanimanje policajac koji je verificiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH. Navedeni dvogodišnji program provodio se u razdoblju od 1993. do 2001. godine, nakon čega se na temelju spomenutog izradio program prekvalifikacije u trajanju od godine dana. Program redovnog dvogodišnjeg srednjoškolskog obrazovanja policijskih službenika osuvremenjen je 2011. godine, te je izrađen u formi kurikuluma za temeljno obrazovanje policijskih službenika, koristeći, u tom trenutku, najnovije kriterije, postavke i formu za programe srednjoškolskog strukovnog obrazovanja (obnovljeni program je također verificiralo nadležno ministarstvo). Novi kurikulum pohađala je samo jedna generacija polaznika, a nakon toga se, odlukom nadležnih, ponovno prešlo na provedbu temeljnog obrazovanja u formi prekvalifikacije. U tom smislu, program prekvalifikacije koji se trenutačno provodi usklađen je s načelima, postavkama i organizacijom srednjoškolskog strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih na nacionalnoj razini.

Područje visokoškolskog policijskog obrazovanja u potpunosti je prilagođeno i usklađeno sa zakonskim propisima i organizacijom u području visokoškolskog obrazovanja. Provode se dva programa studija – preddiplomski stručni studij kriminalistike i specijalistički stručni studij kriminalistike, a za njih Visoka policijska škola ima dopusnicu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i u potpunosti su usklađeni s „bolonjskim“ sustavom, odnosno sustavom ECTS europskih kredita/bodova.

U području specijalizacije, stručnog osposobljavanja i usavršavanja te policijskog treninga, policijski sustav se djelomično naslanja na organizaciju obrazovanja odraslih u RH, no ima i svoje specifičnosti. Nacionalni sustav obrazovanja odraslih u okviru propisa iz tog područja koji su na snazi, ne prepoznaje programe *specijalizacije*, stoga se može reći da su oni specifičnost proizašla iz horizontalne složenosti policijskog sustava, velikog broja specijaliziranih linija rada i radnih mjesta koja stvaraju potrebu za specifičnim kompetencijama policijskih službenika koji u njima rade. Područje specijalizacija moglo bi se, po svojoj definiciji (obrazovanje za potrebe obavljanja specifičnih poslova) svrstati i u područje stručnog osposobljavanja, no velike potrebe i veliki broj programa determinirali su stvaranje zasebnog područja specijalizacije, što je prepoznato i u policijskim zakonskim propisima i podzakonskim aktima koji reguliraju područje policijskog obrazovanja.

Područje stručnog osposobljavanja policijskih službenika također ima svoje specifičnosti u odnosu na nacionalnu razinu, jer se programi osposobljavanja u nacionalnim obrazovnim propisima odnose na stjecanje teorijskog i praktičnog znanja potrebnog za obavljanje jednostavnijih poslova prvog stupnja složenosti prema Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja. No, iako se definicija stručnog osposobljavanja u policijskim propisima iz područja obrazovanja (obrazovanje s ciljem pripreme policijskih službenika za obavljanje novih zadaća na istom ili drugome radnom mjestu) u tom smislu razlikuje, jer se tu ne radi o „jednostavnijim poslovima prvog stupnja složenosti“ – ona se u biti poklapa s općom definicijom jer se radi o osposobljavanju za obavljanje novih poslova, što također govori o usklađenosti s nacionalnim propisima.

U području stručnog usavršavanja, koje je u nacionalnim propisima definirano u smislu dopunjavanja i proširivanja stečenog stručnog znanja radi stjecanja znanja o novim tehnikama

i tehnologijama i njihovoj primjeni¹³, a u policijskim obrazovnim propisima kao stalno obrazovanje radi podizanja kompetencija potrebnih za obavljanje poslova radnog mjesta¹⁴, također se radi o istinski vrlo sličnim određenjima uz određene različitosti i specifičnosti.

Područje policijskog treninga također je specifično za policijsku obuku i kao takvo nije obuhvaćeno nacionalnim propisima iz obrazovanja odraslih, ali ima svoju vrlo važnu funkciju u obuci policijskih službenika i zbog svojih sadržajnih i provedbenih specifičnosti se u sustavu policijskog obrazovanja i usavršavanja razvilo se u zasebno područje obuke (iako bi prema svojoj svrsi moglo biti svrstano u područje stručnog usavršavanja policijskih službenika).

Obuka vođača i dresura službenih pasa je, kao zasebno područje, organizirana kao i područje specijalizacije i stručnog usavršavanja, te je na jednak način usklađena s nacionalnim propisima u tom smislu.

Što se tiče usklađenosti hrvatskog policijskog obrazovnog sustava s onim što se provodi na međunarodnoj razini, posebno na razini Europske unije, može se reći da je u velikoj mjeri, uz sve svoje specifičnosti, sustav u skladu s modernim tendencijama. Referirajući se na LETS (Law Enforcement Training Scheme) izrađen pri CEPOL-u, u hrvatskom sustavu provode se svi oblici policijske obuke predviđeni i opisani u tom dokumentu: temeljno policijsko obrazovanje, obuka za napredovanje, specijalistička obuka, kao i mnogi oblici međuresorne i međunarodne obuke, što obuhvaća sva četiri glavna područja obuke koja su tim dokumentom preporučena za zemlje članice Europske unije.

Isto tako, obuka hrvatske granične policije u potpunosti je usklađena s programskim i sadržajnim zahtjevima FRONTEX-a, kao europske agencije zadužene, između ostaloga, za obuku granične policije i obalne straže na razini Europske unije. Isto je potvrđeno kroz brojne europske projekte i kroz Schengensku evaluaciju.

Hrvatski policijski službenici, ali i eksperti itekako su aktivno uključeni u sve oblike obuke (rezidencijalni oblici organizirani u nekoj od policijskih akademija zemalja članice EU-a, različiti oblici „on-line“ obuke poput webinarima i slično, programi razmjene i drugo). U posljednjih dvadesetak godina, a posebno od trenutka punopravnog članstva u Europskoj uniji, hrvatska se policija istaknula i organizacijom brojnih tečajeva i seminara u suradnji s CEPOL-om i FRONTEX-om, ali i ostalim međunarodnim policijskim organizacijama poput INTERPOL-a i EUROPOL-a i drugih.

Usklađenost s načelima i sastavnicama cjeloživotnog učenja/obrazovanja i kvalifikacijskim okvirom

U Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije (NN 124/14.) koju je 2014. godine donijela Vlada Republike Hrvatske velikim dijelom temeljeno na strateškim dokumentima EU-a vezane uz cjeloživotno učenje¹⁵, u poglavlju koje razmatra cjeloživotno učenje, definirana su najvažnija načela cjeloživotnog učenja za pojedinca: *mogućnost usvajanja, unap-*

¹³ Pravilnik o standardima i normativima te načinu i postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta u ustanovama za obrazovanje odraslih (NN 129/08.), članak 26. stavak 1. i 2.

¹⁴ Pravilnik o policijskom obrazovanju (NN113/12.), članak 13. i 14.

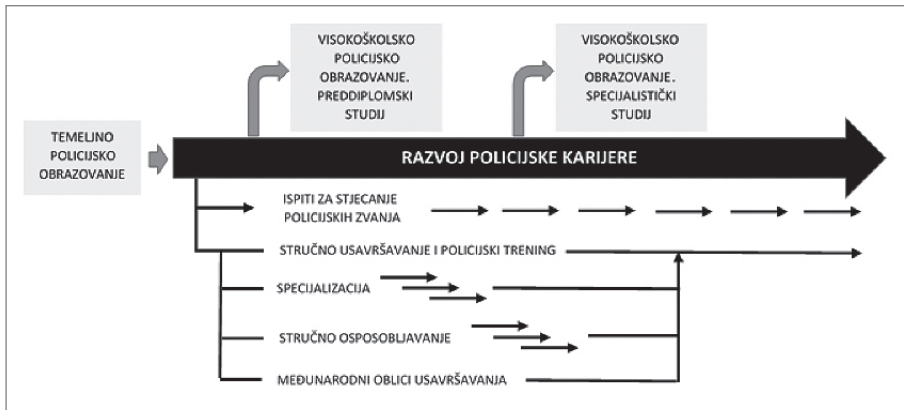
¹⁵ Preporuka 2006/962/EC Europskog parlamenta i vijeća o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (2006).

ređenja i/ili proširenja znanja, vještina, stavova i vrijednosti; mogućnost i potreba razvoja osobnih potencijala u različitim razdobljima života; mogućnost pristupa različitim oblicima i sadržajima učenja radi ostvarenja osobnih želja i razvoja sposobnosti i pravo na priznanje znanja i vještina stečenih u različitim okruženjima i vrstama učenja. Isti dokument u poglavlju o obrazovanju odraslih (u tom dokumentu definirano kao važan sastavni dio cjeloživotnog učenja) donosi, uz naglašavanje nužnosti razvijanja formalnog i neformalnog obrazovanja odraslih, četiri glavna cilja i pripadajuće mjere za njihovo provođenje: osigurati preduvjete za povećanje uključenosti odraslih građana u procese cjeloživotnog učenja i obrazovanja; unaprijediti i proširiti učenje, obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje kroz rad; uspostaviti sustav osiguravanja kvalitete u obrazovanju odraslih te poboljšati organiziranost, financiranje i upravljanje procesima obrazovanja odraslih.

Prilagodba policijskog obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj načelima cjeloživotnog učenja predstavlja trajni proces razvijanja i usklađivanja u svim ključnim aspektima tog sustava (zakonodavni, organizacijski, sadržajno – programski, didaktičko – metodički, kurikulumski, kompetencijski i drugo). Stoga nije zahvalno govoriti o njegovoj potpunoj ili nepotpunoj usklađenosti (što se, primjerice, može kad je riječ o usklađenosti s trenutačno važećim propisima u tom području o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju), već o recenatnoj situaciji uzimajući u obzir specifičnosti i kompleksnost sustava. Ako razmatramo glavne sastavnice cjeloživotnog učenja – formalno, neformalno i informalno učenje, a u isto vrijeme i formalno i neformalno obrazovanje kao glavne sastavnice cjeloživotnog obrazovanja, može se smatrati da ih policijsko obrazovanje sadrži, odnosno uključuje u okviru svoje organizacijske i sadržajne cjelovitosti. U okviru sustava planiraju se, programiraju i provode različiti oblici obrazovanja i usavršavanja kojima je cilj unaprijediti i proširiti učenje, obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje radom, što je jedno od osnovnih načela cjeloživotnog učenja.

S aspekta razvoja policijske karijere od njenih početaka (pohađanje nekih od oblika temeljnog policijskog obrazovanja) i cjelokupnog trajanja, sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja policijskim službenicima pruža obrazovnu potporu u vidu stjecanja kompetencija za različite moguće smjerove kretanja u karijeri, odnosno mobilnost unutar policijskog sustava i različite razvojne mogućnosti. Temeljno policijsko obrazovanje daje osnovne kompetencije za obavljanje policijskih poslova (ili provedbu policijskih ovlasti), specijalizacija omogućava prijelaz u neku od policijskih specijalnosti ili linija rada, programi visokoškolskog obrazovanja omogućavaju napredovanje u više razine policijskih zvanja, stručno osposobljavanje daje kompetencije za obavljanje novih poslova u okviru istog ili novog radnog mjesta, a sustav stručnog usavršavanja i policijskog treninga u svojem centraliziranom i decentraliziranom obliku (*in-service training*) omogućava osvježavanje već stečenih kompetencija i njihovo održavanje na potrebnoj razini te stjecanje novih kompetencija potrebnih za obavljanje policijskih zadaća bez obzira na razinu radnog mjesta, policijskog ranga ili kvalifikacijske razine radnog mjesta na kojem rade, što je grafički prikazano na sljedećem shematskom prikazu:

Preporuka 2012/C 398/01 Vijeća EU-a o priznavanju neformalnog i informalnog učenja (2012).

Slika 1: Shematski prikaz različitih razina i oblika obrazovanja u okviru sustava policijskog obrazovanja i usavršavanja u RH

Policijskim službenicima u Republici Hrvatskoj sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja pruža različite razine i oblike policijskog obrazovanja i usavršavanja koje mogu pohađati tijekom policijske karijere i tako jačati kompetencije potrebne za obavljanje poslova pojedinih radnih mjesta. Nakon pohađanja i uspješnog završavanja nekog od programa temeljnog policijskog obrazovanja, permanentno se usavršavaju kroz programe kontinuiranog stručnog usavršavanja i policijskog treninga organiziranog za sve policijske linije rada. Ako žele napredovati u policijskim zvanjima i tako graditi svoju karijeru, omogućeno im je polaganje ispita za policijska zvanja u okviru pojedinih kvalifikacijskih razina, a ako žele napredovati i u kvalifikacijskim razinama, onima koji zadovolje kriterije odabira – omogućeno je pohađanje studijskih programa na razini prvostupnika i specijalista. Ovisno o potrebama službe i vlastitim interesima i vizijama svoje karijere, mogu se specijalizirati u nekoj od policijskih linija rada. Za one koji u karijeri dosegnu neku od rukovoditeljskih razina, organiziraju se različiti oblici usavršavanja za stjecanje rukovoditeljskih kompetencija. Oni koji svoje kompetencije žele u svojstvu predavača, instruktora, multiplikatora ili mentora prenositi mlađim kolegama, pohađaju programe za stjecanje pedagoških kompetencija. Onima koji žele jačati svoje kompetencije iz područja stranih jezika (prije svega engleskog jezika), kad im je to potrebno za obavljanje različitih policijskih dužnosti vezanih uz neki od oblika međunarodne policijske suradnje, omogućeno je stupnjevito pohađanje pripadajućih programa. Navedene jezične kompetencije policijskim službenicima omogućavaju i sudjelovanje u različitim međunarodnim oblicima policijskog usavršavanja koji se provode kroz projekte ili u okviru djelatnosti međunarodnih policijskih organizacija (CEPOL, FRONTEX, INTERPOL, EUROPOL i dr.).

Učenje i stjecanje komunikacijskih kompetencija vezanih uz moderne informacijsko-komunikacijske tehnologije također je vrlo bitan čimbenik spremnosti za promjene koje će se događati u budućnosti (Matijević, 2002), a policijskim službenicima je na raspolaganju kroz različite oblike (e-learning) i mogućnosti stjecanja kompetencija na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

4. ZAKLJUČAK

Referirajući se na definiciju cjeloživotnog učenja kao sveukupne aktivnosti učenja tijekom života s ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetencija u okviru osobne, društvene i profesionalne perspektive, te cjeloživotnog obrazovanja koja obrazovanje promatra kao cjeloživotni proces s jedne strane, a različite razine i oblike obrazovanja i usavršavanja koje policijskim službenicima tijekom njihove profesionalne karijere, odnosno „policijskog života“, pruža sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja u njegovim formalnim i neformalnim oblicima (slika 1) s druge pak strane, nije teško zaključiti da koncept cjeloživotnog učenja, odnosno obrazovanja i stvarno, a ne samo deklarativno (kroz zakonske propise) predstavlja glavnu koncepcijsku ideju vodilju, odnosno temelj tog sustava.

Također je vrlo važna činjenica da je sustav policijskog obrazovanja i usavršavanja u Republici Hrvatskoj sa svojim različitim razinama i oblicima u potpunosti prilagođen obrazovnim praksama i dokumentima na razini Europske unije.

Cilj i svrha temeljnog policijskog obrazovanja jest kvalitetna priprema, odnosno stjecanje osnovnih kompetencija za obavljanje policijskih poslova, što se kroz navedeno i postiže bez obzira na različite organizacijske modele kroz koji se ono u posljednjim desetljećima provodi, što potvrđuje i recentno istraživanje (Žabek, Jelovčić, Faber, 2018). U nekim zemljama članicama Europske unije (npr. Slovenija), temeljno policijsko obrazovanje je uzdignuto na razinu pristupnika¹⁶ u trajanju od dvije godine. Takva promjena (o kojoj se vrlo ozbiljno razmišlja u posljednjih nekoliko godina) značila bi duže temeljno policijsko obrazovanje, ali bi polaznicima donijela novu kvalifikacijsku razinu i, sukladno s duljim trajanjem, mogućnost stjecanja više razine kompetencija od dosadašnjih. Donošenju takve odluke člника Ministarstva svakako će prethoditi pomno razmatranje svih elemenata, od kojih presudnu ulogu može imati i financijska strana (odnos uloženog i dobivenog).

Visokoškolsko je policijsko obrazovanje, kao sastavni dio sustava policijskog obrazovanja i jedna od važnih sastavnica sustava cjeloživotnog obrazovanja policijskih službenika, u smislu organizacije i funkcioniranja, u potpunosti prilagođeno suvremenim trendovima visokoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Razvojni pomaci u ovom se području mogu ostvarivati kroz napore za jačanje kvalitete, pri čemu se misli na odabir predavača, kvalitetu njihove nastave, ali i na daljnje razvijanje studijskih programa koji se provode u okviru djelatnosti Visoke policijske škole (razvijanje novih smjerova stručnog studija, organizacija sveučilišnog programa, uvođenje određenih oblika stručnog usavršavanja i dr.).

Područje specijalizacije, stručnog usavršavanja i osposobljavanja policijskim službenicima nudi najveći izbor programa i prati ih tijekom čitave karijere, što ga čini i najvažnijim nositeljem koncepta cjeloživotnog obrazovanja. U ovom trenutku razvoja, ovo područje policijskog obrazovanja funkcionira na suvremenim organizacijskim principima i modelima, potpuno je u skladu s europskim „standardima“ u tom području i stalno je usmjereno prema stvarnim potrebama organizacije i pojedinaca koji u njoj rade. U razvojnom smislu, u ovom će području u budućnosti veću pozornost trebati posvetiti novim obrazovnim „alatima“, poput organizacije programa pomoću e-learninga, što će omogućiti brži pristup policijskim službenicima kada im je potrebno u kratkom roku osigurati nove kompetencije (posebno kad

¹⁶ Školovanje u trajanju od dvije godine uz stjecanje 120 ECTS kredita/bodova, odnosno djelomična kvalifikacija sukladno sa EQF i HKO (kvalifikacijska razina 5).

su u pitanju česte promjene propisa koje provode) i cjelovitiji opseg ciljanih skupina kojima su te kompetencije potrebne, uz znatno smanjenje troškova, što je također važan čimbenik za omogućavanje daljnjeg razvoja. Sadržajno, daljnji razvoj može ići u dva smjera – organizacijom cjelovitijih i kompleksnijih programa obuke koji će polaznike temeljitije pripremati za rad u nekoj od linija rada i organizacijom kraćih programa koji su usmjereni prema stjecanju pojedinačnih novih kompetencija potrebnih za obavljanje nekog od policijskih poslova (tendencija prisutna u razvoju novih obrazovnih programa na europskoj razini u okviru rada europskih agencija koje se bave obukom pripadnika agencija za provedbu zakona). Za cjelovitost sustava i kvalitetan odgovor na potrebe policijske organizacije, potrebno je poticati razvoj u oba navedena smjera.

Od velike je važnosti i jačanje sudjelovanja Policijske akademije u različitim oblicima međunarodne suradnje u području policijskog obrazovanja i usavršavanja, kao i poticanje policijskih službenika da se u što većem broju uključuju u različite programe koje nude međunarodne organizacije koje se bave policijskom obukom, posebno na razini Europske unije [tečajevi, seminari i radionice rezidencijalnog oblika, kao i programi organizirani kroz e-učionice, korištenjem interneta (webinari)].

Gledajući na usmjerenost koncepta cjeloživotnog učenja, odnosno obrazovanja prema pojedincu u njegovu osobnom, društvenom i profesionalnom razvoju, kao i ostvarivanje prava na osobni razvoj kao jednu od osnovnih svrha obrazovanja odraslih u cijelosti (ur. Puljiz, Živčić, 2009), nameće se važno pitanje suodnosa između potreba pojedinaca za razvojem i potreba organizacije (u ovom slučaju policijske). U svom dosadašnjem razvoju i trenutačno, policijski obrazovni sustav prioritetno je usmjeren na zadovoljavanje potreba organizacije u smislu kompetencija koje njezini pripadnici trebaju imati da bi svoje zadaće mogli obavljati na kvalitetan način sukladno s propisima koje njihovo djelovanje definiraju. Različiti oblici usavršavanja i osposobljavanja (a ovdje je prije svega riječ o takvim programima i sadržajima) policijskim su službenicima najčešće obvezni. U idealnoj situaciji oni se poklapaju i s osobnim interesima, željama i prioritetima vezanim uz osobno planiranje razvoja policijske karijere pojedinog policijskog službenika, ali pretežita usmjerenost prema potrebama organizacije jest u situaciji ograničenosti resursa ovako velikog sustava objektivna i neophodna. Ponudom obrazovnih programa na koje bi se policijski službenici mogli prijavljivati sukladno s osobnim interesima vezanim uz osobno planiranje karijere (bez upućivanja organizacije), koje bi pohađali izvan radnog vremena i sami snosili financijske troškove, ostvarila bi se mogućnost stjecanja dodatnih kompetencija u svrhu osobnog razvoja i mogućnosti kandidiranja za određena radna mjesta. Na taj bi se način postigao optimalan odnos između potreba organizacije i osobnih potreba, pozitivno utjecalo na motiviranost policijskih službenika, a također i pridonijelo potpunijem pristupu policijskom obrazovanju temeljenom na načelima cjeloživotnog obrazovanja.

LITERATURA

1. Balgač, I. (2014). Upravljanje policijom u 21. stoljeću u kontekstu novih koncepata policijskog rada. *Policija i sigurnost*, Zagreb, 23(2) 197.-204.
2. Bratković, S. (2015). Kurikulumski kontekst strukovnog policijskog obrazovanja. *Pedagoška istraživanja*, 12(1-2), 133.-146.
3. CEDEFOP (2014). Terminology of European education and training policy: a selection of 130 terms. 2nd ed. Luxembourg: Publications Office. Preuzeto 10. 9. 2018. s: <http://www.cedefop.europa.eu/hr/events-and-projects/projects/validation-non-formal-and-informal-learning/european-inventory/european-inventory-glossary#F>
4. CEDEFOP (2017). Defining, writing and applying learning outcomes: a European handbook. Luxembourg: Publications Office. Preuzeto 10. 9. 2018. s: <http://dx.doi.org/10.2801/566770>
5. CELEX%3A32004R200. Council regulation (EC) No 2007/2004 - establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. Preuzeto 21. 11. 2018. s: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004R2007>
6. CELEX%3A32016R1624. Regulation (EU) 2016/1624 of the European Parliament and of the Council on the European Border and Coast Guard and amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EC) No 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) No 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC. Preuzeto 21. 11. 2018. s: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1624>
7. CEPOL – European Union Agency for Law Enforcement Training. Preuzeto 21. 11. 2018. s: <https://www.cepol.europa.eu/>
8. CEPOL (2012). Law Enforcement Training Scheme. Mapping of Law Enforcement Training in the European Union. Final report.
9. COM:2013:0172:FIN. European Training Scheme. European Commission, 2013. Preuzeto 14. 11. 2018. s <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=COM:2013:0172:FIN>
10. Europski parlament i vijeće (2006). Preporuka Europskog parlamenta i vijeća. Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje. Službeni list Europske unije (2006/962/EC). Preuzeto 21. 11. 2018. s: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN>
11. FRONTEX – European Border and Coast Guard Agency. Preuzeto 21. 11. 2018. s: <https://frontex.europa.eu/>
12. Čatić, I. (2012). Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju. *Pedagoška istraživanja*, 9(1-2), 175.-189.
13. Godišnji planovi rada i izvješća Odjela i Službe za stručno usavršavanje i specijalizaciju Policijske akademije za razdoblje od 2001. do 2016. godine. Interni dokumenti.

14. Hrvatska enciklopedija. Preuzeto 10. 9. 2018. s: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44619>
15. Markowitsch, J., Luomi-Messerer, K. (2007). Development and interpretation of descriptors of the European Qualifications Framework. *European journal of vocational training* No. 42/43, 2007/3, 2008/1.
16. Matijević, M. (2008). Novo (multi)medijsko okruženje i cjeloživotno obrazovanje. *Andragoški glasnik*, 12(1), 19.-27.
17. National Educational Systems. Preuzeto 10. 09. 2018. s: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/national-description_hr
18. Ur. Puljiz, I., Živčić, M. (2009). Međunarodne organizacije u obrazovanju odraslih. Agencija za obrazovanje odraslih, Birotisak d.o.o., Zagreb.
19. Pastuović, N. (2008). Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju. *Odgojne znanosti*, 10(2), 253.-267.
20. Pavkov, M., Živčić, M. (2013). Značenje i uloga kompetencija i vještina u obrazovanju odraslih u kontekstu stjecanja stručnosti i razvoja osobnosti. *Andragoške studije* 20, 2(2013), 61.-98.
21. Peres, A., Norris, J. (2017). Sectoral Qualifications Framework for Border Guarding – the way towards harmonisation of border guard qualifications across EU?. *European Police Science and Research Bulletin. Special Conference Edition* Nr. 3. CEPOL, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017, 145.-158.
22. Policijska škola „Josip Jović“: Povijest. Preuzeto 7. 12. 2018. s <http://ss-policijska-skola-zg.skole.hr/skola/povijest>
23. Pravilnik o srednjoškolskom obrazovanju odraslih. *Narodne novine* broj 112/00., 89/03. i 194/03.
24. Pravilnik o policijskom obrazovanju. *Narodne novine* broj 113/12., 81/13. i 5/14.
25. Šuperina, M., Dujmović, Z. (2009). *Policijske ovlasti – izvodi iz pravnih izvora*. Zagreb: LASERplus.
26. The History of Policing in the West. *Encyclopaedia Britannica*. Preuzeto 13. 11. 2018. s: <https://www.britannica.com/topic/police/The-history-of-policing-in-the-West#ref416732>
27. Tjedan cjeloživotnog učenja – pojmovnik. Preuzeto 10. 9. 2018. s: <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/>
28. UNESCO (1993). Review of the International Standard Classification of Education (ISCED). Preuzeto 10. 9. 2018. s: <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000953/095389eb.pdf>
29. Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova. *Narodne novine* broj 70/12., 140/13., 50/14., 32/15., 11/17., 129/17., 5/18., 66/18. i 109/18.
30. Vijeće Europske unije (2013). Uredba Vijeća EU br. 1053/2013 o uspostavi mehanizma evaluacije i praćenja za provjeru primjene schengenske pravne stečevine i stavljanju izvan snage Odluke Izvršnog odbora od 16. rujna 1998. o uspostavi

- Stalnog odbora za ocjenu i provedbu Schengena. Preuzeto 17. 12. 2018. s: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1053>
31. Vijeće Europske unije (2012). Preporuka Vijeća EU o priznavanju neformalnog i informalnog učenja (2012/C 398/01). Preuzeto 17. 12. 2018. s: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.398.01.0001.01.EN-G&toc=OJ:C:2012:398:TOC#document1
 32. Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru. Narodne novine broj 22/13. i 64/18.
 33. Zakon o obrazovanju odraslih. Narodne novine broj 17/07.
 34. Zakon o policiji. Narodne novine broj 34/11., 130/12., 151/14., 33/15. i 121/16.
 35. Žabek, I., Jelovčić, N., Faber, V. (2018). Istraživanje stavova policijskih službenika o kvaliteti različitih oblika temeljnog policijskog obrazovanja. *Policija i sigurnost*, Zagreb, 27(4), 380.-406.
 36. Žiljak, T. (2005). Politike cjeloživotnog učenja u Europskoj uniji i Hrvatskoj. *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, 1(1), 225.-243.

Summary

Silvio Bratković

Lifelong Education of Police Officers in the Republic of Croatia

The basic principle of Police education in the Republic of Croatia is lifelong education that became formal in 2011 in basic police legal act – Law on Police. In that sense, police education formally entered a “new era” of its development and alignment with trends in the development of modern education systems and education in general. This paper considers a development of lifelong learning as basic principle of modern education as well as meaning and importance of lifelong learning and lifelong education for police officers. It explains the conceptual distinctions and describes, in more details, the components of the police education system and their importance as the pillars of the development of police education from the aspect of lifelong learning and lifelong education. It also describes the development of police education, especially from the independence of the Republic of Croatia, which has led to the present situation and compares it with the development of education in general on national and European level. At the end, it considers some possible tendencies of the development of police education in the future in the context of lifelong learning and lifelong education.

Keywords: lifelong learning, lifelong education, police education and training, police education system, learning outcomes, competences.

TONI LJUBIĆ*, IVANA KRUŽIĆ**, ŽELJANA BAŠIĆ***,
ŠIMUN ANĐELINOVIĆ****

Uloga i vrijednost frontalnih sinusa u forenzici

Sažetak

Individualizacija osoba i ljudskih ostataka jedan je od izazova s kojim se susreću forenzičari u svome radu u slučajevima poput masovnih katastrofa, požara i masovnih grobnica. Frontalni sinusi pojavljuju kod većine ljudi te su kod svake osobe individualnog oblika i dimenzija. Koriste se za individualizaciju osoba kada nisu prisutni crteži papilarnih linija te kada DNK analiza nije moguća. U praksi se frontalni sinusi rabe za individualizaciju osoba od 20-ih godina 20. stoljeća.

Određivanje spola prvi je korak u stvaranju biološkog profila ljudskih ostataka. U dosadašnjim istraživanjima spolnog dimorfizma frontalnih sinusa postotak pouzdanosti procjene spola iznosio je od 60 % do 85 %. Razlike u rezultatima autori objašnjavaju korištenjem različitih radioloških metoda kojima su napravljene snimke, veličinom uzorka te populacijskom specifičnošću.

Za potrebe individualizacije osoba razvijeni su brojni kodni sustavi za klasifikaciju oblika i dimenzija frontalnih sinusa koji su u stvarnim slučajevima omogućili pozitivnu individualizaciju posmrtnih ostataka. Kodni sustavi polaze od ideje da će kombinacija koda biti jedinstvena ili dovoljno rijetka unutar promatrane populacije. Unatoč nedostacima, kodni sustavi klasifikacije frontalnih sinusa predstavljaju dobru pomoćnu metodu prilikom individualizacije osoba.

Nijedno istraživanje proučavanjem populacijske specifičnosti te spolnoga dimorfizma frontalnih sinusa nije napravljeno na području Republike Hrvatske.

Ključne riječi: frontalni sinusi, individualizacija, identifikacija, spolni dimorfizam, forenzična antropologija, forenzične znanosti.

* mag. forens. Toni Ljubić, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Sveučilište u Splitu, Hrvatska.

** doc. dr. sc. Ivana Kružić, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Sveučilište u Splitu, Hrvatska.

*** doc. dr. sc. Željana Bašić, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Sveučilište u Splitu, Hrvatska.

**** prof. dr. sc. Šimun Anđelinović, Klinički zavod za patologiju, sudsku medicinu i citologiju, KBC Split, Medicinski fakultet Split, Sveučilište u Splitu, Hrvatska.

UVOD

Identitet osobe predstavlja ukupnost svih neponovljivih obilježja koja razlikuju jednu osobu od svih drugih. On predstavlja temeljno pitanje za forenzicere u velikom broju slučajeva, a u području koje obuhvaća ovaj rad kao primjeri mogu se navesti slučajevi masovnih katastrofa, požara i masovnih grobnica. Pri rješavanju tih izazova i pronalasku odgovora na pitanja o identitetu osobe – forenzicari koriste, proučavaju i uspoređuju identifikacijska obilježja koja se pojavljuju kod svih ljudi ili u dovoljno velikom postotku među ljudima te koja su pritom dovoljno varijabilna među osobama da bi ih se pomoću njih moglo razlikovati. Najčešće se identifikacijska obilježja proučavaju metodama daktiloskopije (crtež papilarnih linija na prstima), stomatologije (zubalo), antropologije, genetike (DNK) i radiologije (Fierro, 1993). U situacijama kada ne postoje komparativni uzorci crteža papilarnih linija i DNK-a ili zbog raspada mekog tkiva prstiju i kontaminacije DNK-a koriste se metode analize kostiju za utvrđivanje identiteta osobe. U takvim situacijama rabe se zaživotni radiološki nalazi osobe koji se uspoređuju s posmrtnim radiološkim snimkama osobe (Pfaeffli i sur., 2007). Identitet se osoba u praksi utvrđuje usporedbom zaživotnih i posmrtnih radioloških snimki zubi, grudnog koša, kralješaka, ramena, mastoidnog nastavka i drugih struktura (Quatrehomme i sur., 1996). Identifikacijsku snagu posjeduju i sve zaživotne traume, prijelomi te implantati u tijelu osoba (umjetni kuk, plombe i sl.). Frontalni sinusi također posjeduju identifikacijsku snagu, a zbog svog smještaja u čeonj kosti lubanje, koja je često među očuvanim dijelovima kostura, ostanu neoštećeni u velikom broju slučajeva nakon smrti osobe (Uthman i sur., 2010).

Identifikacijska snaga frontalnih sinusa poznata je od 20-ih godina 20. stoljeća (Schuller, 1921) kada je uočena njihova varijabilnost među osobama, čak i među jednojajčanim blizancima, što im daje identifikacijsku snagu sličnu crtežu papilarnih linija (Asherson, 1965, Harris i sur., 1987). Prvi put su ih na stvarnom slučaju identifikacije posmrtnih ostataka koristili Culbert i Law 1925. godine kada su identificirali tijelo svojeg pacijenta koje je pronađeno u rijeci (CULBERT i LAW, 1927). Od tada su u literaturi opisani i drugi slučajevi u kojima je individualizirana osoba pomoću oblika i dimenzija frontalnih sinusa (Yoshino i sur., 1987, Reichs i Dorion, 1992, Reichs, 1993, Quatrehomme i sur., 1996, Angyal i Derczy, 1998, Atkins i Potsaid, 1978, Cheevers i Ascencio, 1977, Haglund i Fligner, 1993, Harris i sur., 1987, Kirk i sur., 2002).

Prvi korak u određivanju biološkoga profila osoba jest procjena spola pa je to i slučaj kod individualizacije osoba pomoću frontalnih sinusa. Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju da su dimenzije i oblici frontalnih sinusa različiti među populacijama, ali i među spolovima. Tako su kod muškaraca prisutne veće dimenzije frontalnih sinusa nego kod žena, ali i različite nemetričke karakteristike frontalnih sinusa (Christensen i Hatch, 2018).

Znanstvenici i stručnjaci se, prilikom individualizacije osobe s pomoću frontalnih sinusa, osim na činjenici da su oblici i dimenzije frontalnih sinusa različiti među osobama, vode i činjenicom da su oblik i dimenzije frontalnih sinusa uglavnom nepromjenjivi od 20. godine života do kasne dobi, izuzevši situacije u kojima su frontalni sinusi izloženi nekoj traumi ili bolesti (Uthman i sur., 2010). Autori navode da su prisutnost, oblici i dimenzije frontalnih sinusa populacijski specifični te da je uz pomoć frontalnih sinusa moguće utvrditi i srodstvo (Szilvássy, 1986, Zupanič-Slavec, 2004, Cameriere i sur., 2008).

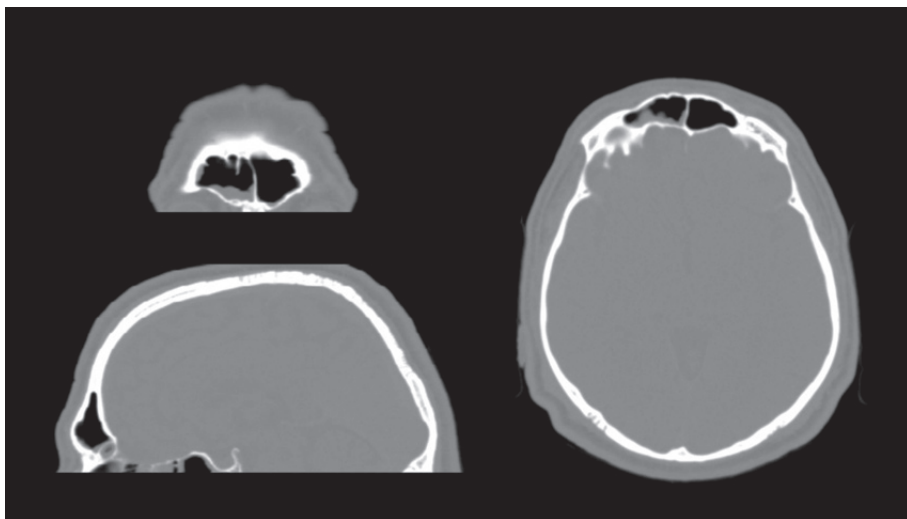
Cilj ovoga rada jest prikazati metodologije i rezultate dosadašnjih istraživanja iz područja spolnog dimorfizma i opisivanja oblika i dimenzija frontalnih sinusa. Usporedbom me-

metodologija i rezultata različitih istraživanja istaknut će se karakteristike frontalnih sinusa koje daju najbolje rezultate u forenzičnom kontekstu, ali će se i objasniti nedostaci dosadašnjih istraživanja kako bi se nova istraživanja frontalnih sinusa bolje usmjerila. Ciljevi postignuti ovim radom poslužit će kao temelj za istraživanja frontalnih sinusa na području Republike Hrvatske i na hrvatskoj populaciji, budući da takva istraživanja dosad nisu provedena.

1. ANALIZA FRONTALNIH SINUSA

1.1. Razvoj frontalnih sinusa

Frontalni su sinusi parne pneumatizirane šupljine koje se nalaze u čeonj kosti lubanje. Nepravilnog su oblika te su često asimetrične. Često ih razdvaja koštani septum, potpuni ili nepotpuni, koji je nastavak nosnog septuma, a svaki frontalni sinus u sebi može sadržavati intrasinusne septume i može biti oblikovan lukovima (Hauser i De Stefano, 1989). Uloga frontalnih sinusa nije sa sigurnošću utvrđena, ali autori smatraju da frontalni sinusi imaju više mogućih uloga, odnosno sudjeluju u više procesa u tijelu: vlaženje i zagrijavanje udahnutog zraka; pomoć pri regulaciji tlaka u nosnoj šupljini; povećavanje površine olfaktornih membrana; smanjivanje težine glave; povećanje rezonancije glasa; smanjivanje mehaničke sile usmjerene prema lubanji; utjecaj kod razvoja lica; izlučivanje imunoglobulina, interferona i lizotoma; evolucijski ostatak (Miller i Amedee 1998). Svoj razvoj započinju u 4. mjesecu intrauterinog razvoja, radiološki su vidljivi oko 2. godine života te su od 5. godine života vidljivi u čeonj kosti lubanje (Miller i Amedee, 1998). Svoj rast nastavljaju do približno 20. godine života nakon čega imaju nepromjenjive dimenzije i oblik do starije dobi (Yoshino i sur., 1987, Quatrehomme i sur., 1996). U jednome su istraživanju autori analizirajući 300 CT snimki (123 muškaraca i 177 žena), suprotno drugim autorima, utvrdili da razvoj frontalnih sinusa ne završava oko 20. godine života, već je moguć razvoj sve do 30-ih godina života, jer su na svome uzorku dobili najveće mjere frontalnih sinusa u dobnj skupini od 31. do 40. godine života (Tatlisumak i sur., 2008). Dvije iznimke u ovim rezultatima bile su mjere širine lijevog sinusa kod muškaraca te visina lijevog sinusa kod žena. Također, u svome su istraživanju uočili najmanje mjere frontalnih sinusa u dobnj skupinama od 60 i više godina, što je suprotno od rezultata prethodnih istraživanja koja su tvrdila da se u starijoj dobi dimenzije frontalnih sinusa povećavaju zbog resorpcije čeonj kosti (Yoshino i sur., 1987, Quatrehomme i sur., 1996, Kirk i sur., 2002). Zbog uočenih razlika u dimenzijama frontalnih sinusa po dobnj skupinama između različitih istraživanja, Tatlisumak preporučuje da ne bi smjelo proći više od 10 godina između posljednje radiološke snimke frontalnih sinusa i trenutka u kojemu je potrebno individualizirati osobu s pomoću frontalnih sinusa (Tatlisumak i sur., 2011). U pravilu, tijekom života frontalni sinusi mogu promijeniti oblik i dimenzije samo u slučajevima bolesti ili traume (Uthman i sur., 2010), ali i u tim slučajevima je promjena sinusa takva da ima dodatnu identifikacijsku snagu (Kirk, Wood i sur. 2002).

Slika 1: Frontalni sinusi (koronalni, sagitalni i transverzalni presjek)

U istraživanjima je uočeno da se frontalni sinusi razvijaju sličnom brzinom kod obaju spolova do 5. godine života, nakon čega se kod ženskog spola razvijaju brže do dobi od 14 i 15 godina; kada se kod muškog spola njihov razvoj naglo ubrzava i završava u razdoblju od 18. do 20. godine života (Szilvassy, 1981, Hauser i De Stefano, 1989, Ruf i Pancherz, 1996, Zupanić-Slavec, 2004). Szilvássy je (Szilvássy, 1986) u svojim istraživanjima utvrdio da su oblik i dimenzije frontalnih sinusa dijelom genetski uvjetovani (Szilvássy, 1986), što je Zupanić-Slavec iskoristila kako bi individualizirala pripadnike dinastije grofova Celjskih. Točnost korištenja oblika frontalnih sinusa za određivanje srodnosti u ovome je slučaju potvrđena DNK analizom (Zupanić-Slavec, 2004).

Budući da je razvoj frontalnih sinusa uvjetovan dijelom klimatskim prilikama te dijelom uvjetovan genima, a samim time i populacijski specifičan, te da se svaki sinus razvija zasebno (Gagliardi i sur., 2004), moguć je obostrani ili jednostrani izostanak frontalnog sinusa (Danesh-Sani i sur., 2011). Istraživanja su na frontalnim sinusima u brojnim populacijama pokazala različite rezultate kada je u pitanju izostanak frontalnih sinusa. Tako je na turskoj populaciji jedno istraživanje utvrdilo obostrani izostanak frontalnih sinusa u 6,4 % slučajeva (Aydinlioglu i sur., 2003), dok je drugo istraživanje utvrdilo obostrani izostanak frontalnih sinusa kod 0,73 % turske populacije (Çakur i sur., 2011). Postotak obostranog izostanka frontalnih sinusa u njemačkoj populaciji iznosi 4 % (Patel i sur., 2000), u iranskoj populaciji iznosi 3 % kod muškaraca i 5 % kod žena (Danesh-Sani i sur., 2011), u austrijskoj populaciji iznosi 10 % kod muškaraca i 10 % kod žena (Szilvássy, 1980), u japanskoj populaciji iznosi 13 % kod muškaraca i 23 % kod žena (IKEDA, 1982), u populaciji aljaških Eskima iznosi 25 % kod muškaraca i 36 % kod žena (Koertvelyessy, 1972) te u populaciji kanadskih Eskima iznosi 43 % kod muškaraca i 40 % kod žena (Hanson i Owsley, 1980).

Danesh-Sani i suradnici, uz vlastite rezultate, navode i rezultate istraživanja glede učestalosti jednostranog izostanka frontalnih sinusa. U njihovu istraživanju izostanak lijevog frontalnog sinusa pojavio se kod 0,53 % žena i kod 1,94 % muškaraca, a izostanak desnog

frontalnog sinusa pojavio se kod 1,24 % žena i kod 1,94 % muškaraca (Danesh-Sani i sur., 2011). U istraživanju na uzorku od 1200 rendgenskih snimki turske populacije lijevi frontalni sinus nedostajao je kod 0,9 % žena i kod 1,1 % muškaraca, dok je desni frontalni sinus nedostajao kod 2 % žena i kod 0,9 % muškaraca (Aydinlioglu i sur., 2003). Na japanskoj populaciji uočen je izostanak lijevog frontalnog sinusa kod 4,8 % muškaraca i nijedan slučaj izostanka lijevog frontalnog sinusa kod žena, dok je izostanak desnog frontalnog sinusa uočen kod 7,1 % žena i kod 9,5 % muškaraca (Yoshino, Miyasaka i sur. 1987). Nowak i Mehls su uočili izostanak lijevog frontalnog sinusa na 3,2 % svog uzorka, dok su izostanak desnog frontalnog sinusa uočili na 4,2 % uzorka u svome istraživanju (Nowak i Mehls 1977). Spaeth i suradnici uočili su jednostrani izostanak frontalnog sinusa kod 9,4 % žena te kod 4,9 % muškaraca (Spaeth i sur., 1997).

Iz rezultata navedenih istraživanja uočljiva je razlika u postotku obostranog i jednostranog izostanka frontalnih sinusa među populacijama te među spolovima. To upućuje i na razlike između spolova u dimenzijama frontalnih sinusa. Korištenjem tih podataka i razvijanjem baze podataka s dimenzijama frontalnih sinusa za populacije, omogućava se i potencijalna identifikacija populacijske pripadnosti za ljudske ostatke, a kada nam nikakvi drugi nalazi ne upućuju na populacijsku pripadnost osobe.

1.2. Radiološke metode

Analiza frontalnih sinusa za potrebe identifikacije, morfometrijske i morfološke analize te utvrđivanja spolnog dimorfizma je od svojih početaka, kada su Culbert i Law s pomoću frontalnih sinusa identificirali tijelo osobe (CULBERT i LAW, 1927), pa do danas – provedena s pomoć različitih radioloških snimaka poput lateralnih i anterio-posteriornih rendgenskih snimki, računalne tomografije (eng. *computed tomography*, CT) te računalne tomografije s konusnom zrakom (eng. *cone-beam computed tomography*, CBCT).

Lateralne i anterio-posteriorne rendgenske snimke prva su metoda radiološkog snimanja frontalnih sinusa koja se i dalje koristi, ali je njena uporaba u opadanju zbog korištenja novijih tehnologija poput računalne tomografije ili računalne tomografije s konusnom zrakom. Individualizacija osoba se provodila s pomoću ove metode vizualnom usporedbom i preklapanjem zaživotnih i posmrtnih snimki osobe, što je u praksi rezultiralo sa 96 % i 100 % točnosti (Christensen, 2005a, Besana i Rogers, 2010), ali zbog određenih nedostataka ova radiološka metoda nije uvijek primjenjiva. U nedostatke ove metode pripadaju dvodimenzionalnost, superimpozicija svih struktura lubanje anteriorno i posteriorno od ravnine koja se proučava, uvećanje određenih dijelova tijela na snimci zbog različitih postavki uređaja za snimanje te udaljenosti od uređaja, ovisnost o iskustvu osobe koja proučava snimke te prevelika ovisnost o kutu snimanja, što u konačnici može uzrokovati morfološke i morfometrijske pogreške (Besana i Rogers, 2010, Tatlisumak i sur., 2011, Crosta, 2016).

Računalna je tomografija (CT) danas najraširenija radiološka metoda izrade snimki frontalnih sinusa. Računalna tomografija posjeduje visoku razlučivost te su snimke lakše prenosive od standardnih rendgenskim snimki, a osim navedenoga, dodatne prednosti naspram rendgenskim snimkama, jesu mogućnost trodimenzionalnog proučavanja snimljenog frontalnog sinusa, preciznijeg mjerenja dimenzija (uključujući i obujam) te mogućnost proučavanja individualnih slojeva. Snimka nastala računalnom tomografijom zahvaljujući računalnom softveru može po potrebi oponašati rendgensku snimku (Besana i Rogers, 2010, Tatlisumak

i sur., 2011, Choi i sur., 2017, Christensen i Hatch, 2018, Crosta, 2016). Nedostaci ove radiološke metode visoka je razina zračenja te relativno dugo vrijeme snimanja naspram drugim tehnologijama (Choi i sur., 2017).

Računalna tomografija s konusnom zrakom (CBCT) radiološka je metoda izvorno korištena u dentalnoj medicini, ali je zbog svojih prednosti našla primjenu i za druge svrhe. Prednost ove metode naspram obične računalne tomografije jest bolja razlučivost, manje zračenje te brže vrijeme snimanja. Zbog bolje razlučivosti i načina kako konusna zraka snima osobu moguće je u konačnici preciznije izmjeriti dimenzije frontalnih sinusa nego što je moguće kod obične računalne tomografije. Budući da je relativno novija tehnologija, još uvijek nije prihvaćena u praksi kao zamjena računalnoj tomografiji, iako zbog smanjenog zračenja i manjih dimenzija, uz prethodno navedene prednosti, predstavlja kvalitetnu zamjenu za CT (Crosta, 2016, Choi i sur., 2017).

Magnetska rezonancija (MR, MRI) ne koristi se često za potrebe analiza koštanog tkiva, jer se vizualizacija tkiva odvija praćenjem aktivnosti vodikovih atoma, koji se nalaze u vodi u tijelu koja nije sadržana u velikoj mjeri u koštanom tkivu (Christensen i Hatch, 2018).

1.3. Spolni dimorfizam frontalnih sinusa

Procjena spola prvi je korak u određivanju biološkoga profila pronađenih koštanih ostataka. Ispravna procjena spola utječe na odabir daljnjih metoda za određivanje biološkoga profila kao što su procjena doživljene dobi i visine osobe za života. Uz zdjelicu, koja može utvrditi spol osobe s točnošću do 96 %, lubanja također pokazuje karakteristike spolnog dimorfizma. Dok je spolni dimorfizam zdjelice uzrokovan funkcijskom razlikom između muškog i ženskog spola, spolni dimorfizam lubanje, a samim time i sinusa, uvjetovan je razlikom u veličini tijela između muškog i ženskog spola (Spradley i Stull, 2018).

Brojni su autori u svome radu proučavali razlike u oblicima i dimenzijama frontalnih sinusa između muškog i ženskog spola te su na osnovi statistički značajnih razlika pokušali utvrditi pouzdanost procjene spola.

Yoshino i suradnici nisu ni u jednoj promatranoj varijabli utvrdili statistički značajne razlike između spolova (Yoshino i sur., 1987), a do sličnoga zaključka došli su i Quatrehomme i suradnici, pritom navodeći da su varijacije u obliku i dimenzijama frontalnih sinusa prevelike a da bi se mogle utvrditi karakteristike specifične za određeni spol (Quatrehomme i sur., 1996). Međutim, Uthman i suradnici su u svome istraživanju na uzorku od 90 snimaka frontalnih sinusa iračke populacije uočili da sve promatrane mjere, izuzevši udaljenost između najviših točaka dvaju sinusa – pokazuju statistički značajne razlike – između spolova (Uthman i sur., 2010). Diskriminantnom analizom varijabli postigli su pouzdanost procjene spola od 76,9 %, a varijable koje su imale najveći statistički utjecaj na procjenu spola redom su bile visina lijevog sinusa, širina desnog sinusa te udaljenost između najviše točke desnog sinusa i njegove najdalje lateralne točke. Uvrštavanjem mjera lubanje pouzdanost procjene spola porasla je na 85,9 % te su u tom slučaju najveći statistički utjecaj imale maksimalna duljina lubanje, širina lijevog sinusa, udaljenost između najviše točke desnog sinusa i njegove lateralne točke te udaljenost između anatomskih točaka *prosthion* i *bregma*.

Pregled varijabli sa statistički značajnim razlikama i postocima pouzdanosti procjene spola u različitim istraživanjima, prikazan je u tablici 1.

Tablica 1: Pregled varijabli sa statistički značajnim razlikama između spolova i postotka procjene spola u različitim istraživanjima

RAD	VARIJABLE SA STATISTIČKI ZNAČAJNIM RAZLIKAMA IZMEĐU SPOLOVA	PROCJENA SPOLA (%)
(Camargo, Daruge i sur. 2007)	površina lijevoga sinusa	79,7 %
(Kim i sur., 2013)	oblik desnoga sinusa u anteriornom pogledu; obris gornje granice sinusa; oblik desnog sinusa u lateralnom pogledu; oblik lijevoga sinusa u anteriornom pogledu; ukupni obujam sinusa; stupanj asimetrije	/
(Goyal, Acharya i sur. 2013)	/	60 % za mjere iz vlastitoga istraživanja; 61,5 % za mjere iz (Tatlisumak i sur., 2007); 72,1 % za mjere iz (Tang i sur., 2009)
(Ramaswamy i Khaitan, 2014)	indeks frontalnoga sinusa (omjer maksimalne visine sinusa i maksimalne duljine sinusa iz lateralnog pogleda)	67,59 %
(Hamed i sur., 2014)	širina frontalnih sinusa; visina frontalnih sinusa; duljina frontalnih sinusa	67 %
(Belaldavar i sur., 2014)	visina frontalnih sinusa; širina frontalnih sinusa; površina frontalnih sinusa	64,6 %
(Michel i sur., 2015)	ukupni obujam frontalnih sinusa	72,5 %
(Akhlaghi i sur., 2016)	visina lijevoga frontalnoga sinusa	61,3 %

(Motawei i sur., 2016)	ukupna širina frontalnih sinusa; širina zasebnih sinusa; visina zasebnih sinusa; duljina zasebnih sinusa	76,7 %
(Crosta, 2016)	nazofrontalni kut; anterioposteriorna duljina lijevoga sinusa; anterioposteriorna duljina desnoga sinusa	79,2 %
(Choi i sur., 2017)		75,4 %; s dodavanjem varijable obujma 80 %
(Luo i sur., 2018)	indeks frontalnoga sinusa; površina frontalnih sinusa	76,6 %

Iz navedenog pregleda dosadašnjih istraživanja iz područja spolnog dimorfizma frontalnih sinusa može se uočiti da najbolji rezultat točnog utvrđivanja spola ne prelazi 85 % (Uthman i sur., 2010), ali to je i dalje manje od 95 % pouzdanosti što se smatra dovoljnim za sigurno utvrđivanje spola u forenzičnom kontekstu (Krishan i sur., 2016). Valja naglasiti da su najbolji rezultati u spomenutim istraživanjima postignuti kada su uz uobičajene mjere frontalnih sinusa korištene i mjere lubanje (Uthman i sur., 2010, Crosta, 2016) te kada se koristio i obujam frontalnih sinusa uz neke nove varijable (Choi i sur., 2017).

Autori razlike u rezultatima među istraživanjima spolnog dimorfizma frontalnih sinusa povezuju s populacijskim specifičnostima, korištenim radiološkim metodama, metodologijama te uzorkovanju (Akhlaghi i sur., 2016).

Spolni dimorfizam frontalnih sinusa uvjetovan je razlikama u dimenzijama. Budući da su frontalni sinusi trodimenzionalne strukture nepravilnoga oblika, korištenje površine i posebice obujma kao varijabli pruža bolje rezultate od mjera koje opisuju samo jednu ravninu.

Nawrocki i suradnici navode da su određeni rezultati u antropološkim istraživanjima posljedica pretpostavki o nezavisnosti promatranih varijabli te stoga predlaže uporabu analize kovarijance (ANCOVA) s pomoću koje se može testirati diskriminacijska snaga svake varijable i može se provjeriti njen utjecaj na neku drugu varijablu a s boljim rezultatom nego što je to slučaj kod drugih statističkih testova. Nawrocki također naglašava da analiza kovarijance ne ovisi o normalnoj distribuciji uzorka (Nawrocki i sur., 2018).

1.4. Kodni sustavi i individualizacija frontalnih sinusa

Kao što je prethodno spomenuto o ovome radu, frontalni su sinusi strukture unutar čeone kosti lubanje koje zbog svoje visoke varijabilnosti posjeduju identifikacijsku snagu sličnu crtežima papilarnih linija (Harris i sur., 1987). Da bi se oblici i dimenzije frontalnih sinusa kategorizirali, po principu sličnom crtežima papilarnih linija, neki su autori predložili različite kodne sustave, olakšavajući time proces individualizacije osobe, ali i opisujući populacijske specifičnosti uzorka obuhvaćenog istraživanjem (Szilvássy, 1986, Yoshino i sur.,

1987, Yoshino i sur., 1989, Reichs i Dorion, 1992, Reichs, 1993, Tatlisumak i sur., 2007, Uthman i sur., 2010, Kim i sur., 2013).

Zupanič-Slavec navodi kako je Szilvássy u svome radu (Szilvássy, 1986), proučavajući nasljedne karakteristike frontalnih sinusa definirao četiri oblika frontalnih sinusa: oblik graha, oblik lista, oblik lepeze i piramidalni oblik (Zupanič-Slavec, 2004).

Yoshino i suradnici su, koristeći rendgenske snimke, razvili kodni sustav za potrebe klasifikacije individualnih frontalnih sinusa te su ga primijenili na uzorku od 35 lubanja (21 muškog spola i 14 ženskog spola) (Yoshino i sur., 1987). Sustav je bilježio vrijednosti te ih klasificirao za sljedeće varijable: površina frontalnih sinusa (4 klase), stupanj asimetrije (5 klasa), superiornost strane (2 klase), oblik gornjih granica sinusa (6 klasa), prisutnost djelomičnih septuma (4 klase) te prisutnosti supraorbitalnih šupljina (4 klase). Nakon analize svakom bi se frontalnom sinusu dodijelio sedmeroznamenasti kôd kojim bi se taj frontalni sinus identificirao. Teoretski je ovaj sustav omogućavao preko 20.000 mogućih jedinstvenih kombinacija koda frontalnih sinusa. Tijekom samog istraživanja ovaj je kodni sustav testiran dodjeljivanjem koda zaživotnoj i posmrtnoj snimci osobe, čiji se identitet prethodno utvrdio sa sigurnošću, te je opisivanje rendgenskih snimki ovim kodnim sustavom rezultiralo s dva identična koda. Ovaj je sustav autor dodatno testirao u (Yoshino i sur., 1989), kada je 100 rendgenskih snimki analizirao svojim kodnim sustavom. Pritom je utvrđeno da 88 snimki imaju svoj jedinstveni kod, a preostalih 12 bilo je raspoređeno u 6 parova s identičnim kodom za što su uzrok bili maleni i jednostavno oblikovani sinusi te jednostrani izostanak sinusa.

Reichs i Dorion su, koristeći sličan princip kao Yoshino i suradnici, razvili vlastiti kodni sustav rabeći sljedeće varijable: bilateralna veličina (transvezalna udaljenost između krajnjih točaka sinusa), stupanj asimetrije, superiornost strane, prisutnost djelomičnog septuma, broj djelomičnih septuma, prisutnost cjelovitih šupljina, broj cjelovitih šupljina (Reichs i Dorion, 1992). Osim po promatranim varijablama i broju klasa za svaku varijablu, ovaj se sustav razlikovao od sustava predloženog kod Yoshina i suradnika i po tome što je zamišljen da, prema potrebi, opisuje više slojeva frontalnih sinusa, budući da frontalni sinusi jedne osobe ne izgledaju jednako i nemaju jednake dimenzije i oblike u različitim slojevima. Proučavajući sinus na dvije razine, teoretski je moguće doći do 240 milijardi mogućih jedinstvenih kombinacija, a koristeći tri razine, teoretski je moguće doći do 118 kvadrilijuna mogućih jedinstvenih kombinacija. Važno je napomenuti da Reichs i Dorion u ovome radu naglašavaju da postoji mogućnost da se promatrane varijable ne ponašaju neovisno jedna o drugoj, što u konačnici može smanjiti razlučivost sustava; a kao primjere slučajeva sa sličnim kodom spominju frontalne malih dimenzija te jednostavnog oblika, ili slučajeve u kojima na jednoj strani nije prisutan frontalni sinus, kao što je to bio slučaj i kod Yoshina i suradnika.

Tatlisumak i suradnici su na uzorku od 100 snimki računalne tomografije (38 muškog spola i 62 ženskog spola) testirali svoj kodni sustav te su također iznijeli i određene morfometrijske mjere za tursku populaciju obuhvaćenu istraživanjem (Tatlisumak i sur., 2007). Autori su razvili tzv. FSS sustav, prema osnovnim varijablama koje su promatrali na uzorku. Oznaka „F“ opisuje prisutnost frontalnog sinusa, prva oznaka „S“ opisuje septum te druga oznaka „S“ opisuje udubljenja i lukove u sinusima. Osim navedenih obilježja, autori su proučavali i kodnim sustavom opisivali sljedeće mjere: maksimalna širina svakog sinusa, maksimalna visina svakog sinusa, maksimalna duljina svakog sinusa, ukupna maksimalna širina frontalnih sinusa, udaljenost između najviših točaka dvaju sinusa te udaljenost između

najviše točke svakog sinusa i njegove najdalje lateralne točke. Kod za svaki zasebni oblik frontalnih sinusa raspoređen je u 5 zagrada, a svaka od navedenih mjera podijeljena je u 3 moguće klase.

Analizirajući samo rezultate za prve tri zagrade na populaciji u istraživanju, autori su došli do broja od 92,928 mogućih jedinstvenih kombinacija kodnog sustava, dok je dio sustava s mjerama imao mogućih 59,049 kombinacija. Bez obzira na navedene brojke, autori su upozorili na zavisnost određenih varijabli, jer su unutar populacije istraživanja utvrdili da se korištenjem prvih triju zagrada iz sustava može razlikovati 93 % pripadnika populacije, a korištenjem svih pet zagrada (dodavanjem mjera) preciznost sustava za individualizaciju osoba bila je 98 %. Iz navedenoga proizlazi da ipak određene promatrane varijable koreliraju te da se intervali prema kojima se klasificiraju mjere trebaju smanjiti, odnosno da se broj klasa treba povećati, čime bi se preciznost kodnog sustava povećala.

Po uzoru na to istraživanje drugi su autori u sklopu svoga istraživanja provedenog na uzorku od 90 osoba (45 muškog spola i 45 ženskog spola) izradili devetnaesteroznamenasti kodni sustav (Uthman i sur., 2010). Kodni je sustav opisivao sljedeće varijable: prisutnost frontalnog sinusa (lijevog i desnog), prisutnost intrasinusnog septuma (u desnom i lijevom sinusu), potpunost intrasinusnog septuma (u desnom i lijevom sinusu), prisutnost intersinusnog septuma, potpunost intersinusnog septuma, broj lukova u sinusu (za desni i lijevi sinus), širina sinusa za oba sinusa, visina sinusa za oba sinusa, prosječna duljina sinusa, ukupna širina frontalnih sinusa, udaljenost između najviših točaka sinusa, udaljenost od najviše točke sinusa do njegove najdalje lateralne točke (za oba sinusa). Svakoј vrijednosti varijable dodijeljen je klasni identifikator prema intervalu unutar kojega se vrijednost nalazi. Tako je svakom frontalnom sinusu dodijeljen barkod, što su autori ovoga istraživanja predložili kao brz i učinkovit sustav klasifikacije i pretrage snimki frontalnih sinusa. U situaciji obostranog izostanka sinusa izmjerene su udaljenosti između medijalnih granica orbitalnih otvora. Uz navedene mjere frontalnih sinusa, autori su mjerili i određene vrijednosti na lubanji: maksimalnu duljinu lubanje (od anatomske točke *glabella* do točke *ophistocranium*), visinu od anatomske točke *prosthion* do točke *bregma* te maksimalnu širinu lubanje (između dviju anatomskih točaka *euryon*). Kao i kod svih kodnih sustava, autori naglašavaju da je na ovaj način moguće vrlo lako opisati karakteristike frontalnih sinusa pojedinca te ih prema potrebi pronaći i usporediti. U svome istraživanju iznijeli su postotak unutarmjeriteljske i međumjeriteljske istovjetnosti ponovljenih mjerenja koji je u većini slučajeva bio 100 %, osim za varijable broja intrasinusnih septuma na desnoj strani (87.5%) kod ponovljenih mjerenja s istim mjeriteljem; te za varijable udaljenosti od najviše točke desnog sinusa do njegove najdalje lateralne točke, broja lukova za desni i lijevi sinus (obje varijable sa 97,5 %), broja intrasinusnih septuma na desnom sinusu (90 %) kod međumjeriteljskih ponavljanja mjerenja. Navedene razlike među mjerenjima mogu se objasniti nedovoljno jasnim kriterijima za određene varijable u slučaju unutarmjeriteljskih ponavljanja mjerenja te razlikama u iskustvu i vještini različitih mjeritelja kod međumjeriteljskih ponavljanja mjerenja.

Kim i suradnici razvili su kodni sustav za frontalne sinuse proučavajući morfološke trodimenzijske karakteristike te stupanj asimetrije i kut između sinusa iz superiornog prikaza (Kim i sur., 2013). Svaki par frontalnih sinusa prikazan je s pomoću osam ili deset znakova. Autori su iz trodimenzijskog prikaza sinusa morfološki proučavali oblik frontalnih sinusa u lateralnom (3 klase), anteriornom (8 klasa) i inferiornom prikazu s osnovice (4 klase) te

obris gornjih granica frontalnih sinusa (opisan brojem lukova u pojedinom sinusu). Stupanj asimetrije izračunat je uz pomoć obujma sinusa. Na uzorku od 119 trupala (60 muškog spola i 59 ženskog spola), autori su zabilježili prisutnost frontalnih sinusa kod 110 trupala te su primjenom svoga kodnog sustava zabilježili samo 2 trupa s istim kodom, što znači da je 98,2 % populacije imalo jedinstveni identifikacijski kod. Kod slučajeva kada se uoče isti kodovi usporedbom i superimpozicijom moguće je utvrditi identitet, što je dodatno olakšano u situacijama kada se koriste trodimenzijski prikazi frontalnih sinusa, kao što je bio slučaj u ovome istraživanju.

Brojni se autori slažu po pitanju varijabilnosti među osobama i identifikacijske snage frontalnih sinusa, ali tek su određeni slučajevi u sudskoj praksi Sjedinjenih Američkih Država potaknuli standardizirani pristup antropološkim metodama, a samim time i analizi frontalnih sinusa. Ovakav je pristup potaknuo slučaj *Daubert* iz američke sudske prakse (*Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticalcs*, 1993.) koji je potaknuo razvoj smjernica i preduvjeta koje određena metoda mora zadovoljiti da bi bila prihvatljiva za vještačenje (Christensen, 2004, Besana i Rogers, 2010). Prema tim smjernicama od metode se očekuje da je zasnovana na znanstvenim načelima te da se može testirati, da je recenzirana u znanstvenim krugovima te publicirana, da postoje standardi za provođenje metode te su poznati postoci stvarnih ili potencijalnih grešaka u rezultatima i da je prihvaćena u znanstvenim krugovima.

Navedene smjernice primjenjuju se u sudskoj praksi. Lesciotto (Lesciotto, 2015) navodi kao primjer slučaj *State of Tennessee v. David William Cosgrif, III*, 2010. u saveznoj državi Tennessee u kojemu su 2003. usporedbom zaživotnih i posmrtnih rendgenskih snimki frontalnih sinusa individualizirani kosturni ostatci 76-godišnje žene koja je nestala iz svoga doma 2001. godine te je iz posmrtnih rendgenskih snimki utvrđeno da je umrla nasilnom smrću. Protiv počinitelja podignuta je optužnica te je prije samoga suđenja, a i kasnije tijekom ulaganja žalbi, dovedena u pitanje znanstvena utemeljenost vještačenja identiteta s pomoću vizualne usporedbe radioloških snimki frontalnih sinusa. Međutim, vještak se osvrnuo na brojne radove koji su statistički potvrdili da se frontalni sinusi među pojedincima razlikuju te da se mogu koristiti za individualizaciju osoba. Sud je zaključio da je vještačenje znanstveno utemeljeno te da je u skladu s vrijedećim sudskim pravilnikom o dokazima, koji je sadržavao i smjernice utemeljene *Daubertovim* standardom, te je donio osuđujuću presudu.

Christensen kao nedostatak svih kodnih sustava navodi činjenicu da oni opisuju samo mogući teoretski broj jedinstvenih kombinacija, ali empirijski ne testiraju svoje sustave (Christensen, 2005b). Tako su Tang i suradnici testirali kodni sustav koji je razvio Yoshino sa suradnicima – što je rezultiralo pojavom 3 primjera frontalnih sinusa s istim kodom unutar uzorka od 165 osoba (Yoshino i sur., 1987, Tang i sur., 2009). Christensen je utvrdila da je sa 96 % pouzdanosti moguće točno individualizirati osobu korištenjem eliptične Fourierove analize frontalnih sinusa (eng. *elliptical Fourier analysis*, EFA) te naglašava da se ova tehnika, zbog svoje statističke zahtjevnosti i potrebe za kalibracijskim uzorkom snimki frontalnih sinusa, rabi isključivo u situacijama kad postoji mogućnost da će se slučaj iznositi i ocjenjivati na sudu (Christensen, 2005b).

Besana i Rogers su korištenjem 23 varijable na uzorku od 100 snimki frontalnih sinusa željeli utvrditi koje varijable koreliraju te koje kombinacije varijabli omogućavaju najveću preciznost identifikacije osobe (Besana i Rogers, 2010). Kombinacijom četiriju varijabli došli su do vjerojatnosti da 7 od 10,000 osoba posjeduje specifičnu kombinaciju vrijednosti

varijabli. Autori su to proglasili dobrim rezultatom zbog činjenice da se frontalni sinusi pronađene osobe uspoređuju s frontalnim sinusima svih nestalih osoba ili s manjim brojem frontalnih sinusa nestalih osoba, ako još neka obilježja upućuju na mogući identitet osobe, što je različito od situacije kada se identifikacijsko obilježje osobe uspoređuje s čitavom populacijom. Tome u prilog govore i druga istraživanja (Christensen i Hatch, 2018, Christensen, 2005a, Christensen, 2005b), naglašavajući da nije potrebno utvrditi jedinstvenost frontalnih sinusa ili dobiti potvrdu o identičnosti uspoređenih sinusa, već je dovoljno dobiti stupanj pouzdanosti koji potvrđuje da zaživotne i posmrtno snimke frontalnih sinusa potječu od iste osobe naspram pouzdanosti da potječu od dviju različitih osoba.

Trenutačno u praksi ne postoje standardizirani i općeprihvaćeni sustavi analize i opisanja frontalnih sinusa te se individualizacija osoba utvrđuje usporedbom i superimpozicijom dvodimenzijskih ili trodimenzijskim snimki frontalnih sinusa, što i dalje pruža zavidne rezultate od gotovo 100 % točnih individualizacija, ali i smanjuje objektivnost metode (Besana i Rogers, 2010).

2. ZAKLJUČAK

Frontalni su sinusi anatomska struktura koja se pojavljuje kod većine ljudi te su kod svake osobe individualnog oblika i dimenzija. Upravo se zbog toga analiza frontalnih sinusa u praksi od 20-ih godina 20. stoljeća koristi kao metoda individualizacije osoba. Predstavljaju izvrsno sredstvo individualizacije osobe u slučajevima kada zbog raspada tijela nije prisutno meko tkivo prstiju s crtežima papilarnih linija ili kada ne postoje drugi medicinski podaci o osobi, poput zubnih kartona. Analiza frontalnih sinusa jeftinija je i brža komparativna metoda od DNK analize, što može biti od velike važnosti u pojedinim slučajevima poput masovnih katastrofa s većim brojem žrtava. Međutim, kao i kod svih drugih metoda individualizacije osoba, nužna pretpostavka za provođenje usporedbe postojanje je zaživotnih podataka, odnosno snimki frontalnih sinusa. Iako je u većem dijelu literature utvrđeno da se oblik i dimenzije frontalnih sinusa ne mijenjaju od otprilike 20. godine života do kasne životne dobi, osim u slučaju trauma i bolesti, neki autori savjetuju da se usporedba provodi samo u slučajevima kada je prošlo manje od 10 godina od posljednje snimke frontalnih sinusa. Brojni su autori za potrebe identifikacije razvili identifikacijske kodne sustave s pomoću kojih je moguće do određene razine opisati oblik i dimenzije frontalnih sinusa, međutim veliki broj mogućih jedinstvenih kombinacije kodnih sustava nerijetko je u empirijskom testiranju rezultirao višestrukim ponavljanjem jednake kombinacije za frontalne sinuse različitih osoba. Unatoč tome, korištenje kodnog sustava može pomoći sužavanjem mogućih kandidata prilikom procesa individualizacije osobe. U praksi su kodni sustavi omogućili sužavanje populacije mogućih osoba čiji se identitet pokušava utvrditi s pomoću frontalnih sinusa, a konačna odluka o identitetu osobe donesena je vizualnom usporedbom zaživotnih i posmrtnih radioloških snimaka. Tom prilikom korištene su i dvodimenzijske i trodimenzijske radiološke snimke, u ovisnosti o opremi dostupnoj autorima istraživanja.

Utvrđivanje spola iz oblika i dimenzija frontalnih sinusa pitanje je koje su obradili mnogi autori s različitim rezultatima. U nekim istraživanjima pouzdanost procjene spola je u blizu 50 %, što znači da ne predstavlja gotovo nikakav napredak naspram nasumičnoj procjeni spola, dok je kod drugih istraživanja pouzdanost procjene spola osobe dovedena

do zavidne razine, iako i dalje nedovoljno da se nedvojbeno, govoreći u forenzičnom kontekstu, utvrdi spol osobe. Velike razlike u rezultatima svih istraživanja spolnog dimorfizma frontalnih sinusa uvjetovane su prije svega načinom snimanja. Budući da su frontalni sinusi anatomski struktura nepravilnoga oblika koja se rasprostire u sve tri prostorne dimenzije, ne čudi činjenica da su najbolji rezultati po pitanju spolnog dimorfizma dobiveni u istraživanjima koja su trodimenzijski pristupila morfološkim i morfometrijskim karakteristikama. Oblik i dimenzije sinusa su i populacijski specifične, jer su uvjetovane genetskim i klimatskim karakteristikama.

Korištenje frontalnih sinusa za potrebe individualizacija osoba, a samim time i utvrđivanje spola trebalo bi zadovoljiti određene znanstvene i pravne standarde a da bi se time ustalilo u praksi kao valjana metoda. Unatoč tome, većina usporedbi snimki frontalnih sinusa i dalje se provodi vizualnom procjenom, što smanjuje objektivnost postupka. Razvojem tehnologije omogućit će se automatsko prepoznavanje, označavanje i mjerenje frontalnih sinusa, što će povećati objektivnost i smanjiti ovisnost usporedbe o iskustvu stručnjaka. Također će biti potrebno validirati rezultate individualizacije osoba s pomoću frontalnih sinusa usporedbom s rezultatima pouzadnijih metoda individualizacije, poput DNK analize, kako bi individualizacija osoba pomoću frontalnih sinusa zadovoljila sve kriterije koje postavlja suvremena znanost, pogotovo u području forenzičnih znanosti i prava.

Razvojem populacijskih baza podataka koje će obuhvaćati brojne dijelove tijela, pa samim time i frontalne sinuse, moći će se još detaljnije uočiti sličnosti i razlike između populacija te preciznije utvrditi uzroci različitog razvoja frontalnih sinusa.

Prema saznanjima autora ovoga rada, na području Republike Hrvatske nisu do sada provedena istraživanja iz područja morfoloških i morfometrijskih karakteristika te spolnog dimorfizma frontalnih sinusa.

LITERATURA

1. Akhlaghi, M., Bakhtavar, K., Moarefdoost, J., Kamali, A. & Rafeifar, S. 2016. Frontal sinus parameters in computed tomography and sex determination. *Legal Medicine*, 19, 22-27.
2. Angyal, M. & Derczy, K. 1998. Personal identification on the basis of antemortem and postmortem radiographs. *Journal of Forensic Science*, 43, 1089-1093.
3. Asherson, N. 1965. *Identification by frontal sinus prints: a forensic medical pilot survey*, Lewis.
4. Atkins, L. & Potsaid, M. S. 1978. Roentgenographic identification of human remains. *Jama*, 240, 2307-2308.
5. Aydinlioglu, A., Kavaklii, A. & Erdem, S. 2003. Absence of frontal sinus in Turkish individuals. *Yonsei medical journal*, 44, 215-218.
6. Belaldavar, C., Kotrashetti, V. S., Hallikerimath, S. R. & Kale, A. D. 2014. Assessment of frontal sinus dimensions to determine sexual dimorphism among Indian adults. *Journal of forensic dental sciences*, 6, 25.

7. Besana, J. L. & Rogers, T. L. 2010. Personal identification using the frontal sinus. *Journal of forensic sciences*, 55, 584-589.
8. Çakur, B., Sumbullu, M. A. & Durna, N. B. 2011. Aplasia and agenesis of the frontal sinus in Turkish individuals: a retrospective study using dental volumetric tomography. *International journal of medical sciences*, 8, 278.
9. Cameriere, R., Ferrante, L., Molleson, T. & Brown, B. 2008. Frontal sinus accuracy in identification as measured by false positives in kin groups. *Journal of forensic sciences*, 53, 1280-1282.
10. Cheevers, L. & Ascencio, R. 1977. Identification by skull superimposition. *Int J Forensic Dent*, 13, 14-16.
11. Choi, I. G., Duailibi-Neto, E. F., Beaini, T. L., Silva, R. L. & Chilvarquer, I. 2017. The Frontal Sinus Cavity Exhibits Sexual Dimorphism in 3D Cone-beam CT Images and can be Used for Sex Determination. *Journal of forensic sciences*.
12. Christensen, A. M. 2004. The impact of Daubert: Implications for testimony and research in forensic anthropology (and the use of frontal sinuses in personal identification). *Journal of forensic sciences*, 49, 427-430.
13. Christensen, A. M. 2005a. Assessing the variation in individual frontal sinus outlines. *American journal of physical anthropology*, 127, 291-295.
14. Christensen, A. M. 2005b. Testing the reliability of frontal sinuses in positive identification. *Journal of Forensic Science*, 50, JFS2004145-5.
15. Christensen, A. M. & Hatch, G. M. 2018. Advances in the use of frontal sinuses for human identification. *New Perspectives in Forensic Human Skeletal Identification*. Elsevier.
16. Crosta, E. 2016. Sexual Determination from Frontal Sinus Analysis in a Subadult Population Using Archival Radiographic Records.
17. Culbert, W. L. & Law, F. M. 1927. Identification by comparison of roentgenograms: of nasal accessory sinuses and mastoid processes. *Journal of the American Medical Association*, 88, 1634-1636.
18. Danesh-Sani, S. A., Bavandi, R. & Esmaili, M. 2011. Frontal sinus agenesis using computed tomography. *Journal of Craniofacial Surgery*, 22, e48-e51.
19. Fierro, M. F. 1993. Identification of human remains. *Spitz and Fishers «Medicolegal investigation of death»*. Illinois, 14-70.
20. Gagliardi, A., Winning, T., Kaidonis, J., Hughes, T. & Townsend, G. 2004. Association of frontal sinus development with somatic and skeletal maturation in Aboriginal Australians: a longitudinal study. *HOMO-Journal of Comparative Human Biology*, 55, 39-52.
21. Haglund, W. D. & Fligner, C. L. 1993. Confirmation of human identification using computerized tomography (CT). *Journal of Forensic Science*, 38, 708-712.
22. Hamed, S. S., El-Badrawy, A. M. & Fattah, S. A. 2014. Gender identification from frontal sinus using multi-detector computed tomography. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*, 2, 117-120.

23. Hanson, C. L. & Owsley, D. W. 1980. Frontal sinus size in Eskimo populations. *American journal of physical anthropology*, 53, 251-255.
24. Harris, A., Wood, R., Nortje, C. & Thomas, C. 1987. The frontal sinus: Forensic fingerprint?-A pilot study.
25. Hauser, G. & De Stefano, G. F. 1989. Epigenetic variants of the human skull.
26. Ikeda, J. 1982. Interpopulation variations of the frontal sinus measurements. *Journal of the Anthropological Society of Nippon*, 90, 91-104.
27. Kim, D. I., Lee, U. Y., Park, S. O., Kwak, D. S. & Han, S. H. 2013. Identification using frontal sinus by three-dimensional reconstruction from computed tomography. *Journal of forensic sciences*, 58, 5-12.
28. Kirk, N. J., Wood, R. E. & Goldstein, M. 2002. Skeletal identification using the frontal sinus region: a retrospective study of 39 cases. *Journal of Forensic Science*, 47, 318-323.
29. Koertvelyessy, T. 1972. Relationships between the frontal sinus and climatic conditions: a skeletal approach to cold adaptation. *American journal of physical anthropology*, 37, 161-172.
30. Krishan, K., Chatterjee, P. M., Kanchan, T., Kaur, S., Baryah, N. & Singh, R. 2016. A review of sex estimation techniques during examination of skeletal remains in forensic anthropology casework. *Forensic science international*, 261, 165.e1-165.e8.
31. Lesciotto, K. M. J. J. O. F. S. 2015. The impact of Daubert on the admissibility of forensic anthropology expert testimony. 60, 549-555.
32. Luo, H., Wang, J., Zhang, S. & Mi, C. 2018. The application of frontal sinus index and frontal sinus area in sex estimation based on lateral cephalograms among Han nationality adults in Xinjiang. *Journal of Forensic and Legal Medicine*.
33. Michel, J., Paganelli, A., Varoquaux, A., Piercecchi-Marti, M. D., Adalian, P., Leonetti, G. & Dessi, P. 2015. Determination of sex: interest of frontal sinus 3D reconstructions. *Journal of forensic sciences*, 60, 269-273.
34. Miller, A. & Amedee, R. 1998. Sinus anatomy and function. *Head and Neck Surgery-Otolaryngology*.
35. Motawei, S. M., Wahba, B. A., Aboelmaaty, W. M. & Tolba, E. M. 2016. Assessment of frontal sinus dimensions using CBCT to determine sexual dimorphism amongst Egyptian population. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*, 6, 8-13.
36. Nawrocki, S. P., Latham, K. E. & Bartelink, E. J. 2018. Human Skeletal Variation and Forensic Anthropology. *New Perspectives in Forensic Human Skeletal Identification*. Elsevier.
37. Patel, R. S., Yousem, D. M., Maldjian, J. A. & Zager, E. L. 2000. Incidence and clinical significance of frontal sinus or orbital entry during pterional (frontotemporal) craniotomy. *American journal of neuroradiology*, 21, 1327-1330.

38. Pfaeffli, M., Vock, P., Dirrhofer, R., Braun, M., Bolliger, S. A. & Thali, M. J. 2007. Post-mortem radiological CT identification based on classical ante-mortem X-ray examinations. *Forensic science international*, 171, 111-117.
39. Quatrehomme, G., Fronty, P., Sapanet, M., Grévin, G., Baillet, P. & Ollier, A. 1996. Identification by frontal sinus pattern in forensic anthropology. *Forensic science international*, 83, 147-153.
40. Ramaswamy, P. & Khaitan, T. 2014. Frontal sinus index—A new tool for sex determination. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*, 2, 77-79.
41. Reichs, K. & Dorion, R. 1992. The use of computed tomography (CT) scans in the comparison of frontal sinus configurations. *Canadian Society of Forensic Science Journal*, 25, 1-16.
42. Reichs, K. J. 1993. Quantified comparison of frontal sinus patterns by means of computed tomography. *Forensic science international*, 61, 141-168.
43. Ruf, S. & Pancherz, H. 1996. Development of the frontal sinus in relation to somatic and skeletal maturity. A cephalometric roentgenographic study at puberty. *The European Journal of Orthodontics*, 18, 491-497.
44. Schuller, A. 1921. Das rontgenogram der stirnhohle: ein hilfsmittel fur die identitatsbestimmung von schadeln. *Monatenschrift fur Ohrenheilkunde*, 55, 1617-1620.
45. Spaeth, J., Krügelstein, U. & Schlöndorff, G. 1997. The paranasal sinuses in CT-imaging: development from birth to age 25. *International journal of pediatric otorhinolaryngology*, 39, 25-40.
46. Spradley, M. K. & Stull, K. E. 2018. Advancements in Sex and Ancestry Estimation. *New Perspectives in Forensic Human Skeletal Identification*. Elsevier.
47. Szilvassy, J. 1981. Development of the frontal sinuses. *Anthropologischer Anzeiger; Bericht über die biologisch-anthropologische Literatur*, 39, 138-149.
48. Szilvássy, J. 1980. Zur Variation, Entwicklung und Vererbung der Stirnhöhlen. *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien. Serie A für Mineralogie und Petrographie, Geologie und Paläontologie, Anthropologie und Prähistorie*, 97-125.
49. Szilvássy, J. 1986. Eine neue Methode zur intraserialen Analyse von Gräberfeldern. *Innovative trends in der prähistorischen anthropologie. Berlin: Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. p.*, 51-21.
50. Tang, J.-P., Hu, D.-Y., Jiang, F.-H. & Yu, X.-J. 2009. Assessing forensic applications of the frontal sinus in a Chinese Han population. *Forensic science international*, 183, 104. e1-104. e3.
51. Tatlisumak, E., Asirdizer, M. & Yavuz, M. S. 2011. Usability of CT images of frontal sinus in forensic personal identification. *Theory and Applications of CT Imaging and Analysis*. InTech.
52. Tatlisumak, E., Ovali, G. Y., Asirdizer, M., Aslan, A., Ozyurt, B., Bayindir, P. & Tarhan, S. 2008. CT study on morphometry of frontal sinus. *Clinical Anatomy*, 21, 287-293.

53. Tatlisumak, E., Ovali, G. Y., Aslan, A., Asirdizer, M., Zeyfeoglu, Y. & Tarhan, S. 2007. Identification of unknown bodies by using CT images of frontal sinus. *Forensic science international*, 166, 42-48.
54. Uthman, A. T., Al-Rawi, N. H., Al-Naaimi, A. S., Tawfeeq, A. S. & Suhail, E. H. 2010. Evaluation of frontal sinus and skull measurements using spiral CT scanning: an aid in unknown person identification. *Forensic science international*, 197, 124. e1-124. e7.
55. Yoshino, M., Miyasaka, S., Sato, H. & Seta, S. 1987. Classification system of frontal sinus patterns by radiography. Its application to identification of unknown skeletal remains. *Forensic Science International*, 34, 289-299.
56. Yoshino, M., Miyasaka, S., Sato, H., Tsuzuki, Y. & Seta, S. 1989. Classification system of frontal sinus patterns. *Canadian Society of Forensic Science Journal*, 22, 135-146.
57. Zupanič-Slavec, Z. 2004. *New method of identifying family related skulls: Forensic medicine, anthropology, epigenetics*, Springer.

Summary

Toni Ljubić, Ivana Kružić, Željana Bašić, Šimun Anđelinović

The Utilization of Frontal Sinuses in Forensics

Individualization of persons and human remains is one of the most common challenges forensic experts encounter during their work with cases such as mass disasters, fires and mass graves. Frontal sinuses are an anatomical structure with unique shape and dimensions that appears in almost the whole human population. They are used for personal identification when the fingerprints are not present and when the DNA analysis is impossible or financially unsuitable and time-consuming. Frontal sinuses have been in use as a mean of individualization since 1920's.

Sex determination is a first step in a process of biological profiling of human remains. Studies of sexual dimorphism of frontal sinuses resulted with the percentage of reliability of sex estimation ranging from 60% to 85%. The authors explain the differences in the results by using different radiological methods for recording, sample size and population specificity.

For the purposes of individualization, a number of coding systems have been developed for the classification of the shape and dimensions of the frontal sinuses, which have provided a positive individualization of mortal remains in real cases. Coding systems are based on the idea that the code combination will be unique or rare enough within the observed population. Despite the disadvantages, coding systems for frontal sinus classification are a good auxiliary method when individualizing individuals.

No research on the population's specificity and the sexual dimorphism of the frontal sinuses was done on the territory of the Republic of Croatia.

Keywords: frontal sinuses, individualization, identification, sexual dimorphism, forensic anthropology, forensic science.

ANA BANOVAČ*, ŽELJANA BAŠIĆ**, IVANA KRUŽIĆ***,
ŠIMUN ANĐELINOVIĆ****

Procjena dobi kod vještačenja dječje pornografije

Sažetak

Dječja pornografija kao pojava u društvu prisutna je od antičkih vremena, ali se razvojem računalne tehnologije i zahvaljujući sve većoj dostupnosti interneta njena fenomenologija promijenila što je uzrokovalo drastičan porast njene dostupnosti ali i kaznenih djela koja se čine u vezi s dječjom pornografijom. Međunarodnim i zakonodavnim naporima dječja pornografija definirana je te se provode različite mjere s ciljem prevencije i suzbijanja ove pojave te sankcioniranja počinitelja. U sudskim postupcima vezanim uz dječju pornografiju važnu ulogu imaju sudski vještaci koji radi zakonskih propisa trebaju procijeniti dob osoba prikazanih u spornim materijalima. U ovome radu opisana je bitna terminologija, relevantni međunarodni dokumenti i nacionalno zakonodavstvo, dostupni statistički podaci, trenutačno korištena metoda vještačenja pornografskog materijala kao i put prema novoj metodi vještačenja procjene dobi korištenjem mjera ljudskih lica, temeljenoj na fotoantropometriji. Na kraju rada opisane su smjernice za buduća istraživanja iz ovog područja pomoću kojih bi se nova metoda vještačenja mogla dalje razvijati i potencijalno rabiti u svrhe vještačenja.

Ključne riječi: *dječja pornografija, procjena dobi, vještačenje.*

* Ana Banovac, Sveučilište u Splitu, Split, Hrvatska.

** doc. dr. sc. Željana Bašić, Sveučilište u Splitu, Split, Hrvatska.

*** doc. dr. sc. Ivana Kružić, Sveučilište u Splitu, Split, Hrvatska.

**** prof. dr. sc. Šimun Anđelinović, Sveučilište u Splitu, Split, Hrvatska.

1. UVOD

Dječja je pornografija društvena pojava koju se može pratiti kroz povijesni kontekst, od antičke Grčke preko viktorijskog doba pa sve do danas. Civilizacijskim razvojem društva, promjenom shvaćanja djeteta i djetinjstva te razvojem kaznenopravnih mehanizama, dječja pornografija prešla je u ilegalnu i zakonom kažnjivu domenu u većini država svijeta (Ost, 2009). Dječja pornografija danas se najšire definira kao zlouporaba djece u pornografske svrhe (Wolak et al., 2005) ili kao seksualizirani prikazi koji uključuju djecu (Taylor et al., 2001). U vrijeme rapidnog razvoja računalne i digitalne tehnologije te dostupnosti interneta, istaknula se pojava preobrazbe kriminaliteta koji se uvelike odrazio i na dječju pornografiju (Wall, 2003). Navedene tehnologije dovele su do rastuće dostupnosti ovakvog materijala korisnicima širom svijeta (Quayle i Taylor, 2002), isključujući osobni rizik koji se pojavljivao prilikom fizičke nabave, olakšavajući proizvodnje pornografskog materijala koji prikazuje djecu te omogućujući anonimnost, dostupnost, distribuciju, razmjenu i pohranjivanje slika i videosnimaka (Kloess et al., 2017).

Navedeno čini dječju pornografiju multimilijardskom, konstantno rastućom kriminalnom industrijom koja proizvodi više od 10 milijuna slika i videa godišnje (M'jid, 2011), a zbog rastuće potražnje i do sve većeg broja djece koja su seksualno zlostavljana. Proces identifikacije prikazanog djeteta iznimno je kompliciran pa upravo zbog toga većina zlostavljane djece ostaje neprepoznata, napuštena i vjerojatno još uvijek izložena zlostavljanju. Da bi se posjedovanje određenog pornografskog materijala kriminaliziralo te identificirale osobe koje su u njemu prikazane, nužno je procijeniti njihovu dob. U sudskim procesima ovaj zadatak često imaju stručnjaci iz područja forenzične patologije, antropologije, pedijatrije i ginekologije koje se poziva kao sudske vještake. Postupak ovakvog vještačenja izazov je za stručnjake te stoga znanstvenici i praktičari pokušavaju razviti prikladnu i pouzdanu metodu kojom bi se mogla procijeniti dob osoba prikazanih u materijalu pronađenom na računalnom sustavu ili u fizičkom posjedu osobe (Cattaneo et al., 2009).

Ovaj rad osvrće se na konvencije i zakone kojima je uređeno pitanje dječje pornografije u Republici Hrvatskoj, dostupne statističke podatke te na temu problematike vještačenja pornografskog materijala kojem je cilj procjena dobi u slučaju sumnje da je u njemu prikazano dijete ili maloljetna osoba.

2. KONVENCIJE I ZAKONI KOJIMA JE UREĐENO PITANJE DJEČJE PORNOGRAFIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Djeca, zbog svojih biološko-psihosocijalnih obilježja karakterističnih za određenu razvojnu fazu u kojoj se nalaze, osobito su osjetljiva skupina kada je u pitanju seksualno iskorištavanje i zlostavljanje. Seksualno zlostavljanje djece može se definirati kao seksualni čin između odrasle osobe (u nekim slučajevima to može biti i starije dijete) i djeteta mlađeg od osamnaest godina. Zlostavljač može biti član obitelji, bliska odrasla osoba ili stranac a zlostavljanje se može javiti u obliku izravnog ili neizravnog kontakta.

Republika Hrvatska prepoznala je ovu problematiku te su položaj i prava djece zaštićeni i osigurani mnogim zakonskim i socijalnim regulativama koje se odnose na seksualno

iskorištavanje i zlostavljanje. U dokumente koji su relevantni za ovu tematiku ubrajaju se Konvencija o pravima djeteta (NN 12/93., 20/97.), Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (NN 11/11., 13., 15/11.), Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije (Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije), Konvencija Vijeća Europe o kibernetičkom kriminalu (NN 9/02., 4/04.) i Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.).

2.1. Konvencija o pravima djeteta

Konvencija o pravima djeteta u prvome članku dijete definira kao svaku osobu mlađu od osamnaest godina života, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete, granica punoljetnosti ne odredi ranije. U članku 34. navodi se obveza države potpisnice da zaštiti dijete od svih oblika spolnog izrabljivanja i zlostavljanja u koje se ubraja i izrabljivačka uporaba djeteta u pornografskim predstavama i materijalima.

Republika Hrvatska kao potpisnica Konvencije o pravima djeteta definira dijete kao osobu mlađu od 18 godina i to u Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 157/13., 152/14., 99/15., 52/16., 16/17., 130/17.) u članku 4. stavku 6. u Kaznenom zakonu u članku 87. stavku 7. te u Zakonu o sudovima za mladež (NN 84/11., 143/12., 148/13., 56/15.) u članku 113. stavku 2. Ova Konvencija, kojoj je Hrvatska pristupila 1991. godine, predstavlja temeljni dokument koji je zahvaljujući jasnoj definiciji djeteta te ubrajanju dječje pornografije u izrabljivačka i zlostavljačka ponašanja stvorio temelje za detaljnu problematizaciju ove pojave u budućim regulativama i dokumentima.

2.2. Konvencija Vijeća Europe o kibernetičkom kriminalu

Konvencija o kibernetičkom kriminalu usvojena je na konferenciji Vijeća Europe u Budimpešti, a Republika Hrvatska potpisala ju je 2001. godine. Unutar podjele kibernetičkog kriminala dječju pornografiju svrstava pod kaznena djela u svezi sa sadržajem, a u članku 9. stavku 1. opisana su kažnjiva ponašanja: „proizvodnja dječje pornografije za svrhu njene distribucije putem računalnih sustava, nuđenje ili činjenje dostupnim dječje pornografije putem računalnog sustava, distribuiranje ili prenošenje dječje pornografije putem računalnog sustava za sebe ili drugoga, posjedovanje dječje pornografije u računalnom sustavu ili na mediju za pohranu računalnih podataka“ (NN 9/02., 4/04.).

Pojam „dječja pornografija“ u ovoj Konvenciji, u članku 9. stavku 2. definira se kao pornografski materijal koji vizualno prikazuje „maloljetnika kako sudjeluje u seksualno eksplicitnom ponašanju ili osobu koja izgleda kao maloljetnik koja sudjeluje u seksualno eksplicitnom ponašanju ili stvarne slike koje predstavljaju maloljetnika kako sudjeluje u seksualno eksplicitnom ponašanju“, dok maloljetnika prema uputama Konvencije o pravima djeteta definira kao svaku osobu mlađu od 18 godina.

2.3. Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja

Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja usvojena je 2007. godine. Ovaj dokument preuzima definiciju djeteta iz Konvencije o pravima djeteta te se referira na spomenuti članak 34. toga dokumenta. Konvencija u članku 20. stavku 2. definira dječju pornografiju kao „bilo koji materijal koji vizualno prikazuje dijete koje sudjeluje u stvarnoj ili simuliranoj seksualno eksplicitnoj aktivnosti ili simuliranoj seksualno eksplicitnoj aktivnosti ili bilo koji prikaz spolnih organa djeteta u primarno seksualne svrhe“, ali definicijom nisu obuhvaćeni materijali koji prikazuju osobe koje izgledaju kao djeca. Konvencija nudi rješenja po pitanju nadležnosti nad kaznenim djelima koja su vezana uz dječju pornografiju i opisana u članku 20. stavku 1., sankcije, mjere i otežavajuće okolnosti te postavke iz istrage, kaznenog progona i procesnog prava. Ono što Konvencija traži od država stranki mjere su prevencije i zaštite, kaznenog zakonodavstva te ustroj istražnih i sudskih postupaka koji su naklonjeni djeci.

2.4. Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije

Unutar ovog dokumenta u članku 2. stavku 1. točki c vidljivo je preuzimanje definicije dječje pornografije iz prethodno opisane Konvencije Vijeća Europe, s tim da se u definiciju dodaje „svaki materijal koji vizualno prikazuje osobu koja izgleda kao dijete koja sudjeluje u stvarnom ili simuliranom spolno eksplicitnom ponašanju ili prikaz spolnih organa osobe koja izgleda kao dijete primarno u spolne svrhe“ (Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije). Ovim proširenjem definicije koje je opisano i u Konvenciji o kibernetičkom kriminalu, otvara se pitanje pornografskog materijala u kojem je dob osobe koja je u njemu prikazana nepoznata, ali izgled osobe upućuje na to da se radi o djetetu.

2.5. Kazneni zakon Republike Hrvatske

U Kaznenom zakonu Republike Hrvatske u glavi sedamnaestoj u sklopu Kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, ističe se poseban dio koji se bavi problematikom iskorištavanja djece za pornografiju i to u članku 163. podijeljenom na šest stavaka. U definiciju dječje pornografije u stavku 6. osim prikaza stvarnog djeteta i osobe koja izgleda kao dijete, uvršteno je i „realno prikazano nepostojeće dijete“, što obuhvaća na primjer računalno generirane ili animirane prikaze djece.

U primjeru ovog članka jasno je vidljivo da je hrvatski zakonodavac pažljivo kreirao ovaj dio Kaznenog zakona, uzimajući u obzir sve relevantne postavke važnih dokumenata koji su kroz povijest definirali bitna obilježja kako kibernetičkog kriminala, tako i postavke materijalnog prava u smislu određivanja i definiranja pojma djeteta kao osobe mlađe od 18 godina te sve oblike delikata koji se mogu svrstati u spolno zlostavljanje i iskorištavanje djece a uključuju prepoznate i pomno izdvojene karakteristike pornografije. Uzevši navedeno u obzir, zakonodavac je ostvario neupitnost i nedvojbenost svakog stavka i omogućio jednostavno razumijevanje ponašanja koje je kažnjivo, osoba koje će se kazniti i sankcije koja je uz svako ponašanje propisana.

U istoj glavi Kaznenog zakona u članku 158. opisano je kazneno djelo spolne zloporabe djeteta mlađeg od petnaest godina. U stavku 1. ovog članka kriminalizira se svaki spolni odnošaj ili s njim izjednačena spolna radnja s djetetom mlađim od 15 godina, osim kada razlika među osobama nije veća od 3 godine, što je opisano u stavku 3. ovog članka. U članku 159. stavku 1. opisano je kazneno djelo spolne zloporabe djeteta koje je navršilo 15 godina. Navedeni stavak naglašava kako se ovaj čin kriminalizira u slučajevima kada je počinitelj s djetetom u odnosu koji podrazumijeva učenje, čuvanje, odgoj, njegu ili dušobrižništvo, odnosno – implicira iskorištavanje autoriteta ili povjerenja koje dijete ima prema počinitelju. Također, u smislu ovog članka najniža se dob pristanka na spolni odnos u Kaznenom zakonu iz 2013. godine povećala sa 14 na 15 godina.

3. DOSTUPNI STATISTIČKI PODACI O POJAVNOSTI DJEČJE PORNOGRAFIJE NA INTERNETU I KAZNENIH DJELA VEZANIH UZ DJEČJU PORNOGRAFIJU U REPUBLICI HRVATSKOJ

Internet Watch Foundation (IWF), organizacija koju je osnovala Europska unija s ciljem kontrole internetskog sadržaja, objavila je 2017. godine globalne podatke o identifikaciji, distribuciji i internetskim stranicama na kojima je prikazan sadržaj dječje pornografije te načine uklanjanja slika i videozapisa koji prikazuju seksualno zlostavljanje djece. Izvješće otkriva kako 60 % stranica na kojima je prikazan sadržaj seksualnog zlostavljanja djece ima europsku „adresu“, dok se njih 37 % nalazi u Sjevernoj Americi. Navode kako kriminalci sve više koriste tehnike maskiranja kako bi sakrili slike i videozapise seksualnog zlostavljanja djece na internetu, ostavljajući tragove korisnicima kako bi ih pronašli. Godine 2015. IWF je pronašao 743 takve web stranice dok ih je 2016. identificirano ukupno 1572. Od ukupnog broja navedenih stranica njih 92 % nalazi se u pet zemalja. Njih 37 % locirano je u Nizozemskoj, 22 % u SAD-u, 15 % u Kanadi, 11 % u Francuskoj te 7 % u Rusiji (*Internet Watch Foundation*, 2017).

I u Republici Hrvatskoj zamijećena je pojava postavljanja dječje pornografije na legalne web stranice maskiranjem sadržaja. Tako je 2008. godine na jednom od domaćih pružatelja internetskih usluga proveden prvi dio akcije suzbijanja dječje pornografije nazvane operacija „Sledgehammer“. Nakon što je na jednoj od mrežnih stranica Udruge građana zamijećen povećan promet, ustanovljeno je da je u nju provaljeno iz inozemstva te kreirana datoteka sa sadržajem dječje pornografije. Rezultati obrade navedenog sadržaja upućuju na to da je u tri dana zabilježeno više od 12 milijuna pristupa sa 144.115 različitih adresa iz 170 zemalja u svijetu pa tako i Hrvatske. U nastavku operacije i istrage na području Hrvatske ustanovljeno je da je ovom sadržaju pristupilo 187 osoba nakon čega su uslijedile pretrage objekata i računalnih sustava kako bi se ustanovilo posjeduju li iste osobe materijale pornografskog sadržaja na kojima su prikazana djeca i maloljetnici (Sadilek, 2008).

Analizom statističkih podataka o razdoblju od 2001. do 2006. godine u Republici Hrvatskoj za kaznena djela vezana uz dječju pornografiju optužene su ukupno 63 osobe, a 47 ih je proglašeno krivima. Kazneni postupak obustavljen je u 6 slučajeva, a doneseno je po 5 oslobođajućih i odbijajućih presuda, što je prikazano u tablici 1.

Tablica 1: Optužene osobe za kaznena djela na štetu djece i maloljetnika prema vrsti odluke od 2001. do 2006. godine

Kazneno djelo	Ukupno optuženi	Proglašeni krivima	Vrsta odluke		
			Obustava kaznenog postupka	Oslobađajuća presuda	Odbijajuća presuda
Iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju, čl. 196.	62	46	6	5	5
Dječja pornografija na računalnom sustavu ili mreži, čl. 197.a	1	1	/	/	/

Izvor: Kaznena djela na štetu djece i maloljetnika (Kos i Rogić-Hadžalić, 2009)

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku ukupno 192 osobe proglašene su krivima za kaznena djela vezana uz dječju pornografiju od 2009. do 2016. godine (Kos i Rogić-Hadžalić, 2009). Vidljivo je da je broj optuženih osoba iz godine u godinu relativno konstantan, bez obzira na promjenu Kaznenog zakona u 2013. godini, a što je prikazano u tablici 2. Ipak, treba također uzeti u obzir vjerojatnost postojanja tamne brojke kod ovakve vrste kriminala, koja je učestala kada su u pitanju razni oblici seksualne zlouporabe i zlostavljanja djece.

Tablica 2: Punoljetne osobe proglašene krivima prema kaznenom djelu i godini izricanja presude

Kazneno djelo	Godina izricanja									Ukupno
	2009.*	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	
Iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju čl. 196. (NN 110/1997.)	4	6	9	4	/	/	/	/	/	23
Dječja pornografija u računalnom sustavu ili mreži čl. 197.a (NN 105/2004.)	11	24	16	23	/	/	/	/	/	74
Iskorištavanje djece za pornografiju čl. 163. (NN 125/2011.)	/	/	/	/	18	24	25	33	28	128
Ukupno	15	30	25	27	18	24	25	33	28	225

Izvor: Državni zavod za statistiku (2011.–2018.) i

* Državni zavod za statistiku 2010. prema Vejmelka, Brkić i Radat (2016.)

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku koji su dostupni za razdoblje od 2010. do 2017. godine, te prema Vejmelka, Brkić i Radat (2016.), ukupno 225 osoba proglašeno je krivima za kaznena djela vezana uz dječju pornografiju od 2009. do 2017. godine. Vidljivo je da je broj optuženih osoba iz godine u godinu relativno konstantan, bez obzira na promjenu Kaznenog zakona u 2013. godini. Ipak, treba također uzeti u obzir vjerojatnost postojanja tamne brojke kod ovakve vrste kriminala, koja je učestala kada su u pitanju razni oblici seksualne zlouporabe i zlostavljanja djece.

4. VJEŠTAČENJE PORNOGRAFSKOG MATERIJALA S CILJEM PROCJENE DOBI

Kao što je navedeno, vještačenje pornografskog materijala za koji se sumnja da je u njemu prikazano dijete ili maloljetna osoba iznimno je izazovan i kompliciran proces. U ovakvim slučajevima određuje se vještak koji bi trebao raspolagati specifičnim znanjima kako bi se odgovorilo na pitanja koja postavlja sud, što je kao i drugi oblici vještačenja itekako odgovoran posao čiji rezultati mogu utjecati na samu odluku suda. Stoga je nužno razviti točne i precizne metode kojima se može procijeniti dob osoba prikazanih u pornografskim materijalima. U ovom radu prikazana je metoda vještačenja korištenjem Tannerove skale spolnog sazrijevanja kao i razvoj nove metode procjene kronološke dobi temeljene na mjerama lica.

4.1. Procjena dobi pomoću Tannerove skale spolnog sazrijevanja

Stručnjaci diljem svijeta često u vještačenjima koriste Tannerove kriterije, odnosno Tannerovu skalu seksualnoga sazrijevanja kako bi na temelju sekundarnih spolnih karakteristika prikazane osobe procijenili kronološku dob (Cattaneo et al., 2009; Mayer et al., 2015). Britanski znanstvenici Tanner i Williams skalu spolnog sazrijevanja razvili su unutar longitudinalnog istraživanja na uzorku 228 dječaka i 192 djevojčice iz sirotišta Harpenden. Istraživanje su proveli mjerenjem pri kojem su se koristili ručnom palpacijom (metoda pregleda dijela tijela dodirivanjem dlanom ili prstima, ili dubljim pritiskom) te različite mjerne instrumente kao što je orhidometar kojim se mjeri razvoj testisa. Pratili su razvoj grudi, genitalnog područja i pubičnih dlaka. Statističkom analizom mjera u koje su uvršteni radiološki podaci o kostima, mišićima i masnom tkivu te fotografije—nastala je skala kojoj je svrha mjerenje i opisivanje razvoja navedenih sekundarnih spolnih karakteristika kod osoba kojima je kronološka dob poznata. U skali je opisano pet razina razvoja, posebno za razvoj grudi, penisa i testisa te pubičnih dlaka koje kliničari i istraživači rabe kako bi razlikovali različite sljedove i brzine razvoja osoba u pubertetu (Tanner, 1981; Roberts, 2016). Tako se na primjer može reći da se određena osoba prema Tannerovoj skali nalazi u razini broj 3 razvoja grudi i razini broj 4 razvoja pubičnih dlaka.

Iako je ovo istraživanje, kao i druga mjerenja provedena u Harpendenu donijelo mnoga otkrića, ako ga se promatra iz perspektive današnje znanosti, mogu se postaviti mnoga pitanja o etičnosti i načinu uzorkovanja i mjerenja. Za sudjelovanje u istraživanju nisu bili predviđeni obrasci za osobni pristanak, djeca su bila izložena fizički i psihički neugodnim procesima mjerenja i fotografiranja tijekom kojih su bila potpuno razodjevena te im na fotografijama identitet nije bio zaštićen na adekvatan način. Što se procesa uzorkovanja tiče bitno je naglasiti da je uzorkom obuhvaćena samo populacija iz jednog sirotišta u Velikoj Britaniji što vjerojatno ne predstavlja standarde razvoja djece iz drugih područja, populacija i socioekonomskih okolnosti te da su djeca iz sirotišta bila izložena psihosocijalnim stresorima koji mogu utjecati na rast i razvoj (Roberts, 2016).

Osim navedenih problema koji su vezani uz način na koji je nastala Tannerova skala, nužno je i osvrnuti se na pitanje njene primjene kao metode vještačenja kojom se utvrđuje dob pojedinaca prikazanih u pornografskom materijalu. Kada su u SAD-u 1997. godine zbog posjedovanja dječje pornografije uhićena dvojica učitelja, vještak je upotrijebio Tannerovu skalu kako bi potvrdio da su u spornom materijalu prikazana djeca. Odvjetnik uhićenih kon-

taktirao je profesora Tannera kako bi pomogao razriješiti slučaj na što mu je on odgovorio kako je za bilo kakvu primjenu njegove skale potrebna edukacija te razumijevanje razvoja djece te naglasio kako skala nije kreirana s ciljem utvrđivanja kronološke dobi, ni u forenzičnim a ni u drugim pitanjima. Tanner navodi kako ne postoje formule kojima bi se iz pojedine razine opisane u skali procijenila kronološka dob osobe te čak i ako bi takve formule i postojale – tvrdi da bi potencijalna netočnost svrstavanja osobe u određenu razinu dovela do netočnosti u procjeni dobi (Rosenbloom, 2013; Rosenbloom i Tanner, 1998).

Stoga se pojavila potreba za razvojem nekih drugi standarda i metoda koje bi omogućile pouzdano i precizno vještačenje ovakvog materijala.

4.2. Procjena dobi fotoantropometrijskim metodama

Cattaneo i suradnici (2009) proveli su istraživanje na uzorku 25 osoba iz struka koje se pozivaju kao vještaci (forenzični patolozi, pedijatri i ginekolozi) u slučajevima dječje pornografije te 26 laika iz Italije i Njemačke. Njihov zadatak bio je iz komercijalnog pornografskog materijala sastavljenog od 11 fotografija procijeniti je li ženska osoba prikazana u njemu starija ili mlađa od 18 godina. U istraživanju je rabljen materijal koji je prikazivao isključivo punoljetne osobe koje izgledaju mladoliko. Talijanski forenzični patolozi (n=5) u 50 % od ukupno 55 procjena tvrdili su da su prikazane osobe maloljetne, dok su njemački pedijatri (n=5) isto tvrdili u gotovo 95 % procjena. Stručnjaci su naveli kako su za procjenu dobi rabili sekundarne spolne karakteristike prikazanih osoba i Tannerovu skalu.

Slično istraživanje provedeno je na uzorku 16 dječjih endokrinologa koji su procjenjivali dob osoba prikazanih u pornografskom materijalu. Materijal koji su procjenjivali bio je sastavljen od 10 fotografija punoljetnih žena. Od ukupno 160 procjena u 69 % slučajeva ispitanici su procijenili da su žene prikazane u pornografskom materijalu mlađe od 18 godina (Rosenbloom, 2013). Autor navodi kako se vještaci pozivaju na deskriptivne podatke iz Tannerovih istraživanja koji se odnose na dob i pojedinu razinu razvoja te se koriste srednjim vrijednostima i standardnim devijacijama. Primjer takve procjene vidljiv je u sljedećem citatu: „... seksualno sazrijevanje prikazane osobe je na razini 4 Tannerove skale ako se u obzir uzmu njene grudi. Procjenjujem da osoba ima 12,9 godina, plus minus jedna godina, što predstavlja jednu standardnu devijaciju, a ako se u obzir uzmu dvije standardne devijacije mogla bi imati i do 15,3 godine“ (Rosenbloom 2013:470). U ovom slučaju stručnjak s pouzdanošću od 95 % za punoljetnu osobu tvrdi da je stara od 11,9 do 15,3 godine.

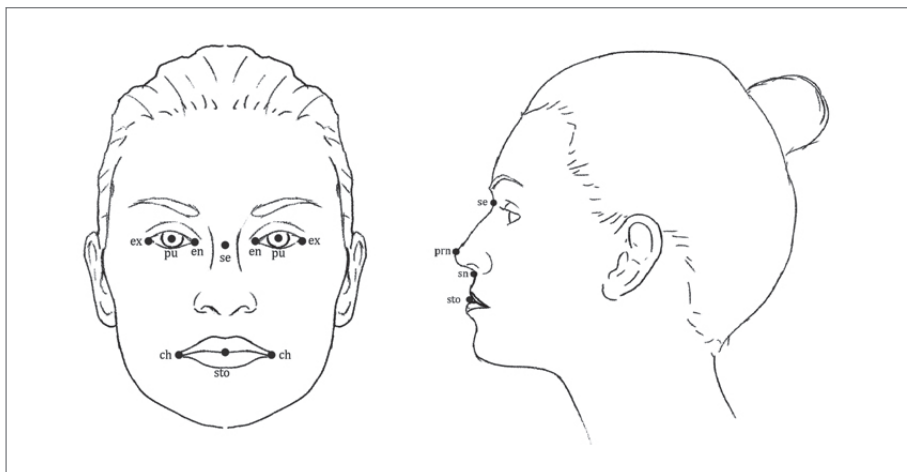
Iz navedenog se može donijeti zaključak o nepouzdanosti korištenja Tannerove skale radi utvrđivanja kronološke dobi, naročito kada je riječ o populaciji koja se nalazi u pubertetu i u postpubertetskoj fazi razvoja unutar kojih se promjene kod različitih populacija te među pojedincima mogu odvijati različitom brzinom, pa punoljetna osoba može imati sekundarne spolne karakteristike uobičajene za maloljetne osobe i obrnuto (Bednarek, 2006; Cummaudo et al., 2014). S tim u vezi bitno je napomenuti podatak kako su upravo osobe koje se nalaze u navedenim fazama razvoja češće nego mlađa djeca žrtve komercijalne pornografije, a podjednako često žrtve seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja od strane članova obitelji i poznanika (Klain et al., 2001; Mehta, 2001; Wells et al., 2007). Podatak o iskorištavanju adolescenata u komercijalne pornografske svrhe ne iznenađuje ako se uzme u obzir godišnje istraživanje jedne od najposjećenijih mrežnih stranica koje postavljaju videosadržaje komer-

cijalne pornografije, Pornhuba. U recentnom istraživanju navedene mrežne stranice dostupni su podaci o 10 najtraženijih kategorija pornografije u koje se na sedmo mjesto svrstao pojam „Teen“ odnosno tinejdžer (Pornhub, 2018). Problematiku produbljuje i činjenica da, iako je pravnim dokumentima i konvencijama dječja pornografija generalno definirana kao prikaz osoba koje su maloljetne, pojedina državna zakonodavstva koriste dva različita termina za kažnjiva ponašanja – „child pornography“ (materijal koji prikazuje osobe stare do 14 godina) i „juvenile pornography“ (materijal koji prikazuje maloljetne osobe starije od 14 godina), što implicira otegotne ili olakotne okolnosti te različito sankcioniranje ponašanja (Ratnayake et al., 2014). Stoga su s ciljem smanjivanja navedene problematike pri vještačenju, stručnjaci i znanstvenici s područja antropologije pozornost preusmjerili s tijela na lice – najupečatljivije obilježje čovjeka pomoću kojeg se međusobno raspoznavamo.

Kako bi ustanovili mogu li se promjene na licima koje se događaju tijekom razvoja povezati s dobi djece i maloljetnika počela se razvijati metoda procjene dobi pomoću uzorka fotografija lica pojedinaca poznate dobi (koje su snimljene u kontroliranim uvjetima) te uporabom kraniofacijalnih mjera (Cummaudo et al., 2014). Ova se metoda naziva fotoantropometrija ili fotogrametrija te se temelji na mjerama dobivenim pomoću prethodno utvrđenih anatomskih točaka na licu (Moreton i Morley, 2011). Bitno je naglasiti važnost preciznog pozicioniranja anatomskih točaka kako bi se iz njih mogle dobiti točne mjere (Cummaudo et al., 2013).

Nakon pozicioniranja anatomskih točaka na fotografiju mjeri se njihova udaljenost (npr. udaljenost između točaka 6 i 7 ili 15 i 16), navedene udaljenosti stavljaju se u omjere koji predstavljaju indekse. Indeksi se računaju kako bi se metoda mogla primijeniti na realnim fotografijama i videomaterijalima koji nastaju pod različitim uvjetima (npr. udaljenost kamere ili usmjerenost lica). Statističkim metodama računaju se korelacije između indeksa i dobi, prosječne vrijednosti i standardne devijacije (Cummaudo et al., 2014).

Cummaudo i suradnici radom iz 2014. godine prikazali su 7 takvih indeksa dobivenih na uzorku fotografija lica muških i ženskih osoba iz Italije, starih od 3 do 24 godine koji pokazuju korelaciju s dobi u iznosu od najmanje 0,7. Navedeni indeksi su sljedeći: ch-ch/ex-ex, ch-ch/pu-pu, en-en/ch-ch i se-sto/ex-ex frontalno te se-prn/se-sn, se-prn/se-sto i se-sn/se-sto lateralno, a točke iz indeksa prikazane su na slici 1. Rezultati pokazuju da se promjene koje se događaju tijekom razvoja lica primjećuju najviše u donjem dijelu lica, dok se iz lateralnog pogleda promjene mogu najviše uočiti na području nosa. Ipak, u ovom radu nije izrađen ni predstavljen statistički model koji bi se mogao koristiti u svrhe vještačenja.

Slika 1: Anatomske točke iz istraživanja Cummaudo et. al. (2014)

U radu iz 2012. godine razvijen je statistički model za klasifikaciju lica prema dobnim skupinama te se pomoću diskriminacijske analize 23 indeksa (za koja je utvrđeno da pokazuju korelaciju s dobnom skupinom) dobiva točnost klasifikacije nešto viša od 60 % (Cattaneo et al., 2012). Model je razvijen i testiran na ženskoj populaciji s iznimkom skupine dobi od 6 godina u koju su uvršteni i dječaci uz objašnjenje kako se mjere lica za ovu dobnu skupinu značajno ne razlikuju između dječaka i djevojčica. S obzirom na to da je model izrađen i testiran na uzorku iz Litve, Italije i Njemačke, autori naglašavaju kako se točnost klasifikacije povećava kada se uzorak podijeli prema državama, čime otvaraju pitanje različitosti stopa rasta i razvoja lica unutar određene populacije. Autori navedenog rada i modela prilikom izrade modela i provjere njegove točnosti koristili su samo fotografije na kojima su prikazane osobe dobi 6, 10, 14 i 18 godina što znači da je među dvije dobne skupine razlika od 4 godine te autori rada, ali i drugi autori (Ferguson i Wilkinson, 2017) naglašavaju potrebu testiranja modela na drugim uzorcima i dobnim skupinama kako bi se provjerila njegova točnost. Također, u radu nije opisan statistički model kako bi ga se moglo rabiti u svrhe vještačenja ili kako bi ga drugi znanstvenici mogli testirati.

U istraživanju iz 2018. (Machado et al.) udaljenost među promjerima irisa pokazala se kao antropometrijska mjera koja je stabilna tijekom razvoja lica te ju je preporučljivo koristiti s drugim mjerama u izradi indeksa. Autori navode kako je primjena ove antropometrijske mjere u daljnjim studijama obećavajuća, osobito s obzirom na procjenu dobi žrtava uključenih u slučajeve zlostavljanja djece.

Razvijen je i Demonstrator – softver koji omogućuje automatsko obrađivanje vizualnih materijala koji detektira i mjeri lica te ih uspoređuje s licima osoba poznate dobi koja se nalaze u njegovoj bazi svrstavajući ih tako u dobnu skupinu, međutim, autori u radu nisu prikazali statistički model koji se rabi u softveru, te sam softver nije komercijalno dostupan što onemogućava njegovo testiranje i korištenje u svrhe vještačenja (Ratnayake et al., 2014).

Iako su u navedenim radovima postavljeni dobri temelji, autori (Cummaudo et al., 2014; Cattaneo et al., 2012; Machado et al.; Ratnayake et al., 2014) naglašavaju kako je potreban daljnji znanstveno-istraživački rad kako bi se ova metoda mogla dalje razvijati.

5. ZAKLJUČAK

Zbog teških posljedica koje trpe žrtve dječje pornografije, kao i zbog sankcija koje prijete optuženicima, bitno je u sudskom postupku pomoću provjerenih metoda vještačenja procijeniti dob osoba prikazanih u pornografskom materijalu za koji se sumnja da je u njemu prikazano dijete. Uporaba Tannerove skale spolnog sazrijevanja u ove svrhe pokazalo se nepouzdanim i nepreporučljivim.

Stoga su se stručni i znanstveni napori preusmjerili s tijela na lica, s ciljem razvoja prikladne i točne metode vještačenja. Antropolozi pokušavaju pomoću fotoantropometrije razviti statističke modele za obradu vizualnog materijala kako bi se na temelju kraniofacijalnih mjera koje se mijenjaju kroz razvoj osobe mogla dobiti pouzdana metoda vještačenja. Provedena istraživanja i modeli koji su razvijeni u njima predstavljaju dobar temelj na kojem se metoda može razvijati, ali autori naglašavaju kako je potreban daljnji rad kako bi se metoda usavršila i mogla primjenjivati.

Daljnja istraživanja trebala bi iznijeti prosječne indekse za određene dobne kategorije a koji su izračunati iz mjera uzorka, kao što je na primjer uzorak fotografija lica iz jedne države kako bi se dobili populacijski specifični indeksi. Uzorak bi trebao biti podijeljen prema spolu kako bi se dobili što točniji i specifičniji podaci. Pomoću navedenih indeksa trebaju se razviti statistički modeli za procjenu dobi. U istraživanjima koja se bave ovom tematikom nužno je osim načina razvijanja modela te rezultata testiranja, sam model jasno prezentirati te ga učiniti dostupnim kako bi se mogao testirati na sličnim i različitim populacijama te punoljetnim osobama a da bi se mogla izračunati prosječna pogreška samog modela. Nužno je postaviti standarde na temelju kojih bi se ovakva istraživanja provodila, kako bi se u konačnici mogla kreirati međunarodna baza uzimajući pritom svakako u obzir da je dječja pornografija globalni problem te da osoba može posjedovati materijal koji prikazuje osobe različite dobi, spola, rasne, etničke ili nacionalne pripadnosti.

Također, istraživanja bi se trebala naročito osvrnuti na dobnu skupinu djevojaka starijih od 14 godina, budući da ih se radi karakteristika razvojne faze u kojoj se nalaze, često može zamijeniti za punoljetne osobe te isto tako u istraživanja uključiti i uzorak mladih punoljetnih žena koje bi se radi izgleda mogle zamijeniti za maloljetne osobe. Navedene dobne kategorije predstavljaju „sivu zonu“ te se nepouzdanim metodama vještačenja materijala u kojem su prikazane može potencijalno oštetiti žrtvu, ali i optuženu osobu.

LITERATURA

1. Bednarek, J. 2006. Problems associated with chronological age estimation of children exploited in child pornography production. *Archiwum medycyny sadowej i kryminologii*, 56(3), 149.-154.
2. Cattaneo, C., Obertová, Z., Ratnayake, M., Marasciuolo, L., Tutkuvienne, J., Poppa, P., Gibelli, D., Gabriel, P. i Ritz-Timme, S. 2012. Can facial proportions taken from images be of use for ageing in cases of suspected child pornography? A pilot study. *International journal of legal medicine*, 126(1), 139.-144.

3. Cattaneo, C., Ritz-Timme, S., Gabriel, P., Gibelli, D., Giudici, E., Poppa, P., Nohrden, D., Assmann, S., Schmitt, R. i Grandi, M. 2009. The difficult issue of age assessment on pedo-pornographic material. *Forensic science international*, 183(1-3), e21.-e24.
4. Cummaudo, M., Guerzoni, M., Gibelli, D., Cigada, A., Obertová, Z., Ratnayake, M., Poppa, P., Gabriel, P., Ritz-Timme, S. i Cattaneo, C. 2014. Towards a method for determining age ranges from faces of juveniles on photographs. *Forensic science international*, 239, 107. e1-107. e7.
5. Cummaudo, M., Guerzoni, M., Marasciuolo, L., Gibelli, D., Cigada, A., Obertová, Z., Ratnayake, M., Poppa, P., Gabriel, P. i Ritz-Timme, S. 2013. Pitfalls at the root of facial assessment on photographs: a quantitative study of accuracy in positioning facial landmarks. *International journal of legal medicine*, 127(3), 699.-706.
6. Državni zavod za statistiku 2011. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2010. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2010., str. 73. *Statistička izvješća: Zagreb*. http://digured.srce.hr/arhiva/42/73444/www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1451.pdf - 3. 6. 2019.
7. Državni zavod za statistiku 2012. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2011. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2011., str. 63. *Statistička izvješća: Zagreb*. http://digured.srce.hr/arhiva/42/87853/www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1478.pdf - 3. 6. 2019.
8. Državni zavod za statistiku 2013. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2012. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2012., str. 57. *Statistička izvješća: Zagreb*. http://digured.srce.hr/arhiva/42/109378/www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2013/SI-1504.pdf - 3. 6. 2019.
9. Državni zavod za statistiku 2014. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2013. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2013., str. 61. *Statistička izvješća: Zagreb*. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/SI-1528.pdf - 3. 6. 2019.
10. Državni zavod za statistiku 2015. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2014., str. 61. *Statistička izvješća: Zagreb*. <http://digured.srce.hr/arhiva/42/51915/SI-1551.pdf> - 3. 6. 2019.
11. Državni zavod za statistiku 2016. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2015. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2015., str. 69. *Statistička izvješća: Zagreb*. <http://digured.srce.hr/arhiva/42/51915/SI-1576.pdf> - 3. 6. 2019.
12. Državni zavod za statistiku 2017. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2016. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2016., str. 69. *Statistička izvješća: Zagreb*. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/SI-1605.pdf - 3. 6. 2019.

13. Državni zavod za statistiku 2018. Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2017. Optužene punoljetne osobe prema kaznenim djelima, spolu, pokušaju i vrsti odluke u 2017., str. 69. *Statistička izvješća: Zagreb*. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/SI-1627.pdf - 3. 6. 2019.
14. Ferguson, E. i Wilkinson, C. 2017. Juvenile age estimation from facial images. *Science and Justice*, 57(1), 58.-62.
15. Ferraro, M. M. i Casey, E. 2004. *Investigating child exploitation and pornography: The internet, law and forensic science*, Academic Press.
16. Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.).
17. Konvencija o kibernetičkom kriminalu Vijeća Europe (NN 9/02., 4/04.).
18. Konvencija o pravima djeteta (NN 12/93., 20/97.).
19. Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, Vijeće Europe (NN 11/11., 13/11., 15/11.).
20. Kos, J. i Rogić-Hadžalić, D. 2009. *Kaznena djela na štetu djece i maloljetnika 2001 - 2006*. Studije i analize 106.
21. Klain, E. J., Davies, H. J. i Hicks, M. A. 2001. *Child pornography: The criminal-justice-system response*, National Center for Missing & Exploited Children.
22. Kloess, J. A., Woodhams, J., Whittle, H., Grant, T. i Hamilton-Giachritsis, C. E. 2017. The challenges of identifying and classifying child sexual abuse material. *Sexual Abuse*, 1079063217724768.
23. Machado, C. E. P., Flores, M. R. P., Lima, L. N. C., Tinoco, R. L. R., Franco, A., Bezerra, A. C. B., Evison, M. P. i Guimarães, M. A. (2017). A new approach for the analysis of facial growth and age estimation: Iris ratio. *PLoS one*, 12(7), e0180330.
24. Marshall, W. A. i Tanner, J. M. 1969. Variations in pattern of pubertal changes in girls. *Archives of disease in childhood*, 44(235), 291.-303.
25. Marshall, W. A. i Tanner, J. M. 1970. Variations in the pattern of pubertal changes in boys. *Archives of disease in childhood*, 45(239), 13.-23.
26. Mayer, F., Arent, T., Geserick, G., Grundmann, C., Lockemann, U., Riepert, T. i Schmeling, A. 2015. Age estimation based on pictures and videos presumably showing child or youth pornography — reply to Arlan L. Rosenbloom. *International journal of legal medicine*, 129(3), 833.-833.
27. Mehta, M. D. 2001. Pornography in usenet: A study of 9,800 randomly selected images. *CyberPsychology & Behavior*, 4(6), 695.-703.
28. Moreton, R. i Morley, J. 2011. Investigation into the use of photoanthropometry in facial image comparison. *Forensic science international*, 212(1-3), 231.-237.
29. Ost, S. 2009. *Child pornography and sexual grooming: Legal and societal responses*, Cambridge University Press.
30. Quayle, E. i Taylor, M. 2002. Paedophiles, pornography and the Internet: Assessment issues. *British Journal of Social Work*, 32(7), 863.-875.

31. Ratnayake, M., Obertová, Z., Dose, M., Gabriel, P., Bröker, H., Brauckmann, M., Barkus, A., Ritzgeliene, R., Tutkuvienė, J. i Ritz-Timme, S. 2014. The juvenile face as a suitable age indicator in child pornography cases: a pilot study on the reliability of automated and visual estimation approaches. *International journal of legal medicine*, 128(5), 803.-808.
32. Roberts, C. 2016. Tanner's Puberty Scale: Exploring the historical entanglements of children, scientific photography and sex. *Sexualities*, 19(3), 328.-346.
33. Rosenbloom, A. L. 2013. Inaccuracy of age assessment from images of postpubescent subjects in cases of alleged child pornography. *International journal of legal medicine*, 127(2), 467.-471.
34. Rosenbloom, A. L. 2015. Age estimation based on pictures and videos presumably showing child or youth pornography. *International journal of legal medicine*, 129(4), 621.
35. Rosenbloom, A. L. i Tanner, J. M. 1998. Misuse of Tanner puberty stages to estimate chronologic age. *Pediatrics*, 102(6), 1494.-1494.
36. Sadilek, B. 2008. Operacija 'Sledgehammer': policija razbila mrežu pedofila. *Mir, ugled, povjerenje: glasilo Ministarstva unutarnjih poslova*, 3, 23.-24.
37. Tanner, J. M. (1981). Growth and maturation during adolescence. *Nutrition reviews*, 39(2), 43.-55.
38. Taylor, M., Quayle, E. i Holland, G. 2001. Child pornography, the Internet and offending. *The Canadian Journal of Policy Research*, 2(2), 94.-100.
39. Vejmelka, L., Brkić, G. i Radat, K. 2017. Dječja pornografija na internetu – obilježja osuđenih počinitelja. *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta JJ Strossmayera u Osijeku*, 33(2), 77.-100.
40. Wall, D. 2003. *Crime and the Internet*, Routledge.
41. Wells, M., Finkelhor, D., Wolak, J. i Mitchell, K. J. 2007. Defining child pornography: law enforcement dilemmas in investigations of internet child pornography possession. *Police Practice and Research*, 8(3), 269.-282.
42. Zakon o sudovima za mladež (NN 84/11., 143/12., 148/13., 56/15.).

INTERNETSKI IZVORI

1. Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, Europski parlament i Vijeće. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0093> - 31. 5. 2018.
2. Internet Watch Foundation. 2017. Latest Internet Watch Foundation report shows Europe now hosts 60% of child abuse webpages. <http://www.government.pn/IWF%20press%20release%20April2017.pdf> - 6. 6. 2018.
3. M'jid, N. M. 2011. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. Report of the Special Rapporteur on the sale of children, child prostitution and child pornog-

- raphy. United Nations Human Rights Council, Geneva. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Full_Report_3631.pdf - 3. 6. 2018.
4. Pornhub. 2018. 2017. Year in Review. <https://www.pornhub.com/insights/2017-year-in-review> - 2. 6. 2018.
 5. Wolak, J., Finkelhor, D. i Mitchell, K. J. 2005. Child-Pornography Possessors Arrested in Internet-Related Crimes: Findings From the National Juvenile Online Victimization Study. <http://unh.edu/ccrc/pdf/jvq/CV81.pdf> - 3. 6. 2018.

Summary

Ana Banovac, Željana Bašić, Ivana Kružić, Šimun Andelinović

Age Estimation in Forensic Examination of Child Pornography

Child pornography as a social phenomenon has been present since Antiquity. With the development of computer technology and the increasing availability of the Internet, its phenomenology has changed, resulting in a drastic increase in its availability as well as criminal offenses related to child pornography. The international and legislative efforts were undertaken to define child pornography and various measures are being implemented to prevent and eradicate this phenomenon as well as to sanction the perpetrators. In court proceedings related to child pornography, witness experts have an important role of assessing the age of the persons depicted in the pornographic materials. This paper describes essential terminology, relevant international documents and national legislation, available statistical data, the age estimation method currently used in court proceedings, and the process of development of the new method of age estimation based on photo anthropometry. This paper also recommends guidelines for future researches that would further develop this method and potentially make it applicable in court proceedings.

Keywords: child pornography, age estimation, expert witness testimony.

DAVOR LABAŠ*, DRAŽEN KRALJ**, DAVOR ŠTRK***

Organiziranje kao funkcija upravljanja u policijskoj postaji

Sažetak

Funkcija organiziranja jedna je od pet funkcija menadžmenta. Njena primjena prikazana je kroz dnevno organiziranje rada na neposrednoj razini policijske organizacije, u policijskoj postaji temeljne policije. Prikaz i preliminarna analiza glavnih aktivnosti rukovodnog tima policijske postaje i okolnosti koje uvjetuju dnevno organiziranje rada, usmjereni su na utvrđivanje i sistematiziranje glavnih čimbenika koji utječu na složenost, dinamičnost i trajnost procesa organiziranja kao dijela u ukupnosti ostalih funkcija policijskog menadžmenta jedne policijske postaje.

Ključne riječi: *policijska postaja, funkcija organiziranja, dnevno organiziranje rada, poseban raspored rada, otprema službe.*

UVOD

Policijska organizacija je jedinstvena. Sastoji se od triju razina: Ravnateljstvo policije, policijske uprave i policijske postaje. Policijske postaje izravno obavljaju policijske poslove. Neposrednost u pružanju policijskih usluga različitih sadržaja utječe na dinamičnost rada i međusobnih odnosa unutar policijske postaje. Dnevno organiziranje rada policijskih službenika za neposredno izvršenje policijskih zadaća izloženo je raznim promjenjivim situacijskim okolnostima koje ovoj funkciji policijskog menadžmenta daju posebnu složenost, dinamičnost i trajnost.

* Davor Labaš, Visoka policijska škola, Zagreb, Hrvatska.

** Dražen Kralj, Visoka policijska škola, Zagreb, Hrvatska.

*** mr. sc. Davor Štrk, Visoka policijska škola, Zagreb, Hrvatska.

Organiziranje slijedi nakon planiranja. Funkcija organiziranja ima zadatak uspostaviti i klasificirati sve potrebne aktivnosti u poduzeću, grupirati aktivnosti na jednom od principa izgradnje organizacijske strukture, dodijeliti aktivnosti pojedinim ustrojstvenim jedinicama, menadžerima i zaposlenima, odrediti uloge ljudima koji rade zajedno u organizaciji i osigurati koordinaciju u organizacijskoj strukturi. (Sikavica i dr., 2004:75)

Njeno osnovno obilježje, koje se odnosi na dodjelu pojedinačnih „uloga“ ljudima koji rade zajedno, potrebno je analizirati i pokušati sistematizirati u uvjetima dinamičnosti „životata“, odnosno događanja na postajnom području i unutar njemu prostoru pojedine policijske postaje, složenosti i kontinuitetu svakodnevnog organiziranja rada.

Dnevno planiranje i organiziranje rada u policijskoj postaji ukupnost je aktivnosti rukovodnog tima na povezivanju ljudskih resursa i materijalnih sredstava. Zadaće policijske postaje rezultat su zahtjeva za održavanjem povoljnog stanja sigurnosti na teritorijalnom području nadležnosti policijske postaje.

Karakteristika dinamičnosti upravljanja proizlazi odatle što je predmet upravljanja zajednički rad, upravljanje povezuje taj rad i njegove nositelje, ljude koji ga obavljaju, povezuje ih dok rade, dok su u akciji. Akcija se ni jednog trenutka ne zaustavlja, posao se ne prekida da bi se lakše koordiniralo, već upravljanje prilagođuje svoje metode i instrumente dinamici djelatnosti koju koordinira. (Pusić, 2002:36)

Policijski rukovoditelji na razini policijske postaje imaju prioritetnu zadaću osigurati svakodnevno funkcioniranje policijske postaje bez obzira na eventualnu neusklađenost unaprijed planiranih aktivnosti i novonastalih okolnosti. Građanima se mora pružiti odgovarajuća policijska intervencija i usluga, a policijska postaja kao najniža razina u policijskoj organizaciji, može tražiti suradnju i pomoć, ali ne može delegirati izvršenje zadaća na niže razine. Upravo iz navedenih razloga planiranje i podjela zadaća policijskim službenicima složen je i kontinuiran rad rukovodstva policijske postaje koji se često odvija kroz cjelokupno radno vrijeme policijske postaje.

Kontinuitet upravljanja proizlazi, poput kontinuiteta upravnih organizacija, iz dvaju čimbenika: trajnosti potreba koje se zadovoljavaju osnovnom djelatnošću upravnih organizacija i iz trajnog karaktera sustava normi, koji je okvir uprave kao djelatnosti. Trajnost potreba uvjetuje i neprekidnost djelatnosti kojom se te potrebe zadovoljavaju, pa time i trajnost upravljanja. (Pusić, 2002:37)

Od načelnika policijske postaje i njegova rukovodnog tima očekuje se usklađivanje raspoloživih znanja, vještina i iskustva policijskih službenika sa zahtjevima policijske prakse.

Važnost funkcije organiziranja moguće je promatrati u kontekstu važnosti u odnosu na druge funkcije menadžmenta. U provedenom istraživanju kroz Anketni upitnik o upravljanju ljudskim potencijalima, na pitanje „Proces menadžmenta sastoji se od pet menadžerskih funkcija. Koju od navedenih funkcija, koje i Vi obavljate kao policijski rukovoditelj/ menadžer, smatrate ključnim za učinkovitost organizacijske jedinice kojom rukovodite?“, organiziranje zauzima drugo mjesto po frekvenciji odabira ispitanika, odmah iza funkcije Upravljanje ljudskim potencijalima. (Romac i dr., 2015)

Tablica 1: Mišljenje ispitanika o menadžerskoj funkciji ključnoj za policijsku učinkovitost

	Godine rukovoditeljskog staža	do 5	5 do 10	iznad 10	N	%
	Funkcije menadžmenta					
1.	Planiranje	1	1	3	5	11
2.	Organiziranje	5	4	7	16	35
3.	Upravljanje ljudskim potencijalima	5	9	5	19	41
4.	Vođenje	2	0	4	6	13
5.	Kontrola	0	0	0	0	0
	UKUPNO	13	14	19	46	100

Izvor: (Romac, i dr. 2015:252)

Sadržajno, organiziranje znači skladno i ciljevima usmjereno uređenje prilika i odnosa između radnika, sredstava, uvjeta rada, programa (planova) i ciljeva organizacije, čiji se rezultat vidi u određenim proizvodima ili uslugama, te u radnom zadovoljstvu radnika. (Vršec, 1990)

Odgovornost za odabir odgovarajućeg kadra za izvršenje određene zadaće ne može se prenijeti i delegirati na neposrednog izvršitelja. Iz tog razloga rukovoditelj u policijskoj postaji mora poznavati policijske službenike i realno procijeniti njihove sposobnosti.

Rukovodstvo policijske postaje mora ispuniti dva temeljna zadatka:

- a) racionalno i senzibilno upravljati radnim procesima u svom okruženju i
- b) ispuniti unutarnje organizacijske zahtjeve, rješavati konfliktnu situaciju te održavati povoljnu klimu u radnom okruženju (Barthel C. i dr., 2017:224).

Složenost, trajnost i dinamičnost funkcije organiziranja analizirat će se kroz prikaz svakodnevnih aktivnosti i napora policijskog rukovodnog tima u policijskoj postaji, suradnju s nadređenima i prilagođavanje novonastalim okolnostima u dnevnom raspoređivanju policijskih službenika na razini policijske postaje.

Dinamična organizacija, kao što je primjer policijske postaje, osluškuje svoje okruženje. Menadžeri u tim organizacijama prate i analiziraju promjene u društvu, ekonomiji i drugdje. Ti procesi nisu centralizirani a niti formalizirani, već su standardne sastavnice svakodnevnog djelovanja. (Horvat, 2007)

Ovom prilikom razmotrit će se najčešće (glavne) okolnosti koje utječu na organiziranje dnevnog raspoređivanja policijskih službenika prioritarno, s obzirom na vrstu policijskih postaja, u temeljnoj policijskoj postaji, ali poveznice koje utječu na organiziranje mogu se analizirati i pokušati primijeniti, uz poštovanje određenih posebnosti i na mješovitoj i specijaliziranoj vrsti policijskih postaja.

2. POLAZIŠTA DNEVNOG ORGANIZIRANJA RADA U POLICIJSKOJ POSTAJI

2.1. Normativni okvir

Uredbom o načelima za unutarnje organiziranje u tijelima državne uprave utvrđene su dužnosti i ovlasti rukovodećih državnih službenika i rukovoditelja unutarnjih ustrojstvenih jedinica u planiranju, vođenju, organiziranju, nadziranju, upravljanju ljudskim potencijalima prilikom upravljanja unutarnjim ustrojstvenim jedinicama. Sve osobe koje upravljaju radom unutarnjih ustrojstvenih jedinica odgovaraju za svoj rad čelniku tijela i osobama koje ga zamjenjuju u tijelu državne uprave te rukovoditeljima koji su im nadređeni u hijerarhijskom ustroju unutarnjih ustrojstvenih jedinica. Osobe koje upravljaju radom unutarnjih ustrojstvenih jedinica u tijelima državne uprave planiraju poslove koje će obnašati unutarnja ustrojstvena jedinica, raspoređuju poslove na pojedine službenike i namještenike, daju upute za izvršavanje posla, prate provođenje poslova, obavljaju nadzor nad radom pojedinih službenika i namještenika, supotpisuju nacрте akata iz djelokruga unutarnje ustrojstvene jedinice, ukazuju na probleme i predlažu način provedbe pojedinih poslova te u slučaju potrebe neposredno izvršavaju najsloženije poslove iz djelokruga unutarnje ustrojstvene jedinice.¹

Radna mjesta rukovodećih policijskih službenika radna su mjesta koja uključuju planiranje, organiziranje, vođenje i nadziranje radnih procesa u policiji te usmjeravanje, koordiniranje i nadzor policijskih službenika.² Radom policijskih postaja upravlja načelnik policijske postaje.³

Prema Zakonu o policiji područje policijske postaje dijeli se na područne sektore, ophodne, pozorničke i kontaktne rajone. Razlog je planiranje i usmjeravanje rada policijskih službenika i povećanje njihove učinkovitosti.⁴

Policijska služba je organizirana na način da se policijski poslovi obavljaju 24 sata dnevno.⁵

Radno je vrijeme ono vrijeme u kojem je radnik obvezan obavljati poslove, odnosno u kojem je spreman (raspoloživ) obavljati poslove prema uputama poslodavca, na mjestu gdje se njegovi poslovi obavljaju ili drugom mjestu koje odredi poslodavac.⁶

Prema Pravilniku o ustrojstvu i načinu rada na teritorijalnom sektoru (u daljnjem tekstu: Pravilnik) unutar određenog teritorijalnog sektora utvrđuju se pozornički, ophodni ili kontaktni rajoni.⁷

¹ Uredba o načelima za unutarnje organiziranje u tijelima državne uprave, NN 154/11., 17/12., 118/16., članak 30.

² Zakon o policiji, NN 34/11., 130/12., 89/14., 151/14., 33/15., 121/16., članak 43.

³ Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova, NN 70/12., 140/13., 50/14., 32/15., 11/17., 129/17. i 5/18., članak 791.

⁴ Zakon o policiji, NN 34/11., 130/12., 89/14., 151/14., 33/15., 121/16., članak 12.

⁵ Ibid., čl. 41.

⁶ Zakon o radu, NN 93/14., 127/17., članak 60.

⁷ Pravilnik o ustrojstvu i načinu rada na teritorijalnom sektoru donesen na temelju članka 12. stavka 4. Zakona o policiji, broj: 511-01-152-39602/2-2012. Zagreb, 20. kolovoza 2012., MUP RH.

2.2. Teritorijalni pristup

Rješenjem o teritorijalnoj podjeli policijske uprave utvrđeno je koliko i koje će područje obuhvaćati pojedini sektor na policijskoj postaji i koliko će i hoće li sadržavati ophodne, pozorničke i kontaktne rajone. Kriteriji za određivanje područja ophodnih, pozorničkih i kontaktnih rajona utvrđeni su i Pravilnikom. Kriteriji se odnose na veličinu područja, broj stanovnika, reljef terena, stupanj gospodarske razvijenosti, stanje kriminaliteta i javnog reda, stanje sigurnosti, stanje sigurnosti cestovnog prometa, broj i važnost gospodarskih i drugih objekata te specifične karakteristike državne granice, broj graničnih prijelaza, morski prostor, zračne luke, cestovne mreže i druge okolnosti značajne za uspješno obavljanje policijskih poslova.

Iz navedenog je razvidno da su navedeni kriteriji, koji iskazuju stvarne potrebe za održavanjem povoljnog stanja sigurnosti, osnova za utvrđivanje broja područnih sektora, ophodnih, pozorničkih i kontaktnih rajona. Nadalje, broj tako određenih sektora unutar policijske postaje, ophodnih, pozorničkih i kontaktnih rajona, osnova su za planiranje broja potrebnih policijskih službenika na pojedinoj policijskoj postaji (sistematizaciju) a koja se iskazuje kroz Pravilnik o unutarnjem redu prikazom broja i opisa radnih mjesta i njihovih izvršitelja.

Ovakav način organiziranja rada temeljne policije primjena je teritorijalnog pristupa u raspoređivanju zadaća izvršiteljima. Razvidno je da u osnovi svaki policijski službenik kroz posebni raspored rada ima prikazano svoje područje nadležnosti, bilo da je to pozornički, ophodni ili kontaktni rajon. Ovakav je pristup samo polazni način raspodjele zadaća jer u slučaju potreba za izvršenjem pojedinih specijaliziranih vrsta poslova kao što su svakodnevni primjeri osiguranja javnog okupljanja, pružanja složenih asistencija, rješavanja težih kaznenih djela ili prekršaja, policijski službenici usmjeravaju se na područja drugih rajona, sektora ili eventualno drugih postaja tzv. otkomande. Upravo takva česta izmjena teritorijalnih i specijaliziranih zadaća ukazuje na dinamičnost, složenost i kontinuiranost (trajnost) u organiziranju dnevnog rada što je zadaća rukovodstva policijske postaje.

2.3. Funkcionalni pristup

Organizacijske jedinice orijentirane na procesno funkcionalne strukture u prvi plan stavljaju kriterij vrste zadatka radi učinkovitosti i kvalitetnog provođenja. (Horvat, 2007)

Takav pristup na razini policijske postaje nastoji se ostvariti kroz organiziranje rada kriminalističke policije, međutim, zbog elementa dinamičnosti i raznovrsnosti događanja poželjno je, osim specijalističkih znanja i vještina, i polivalentnost kriminalističkih službenika na ovoj razini policijske organizacije, naročito pri poduzimanju prvih hitnih mjera i radnji povodom pojedinog sigurnosnog događaja.

Policijski službenici kriminalističke policije svoje zadaće obavljaju kroz raspoređivanje u grupe. Grupe se određuju po kriteriju srodnosti ili sličnosti zadaća odnosno vrste i oblika kriminaliteta sukladno sa stanjem, strukturom i kretanjem navedenoga na području policijske postaje. U većim policijskim postajama u pravilu su to grupa za suzbijanje krvnih delikata i opću sigurnost, grupa za suzbijanje imovinskih delikata, grupa za organizirani i gospodarski kriminalitet, grupa detektiva za istraživanje lakših kaznenih djela, te specijalizirana radna mjesta kao što su kriminalistički službenik za suzbijanje maloljetničkog kriminaliteta i slično. Pored toga, funkcionalni pristup organiziranju može se prepoznati i unutar

podjele rada temeljne policije kao što su specijalizirana radna mjesta policijskih službenika za nezakonite migracije.

3. POSEBAN RASPORED RADA

U svakodnevnom radu i funkcioniranju policijske postaje, poseban raspored rada temeljni je organizacijski i *ad hoc* (tjedni i dnevni) planski dokument, koji razrađuje raspoređivanje policijskih i državnih službenika i namještenika u procesu izvršavanja svakodnevnih radnih zadaća. Naznačuje vrste zadaća i planirano vrijeme provedbe. Izrada posebnog rasporeda rada temelji se na Napatku o načinu dnevnog raspoređivanja policijskih službenika i vođenju registra službenih poslova (u daljnjem tekstu: Napatuk).⁸

Poseban raspored rada sastavljaju se za vrijeme od 24 sata, u pravilu od 07,00 sati do 07,00 sati sljedećeg dana. Donosi ga rukovoditelj ustrojstvene jedinice najčešće tjedan dana unaprijed. U policijskim postajama za izdavanje zadataka kroz raspored rada ovlašten je načelnik policijske postaje.

Radno vrijeme policijskih službenika u policijskim postajama organizirano je kroz rad u smjenama, turnusu ili na drugačiji način. Planirano radno vrijeme mora biti najmanje 8, a najviše 12 sati rada, osim u slučaju hitnog prekovremenog rada.

Rad u smjenama jest rad organiziran na način kod kojeg dolazi do izmjene policijskih službenika kroz smjenski sustav. Smjenski sustav rada u policijskoj postaji podrazumijeva sljedeće: da policijski službenik rad obavlja 2 dana ujutro u radnom vremenu od 06,00 sati do 14,00 sati ili od 07,00 sati do 15,00 sati, nakon toga 2 dana u radnom vremenu od 14,00 sati do 22,00 sata ili od 15,00 sati do 23,00 sata te dva dana u radnom vremenu od 22,00 sata do 06,00 sati ili od 23,00 sata do 07,00 sati. Nakon toga policijski je službenik dva dana izvan rasporeda.

Rad u turnusu jest rad policijskog službenika organiziran kroz radno vrijeme od 12 sati. Policijski službenici rade od 06,00 sati do 18,00 sati ili od 07,00 sati do 19,00 sati nakon čega su izvan rasporeda 24 sata, a zatim rade od 18,00 sati do 06,00 sati ili od 19,00 sati do 07,00 sati, te se nakon toga nalaze izvan rasporeda 48 sati.⁹

Rad organiziran na drugačiji način rad je policijskih službenika koji nisu angažirani u smjenskom radu ili radu u turnusu.¹⁰ U policijskim postajama na ovakav način organizira se u pravilu rad policijskih službenika koji obnašaju kontaktnu djelatnost te sukladno s potrebama drugih policijskih službenika.

⁸ Napatuk o načinu dnevnog raspoređivanja policijskih službenika i vođenju registra službenih poslova donesen na temelju čl. 42. st. 5. Zakona o policiji broj: 511-01-152-70038/2011. od 11. 6. 2012.

⁹ Kolektivni ugovor za državne službenike i namještenike, NN 93/08., 39/09., 90/10., čl. 44. st. 8., „Radom u turnusu smatra se rad službenika i namještenika prema utvrđenom radnom vremenu poslodavca koji službenik i namještenik obavlja naizmjenično tijekom tjedna ili mjeseca po 12 sati dnevno u ciklusima 12-24-12-48“. https://www.sindikatkolicije.hr/EasyEdit/UserFiles/documents/Prilog_1.pdf - 19. 4. 2019., 10,30.

¹⁰ Ibid., članak 44. stavak 11., Kada djelatnik više nije u pravilnom smjenskom sustavu 2-2-2-2 ili turnusu 12-24-12-48, njihov je rad tada organiziran na drugačiji način.

Rad kriminalističke policije u pravilu se organizira u vremenu od 7.00 sati do 15,00 sati i od 14,00 sati do 22,00 sata te sukladno s potrebama od 22,00 sata do 06,00 sati.

Rukovoditelji u policijskoj postaji u pravilu rade od 08,00 sati do 16,00 sati i od 14,00 sati do 22,00 sata, a po potrebi i noćni rad od 22,00 sata do 06, 00 sati.

3.1. Osnovni elementi posebnog rasporeda rada

U posebnom rasporedu rada prikazani su poimenično svi policijski službenici, oni koji će se prema planiranom angažiranju nalaziti u službi, ali i oni koji se trenutačno nalaze izvan službe. Posebni raspored rada možemo sagledati kroz njegove osnovne elemente ili sastavnice koje se odnose na:

- raspored rada rukovoditelja policijske postaje,
- raspored rada temeljne policije raspoređenih kroz sektore i rajone policijske postaje,
- prikaz redovnih posebnih zadaća i ostalih kao što su osiguranje objekata i slično,
- raspored rada kriminalističke policije,
- evidencija prekovremenog rada,
- raspored rada administrativnih službenika i namještenika,
- rashodi po raznim osnovama,
- tabelarni prikaz broja sistematiziranih i broja raspoređenih (popunjenih) radnih mjesta s izvršiteljima, te
- dodatak dnevnom rasporedu rada s popisom posebnih (relativno trajnih) službenih zadataka.

Na osnovi podataka iz posebnog rasporeda rada o mjestu i vremenu obavljanja službe, policijskim službenicima izdaju se radni nalozi. Radni nalozi sadrže pisano raspoređivanje zadaća pojedinom policijskom službeniku. Pored općih zadaća koje se odnose na poslove policije prema Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima,¹¹ pojedinom službeniku dodjeljuju se i posebne zadaće koje je dužan obaviti tijekom dnevnog radnog vremena.

Posebne zadaće odnose se npr. na pojačana postupanja radi suzbijanja određenih kaznenih djela i prekršaja koji se mogu pojaviti na određenom dijelu postajnog područja, postupanja koja proizlaze iz planova policijske postaje, policijske uprave ili Ravnateljstva policije, postupanja po određenim podnescima i zahtjevima drugih tijela i institucija i dr.

Nakon završetka službe, policijski je službenik dužan na poleđini radnog naloga podnijeti pisani izvještaj o provedbi općih i posebnih zadaća.

Na temelju podataka iz posebnog rasporeda rada i radnih naloga evidentira se prisutnost na radu svakog pojedinog službenika u svrhu sastavljanja liste za centralni obračun plaće (COP).

Podaci iz radnih naloga, registra službenih poslova i liste za centralni obračun plaća koriste se za ostvarenje materijalnih prava policijskih službenika.

3.2. Poseban raspored rada kao osnova organizacijske strukture

Organizacijska je struktura relativno trajan plan rasporeda poslova i međusobnih veza među ljudima koji obavljaju te poslove u organizaciji. (Pusić, 1986:148)

¹¹ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, pročišćeni tekst zakona, (NN 76/09., 92/14.)

Poseban raspored rada nalazi se kod šefa smjene u operativnom dežurstvu postaje i služi za cjelodnevno usmjeravanje policijskih službenika u redovnom radu. On je na odgovarajući način prikaz trenutne (relativno trajne) opće organizacijske strukture na području policijske postaje i polazna osnova za organiziranje i eventualno preusmjeravanje rada policijskih službenika.

Organizacijska je struktura planirani trajni raspored kojim se opisuje i utvrđuje obvezujuća podjela stalnih zadataka i nadležnosti, odnosi podređenosti i nadređenosti unutar organizacije te komunikacijske linije i linije odlučivanja. Razlikujemo opću organizacijsku strukturu (trajna organizacijska struktura) i posebnu organizacijsku strukturu (kratkoročna organizacijska struktura). (Grigolet i dr., 2005:15)

Ponekad postoji potreba za otpremom službe za aktivnosti koje nisu obuhvaćene kroz raspored rada, kao što su osiguranja javnog okupljanja, asistencija, racija ili neka druga zadaća koja zahtijeva sudjelovanje većeg broja izvršitelja i dodatne smjernice za izvršenje. Tada se formiraju posebne skupine ili timovi policijskih službenika. Oni imaju karakteristike posebne ili kratkoročne organizacijske strukture koje se formiraju za izvršenje pojedine specijalizirane zadaće. Nakon izvršenja takvih specijaliziranih zadaća u okviru posebne organizacijske strukture, angažirani policijski službenici uključuju se ponovno u postojeću formalnu organizacijsku strukturu iskazanu kroz poseban raspored rada.

Jedna od značajnih i poželjnih karakteristika dobrog organiziranja u policijskoj postaji jest prilagodljivost takve osnovne organizacije policije.

Obilježje prilagodljive organizacije fleksibilna je organizacijska struktura koja se vrlo dobro navikava na novonastale promjene i zahtjeve u svom okruženju. (Horvat, 2007).

4. DNEVNE AKTIVNOSTI RUKOVODNOG TIMA NA ORGANIZIRANJU RADA

4.1. Otprema službe

Otprema službe dnevni je radni sastanak svih policijskih službenika i rukovoditelja koji preuzimaju službu. Otprema službenika u policijskim postajama, u pravilu, počinje u 07,00 sati, 14,00 sati i 22 sata. Održava se u prostoru policijske postaje. Ova aktivnost predstavlja početak radnog dana za policijske službenike i rukovoditelje policijske postaje. Šef smjene prema podacima iz posebnog rasporeda rada proziva policijske službenike i evidentira njihovu nazočnost. Upoznaje svakog policijskog službenika s njegovim rasporedom na konkretni pozornički, ophodni ili kontaktni rajon, planiranim vremenom korištenja pauze, te posebnim zadaćama u predstojećem radnom vremenu. Nakon toga, informira policijske službenike o događajima od značaja za sigurnost koji su se dogodili na postajnom području od zadnje otpreme službe i važnijim događajima na području policijske uprave ili države. Po potrebi ažuriraju se podaci o potraživanim osobama i predmetima i drugi podaci značajni za obavljanje službe.

Otpremi službe prisutan je rukovoditelj u policijskoj postaji, u pravilu razine načelnika ili pomoćnika načelnika. On po potrebi izdaju smjernice i upute za izvršenje određenih složenijih ili specifičnih zadaća.

Osim ovog informativno-operativnog dijela, otprema službe prilika je da rukovoditelji postaje iskažu pohvale za izvršenje uspješnih zadaća kao npr. hvatanje počinitelja kaznenog djela, dovršetak značajnijih kriminalističkih istraživanja koji su rezultirali otkrivanjem počinitelja više kaznenih djela, uspješno izvršenih osiguranja, asistencija i dr. Isticanjem dobrih primjera i nositelja takvih aktivnosti, njihovo predlaganje za odgovarajuće nagrade i pohvale, motiviraju se policijski službenici za sljedeće zadaće i daje se primjer dobre prakse ostalim djelatnicima. Osim za pohvale, otprema službe je prilika i na ukazivanje na određene uočene propuste u radu, prilika za davanje usmenih uputa i usmjerenja o tome kako izbjeći pogreške u radu.

Prije odlaska policijskih službenika na izvršenje zadaća, šef smjene uručuje radne naloge policijskim službenicima. Na radnim nalogima nalaze se organizacijski podaci o policijskom službeniku (ili više njih) na kojeg se nalog odnosi, mjestu, vremenu obavljanja službe, sredstvima veze, prijevoznim sredstvima i drugi podaci.

Pored ovih organizacijsko-evidencijskih podataka, u radnom nalogu navedeni su opći zadaci i poslovi utvrđeni Zakonom o policijskim poslovima i ovlastima te posebni zadaci za pojedinog službenika ili više njih. Posebne zadaće najčešće se konkretiziraju na način, primjerice kao: pojačana opservacija određenog područja radi sprečavanja kaznenih djela provala u domove ili kaznenih djela razbojništava, obilasci objekata od posebnog značaja, obilazak područja oko pojedinog ugostiteljskog objekta radi sprječavanja narušavanja javnog reda i mira, sprečavanje pojave prosjačenja, skitnje i slično. Na ovaj način opći zadaci konkretiziraju se na uže, posebne.

Raspored rada na osnovne radne jedinice, odnosno na pojedince u organizaciji znači pretvaranje složenog posla mnogih u jasne i logične zadatke pojedinaca. (Pusić, 2002:292)

Rad na otpremi službe predstavlja prvu aktivnost usmjerenu operativnoj primjeni posebnog rasporeda rada i radnih naloga u procesu izdavanja i raspoređivanja zadaća policijskim službenicima. Pored diobe radnih zadataka policijskim službenicima u posebnom rasporedu rada, utvrđene su i međusobne komunikacije i odnosi među službenicima odnosno vrsta veze, prijevoznog sredstva, hijerarhijska razina radnog mjesta npr. vođa sektora, vođa ophodnje i drugo. Na taj način policijski službenici povezani su u svom djelovanju i jasni su hijerarhijski odnosi i sva pravila koja proizlaze iz takvog odnosa.

4.2. Dnevna analiza zadaća i usmjerenja rukovodnog tima na razini policijske postaje

Podjelu radnih zadaća iskazanu kroz poseban raspored rada i provedbu zadaća na postajnom području potrebno je kontinuirano povezivati. Povezivanje, usmjeravanje i koordiniranje službenika u aktivnostima trajan je proces koji se provodi prije i za vrijeme provođenja aktivnosti. Nakon provedenih aktivnosti učinjeno se analizira i uspoređuje s unaprijed postavljenim zahtjevima i ciljevima. Jedan od alata kojim se navedeno ostvaruje različiti su oblici međusobnog komuniciranja kao što su radni sastanci, sastanci kolegija, radni razgovori između rukovoditelja, sastanci cjelokupnog operativnog sastava i slično.

Radni su sastanci dio radne svakodnevnice u radu policijske postaje. Radni dan, operativnu akciju, kriminalističko istraživanje, mjesečnu, godišnju ili drugu periodičnu analizu rada i druge poslovne situacije najčešće započinjemo i/ili završavamo nekim oblikom radnog sastanka. Ponekad se događa da sastanci nisu bili uspješni, a jedan od razloga može

biti da sudionicima sastanka nije bilo jasno što je bio cilj sastanka. Iz tog razloga izostala je vjerojatno i neophodna priprema za sastanak ali i potrebno usmjeravanje na ostvarenje cilja sastanka. Da bi sastanak bio uspješan, potrebno je jasno odrediti cilj sastanka koji treba biti razumljiv svim sudionicima.

Cilj utječe na vrstu sastanka pa tako možemo podijeliti sastanke prema mogućim ciljevima:

Cilj sastanka:	Naziv sastanka:
– uočavanje problema	– problemski
– dijagnoza stanja	– analitički
– proizvodnja ideja	– kreativni
– izbor rješenja (odluke)	– sastanak odluke
– organizacija provedbe	– provedbeni
– nadzor napredovanja	– kontrolni
– potpora provedbe (pregled, usklađivanje, korekcija)	– operativni
– informiranje	– informativni

(Tudor i dr. 1998:121).

Nakon otpreme službe, u pravilu se održava radni jutarnji sastanak u prostorijama načelnika policijske postaje. Na njem sudjeluju osim načelnika postaje, pomoćnici za temeljnu i kriminalističku policiju, službujući šef smjene, a po potrebi i rukovoditelji ranga vođa grupa ili sektora. Cilj ovog prvog redovnog dnevnog radnog sastanka višestruk je. Takav sastanak prioritetno je informativni jer pruža informacije o događajima koji su se dogodili na području postaje, ali i o događajima koji su značajni za sigurnost, a dogodili su se na području neke druge ustrojstvene jedinice. Za ovaj sastanak važna je informacijska priprema načelnika policijske postaje koji vodi sastanak tako da prethodno provede uvid u sve operativne evidencije koje se vode na razini policijske postaje i odgovarajuće aplikacije informatičkog sustava, kako bi raspravom bili zahvaćeni svi važniji događaji.

Službujući šef smjene na ovome sastanku iznosi saznanja o važnijim postupanjima na području policijske postaje koja su se odvijala izvan redovnog radnog vremena te događajima i važnijim postupanjima koja slijede tijekom dana.

Pomoćnici načelnika, svaki iz svoje nadležnosti linije rada, također informiraju sudionike sastanka o važnijim aktivnostima i zadaćama koje će uslijediti. U međusobnoj se komunikaciji utvrđuju smjernice za buduće postupanje. Pomoćnici načelnika u skladu sa smjericama i odlukama načelnika postaje dogovaraju provedbu sljedećih dnevnih zadaća u pogledu broja službenika, angažiranja kriminalističke policije te određivanja neposrednog rukovoditelja odgovornog za konkretnu zadaću. Slobodno možemo reći da je ovaj radni sastanak i operativni jer omogućava usklađivanje postupanja i potporu provedbe zacrtanih zadaća različitih linija rada. Na njemu se utvrđuju potrebe za eventualnim reorganiziranjem rada policijskih službenika sukladno s novonastalim okolnostima i događajima koji zahtijevaju hitno postupanje.

Važnost ovog sastanka leži u činjenici stvaranja međusobnog povjerenja i horizontalne povezanosti linija rada temeljne i kriminalističke policije u policijskoj postaji, jasnog preuzimanja rukovodne odgovornosti načelnika postaje za organiziranje i delegiranje budućih zadaća, te učinkovito svakodnevno funkcioniranje policijske postaje u cijelosti. Krajem rad-

nog vremena, rukovodni tim policijske postaje, načelnik i pomoćnici načelnika analiziraju uspješnost planiranog i postignutog. Tijekom ovih sastanaka, rukovoditelji dobivaju povratne informacije o svim provedenim zadaćama tijekom radnog vremena. Ujedno je to prva naknadna kontrola o tome jesu li poslovi izvršeni zakonito i pravilno, jesu li postupci provedeni u skladu s usvojenim procedurama i je li taktika postupanja bila u skladu sa zadanim rukovodnim smjernicama. S obzirom na to da se ovakvi sastanci održavaju krajem radnog vremena, oni se mogu iskoristiti i kao prethodna kontrola i prilika za utvrđivanje dodatnih smjernica za postupanja u sigurnosnim aktivnostima koje se planiraju poduzeti tijekom popodneve i noćne smjene. Na ovaj način iskustva iz analiza prethodno učinjenog koriste se za organiziranje budućih aktivnosti.

Provjera uspješnosti policijskih intervencija može se provoditi kroz usporedbu zadanog i učinjenog, kroz sustavnu obradu i analizu provedene akcije i kroz metodičku obradu stečenih iskustava. (Grigolet i dr., 2005)

4.3. Dnevna analiza zadaća i usmjerenja po linijama rada

Na ovim radnim sastancima pomoćnici načelnika za temeljnu i kriminalističku policiju, svaki po svojoj liniji rada, razmjenjuju informacije i analiziraju dosadašnje postupanje u pojedinim predmetima sa svojim najbližim hijerarhijski podređenim suradnicima. Tako pomoćnik načelnika za temeljnu policiju sa službujućim šefom smjene, vođama sektora, koordinatorom za rad policije u zajednici ali po potrebi i drugim policijskim službenicima, analiziraju uspješnost postupanja u pojedinim predmetima, primjenu odgovarajućih taktičkih ili kriminalističkih pravila i eventualne organizacijske probleme koji su se pojavili. Ista je uloga i pomoćnika načelnika za kriminalističku policiju koji sa svojim vođama grupa i eventualno drugim kriminalističkim službenicima analizira, planira i organizira provođenje postupanja u složenijim zadaćama i predmetima u radu kriminalističke policije unutar postaje. Ovi sastanci imaju višestruka obilježja informativnih, provedbeno-operativnih, ali i elemente nadzornih zadaća.

4.4. Usmjerenja rukovodnog tima tijekom izvršenja zadaća

U svakodnevnom funkcioniranju policijske postaje ovaj vid komunikacije predstavlja kontinuiranu aktivnost rukovodnog tima policijske postaje na organiziranju rada i provedbi zadaća. U naravi, radi se o brojnim kontaktima, tzv. konzultacijama koji se svode na davanje općih smjernica za provedbu akcija; usmjeravanju i koordiniranju pojedinih radnih procesa i njihovih aktivnosti, eventualnoj dodatnoj preraspodjeli aktivnosti u izvršenju određenog zadatka, brizi oko zakonitog postupanja, poštovanja pravila struke i dr. Ova dinamična aktivnost često se ne može uokviriti u redovno radno vrijeme rukovoditelja. Zbog toga su otvorenost i dostupnost policijskog rukovoditelja na razini policijske postaje i nakon redovnog radnog vremena, bitne „poluge“ uspješnom organiziranju i funkcioniranju policijske postaje. Ove karakteristike policijskog rukovođenja poželjan su primjer discipliniranog i profesionalnog odnosa zaposlenika prema svojim obvezama koji može imati motivirajući učinak na kvalitetno provođenje zadaća neposrednih izvršitelja. Svakako da ovakav vid konzultacija treba ograničiti na složenije slučajeve i ne treba uvoditi „praksu“ bespotrebnih konzultacija i u slučaju jednostavnijih rutinskih zadaća koje se provode svakodnevno na području policij-

ske postaje. U svim takvim postupanjima poželjno je da postojeća hijerarhijska struktura koja je trenutačno službujuća, preuzima odgovornost za donošenje odluka.

5. UTJECAJ TJEDNIH, MJESEČNIH, GODIŠNJIH I INIH PLANIRANIH I NEPLANIRANIH AKTIVNOSTI NA DNEVNO ORGANIZIRANJE RADA

Teoretičari su često razmatrali i proučavali organizaciju u odnosu na otvoreni i zatvoreni sustav. Zatvoreni modeli organizacija naglašavaju strukturu rada i uprave unutar radnih skupina pojedine organizacije. Zatvoreni sustavi polaze od pretpostavke da je okolina stabilna i predvidiva. Uloga upravljačke strukture u zatvorenom sustavu jest da nadzire i upravlja unutarnjim „satnim mehanizmom“ organizacije bez velike brige o vanjskim utjecajima. Nasuprot tome, pristup otvorenih sustava u organizaciji i upravljanju gleda na organizaciju kroz njezinu stalnu povezanost s okolinom. (James J. Fyfe i dr., 1997)

Razmatrajući ove teoretske postavke na primjeru policijske postaje, razvidno je da se radi o otvorenom sustavu. Zahtjev za reagiranjem na dinamiku promjena iz sigurnosnog okružja utječu na svakodnevno organiziranje rada u policijskoj postaji kroz izdavanje dnevnih naloga i provedbi planova i naloženih mjera i radnji s razine policijske postaje, policijske uprave i Ravnateljstva policije.

5.1. Planovi i aktivnosti policijske postaje

5.1.1. Strateška procjena

Temeljni dokument kojim se planiraju aktivnosti i određuju prioriteta u radu policijske postaje na dvogodišnjoj razini jest Strateška procjena. Strateška procjena policijske postaje sadrži prioritete djelovanja operativnog sastava na suzbijanju kaznenih djela i prekršaja i drugih događaja koji utječu na stanje sigurnosti na postajnom području. Prilikom izrade Strateške procjene, sukladno s Uputom¹² glavnog ravnatelja policije, utvrđuju se prioriteta mjera i radnji koje treba poduzeti na postajnom području. Pri metodologiji izrade rabi se kriminalističko-obavještajni model kao usvojeni moderni pristup i koncept rada na utvrđivanju prioriteta. Prioriteta utvrđeni Strateškom procjenom realiziraju se aktivnostima operativne grupe policijskih službenika pojedine policijske postaje određene za provođenje i praćenje učinkovitosti ostvarivanja zadaća po pojedinom prioritetu. Pored policijskih službenika operativne grupe i cjelokupni operativni sastav upoznat je sa zadaćama koje proizlaze iz prioriteta. Policijskim se službenicima posebnim zadaćama u posebnom rasporedu rada, pisanim radnim i usmenim nalogima dodjeljuju aktivnosti koje provode na svom ophodnom, pozorničkom ili kontaktnom rajonu ili na drugačije određenom području u skladu sa zahtjevima vremenske i prostorne usmjerenosti djelovanja. Takvim usmjeravanjem službe odstupa se sve više od šablonizirane organizacije službe isključivo po smjenama i turnusima. Međutim, problem šabloniziranog sustava rada prisutan je i dalje – i do danas u praksi nije pronađen drugačiji adekvatniji oblik planiranja i organizacije policijske službe. (Borovec i dr., 2018)

¹² I. Uputa o strateškoj procjeni klasa: 011-02/19-01/25, ur.broj:511-01-42-19-1 od 23. 1. 2019.

5.1.2. Periodične (sezonske) aktivnosti policijske postaje

Značajni utjecaj na dnevno raspoređivanje policijskih službenika imaju sigurnosne aktivnosti i događaji koji se ponavljaju svake godine na određenom postajnom području. Naime, radi se o operativnim akcijama koje sadrže pojačane mjere sigurnosti za vrijeme turističke sezone ili u vrijeme božićnih i novogodišnjih blagdana, zatim održavanje raznih skupova koji se tradicionalno održavaju u određeno doba godine kao što su razne kulturne manifestacije, božićni sajmovi i slično. Za sve ovakve događaje zna se unaprijed, oni se uredno najavljuju i zahtijevaju usmjereno angažiranje određenog broja policijskih službenika koje je potrebno „uklopiti“ u svakodnevno raspoređivanje.

Za te potrebe formiraju se privremene posebne organizacijske strukture sastavljene od policijskih službenika nadležne policijske postaje i policijskih službenika viših ustrojstvenih jedinica. Ipak, unatoč suradnji i pomoći u osiguranju ovakvih događaja od strane policijskih službenika drugih ustrojstvenih jedinica, ovakvi događaji često zahtijevaju određenu preraspodjelu aktivnosti i zadaća policijskih službenika nadležne policijske postaje.

5.1.3. Mjesečne i tjedne analize stanja sigurnosti na policijskoj postaji

Stalno analitičko praćenje stanja sigurnosti na postajnom području i šire, uočavanje određenih trendova negativnih sigurnosnih događaja, teža kaznena djela i aktivnosti na pojačanom traganju za njihovim počiniteljima, zahtijevaju dodatno raspoređivanje policijskih službenika na rješavanju žarišta problema. U tom cilju mogu se provoditi operativno – taktičke mjere i radnje kao što su pojačana opservacija određenog prostora ili objekta, npr. prostor željezničkog ili autobusnog kolodvora, središta grada ili drugog područja gdje je u dane vikenda pojačana fluktuacija građana; zasjeda u cilju pronalaska i uhićenja počinitelja kaznenog djela; racija i drugih raspoloživih mjera i radnji. Rukovodni tim mora spremno odgovoriti i na takve iznenadne situacije svakodnevnim usmjeravanjem i raspoređivanjem službenika na postajnom području.

Pored očekivanih periodično ponavljajućih javnih okupljanja, često se, naročito u većim urbanim područjima – pojavljuju situacije prijave novih okupljanja ili čak nenajavljena spontana okupljanja građana. Osiguranje ovakvih događanja usklađuje se s nadležnom policijskom upravom i Ravnateljstvom policije, te se dodatno planiraju sredstva i angažiranja policijskih službenika. S obzirom na to da je broj i opseg ovakvih događanja teško unaprijed predvidjeti, može se dogoditi da ovakve aktivnosti zahtijevaju i angažiranje pojedinih policijskih službenika kroz prekovremeni rad, a sve kako bi se osigurala odgovarajuća kvaliteta obavljenih zadaća. U cilju pravovremenog reagiranja na ovakve događaje i kasnijeg analiziranja provedenih aktivnosti u prethodnom tjednom ili mjesečnom razdoblju, mogu se organizirati mjesečni ili tjedni sastanci rukovodnog tima, a po potrebi i cjelokupnog operativnog sastava policijske postaje.

5.2. Planovi i aktivnosti policijske uprave i Ravnateljstva policije

Na svakodnevno organiziranje rada u policijskoj postaji utječu planirane zadaće utvrđene planovima na razini Ministarstva, Ravnateljstva policije i nadležne policijske uprave kao elementi šireg ustrojstvenog okvira i okruženja rada policijske postaje.

Temeljni planski dokumenti, Strateški i Godišnji plan rada Ministarstva unutarnjih poslova i Strateška procjena i Godišnji plan rada Ravnateljstva i pojedine policijske uprave, imaju bitan utjecaj na zadaće koje se provode na razini policijske postaje. Tako naprimjer, zadaće koje se odnose na pojačani obilazak pojedinih objekata i koje su mogući predmet ugroze procijenjene na nacionalnoj razini i utvrđene procjenom ustrojstvenih jedinica Ravnateljstva policije – uvrštavaju se u posebne zadaće kroz dnevni raspored rada. Također i zadaće kao što su, naprimjer, aktivnosti na suzbijanju imovinskog kriminaliteta, suzbijanju nasilja na sportskim natjecanjima, održavanju povoljnog stanja javnog reda i mira u sredstvima javnog gradskog prijevoza i slične koje su procijenjene i utvrđene Strateškom procjenom i planovima rada policijske uprave, također se uvrštavaju u posebne zadaće policijske postaje.

Osim zadaća koje proizlaze iz planova i raspisa utvrđenih kroz duže razdoblje, potrebe za poduzimanjem mjera u predstojećim situacijskim okolnostima utvrđuju se i na radnim sastancima policijske uprave i Ravnateljstva policije. Najčešće se radi o operativnim kolegijima rukovoditelja ustrojstvenih jedinica pojedine policijske uprave. Na temelju praćenja razvoja stanja sigurnosti za određeno razdoblje, uočavanjem trendova u stanju sigurnosnih pojava i događaja na pojedinom postajnom području, izdaju se ciljane usmene zadaće rukovoditelju postaje koje se po potrebi i dokumentiraju. Sve ove zadaće operacionaliziraju se i kroz provedbene planove policijske postaje. Na taj način objedinjuju se zadaće utvrđene na razini Ravnateljstva policije, razini pojedine policijske uprave i policijske postaje i raspoređuju na provođenje policijskim službenicima.

5.3. Izbivanja (rashodi) policijskih službenika po osnovi otkomande, godišnjih odmora, policijskog obrazovanja i dr.

Dnevno organiziranje rada u policijskoj postaji mora u svom opsegu uključiti važno područje koje se odnosi na redovne i izvanredne rashode. Redovni rashodi policijskih službenika u policijskoj postaji jesu izbivanja policijskih službenika na osnovi dosljednog i bitnog poštovanja njihovih radnih prava kao što su godišnji odmori, dani izvan rasporeda, stručno usavršavanje i dr.

Izvanredni rashodi su izbivanja policijskih službenika iz službe koja je teško unaprijed planirati u dužem razdoblju, a najčešće se radi o tzv. otkomandama na poslove i zadaće na području druge ustrojstvene jedinice, bolovanja i dr.

Plan korištenja godišnjih odmora u policijskoj postaji predstavlja unaprijed planirano odsustvo iz službe. Uslijed dinamike nastajanja novih neplaniranih događanja i opsega zadaća složeno ga je provesti u potpunosti. Sastavlja se na početku kalendarske godine, te u tom procesu zahtijeva, osim iskazane želje službenika i poštovanje odredbi kolektivnog ugovora. U svom sadržaju predstavlja jednu od polazišnih osnova za planiranje rada u policijskoj postaji.

Korištenje godišnjih odmora i slobodnih dana sadrži pored objektivnih zahtjeva i pojedinačne zahtjeve službenika s obzirom na vrijeme korištenja ovih prava. Rukovodni tim nastoji izaći u susret takvim zahtjevima, međutim, njih je potrebno uskladiti s trenutačnim i budućim aktivnostima u radu pojedine policijske postaje. Često se događa da korištenje godišnjih odmora bude prolongirano u prvu polovicu sljedeće godine. Na taj način dolazi do preplitanja „starog“ i „novog“ godišnjeg odmora, što zahtijeva stalno praćenje i analizu te utječe na proces organiziranja tijekom cijele godine.

Školovanje je aktivnost koja je prisutna cijele godine: planovima policijskog obrazovanja utvrđena su razdoblja izbjivanja policijskih službenika kako kroz sustav redovnog školovanja, tako i povremenog odlaska na predavanja u vidu seminara, dopunskog stručnog usavršavanja u okviru policijske uprave u trajanju od tjedan dana, treninga borilačkih sportova u trajanju od tjedan dana, edukacije po linijama rada kao što su tečajevi za rad na maloljetničkoj delinkvenciji, radionice za primjenu novih zakonskih propisa i dr.

Iz navedenih razloga načelnik postaje i njegov rukovodni tim dužni su u svom „fokusu“ razmatranja imati odnos između ukupnog broja sistematiziranih radnih mjesta, popunjenih radnih mjesta, planiranih i mogućih rashoda policijskih službenika u pojedinoj policijskoj postaji i budućih zadaća i zahtjeva uspješnog svakodnevnog organiziranja.

6. ZAKLJUČAK

Funkcija organiziranja policijskih menadžera policijskih postaja isprepletena je i drugim menadžerskim funkcijama kao što su kontinuirano planiranje, vođenje, nadziranje i upravljanje ljudskim potencijalima.

U proces organiziranja uključen je načelnik postaje i njegov uži rukovodni tim, pomoćnici načelnika, službujući šef smjene i po potrebi drugi rukovodeći službenici niže razine. To je proces koji se ne zaustavlja.

Funkcija organiziranja dodjelom uloga i zadaća svakom policijskom službeniku mora biti zasnovana na realnim mogućnostima pojedinaca, grupa i njihovu očekivanom zajedničkom učinku. Navedeno zahtijeva odgovarajuće znanje načelnika policijske postaje i rukovodnog tima postaje o svim radnim procesima koji se odvijaju u policijskoj postaji po pojedinim linijama rada.

Poseban raspored rada policijske postaje prikaz je relativno trajne organizacijske strukture policijske postaje kroz 24 sata. On je svojevrsna „snimka“ cjelokupne raspodjele policijskog sastava u svom početnom trenutku. Podložan je dinamičnosti zahtjeva i potrebama za ispunjavanjem novih zadaća. Fleksibilnost organizacijske strukture policijske postaje, kao nezaobilaznog elementa prilagodljivog i otvorenog sustava organizacije, osigurava se usklađivanjem opće i posebne organizacijske strukture te kombinacijom teritorijalnog i funkcionalnog pristupa u podjeli zadaća.

Poseban raspored rada i izdavanje radnih naloga pretvaranje je složenog zadatka održavanja povoljnog stanja sigurnosti na području policijske postaje u jasne i logičke zadatke pojedinih policijskih službenika, policijskih ophodnji, policijskih timova ili grupa, policijskih jedinica ili više njih. Složenost dnevnog organiziranja proizlazi iz zahtjeva za usklađivanjem cjelokupnog operativnog sastava u ispunjavanju neposrednih policijskih poslova i zadaća proizašlih iz dnevno planiranih i novonastalih situacijskih okolnosti, planiranih aktivnosti s osnova različitih hijerarhijskih razina policije i poštovanja ljudskih i radnih prava svakog zaposlenog.

Tradicionalno šablonizirano organiziranje rada u policijskoj postaji kroz smjenski sustav ili sustav turnusa suočeno je sa zahtjevima vremenskog i prostornog usmjerenja zadaća sukladno sa sigurnosnim procjenama temeljenim na kriminalističko-obavještajnom modelu

utvrđivanja prioriteta djelovanja. Pored toga, zahtjevi građana za dostupnom i kvalitetnom policijskom uslugom, poštovanje ljudskih prava, nove tehnologije u radu, poštovanje radnih prava zaposlenika, te novi sigurnosni izazovi - čimbenici su unutarnjeg i vanjskog okruženja rada policije koji utječu na dinamiku i način organiziranja rada u policijskoj postaji. Sve to zahtijeva od rukovodnog tima policijske postaje prilagođavanje organiziranja rada koji će uzeti u obzir navedene zahtjeve i izgraditi novi pristup organiziranju ne samo na načelu učinkovitosti nego i isplativosti rada policije.

Značaj iskustva u dugogodišnjem obnašanju funkcije organiziranja kao polazišta za pronalazak i utvrđivanje pravila, standarda i procedura u području upravljanja policijskom postajom, bitan je i nezaobilazan element u procesu stvaranja modernih policijskih menadžera.

Umijeće organiziranja rukovodnog tima policijske postaje na stalnom je ispitu, a svoju ocjenu uspješnosti dobiva kroz ocjenu uspješnosti rada ustrojstvene jedinice i zadovoljstva policijskih službenika i drugih zaposlenika policijske postaje.

LITERATURA

Knjige:

1. Barthel, C., Heidemann, D. (2017). Dienststellenentwicklung – die Aufgabe des Höheren Polizeivollzugsdienstes. In: Stierle J., Wehe D., Siller H. (eds) Handbuch Polizeimanagement. Springer Gabler, Wiesbaden.
2. Grigolet, B., Štrk, D., Wulf, S.-P. (2005). „Taktika policijskog postupanja II. izdanje, Zagreb, MUP RH.
3. Horvat, Đ. (2007). „Temeljne funkcije upravljanja“, Edukator, Zagreb.
4. Police administration, fifth edition, James J., Fyfe, Jack R., Greene, William F. Walsh, O.W. Wilson, Roy Clinton McLaren (1997). United States of America, McGraw-Hill.
5. Pusić, E. (2002). „Nauka o upravi“, Školska knjiga, Zagreb.
6. Pusić, E. (1986). „Nauka o upravi“, Školska knjiga, Zagreb.
7. Sikavica, P., Bahtijarević-Šiber, F. (2004). „Menadžment – teorija menadžmenta i veliko empirijsko istraživanje u Hrvatskoj“, Zagreb, Masmedia.
8. Tudor, G., Srića, V. (1998). „Menadžer i pobjednički tim: čarolija timskog rada“, Zagreb, MEP Consult & CROMAN.
9. Vršec, M. (1990). „Organiziranje i rukovođenje u organima unutrašnjih poslova“. I. dio, MUP RH.

Članci:

1. Borovec, K., Bukvić, J., Vitez, D., „Novi ustroj i organizacija rada u određenim policijskim postajama III. kategorije: Implementacija i evaluacija pilot-projekta“, Policija i sigurnost, MUP RH, godina 27 (2018), broj 1, str. 1.-118.
2. Romac, I., Orlović, A., Solomun, D. „Upravljanje ljudskim potencijalima u funkciji učinkovitosti policijske organizacije - percepcija policijskih rukovoditelja“, Policija i sigurnost, MUP RH, godina 24 (2015), broj 3, str. 247.-260.

Propisi:

1. Zakon o policiji, (Narodne novine 34/11., 130/12., 89/14., 151/14., 33/15., 121/16.).
2. Zakon o radu, (Narodne novine 93/14. i 127/17.).
3. Uredba o načelima za unutarnje organiziranje u tijelima državne uprave, (Narodne novine broj: 154/11. i 17/12.).
4. Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova, (Narodne novine broj: 70/12., 140/13., 50/14., 32/15., 11/17., 129/17. i 5/18.).
5. Pravilnik o ustrojstvu i načinu rada na teritorijalnom sektoru br. 511-01-152-39602/2-2012. od 20. 8. 2012., MUP RH.
6. Naputak o načinu dnevnog raspoređivanja policijskih službenika i vođenju registra službenih poslova, br. 511-01-152-70038-3/2011 od 11. 6. 11., MUP RH.
7. I. Uputa o strateškoj procjeni, klasa: 011-02/19-01/25, ur.broj:511-01-42-19-1 od 23. 1. 2019., MUP RH.

Summary

Davor Labaš, Dražen Kralj, Davor Štrk

Organizing as a Management Function in a Police Station

Organizing is one of the five management's functions. It's application is shown through organizing a daily working agenda of a basic police station at the immediate level. Presentation and preliminary analysis of the main activities of the police team leadership and the circumstances that condition the daily organization of work are aimed at identifying and systematizing the main factors that affect the complexity the dynamics and duration of the organization process as a part of the totality of other police management functions of a police station.

Keywords: police station, organization function, daily work organization, special arrangement of work, delivery of service.

DALIBOR JURIĆ*, MARIJO ROŠIĆ**

Kako financirati provedbu operativnih aktivnosti putem Europol

Sažetak

Hrvatskoj su ulaskom u Europsku uniju (u daljnjem tekstu: EU) 1. srpnja 2013. godine dostupni svi instrumenti financiranja koji se posredstvom Europol pružaju punopravnim državama članicama. Cilj je ovoga rada osvijestiti mogućnosti financiranja operativnih aktivnosti posredstvom Europol za potrebe konkretnih kriminalističkih istraživanja, ali i općenito, radi unaprjeđenja kriminalističkih istraživanja, prioritetno u radu policije, a podredno i za potrebe drugih tijela kaznenog progona u Republici Hrvatskoj (ponajprije državnog odvjetništva i carine). Ovim se radom prvi put, na sustavan način, opisuje dokumentacija, postupak pripreme dokumentacije i daje osvrt s konkretnim mjerama koje se preporučuje poduzeti kako bi se tijela kaznenog progona Republike Hrvatske aktivnije uključila u postupke financiranja posredstvom Europol. Zaključno se analiziraju i neke od novota u financiranju koje će se možebitno primjenjivati tijekom ili nakon predsjedanja Hrvatske EU-om u prvoj polovici 2020. godine i daju smjernice radi poboljšanja porabe raspoloživih sredstava i nabavke opreme u svrhu unaprjeđenja konkretnih kriminalističkih istraživanja.

Ključne riječi: *Europol, EMPACT, High Value Grants, Low Value Grants, financiranje.*

* Dalibor Jurić, dipl. kriminalist, načelnik Sektora općeg kriminaliteta i međunarodne policijske suradnje, MUP RH, Hrvatska.

** Marijo Rošić, dipl. iur., dipl. kriminalist, voditelj Ureda časnika za vezu Republike Hrvatske pri Europolu, viši predavač, predavač na Visokoj policijskoj školi (2012. – 2018.), MUP RH, Hrvatska.

UVOD

Financiranje posredstvom Europol¹ za operativne aktivnosti uglavnom se provodi putem Europske multidisciplinarnе platforme protiv kriminalnih prijetnji (u daljnjem tekstu: EM-PACT²) na tri načina: tzv. High Value Grants (potporama veće vrijednosti – iznad 60.000 eura, u daljnjem tekstu: HVG), tzv. Low Value Grants (potporama manje vrijednosti, od 3.000 do 60.000 eura, u daljnjem tekstu: LVG) i putem financijske podrške za operativne sastanke u Europolu (za trenutačna, odnosno buduća kriminalistička istraživanja).

Podredno, moguće je s Europolom dogovoriti angažman tzv. mobilnog ureda što podrazumijeva slanje tima stručnjaka koji bi obavljali provjere osoba i predmeta putem Europolovih evidencija. Sve troškove snosi Europol.

Kako bi se pojasnila metodologija pripreme dokumentacije, potrebno je teoretski pojasniti Ciklus politika za borbu protiv teškog i organiziranog kriminala (tzv. Policy Cycle) zasnovan na Procjeni prijetnje od teškog i organiziranog kriminala (u daljnjem tekstu: SOCTA³) koju izrađuje Europol. U daljnjem tekstu slijedi pojašnjenje pojedinih natječaja za dodjelu potpora, pravne osnove za raspis natječaja, te opis dokumentacija s praktičnim preporukama kako popuniti dokumentaciju u najsloženijim dijelovima.

1. OPĆENITO O CIKLUSIMA POLITIKA EU-a

Ciklus politika EU-a prvi put počeo se primjenjivati 2011. godine kada je dogovorno proveden u skraćenom obliku na temelju Procjene ugroze od kriminaliteta za 2011. godinu⁴. Na temelju EU SOCTA-e za 2013. godinu, izrađen je Ciklus politika za razdoblje od 2014. do 2017. godine. Završno evaluacijsko izvješće o provedbi Ciklusa politika za ovo razdoblje Europska je komisija podnijela Vijeću EU-a 1. veljače 2017. godine: Vijeće se pozitivno izjasnilo o provedenim mjerama i odobrilo daljnju provedbu Ciklusa politika za razdoblje 2018. – 2021⁵. Kako funkcionira Ciklus politika⁶?

Proces se sastoji iz četiri konkretne aktivnosti koje su ciklički povezane i međusobno uvjetovane jer provedba aktivnosti koja slijedi nije moguća bez ostvarivanja krajnjih rezultata prethodne aktivnosti.

U **prvoj** fazi (nazvanoj: izrada Politika procjene) Europol priprema EU SOCTA na temelju doprinosa država članica u kojoj se ističu najznačajnije ugroze u pojedinim državama i EU-u u cjelini. Konkretno, prijetnje koje su istaknute u SOCTA-i 2017. redefinirat će se tijekom 2019. godine ukoliko se utvrde druge vrste ugroza.

¹ Više o ulozi Hrvatske nakon ulaska u Europol, Rošić, M. *Perspektive Republike Hrvatske u suradnji putem Europol*. Policijska i sigurnost. 18(4), Zagreb, 2009. str. 399.-402.

² Engl. *European Multidisciplinary Platform Against Threats*.

³ Engl. *Serious and Organised Crime Threat Assessment*.

⁴ Ciklus politika uspostavljen je Odlukom Vijeća o uspostavi i provedbi EU Ciklusa politika za organizirani i ozbiljni kriminal od 8./9. studenoga 2010. godine (dokument 15358/10).

⁵ Dostupno na tzv. *Delegates portalu*, dokument: 7704/17.

⁶ Na zaštićenim stranicama CEPOL: https://enet.cepol.europa.eu/index.php?id=online-courses&no_cache=1 (uvid od 26. 1. 2019.) dostupan *online* tečaj: Ciklus politika EU-a, verzija 2.2 od 8. listopada 2017. Materijal se planira ažurirati s obzirom na izmjene u sustavu financiranja.

U **drugoj** fazi (nazvanoj i faza strateškog planiranja ili prioritizacije), ugroze se prioritiziraju, formuliraju ih države predsjedateljice EU-a i Europske komisije i dostavljaju na usvajanje u Stalni odbor za operativnu suradnju o unutarnjoj sigurnosti (u daljnjem tekstu: COSI⁷). COSI dostavlja prijedlog dokumenta Vijeću EU-a na konačno usvajanje. U ovoj fazi moguće je dodati područja kriminaliteta koja u SOCTA-i nisu prepoznata kao najveće ugroze, ali ih države članice takvima procjenjuju i stoga ih uključuju u Ciklus politika. Za svaki usvojeni prioritet, *ad hoc* radna skupina izrađuje Višegodišnji strateški plan (u daljnjem tekstu: MASP⁸) na razdoblje od četiri godine. MASP objedinjuje i razrađuje svaku pojedinu ugrozu, definira strateške ciljeve, ključne indikatore djelovanja s ciljem suzbijanja ugroze. Na temelju MASP-a države članice i EU-ove agencije izrađuju Operativne akcijske planove (u daljnjem tekstu: OAP⁹) u prethodno utvrđenom formatu kojeg je odobrio COSI. Za određene MASP-ove moguće je izraditi više OAP-a.

U **trećoj** fazi (nazvanoj i faza primjene i nadzora) provedbe, MASP i OAP COSI poziva države članice i EU agencije da integriraju aktivnosti predviđene u OAP-u u svoje nacionalne planove i predvide odgovarajuća sredstava i ljudstvo za provedbu. Pozivaju se države članice i EU agencije da zajednički djeluju u razvoju i provedbi OAP-a u okviru EMPACT-a. Države članice nositeljice su provedbe EMPACT aktivnosti, konkretno u koordinaciji i uz pomoć Europolove jedinice za EMPACT podršku. COSI nadzire napredak u provedbi OAP-a svakih 6 mjeseci na temelju zaključaka sastanaka nacionalnih EMPACT koordinatora (u daljnjem tekstu: NEC¹⁰) i jednom godišnje o provedbi OAP dobiva izvješće Europske komisije o provedbi Strategije unutarnje sigurnosti EU-a i provedbi planiranih aktivnosti i horizontalnih preklapanja u provedbi OAP-a.

U **četvrtj** fazi (evaluacija) COSI provodi završnu i međuprocjenu provedbe rezultata aktivnosti kako bi procijenio jesu li ispunjeni zadani strateški ciljevi i odredio mjere za operativna unaprjeđenja. Pored godišnje evaluacije, obavlja se neovisna evaluacija cijeloga MASP-a radi definiranja prioriteta u sljedećem EU Ciklusu politika.

Za svaki od prioriteta određuje se država koja će biti nositelj provedbe na temelju odluke COSI-a na osnovi SOCTA prioriteta. Radi se u pravilu o državi na koju se najvećim dijelom odnosi definirana ugroza. Predstavnik države nositeljice imenuje predsjedatelja EMPACT radne grupe (u daljnjem tekstu: *Driver*) za pojedini prioritet čija je temeljna zadaća izrada kvalitetnog OAP-a i njegova provedba. Uz *Drivera*, za pojedini prioritet može biti određen

⁷ Engl. *Standing Committee on Operational Cooperation on Internal Security*, funkcionira temeljem čl. 71. Ugovora o funkcioniranju EU-a s Vijećem EU-a osiguranja operativne suradnje u području EU sigurnosti, evaluira opće smjernice i djelotvornost operativne suradnje i pruža pomoć Vijeću EU-a u reakciji na terorističke napade, prirodne nezgode ili nezgode uvjetovane ljudskim djelovanjem.

⁸ Engl. *Multi – Annual Strategic Plan*.

⁹ Engl. *Operational Action Plan*. Tipične aktivnosti koje sadrži jedan OAP jesu: izrada kriminalističko-obavještajne slike na temelju prikupljenih saznanja, operativne aktivnosti na temelju kriminalističko-obavještajne slike, uspostava zajedničkih istražnih timova, zajednički akcijski dani, podizanje svijesti, obuka, ciljano traganje za metama visokog profila, pranje novca i oduzimanje protuzakonito stečene imovinske koristi. Zajednički akcijski dani i provedba aktivnosti moraju biti definirani OAP-om, moraju obuhvatiti barem dva EMPACT prioriteta. Mogu biti povezani s općom, horizontalnom ugrozom (npr. kiber-kriminalitet) ili usmjereni na određeno geografsko područje (npr. Sjeverna Afrika).

¹⁰ Engl. *National Impact Coordinator*.

i *Co-Driver* ili supredsjedatelj inicijative. Na sastanke EMPACT radnih grupa po pojedinim područjima od država se očekuje upućivanje stručnjaka koji imaju podršku rukovodstva u definiranju smjernica i ciljeva.

Uz ove sudionike u procesu Ciklusa politika EU-a bitna je uloga NEC-a koji sudjeluju najmanje dvaput godišnje na sastancima svih nacionalnih koordinatora na kojima se analiziraju OAP-ovi po svim prioritetnim područjima.

Pored navedenih aktera, valja spomenuti i službenika za podršku EMPACT-u u Euro-
polu za pojedina područja ugroze čija je glavna uloga uspostava i održavanje dobre opera-
tivne suradnje svih uključenih aktera uspostavom kontakata kod provedbe operativnih aktiv-
nosti, davanjem savjeta i predstavljanjem kriminalističko-obavještajne slike kojom Europol
raspolaze kao i pridonoseanjem konkretnim kriminalističkim istraživanjima.

Iz navedenoga razvidno je kako stožernu ulogu u Ciklusu politika, u provedbeno-
koordinacijskom segmentu, ima tzv. EMPACT jedinica za podršku Europol koja služi kao
svojevrsno tajništvo svim *Driverima*, državama članicama, EU agencijama i EU tijelima.

Svaka država tijekom trojnog predsjedanja Vijećem EU-a ima mogućnost sekundiranja
stručnjaka na rad u EMPACT jedinicu za podršku Europol čime ova jedinica ostvaruje bliži
kontakt s prioritetima tog predsjedanja. Hrvatska je u trojnom predsjedništvu s Rumunjskom
i Finskom u razdoblju od 1. siječnja 2019. do 30. lipnja 2020. godine iskoristila tu mogućnost
upućivanjem svoga predstavnika na rad u ovu jedinicu.

Prioritete EU-a u borbi protiv organiziranog i ozbiljnog kriminala za razdoblje od 2018.
do 2021. definiralo je Vijeće EU-a¹¹ na sjednici od 27. ožujka 2017. godine.

U Preambuli se ističe kako se radi o ograničenom broju prioriteta koji se mogu reali-
stično primijeniti na europskoj razini, i tamo gdje je potrebno, na nacionalnoj i regionalnoj
razini na temelju godišnjih OAP-ova i u skladu sa MASP-om. Kao tijela za provedbu priori-
teta spominju se policija, granična tijela, carina, pravosudna i upravna tijela, EU institucije i
agencije ključne za provedbu prioriteta. Posebno se spominje EU SOCTA od 9. ožujka 2017.
godine kao osnova za definiranje prioriteta kao i niz strateških dokumenata koji su analizirani
prije definiranja prioriteta¹².

Konačno, definirani su sljedeći prioriteti:

1) Kibernetički kriminalitet koji će se realizirati primjenom tri OAP-a:

- sprječavanje napada na informacijske sustave,
- sprječavanje spolnog iskorištavanja djece putem interneta (tzv. CSE¹³),
- prijave putem interneta bezgotovinskim plaćanjima.

¹¹ Dokument Vijeća od 19. svibnja 2017. godine 9450/17, dostupno na internetu: <https://db.europol.org/db/en/doc/2723.pdf> (uvid od 22. siječnja 2019. godine).

¹² Redefinirana strategija unutarnje sigurnosti EU 2015 – 2020, Europska agenda o sigurnosti, Europska agenda o migracijama, Europska agenda o sigurnosti u borbi protiv terorizma, Akcijski plan 8 radne grupe za carinsku suradnju 2016.–2017. godine, EU strategija za kiber-kriminalitet, Analiza rizika FRONTEX-a za 2017. godinu, Akcijski plan za suzbijanje trgovanja oružjem između EU-a i država JI Europe u razdoblju 2015.–2019., Nacrtni Akcijski plan EU-a za droge 2017.–2020.

¹³ Engl. *Child Sexual Exploitation*.

- 2) Onemogućavanje aktivnosti organiziranih kriminalnih grupa uključenih u nezakonito trgovanje kanabisom, kokainom i heroinom u EU-u, borba protiv kriminalnih mreža uključenih u trgovanje i distribuciju razni vrsta droga u EU-u, smanjenje proizvodnje sintetičkih droga i novih psihoaktivnih supstancija u EU-u primjenom dva OAP-a:
 - kanabis, kokain, heroin,
 - nove psihoaktivne supstancije i sintetičke droge.
- 3) Onemogućavanje aktivnosti organiziranih kriminalnih grupa povezanih s nezakonitim migracijama preko vanjskih granica ili unutar EU-a, posebno onih grupa koje koriste metode kojima se ugrožavaju ljudski životi, koji oglašavaju svoje aktivnosti i omogućavaju korištenje krivotvorenih dokumenata kao način djelovanja. Radi realizacije primjenjuje se samo jedan OAP.
- 4) Suzbijanje organiziranog imovinskog kriminala s naglaskom na borbu protiv visoko organiziranih mobilnih kriminalnih grupa koje se bave organiziranim krađama i provalama u EU-u. Težište je aktivnosti na borbi protiv organiziranih kriminalnih grupa koje primjenjuju nove tehnologije ili napredne protumjere radi korištenja nedostataka interoperabilnih rješenja i alata za prekogranično nadziranje. I ovaj se prioritet provodi kroz jedan OAP.
- 5) Borba protiv trgovanja ljudima (u daljnjem tekstu: THB14) u EU-u i svih oblika iskorištavanja, uključujući spolno iskorištavanje i iskorištavanje u svrhu rada kao i svih oblika trgovanja djecom. Prioritet se provodi kroz jedan OAP.
- 6) Onemogućavanje organiziranih kriminalnih grupa i specijalista uključenih u trošarinske prijevare i tzv. kružne porezne prijevare (u daljnjem tekstu: MTIC15 prijevare). Realizacija ovoga prioriteta ostvaruje se putem dvaju OAP-a:
 - Trošarinske prijevare,
 - MTIC (kružne porezne) prijevare.
- 7) Onemogućavanje organiziranih kriminalnih grupa koje se bave nezakonitom trgovinom, distribucijom i upotrebom vatrenog oružja. Ovaj prioritet realizira se kroz jedan OAP.
- 8) Onemogućavanje organiziranih kriminalnih grupa uključenih u kriminal na štetu okoliša, konkretno kriminal povezan s trgovanjem divljim životinjama i s nezakonitim odlaganjem otpada. Prioritet se realizira kroz jedan OAP.
- 9) Borba protiv kriminalnog financiranja, pranja novca i poboljšanje oduzimanja protuzakonito stečene imovinske koristi s ciljem djelotvornog oduzimanja profita organiziranih kriminalnih grupa stečenog kaznenim djelom. Prioritet se odnosi naročito na pranje novca kriminalnih udruženja koje nude pranje novca drugim organiziranim kriminalnim grupama i na organizirane kriminalne grupe koje se često koriste novim metodama plaćanja s ciljem pranja prihoda stečenih kaznenim djelom. Prioritet se provodi kroz jedan OAP. Ovaj prioritet predstavlja zajednički horizontalni prioritet za ostale OAP-ove. Nositelji provedbe pojedinih aktivnosti u

¹⁴ Engl. *Trafficking in Human Beings*.

¹⁵ Engl. *Missing Trader Intra Community*.

ovom OAP-u mogu biti pozvani na sudjelovanje u izradi strateških ciljeva raznih drugih OAP-ova. Driver ovoga prioriteta organizira horizontalne sastanke kako bi se osigurala suradnja s ostalim OAP.

- 10) Borba protiv krivotvorenja dokumenata u EU-u usmjerena prema organiziranim kriminalnim grupama uključenim u proizvodnju i nabavu krivotvorenih i lažnih dokumenata ostalim počiniteljima kaznenih djela. Posebnost je ovoga prioriteta da se “isprepliće” sa zajedničkim horizontalnim strateškim ciljevima definiranim u MASP-u kao i s OAP-om za određena područja. Stručnjaci u ovome području mogu, kada je potrebno, zajednički djelovati sa stručnjacima u ostalim područjima radi definiranja operativne realizacije aktivnosti. Za svaki OAP imenuje se voditelj aktivnosti koji formira horizontalnu grupu stručnjaka čija je zadaća koordinacija operativnih aktivnosti unutar OAP-a. Horizontalna stručna grupa stručnjaka sastaje se prije radionice OAP-a radi definiranja operativnih aktivnosti.

2. OPĆENITO O SUSTAVU DODJELE POTPORA

Natječaji radi dodjele sredstava sa svom pripadajućom dokumentacijom za LVG i HVG raspisuju se na Europolovoj platformi za stručnjake (u daljnjem tekstu: EPE¹⁶), na podportalu: EMPACT. Dakle, preduvjet da se korisnici upoznaju sa sadržajem raspisanog natječaja, obrascima i načinom prijave na natječaj jest da imaju pristup EPE platformi¹⁷. Pristup odobrava Europol ukoliko nacionalno tijelo (najčešće nacionalni ured Europol) zatraži pristup za određenog člana. Europol je na temelju Uredbe o Europolu¹⁸ ovlašten raspisivati natječaje za dodjelu sredstava radi obavljanja zadaća iz svoga mandata na temelju ranije definiranih OAP-ova.

Utvrđeni EMPACT prioriteta za 2019. godinu, s posebno naznačenim prioritetima u kojima sudjeluju tijela kaznenog progona u RH, jesu:

engl. <i>Cybercrime: Attacks against Information Systems</i> – Kibernetički kriminalitet – napadi na informacijske sustave (sudjeluje MUP RH)

engl. <i>Cybercrime: Child Sexual Exploitation</i> – Kibernetički kriminalitet – seksualno iskorištavanje djece (sudjeluje MUP RH)
--

engl. <i>Cybercrime: Non-cash payment fraud</i> – Prijevare putem interneta bezgotovinskim plaćanjem
--

engl. <i>Cannabis, Cocaine, Heroin</i> – Kanabis, kokain, heroin (sudjeluje MUP RH)

¹⁶ Engl. *Europol platform of Experts*.

¹⁷ EPE je platforma stručnjaka iz tijela za provedbu zakona, akademske zajednice, privatnih tvrtki i međunarodnih organizacija EU-a i izvan EU-a koju ažurira Europol. Dana 22. siječnja 2019. godine evidentirano je 77 stručnih područja, potplatformi. Ne služi razmjeni osobnih ili klasificiranih podataka.

¹⁸ UREDBA (EU) 2016/794 EU Parlamenta i Vijeća EU-a od 11. svibnja 2016. Agenciji EU tijela za provedbu zakona u kaznenim stvarima (Europol) kojom se mijenja i dopunjuje Odluka Vijeća 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA i 2009/968/JHA.

engl. <i>New Psychoactive Substances and Synthetic Drugs</i> – Nove psihoaktivne tvari – sintetička droga (sudjeluje MUP RH)
engl. <i>Facilitated Illegal Immigration</i> – Nezakonite migracije (sudjeluje MUP RH)
engl. <i>Organised property crime</i> – Organizirani imovinski kriminal (sudjeluje MUP RH)
engl. <i>Trafficking in Human Beings</i> (THB) – Trgovanje ljudima (sudjeluje MUP RH)
engl. <i>Excise Fraud</i> – Trošarinske prijevare (sudjeluje Carinska uprava)
engl. <i>MTIC Fraud</i> – Kružne porezne prijevare (sudjeluju MUP RH, Porezna uprava)
engl. <i>Firearms</i> – Nezakonito trgovanje, proizvodnja i distribucija vatrenog oružja (sudjeluje MUP RH)
engl. <i>Environmental crime</i> – Kriminalitet na štetu okoliša (sudjeluje MUP RH)
engl. <i>Criminal finances, money laundering and asset recovery</i> – Financijske istrage, pranje novca i oduzimanje protuzakonito stečene imovinske koristi (sudjeluje MUP RH i Ured za sprječavanje pranja novca)
engl. <i>Document fraud</i> – Krivotvorenje isprava

Prioritetna područja borbe protiv kriminala uglavnom se preklapaju sa SOCTA-om no Vijeće EU-a za pravosuđe i unutarnje poslove odlukom može dodati ili ukloniti određene prioritete. U Ciklusu politika 2018. – 2021. dodana su dva područja, „Trošarinske prijevare“ i „Kriminalitet na štetu okoliša“.

2.1. Financiranje putem potpora „manje“ vrijednosti – LVG (engl. *Low Value Grants*)

Natječaj za dodjelu ovih sredstava u pravilu se raspisuje početkom godine, najčešće u siječnju¹⁹. Sve se aktivnosti moraju vezati za EMPACT prioritete i iz njih proizašlih OAP-ova s popisom konkretnih pojedinačnih aktivnosti. Prilikom prijave aktivnosti mora se dobiti suglasnost tzv. *Drivera* (voditelja provedbe pojedinog OAP-a); preporuča se izvijestiti i nositelja konkretne aktivnosti u OAP-u, tzv. *Action Leadera* koja se predlaže prijavom za sredstva. Iznos u **prijavi** za dodjelu sredstava može biti u rasponu **od 3.000 do 60.000 eura**. Država koja predlaže aktivnost mora osigurati najmanje 5 % traženoga iznosa iz vlastitih sredstava. Prijava se u pravilu dostavlja na engleskom jeziku u elektroničkom obliku. Raspoloživi iznos za 2019. godinu jest oko 1,2 milijuna eura. Prijave se razmatraju po principu „tko prije prijavi“. Ukoliko je dokumentacija nepotpuna (npr. nije priložena izjava o suglasnosti druge države članice za sudjelovanje), kasnija Prijava koja je potpuna prioritetnije se obrađuje. Rabi se u pravilu za konkretna kriminalistička istraživanja u svrhu čega kod Prijave treba obavezno navesti broj SIENA²⁰ poruke na koju se aktivnost odnosi. Prijava se mora podnijeti obrascem za prijavu koji priprema Europol; aktivnost mora biti povezana s konkretnom aktivnosti u OAP-u i **država mora sudjelovati u toj aktivnosti**. Prijava mora biti poslana posredstvom

¹⁹ Natječaj u 2019. godini raspisan je 10. siječnja 2019. godine.

²⁰ Više o SIENA sustavu: Rošić, M. (2013). Hrvatska u uvjetima punopravnog članstva u Europolu. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 20(1), Zagreb, 2013., str. 130.-132.

nacionalne jedinice Europol putem zaštićenog komunikacijskog sustava osim ukoliko ta jedinica prethodno nije dala pisanu suglasnost da se prijava šalje putem tzv. SIENA zaštićenog kanala. Aktivnosti predložene za financiranje ne smiju već biti sufinancirane putem nekoga drugog EU projekta.

Vrste aktivnosti obuhvaćene potporom:

1. neposredna provedba konkretnih operativnih aktivnosti u kriminalističkim istraživanjima, prevencija, proaktivno/reaktivno djelovanje uključujući prikupljanje kriminalističko-objektivnih saznanja koja su izravno vezana za konkretno kriminalističko istraživanje;
2. otkrivanje i suzbijanje organiziranih kriminalnih grupa i meta „visokog profila“ (tzv. *High Value Targets* – kriteriji jasno propisani);
3. operativni sastanci vezani za konkretno kriminalističko istraživanje (ne sastanci u Europolu jer se oni realiziraju drukčije);
4. operativna provedba aktivnosti za koje se traži korištenje operativnih soba Europol (npr. uspostava komunikacijskog centra, kibernetičko patroliranje, akcijski dani Europol i dr.);
5. posebne kriminalističke mjere i tehnike koje se rabe u konkretnom kriminalističkom istraživanju poput:
 - kupovine opreme za posebne dokazne radnje (npr. uređaj za dešifriranje/*software* ukoliko je neophodan za realizaciju kriminalističkog istraživanja ili fiktivni najam nekretnine radi provedbe kriminalističkih istraživanja);
 - osiguranja financijskih sredstava (u pravilu u gotovini) za treće strane koje mogu sudjelovati u kriminalističkom istraživanju, naknada za provedene radnje;
 - osiguranja novčanih nagrada osobama koje su sudjelovale ili omogućile uhićenje tražene osobe;
 - simuliranih kupovina radi uhićenja tražene osobe, oduzimanje imovinske koristi, aktivnosti povezane s mjerama neophodnim radi „infiltriranja“ u kriminalne grupe;
 - kriminalistička istraživanja primjenom (posebnih) tehničkih sredstava ili znanstvenih metoda;
 - troškova zaštite svjedoka povezanih s premještajem zaštićenog svjedoka;
 - kriminalistička istraživanja primjenom tehničkih mjera: forenzične ili znanstvene analize;
 - pribavljanje gotovine u svrhu simulirane kupovine.

Država koja podnosi Prijavu za sredstva mora sudjelovati u konkretnom OAP-u (konkretnom prioritetu prema Ciklusu politika). Uz državu, u Prijavi mora biti naznačena barem još jedna EU država što se definira u tzv. *Declaration of Honour*.

Sudionici Prijave za projekt jesu:

1. tzv. *Lead Applicant* – država koja podnosi Prijavu:

To je država koja sudjeluje kao tijelo kaznenog progona u primjeni Europolove Uredbe 2016/794, koja mora sudjelovati u konkretnom OAP-u ili dobiti suglasnost *Drivera* za

- prijavu projekta i koja je državna agencija ili tijelo javne ovlasti u kojem država sudjeluje u upravljačkim nadzornim i organizacijskim pravima sa više od 50 % udjela;
2. *Co-applicant* ili “ko-sudionik” (suudjelnik) ispunjava uvjete kao i tzv. *Lead applicant* i sudjeluje u konkretnom OAP odnosno prirodom aktivnosti koji se Prijavom predlažu, njegovo sudjelovanje može se opravdati. Tzv. *Co-applicant* može biti: javno tijelo uspostavljeno u državi članici EU-a ili trećoj državi, međunarodna organizacija ili profitna ili neprofitna organizacija uspostavljena u EU-u ili trećoj državi. Tzv. *Co-applicant* dobiva sredstva kao i *Applicant*, sudjeluje u 5 % troškova Prijave. Odnos s *Lead Applicantom* uređuje se putem tzv. *Declaration of Honour*.
 3. Tzv. *Associate Partners* ili pridruženi partneri: države koje se uključuju kako bi ojačale tehnički i/ili operativni sadržaj Prijave. Oni mogu sudjelovati u projektu ali za svoj rad ne dobivaju nikakva financijska sredstva. Njihov odnos s tzv. *Lead Applicant* uređuje se tako da su dužni potpisati tzv. *Associate Partnership Form*.

Utvrđeni su jasni kriteriji vrednovanja aktivnosti:

a	Kvaliteta predložene aktivnosti	30
b	Utjecaj provedbe aktivnosti na ciljeve predviđene OAP-om – konkretnom mjerom	15
c	Dodana vrijednost na sigurnost u EU-u: uzima se u obzir npr. geografska pokrivenost projekta	20
d	Uključenost Europol	10
e	“Vrijednost za novac“. Procjena uloženog u odnosu na sveobuhvatno ostvarene ciljeve	25
	Ukupno bodova	100

Prijedlozi koji budu bodovani s manje od 70 bodova, odbacuju se. Uz njih, u Prijavi je moguće navesti i tzv. Pridruženog partnera. U pravilu je to npr. Europol, Interpol, agencija EU-a i sl. (treća država može biti i pridruženi partner). Za tu kategoriju ne smiju se predviđati nikakvi troškovi.

Provedba aktivnosti može započeti bilo kada od dana dodjele sredstava i one ne smiju trajati dulje od 6 mjeseci. Iznimno, aktivnosti mogu započeti i prije dodjele sredstava (uz preuzimanje rizika da troškovi neće biti podmireni) ali nipošto prije dana dostave prijave – troškovi se tada sigurno neće pravdati. Krajnji rok za dostavu prijave, primjerice u 2019. godini, jest 29. studenoga 2019. godine.

Praksa ukazuje na to kako Europolu treba oko 2 tjedna za pregled dokumentacije, kada se utvrdi da je sve u redu, tijekom otprilike sljedeća dva tjedna 80 % predloženih sredstava dodjeljuje se državi/agenciji koja je podnijela prijavu. Prijavi se prilaže vodič za prijavu, prijavni obrazac II, prijavni obrazac III, procjena utroška sredstava i prilozi tzv: *Declaration of Honour for Applicants*, tzv. *Partnership Declaration for co-Applicants*, tzv. *Associate Partnership Declaration (Form for Associate Partners)* i pismo podrške *Drivera* za OAP unutar EMPACT prioriteta. U roku od 60 dana od provedbe aktivnosti mora se podnijeti financijsko izvješće i izvješće o provedbi aktivnosti.

2.2. Financiranje putem potpora „visoke“ vrijednosti – HVG (engl. *High Value Grants*)

Aktivnost koja se prijavljuje mora biti vezana za konkretni OAP (ne i konkretno kriminalističko istraživanje). **Aktivnosti ne smiju biti prijavljene kroz neki drugi OAP prioritet.**

Prilikom prijave aktivnosti mora se dobiti suglasnost *Drivera*, preporuča se izvijestiti nositelja konkretne aktivnosti u OAP-u koja se predlaže prijavom za sredstva.

Iznos u **prijavi** za dodjelu sredstava može biti u rasponu **od 60.000 do 200.000 ili do 400.000 eura** (ovisno o OAP-u²¹). Prijava se u pravilu dostavlja na engleskome jeziku. Iznos raspoloživ za 2019. godinu iznosi 3 milijuna eura.

Vrste aktivnosti obuhvaćene potporom jesu sljedeće:

A) Strateške:

- jačanje kapaciteta, seminari, sastanci, konferencije, obuke, radionice, treninzi, razmjena službenika (nisu obuhvaćeni sastanci u Europolu);
- strateška analiza, prikupljanje podataka;
- nabava ili najam opreme i dobara koja nisu izravno vezana za konkretna kriminalistička istraživanja;
- konzultacije, stručne analize vanjskih stručnjaka iz akademskog ili privatnog sektora.

B) Operativne aktivnosti potpore konkretnom kriminalističkom istraživanju:

- neposredna provedba konkretnih operativnih aktivnosti u kriminalističkim istraživanjima, prevencija, proaktivno/reaktivno djelovanje uključujući prikupljanje kriminalističko-objavljajnih saznanja koja su izravno vezana za konkretno kriminalističko istraživanje;
- otkrivanje i suzbijanje organiziranih kriminalnih grupa i meta „visokog profila“ (tzv. *High Value Targets* – kriteriji jasno propisani);
- operativni sastanci (posjete izravno povezane s konkretnim kriminalističkim istraživanjem – ne u zgradi Europol. To, primjerice, mogu biti sastanci na kojima se analiziraju rezultati konkretnog kriminalističkog istraživanja);
- operacije koje podrazumijevaju korištenje Europolove operativne sobe (uspostava koordinacijskog centra u Europolu, kibernetičko patroliranje, EMPACT-ovi akcijski dani i sl.) u kojima sudjeluje Europol;
- istražne radnje i tehnike koje koriste tijela kaznenog progona poput:
 - aktivnosti koje zahtijevaju kupovinu ili najam posebne opreme za provedbu kriminalističkog istraživanja, najam nekretnina za prikriveno istraživanje;
 - nagrade informatorima;
 - nagrada osobama i trećim stranama koje su sudjelovale ili omogućile uhićenje tražene osobe;
 - troškovi zaštite svjedoka povezani s premještajem zaštićenog svjedoka;
 - simulirana kupovina radi uhićenja tražene osobe, oduzimanje imovinske koristi, aktivnosti povezane s mjerama neophodnim radi „infiltriranja“ u kriminalnu grupu;

²¹ Primjerice za suzbijanje nezakonitih migracija u 2019. godini predviđeno je do 400.000 eura.

- kriminalistička istraživanja primjenom (posebnih) tehničkih sredstava ili znanstvenih metoda;
- pribavljanje gotovine (originalnog novca) u svrhu simuliranog otkupa.

Sustav financiranja složeniji je, moguće je imati tzv. planirana (plava omotnica) i neplanirana sredstva (tzv. crvena omotnica – maksimalno 30 %²² vrijednosti projekta) čije se pravdanje posebno obrazlaže.

Kako se tijekom provedbe planiranih OAP-ovih aktivnosti može pojaviti potreba za financiranjem dodatnih operativnih ili drugih radnji/aktivnosti koje nisu prethodno predviđene u prijavi za *potporu*, financiranje tih aktivnosti kroz HVG omogućeno je uvođenjem tzv. crvenih omotnica. Prilikom financiranja putem potpora, iznos prethodno predviđenih aktivnosti iznosi najmanje 70 % ukupnog iznosa i to se zove „plava omotnica“, a nepredviđene aktivnosti ne smiju u ukupnom financiranju prijeći 30 % i taj iznos zove se „crvena omotnica“.

Za financiranje aktivnosti kroz HVG sklapa se tzv. *Grant Agreement* kojega posebno analizira financijska služba Europol.

Aktivnost se mora provesti do kraja kalendarske godine, iznimno i kasnije ali se to mora posebno obrazložiti. Obrazloženje mora prihvatiti Europol. Država koja podnosi Prijavu za sredstva mora sudjelovati u konkretnom OAP-u (konkretnom prioritetu prema Ciklusu politika). Uz državu, u Prijavi mora biti naznačena barem još jedna EU država što se definira u tzv. *Declaration of Honour*.

Uz njih, u Prijavi je moguće navesti i tzv. Pridruženog partnera. Sudionici i kriteriji odabira isti su kao kod LVG-a.

2.3. Praktični savjeti kod prijave za natječaj za HVG i LVG²³

Kod svake prijave traži se postojanje „prijavitelja“ – nositelja projekta (engl. *Applicant*), „ko-sudionika“ (engl. *co-aplicant*) čiji se odnosi s Prijaviteljem uređuju preko tzv. *Associate Partner Declaration*. Prijavitelj i ko-sudionik (suudjelnik) moraju biti javna tijela (engl. *Public bodies*) iz dviju država članica EU-a. Potrebno je priložiti pismo potpore tzv. *Drivera* OAP i neophodna je državna uključenost u konkretnu aktivnost koja je predmet financiranja²⁴. U prijavnim obrascu navodi se naziv projekta koji opisno određuje o čemu se radi (npr. priprema Zajedničkih akcijskih dana oko kriminala vatrenim oružjem na području istočne Europe – planiranje i pripremni sastanak).

U prijavnim obrascu države određuje se pristaju li na izravni kontakt s kontakt-stručnjakom nositelja projekta ili komunikacija mora ići isključivo preko Nacionalne jedinice Europol²⁵. Europol podržava/ohrabruje izravnu komunikaciju. Država prijavitelj određuje

²² U praksi se uvijek planira manji postotak za nepredviđene aktivnosti.

²³ Najveći dio općih pravila sadržan je u dokumentu br. 99138 EMPACT/01/OAP.2019 – Vodič za prijavu.

²⁴ Za istražitelje u Hrvatskoj odgovore na ova pitanja može dati linija rada u sjedištu (čiji predstavnici u pravilu nazoče sastancima prilikom izrade OAP-a), Nacionalni EMPACT-ov koordinator u Upravi kriminalističke policije, nacionalna jedinica Europol ili Ured časnika za vezu Hrvatske pri Europolu.

²⁵ U Hrvatskoj je to Odjel Europol u Službi za međunarodnu policijsku suradnju Uprave kriminalističke policije.

i ovlaštenoga potpisnika ovlaštenog za pravno zastupanje (engl. *Authorised signatory legally representing the organisation*), odnosno osobu koja je ovlaštena preuzimati financijske i pravno obvezujuće aktivnosti u ime prijavitelja – nositelja projekta²⁶. Uloge nositelja, sunositelja, partnera i pridruženog partnera moraju biti jasno pojašnjene na način da se javno vidi tko na koji način doprinosi rezultatima projekta.

U drugom dijelu prijavnog obrasca daje se opis projekta. U opisu projekta daju se očekivani ciljevi (engl. *Objectives*) s definiranim rezultatima (engl. *Outcomes*) kojima se planira postići cilj (npr. cilj je prekogranična suradnja i jačanje operativne podrške u suzbijanju trgovine vatrenim oružjem koja se planira postići kroz mjerljive rezultate konkretnih kriminalističkih istraživanja, jačanjem prekogranične suradnje, transnacionalne operativne suradnje između država članica EU-a i trećih država, provedbom zajedničkih akcijskih dana, uspostavom zajedničkih kriminalističkih istraživanja i sl.). Nakon toga se definiraju prihvatljive aktivnosti (engl. *Eligible activities*) kojima se planiraju postići zadani rezultati (npr. operativno praćenje i otkrivanje meta visokog profila, organizacija operativnih sastanaka usmjerenih na realizaciju konkretnih kriminalističkih istraživanja, najam prostora i opreme neophodne za realizaciju kriminalističkih istraživanja – uređaji za praćenje, kamere za nadzor prostora i sl.), i s njima povezanih aktivnosti (mjera i tehnika uobičajeno korištenih poput nagrade informatorima, premještanja zaštićenih svjedoka, simulirane kupnje/prodaje i dr.).

U ovome dijelu posebno se iskazuje sadrži li projekt i tzv. rezervu za nepredviđene situacije (engl. *Contingency reserve*) još kolokvijalno zvanu „crvena omotnica“ (engl. *Red envelope*). Ta rezerva može biti maksimalno 30 % izravno prihvatljivih troškova. Da bi nepredviđeni troškovi bili prihvatljivi, potrebna je suglasnost Europol u svakom konkretnom slučaju.

U trećem dijelu daje se opis radnih paketa, upravljanje i koordinacija projektom. Definiraju se opći ciljevi projekta, rezultati uz svaki od navedenih ciljeva i detaljno definira tko provodi koje aktivnosti (nositelji/sunositelji). Rezultati mogu biti „konkretni“ (engl. *Tangible*) poput knjiga, priručnika, brošura i tada se rabi izraz isporuke (engl. *Deliveries*). Ako rezultati nisu „konkretni“ poput konferencija, radionica, obuka – nazivaju se izlazni rezultati (engl. *Outcomes*).

Početak projekta je dan kada je posljednja stranka potpisala pristupanje projektu.

Sustav financiranja počiva na tzv. prihvatljivim izravnim troškovima. To su troškovi koji se mogu razlikovati od natječaja do natječaja ali općeprihvaćeno je da se radi o razumnim, opravdanim troškovima u skladu s načelima ispravnog upravljanja financijama posebno s obzirom na načelo trošak/korisnost. Prihvatljivi izravni troškovi su npr. u natječaju EMPACT 01/OAP.2019 bili do 20 % od ukupnog iznosa troškova za trošak službenika uključenih u provedbu, troškovi putovanja do 450 eura za letove unutar EU-a odnosno 1.400 eura za letove izvan EU-a, troškovi operativne podrške poput istražnih alata, tehnika i operativnog treninga, ostali izravni troškovi poput troškova konferencija, seminara i podjele materijala, troškovi vezani za sklapanje podugovora, troškovi vezani za nadzor i evaluaciju aktivnosti projekta kao i troškovi za nepredviđene situacije.

²⁶ Praksa je različita po državama - ta osoba može biti načelnik Uprave kriminalističke policije ili osoba koju odredi načelnik PNUSKOK-a i dr.

Uz izravne, postoje i neizravni prihvatljivi troškovi koji se mogu financirati kroz *flat rate* ali samo do 7 % ukupnih dopustivih troškova predviđenih zajedno sa tzv. plavom i crvenom omotnicom²⁷. Primjeri za ovu vrstu troškova su npr. troškovi najma i režijski troškovi unajmljenog prostora, troškovi održavanja, uredski namještaj, osiguranja proizvoda, troškovi telekomunikacija, poštanskih usluga, bankarskih provizija kod transakcija i sl.

Bitno je načelo kako nema dvostrukog financiranja²⁸: ista aktivnost ne može se financirati ako je aktivnost realizirana kroz operativni akcijski plan. Nema retroaktivne isplate, u pravilu se plaćaju aktivnosti nastale od dana od kada je odobren projekt. Iznimno, država može početi i ranije s provedbom aktivnosti (ne nikako prije podnošenja prijave), ali tada refundacija sredstava ranije utrošenih prije odobrenja projekta, ovisi o naknadnoj konvalidaciji Europolu. Svaka država dužna je osigurati sufinanciranje u iznosu od najmanje 5 % ukupno traženoga iznosa. Na koji način? Sufinanciranje može biti podijeljeno na sve sudionike u projektu kao npr. sufinanciranjem treće strane uključene u projekt, prihoda stečenih realizacijom aktivnosti, vlastitim sredstvima korisnika (engl. *beneficiary*).

Posebno je područje popuna obrasca oko procjene sredstava koja se troše (tzv. *budget estimate*). U odgovarajućim poljima treba dati detaljnu informaciju (jedinica obračuna poput dan, knjiga, stranica) i broj primjeraka (broj stranica, cijena ispisa po stranici i sl.).

Procjena sredstava sastoji se od:

1. troškova osoblja (npr. osobe koje nadziru provedbu aktivnosti, definiraju se radni dani i dnevnicama, posebno se navodi koliko je sati rada utrošeno na provedbu projekta);
2. putnih troškova – detaljnije definirani prema tzv. *Daily subsistence allowances*, ovisno o državi – određeni su iznosi koji pokrivaju dnevnicu i trošak smještaja, prehrane i međumjesnog i mjesnog prijevoza;
3. troškova za operativnu podršku (ograničena simulirana kupnja, nagrade informatorima, nagrade osobama koje su dale informacije od značaja za uhićenje osumnjičenika, financiranje kupnje ili najma posebne opreme, najam prostorija radi provedbe posebnih dokaznih radnji, tehnička snimanja, zaštita svjedoka, najam/kupovina opreme za obuku u operativne svrhe i sl.) moraju biti izravno vezani za SIENA poruku, nastali provedbom konkretnog kriminalističkog istraživanja. Da bi se potkrijepilo financiranje, potrebno je da ovlašteni potpisnik korisnika projekta navede razloge zašto je nešto bilo neophodno provesti i koji su konkretni rezultati kriminalističkih istraživanja.

²⁷ Posebno treba ukazati na problematiku kod kupnje roba i obračun poreza na dodanu vrijednost. Ima li se pravo odbiti trošak PDV-a, uglavnom se definira smjernicom 2006/112/EK, člankom 13. U svakom konkretnom slučaju, predlaže se pitati Europolovu jedinicu za podršku EMPACT, što i na koji način se može kupiti i kako se obračunava PDV. Iznimke postoje kod provedbe aktivnosti u trećim državama na koje se ne primjenjuje navedena direktiva. Npr. ukoliko se organizira kriminalističko istraživanje u Kolumbiji, PDV je prihvatljiv trošak. Ako je kriminalističko istraživanje realizirano u nekoj državi članici EU-a, PDV nije prihvatljiv trošak.

²⁸ Odluka Upravljačkog odbora Europolu oko prihvata Europolovih pravila o potporama, EDOC# 839922v10 od 1. svibnja 2017. godine.

Za simulirane kupovine maksimalni iznos koji je moguće dodijeliti iznosi 20.000 eura po kupovini²⁹. Posebno dodijeljeni iznos – „džeparac“ (engl. *Cash allowance*) dodjeljuje se u maksimalnom iznosu od 20.000 eura za financiranje osoba koje nisu pripadnici tijela kaznenog progona a koji pomažu provedbi kriminalističkih istraživanja (liječnici, prevoditelji, informatori i dr.) i financiranje nadležnih tijela za provedbu posebnih dokaznih radnji.

Nagrada informatoru može biti opravdan trošak u maksimalnom iznosu od 20.000 eura po informatoru. U ovom slučaju primjenjuje se prethodno definirani sustav bodovanja, nagrada se kreće u rasponu od 2.500 do 20.000 eura.

Po sličnom principu dodjeljuje se nagrada za informacije koje su dovele do uhićenja bjegunaca. Nagrada ovisi o tome koliko je dugo bjegunac na slobodi – što je dulje u bijegu – nagrada je manja.

Ako je potrebna primjena posebne tehnologije (uređaji za praćenje, alarmi, zidni kontakti mikrofoni, leće i dr.), standardne prostorije za smještaj opreme (prostorije, skladišta, skloništa i dr.), trošak najma ili kupnje je opravdan trošak. Čak i trošak obuke rada na uređajima za koje tijela kaznenog progona još nemaju adekvatno izučeno osoblje smatraju se opravdanim troškovima. Sva oprema mora biti izravno povezana s konkretnim kriminalističkim istraživanjem i moraju se jasno navesti aktivnosti tijekom kojih je oprema korištena. Prilikom kupnje mora se voditi načelom najbolje vrijednosti za uloženi novac. Trošak zaštite svjedoka opravdan je do iznosa 20.000 eura po svjedoku i eventualnom premještanju partnera/člana obitelji.

Moguće je specificirati i tzv. tehničke troškove kriminalističkog istraživanja (trošak prevoditelja, kemijskog laboratorija, prevoditelja prijevoda teksta, DNK analize, balističkih izvješća, nadzora telekomunikacija, sustava prisluškivanja i dr.). Nije određen maksimalni iznos u tu svrhu. Do iznosa 20.000 eura moguće je zatražiti i novac radi realizacije simulirane kupnje koja dovodi do uhićenja, utvrđivanja mjesta počinjenja kaznenog djela i sl. Novac se treba vratiti Europolu nakon provedbe aktivnosti. Ako ne dođe do realizacije a isteklo je vrijeme provedbe projekta, sredstva je moguće i kasnije koristiti ali uz prethodno obrazloženje zbog čega nije bila moguća realizacija prije isteka projekta.

Kod kupnje ili najma opreme za operativni trening, kupnja opreme ispod 2.000 eura smatra se opravdanom. Iznad tog iznosa mora se navesti zašto je kupnja povoljnija od najma (npr. trošak najma, prijevoza, instalacije i dr., veći je od kupnje opreme pa je zbog ekonomičnosti praktičnije opremu kupiti).

4. Ostalih izravnih troškova: svi ostali troškovi izravno povezani s kriminalističkim istraživanjem. Prilikom provedbe projekta moguće je predvidjeti i podugovaratelja koji može, u ime korisnika, provesti dio ili određenu komponentu projekta. Podugovaratelji ne smiju financijski doprinostiti provedbi projekta³⁰.

²⁹ Opravdane troškove Europol u toj situaciji procjenjuje u skladu s kriterijima bodovanja koji su jasno utvrđeni: 60 bodova maksimalno s obzirom na to je li uhićen vođa organizirane kriminalne skupine, srednja razina ili osnovna razina počinitelja, je li organizirana skupina uništena djelomično (15 bodova) ili u cijelosti (50 bodova) i dr.

³⁰ Primjer sklapanja podugovora jest npr. sklapanje ugovora s agencijom za prevođenje u kontinuitetu.

Troškovi seminara, obuka, radionica (prijevod pisanih materijala, konsekutivno/simultano prevođenje), fotokopiranje, najam soba, obroci, pauze za kavu i dr., navode se u kategoriji ostalih izravnih troškova.

Naklada materijala i raspodjela, izrada certifikata, evaluacija provedbe projekta u određenim uvjetima i sl., ubrajaju se u ostale izravne troškove.

5. Neizravnih opravdanih troškova: opisani prethodno, u iznosu maksimalno 7 %.

Moguće je prebacivanje određenih planiranih aktivnosti (npr. manji odziv sudionika obuke, jeftinije avionske karte) u drugu aktivnost. Ako se radi o premještanju iznosa većeg od 20 % iznosa planiranih sredstava u jednom poglavlju (engl. *Budget Header*) potrebno je pisano odobrenje Europolu. Sve izmjene moraju se specificirati u posebnoj tablici (*Project Modifications Summary Table*).

Nakon provedbe projekta potrebno je priložiti završno i financijsko izvješće o provedbi projekta.

Od općih pravila ponekad dolazi do odstupanja. Tako je primjerice u natječaju za dodjelu LVG za 2019. godinu navedeno kako nije moguće planirati iznos za neplanirane aktivnosti (tzv. crvenu omotnicu) ali je moguće da, uz određene uvjete, sufinanciranje od 5 % odradi treća strana, država koja nije korisnica projekta, i to u naravi (ne u novcu). Pritom ta treća strana ne može snositi cijeli iznos.

3. FINANCIRANJE OPERATIVNIH SASTANAKA U EUROPOLU

Ovaj oblik financiranja od strane Europolu predstavlja najjednostavniji, najjeftiniji i najbrži način organiziranja radnog sastanka na kojem se može, u relativno kratkom roku, pripremiti i realizirati aktivnost³¹. Potrebno je prema priloženom obrascu ispuniti zahtjev za održavanjem operativnog sastanka u Europolu koji je povezan s konkretnim kriminalističkim istraživanjem. Pravilo je da se troškovi snose za po jednog sudionika po državi. Iznimno, uz obrazloženje, moguće je da se omogućiti prijava kojeg sudionika više ukoliko je to neophodno (npr. nositelj kriminalističkog istraživanja i glavni analitičar koji neposredno treba prenijeti saznanja o prikupljenim saznanjima ili stručnjak sa specijalističkim znanjima ili državni odvjetnik uključen u kriminalističko istraživanje). Moguće je, uz obrazloženje, uključiti i predstavnike trećih država. Sastanak je moguće organizirati u Europolu ili bilo gdje na zahtjev države koja podnosi zahtjev. Europol snosi trošak smještaja i puta. Zahtjev se podnosi jedinici Europolu ovisno o vrsti kriminala, u zahtjevu se ukratko obrazlaže svrha održavanja sastanka. U obrascu je potrebno navesti na koju se SIENA poruku/operativnu aktivnost veže održavanje sastanka, popunjavaju se kontakt-podaci države koja inicira sastanak, mjesto i vrijeme održavanja sastanka koji troškovi se snose. U obrascu je potrebno dati i sažetak konkretnog kriminalističkog istraživanja, koje se teme žele raspraviti i koja je uloga Europolu u cijeloj aktivnosti. Tako ispunjeni zahtjev daje se Europolu na odobrenje (u pravilu odobrava zamjenik direktora)³².

³¹ Aktivnosti od iniciranja do provedbe samog sastanka u slučajevima koje je koordinirao Ured ČZV RH pri Europolu trajale su 10-ak dana.

³² U siječnju 2019. godine, na inicijativu Hrvatske organiziran je jedan operativni sastanak. Popunu

ZAKLJUČAK

Uz opisane aktivnosti financiranja putem Europol, Hrvatskoj su na raspolaganju i sredstva financiranja putem EU-a odnosno putem EUROJUST-a³³. EU, odnosno Europska komisija, putem Fonda za unutarnju sigurnost (ISF³⁴) ima mogućnost raspisa projekata u vrijednosti 3,8 milijardi eura u programskom razdoblju od 2014. do 2020. godine u području granice i viza i u području policija³⁵. Bilo bi višestruko korisno konzumirati sredstva predviđena ovim pozivima jer se na taj način oslobađaju veći iznosi za namjensko korištenje iz nacionalnog Fonda za unutarnju sigurnost.

Nadalje, ukoliko dođe do formalne uspostave zajedničkog istražnog tima u konkretnom kriminalističkom istraživanju, moguće je prijaviti projekt i zatražiti financiranje putem EUROJUST-a.

Hrvatska nije bila u prilici aktivno u potpunosti sudjelovati u zaštiti svojih interesa u programskom razdoblju od 2014. do 2020. godine jer su pregovori vođeni u razdoblju kada Hrvatska još nije bila punopravna država članica EU-a. Razdoblje koje slijedi za Hrvatsku je posebno izazovno jer se očekuje kako bi nakon ulaska u schengenski prostor, nakon ukidanja graničnih kontrola na budućim unutarnjim granicama, dio organiziranih kriminalističkih skupina iz država bližeg okruženja mogao težište svojih kriminalnih aktivnosti prebaciti u Hrvatsku. Stoga je potrebno planirati financiranje iz drugih raspoloživih fondova, a ne samo planirati sredstva iz nacionalnog fonda za unutarnju sigurnost (ISF).

Na EPE platformi moguće je pribaviti natječajnu dokumentaciju. U skladu sa stvarnim operativnim potrebama, Hrvatska se može uključiti kao prijavitelj ili ko-sudionik u aktivnosti koje će prijaviti neke druge države.

S ustrojstvenom jedinicom MUP-a RH za poslove financija, bilo bi potrebno uspostaviti mehanizam praćenja utroška, prikupljanja računa i vođenja administrativnih postupaka radi provedbe Prijava. Radi pripreme za izradu dokumentacije preporučuje se preko CEPOL-ove platforme proučiti raspoložive *online* module za EMPACT (Online module form 2017: EU Policy Cycle for Organised and Serious International Crime) i snimljeni materijal (01/2017: novi Ciklus politika 2018) radi pripreme Prijava za projekt. Potrebnu logističku i stručnu pomoć oko pripreme i izrade natječajne dokumentacije može pružiti nacionalni Ured Europol i Ured časnika za vezu Republike Hrvatske pri Europolu.

Kakva su moguća buduća kretanja oko financiranja? U sklopu EMPACT radne grupe za financiranje predviđa se ubuduće predvidjeti znatnija sredstava za LVG i manja sredstava

obrasca odradio je Ured časnika za vezu nakon konzultacija s linijom rada u Hrvatskoj izravno uključenog u kriminalističko istraživanje i nadležnom službom Europol. Prethodno je linija rada iskoordinirala s ostalim istražiteljima u drugim državama koja je ciljana skupina sudionika koja se očekuje na sastanku. Prije sastanka običaj je poslati poruku preko zaštićenog sustava kako bi sudionici bili upoznati s logističkim detaljima i potvrdili sudjelovanje.

³³ The European Union's Judicial Cooperation Unit, više dostupno na: <http://www.eurojust.europa.eu/Pages/home.aspx> (uvid obavljen 2. ožujka 2019. godine).

³⁴ Engl. *Internal Security Fund*.

³⁵ Pristup aktualnim pozivima za dostavu prijedloga projekata dostupan na: https://ec.europa.eu/home-affairs/financing/fundings/calls-for-proposals_en (uvid obavljen 2. ožujka 2019. godine).

za HVG. *Driveri* za pojedine OAP-ove trebali bi uže surađivati sa stručnjacima zaduženim za izradu SOCTA-e. Svim uključenim predstavnicima MUP-a RH i Carinske uprave koji sudjeluju na strateškim sastancima po EMPACT-ovim prioritetima i na sastancima prilikom definiranja OAP-a, preporuča se podijeliti stečena znanja s operativnim sastavom radi osiguranja informiranja i pripreme materijala za Prijavu za financiranje putem Europol.

LITERATURA

1. Rošić, M. (2009). Perspektive Republike Hrvatske u suradnji putem Europol. *Policija i sigurnost*. 18(4), 399.-426.
2. Rošić, M. (2013). Hrvatska u uvjetima punopravnog članstva u Europolu. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 20(1), 119.-138. UDK: 341.456 (4) 343.5(4) 351.74(497.5).
3. Odluka Vijeća o uspostavi i provedbi EU Ciklusa politika za organizirani i ozbiljni kriminal od 8./9. studenoga 2010. godine (dokument 15358/10).
4. Dokument br. 99138 EMPACT/01/OAP.2019 – Vodič za prijavu.
5. UREDBA (EU) 2016/794 EU Parlamenta i Vijeća EU od 11. svibnja 2016. Agenciji EU tijela za provedbu zakona u kaznenim stvarima (Europol) kojom se mijenja i dopunjuje Odluka Vijeća 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA i 2009/968/JHA.
6. SOCTA 2017 - javna verzija.
7. Europolov dokument 1017280 - poziv na natječaj EMPACT_LV_OAP_2019.
8. Europolov dokument 977001 - verzija 3 - Odluka Upravljačkog odbora Europol o prihvatu pravila za dodjelu sredstava.
9. Europolov dokument 1017397 - verzija 1-EMPACT_01_OAP_2019- Prijavni obrazac.
10. Odluka Vijeća o nastavku provedbe EU Ciklusa politika za organizirani i teški kriminal za period 2018.-2021. (7704/17).
11. Zaključak Vijeća o uspostavi EU prioriteta u borbi protiv organiziranog i teškog međunarodnog kriminala u periodu 2018. (9450/17).

Summary

Dalibor Jurić, Marijo Rošić

How to Finance Implementation of Operational Activities Through Europol

Since joining the European Union on 1 July 2013, Croatia has access to all available financial instruments provided by Europol to an EU member state.

The aim of this Article is to raise awareness about the possibilities for financing the operational activities through Europol for the purposes of carrying out concrete criminal investigations, and, more generally, for improving the conduct of criminal investigations, primarily in the work of the police, but also in the work of all other law enforcement agencies in the Republic of Croatia (predominantly the State Attorney's Office and the Customs Administration). This Article provides a first-time systematic description of the documentation and the procedure for preparing documentation, as well as proposals for concrete measures to be taken by the law enforcement agencies in order to be more actively engaged in the process of financing through Europol. Furthermore, the article analyses some new developments in the process of financing Europol activities that might be introduced during or immediately after the Croatian presidency of the EU in the first half of 2020. Finally, the article presents guidelines for improving the usage of available funds and procurement of equipment in order to improve the conduct of criminal investigations.

Keywords: Europol, EMPACT, High Value Grants, Low Value Grants, financing, criminal investigation.

MARINELA BABOSELAC-MARIĆ*, KRISTINA ZADRO OMRČEN**

Nepoželjna organizacijska ponašanja – što znamo i što možemo?

Sažetak

U radu se nastoji pojasniti nepoželjno organizacijsko ponašanje koje iznimno šteti organizaciji u cjelini.

Nepoželjno organizacijsko ponašanje opisano je kroz dimenzije, teorijske postavke razvoja takvog ponašanja kao i odnos s drugim sličnim pojavnim oblicima poput nasilja, odmazde, osvete i devijantnosti.

S obzirom na organizacijske i izvanorganizacijske pokušaje u prevenciji navedenih ponašanja, predstavljen je hrvatski zakonodavni okvir koji se također bavi definiranjem i predviđenim sankcijama za ponašanja koja mogu štetiti drugim zaposlenicima i/ili organizaciji kao i mogućnosti organizacijskog reagiranja u odnosu na pojavu takvog nepoželjnog ponašanja u radnome kontekstu.

Ključne riječi: *nepoželjno organizacijsko ponašanje, dimenzije nepoželjnog organizacijskog ponašanja.*

1. UVOD

Interes za istraživanje nepoželjnog organizacijskog ponašanja javlja se još 80-ih godina, ali intenzivnije prije 20-ak godina. Negativna ponašanja koja reduciraju učinkovito funkcioniranje organizacije i zaposlenika nazivaju se nepoželjnim organizacijskim ponašanjem.

* Marinela Baboselac-Marić, univ. spec. psihosoc., dipl. psiholog – prof., Uprava za ljudske potencijale, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Hrvatska.

** Kristina Zadro Omrčen, dipl. iur., Hrvatski sabor, Ured tajnika sabora u Tajništvu Hrvatskoga sabora, Hrvatska.

Nepoželjno organizacijsko ponašanje (eng. *contraproductive work behaviours*, u daljnjem tekstu: NOP) odnosi se na set različitih ponašanja i aktivnosti kojima se namjerno i dobrovoljno šteti organizaciji ili zaposlenicima (Spector, Fox, 2005). Gruys i Sackett (2003) smatraju da su to sva ona ponašanja koja su namjerna i protivna interesima organizacije. Takva ponašanja sadržavaju voljnu komponentu prilikom čega su aktivnosti koje se poduzimaju takve da čine štetu organizaciji ili drugim zaposlenicima.

Prema Robinsonu (2003) nepoželjno organizacijsko ponašanje kategorija je kompleksnog konstrukta radne uspješnosti, a koje se odnosi na namjerno ugrožavanje organizacije i dobrobiti njezinih članova kroz kršenje postavljenih organizacijskih normi. Neka od ponašanja uključuju tjelesno i psihičko nasilje nad drugima, uništavanje organizacijske imovine, zloupotrebu informacija, zanemarivanje sigurnosnih propisa ili razne načine izbjegavanja radnih obaveza poput kašnjenja, neopravdanih bolovanja, ranijeg napuštanja radnog mjesta i slično (Spector i sur., 2006).

Radi se o negativnoj organizacijskoj pojavi zbog koje se gube milijuni dolara i propada 20 % poslova te stradavaju zaposlenici kako psihosocijalno tako i zdravstveno. 33-75 % zaposlenih u SAD-u bilo je izloženo nekom od oblika NOP-a. Kako se radi o destruktivnom fenomenu koji ima štetne posljedice, očekivana je vidljivost ponašanja ili barem učestalo prijavljivanje nepoželjnog ponašanja, no pokazuje se kako su upravo nepoželjna ponašanja često skrivena te ostaju neprijavljena i nesankcionirana. Kako Porath, MacInnes i Folkes (2011) navode, neuljudeno ponašanje među suradnicima u radnom okruženju nije normalna pojava, ali nije ni rijetka.

Prema Spectoru i Fox (2005), NOP se odnosi na sve one voljne radnje koje štete organizaciji, zaposlenicima ili drugim zainteresiranim stranama, npr. klijentima, partnerima, korisnicima usluga. Navedenim se proširuje djelovanje NOP-a, u odnosu na ranije postavke prema kojoj NOP uključuje samo organizacijski kontekst. Sukladno s time, štetna ponašanja koja doživi korisnik usluge organizacije, štetno djeluju i na samu organizaciju. Nepoželjna organizacijska ponašanja izravno štete organizaciji u smislu oštećivanja organizacijskih resursa ili čine značajne negativnosti zaposlenicima koje smanjuju njihovu radnu učinkovitost.

Može se smatrati, sukladno s definicijama različitih autora, kako NOP karakterizira nepoštovanje i kršenje socijalnih te organizacijskih pravila i vrijednosti (Martinko, Gundlach, Douglas, 2002).

2. OBILJEŽJA NEPOŽELJNOG ORGANIZACIJSKOG PONAŠANJA

Sackett i Devore (2001), smatraju da je potrebno prepoznavanje kriterija koji se odnose na namjerno ponašanje zaposlenika koje je suprotno organizacijskim interesima, s mogućnošću negativnog učinka na organizaciju te postojanje promatranja ponašanja, a ne njegovih posljedica, a kako bi se ono smatralo nepoželjnim.

Kada se radi o obilježjima nepoželjnog organizacijskog ponašanja, Gruys i Sackett (2003) smatraju da se ponašanja koja su voljna i namjerna, ne odvijaju slučajno; primjenjuju se sa svrhom, a ponašanja koja nenamjerno dovedu do štete ne smatraju se nepoželjnim ponašanjem jer nije ispunjen kriterij namjere. Primjerice, ukoliko zaposlenik slučajno izbriše dokument na računalu, takvo ponašanje neće se smatrati kontraproduktivnim. No, s druge

strane, ako se određenom zaposleniku kojeg suradnici ili rukovoditelj smatraju ugrožavajućim za održavanje svojih pozicija (jer posjeduje dodatna znanja, vještine, sposobnosti ili kompetencije koje ostali nemaju) namjerno izbrišu podaci s računala koje koristi, tada će se takvo ponašanje smatrati nepoželjnim organizacijskim ponašanjem.

Nadalje, prema Spectoru i Fox (2005), ukoliko su ponašanja usmjerena prema organizacijskim dobrima (npr. kašnjenje, raniji odlasci s posla, neodgovorna uporaba računala i tiskanja u osobne svrhe) te neprimjerena ponašanja prema kolegama u radnome okruženju (npr. neprimjereni komentari), isključivo se pojavljuju u širem radnom kontekstu te su suprotna legitimnim interesima organizacije.

Nepoželjna organizacijska ponašanja uključuju uvredljiva ponašanja usmjerena prema drugima, agresivno ponašanje (tjelesno i verbalno), namjerne pogreške u radu i obavljanju poslova, sabotaza, krađa te povlačenje koje se odnosi na odsutnost s posla, apsentizam i kašnjenje. Također, nepoželjna ponašanja u organizaciji uključuju negativna ponašanja koja se odnose na apsentizam, kašnjenje, krađu, sabotazu, korištenje nedozvoljenih supstancija (npr. alkohola ili droga), neprijateljsko ponašanje, opstruiranje, verbalnu agresiju i seksualno nasilje. Primjeri NOP-a su i sljedeći: favoriziranje, tračevi, koruptivna ponašanja, verbalno zlostavljanje, otuđivanje organizacijskih resursa. Nepoželjna organizacijska ponašanja uključuju aktivan, primjerice krađa, agresija, sabotaza; te pasivan način kao što je npr. povlačenje.

2.1. Modeli i dimenzije nepoželjnog organizacijskog ponašanja

Dugo su istraživanja u području organizacijske psihologije bila usmjerena na specifična ponašanja te su izostajali rezultati vezani uz prirodu pojavnog oblika. Među prvim autorima pojavljuju se Hollinger i Clark (1982 prema: Sackett, Devore, 2001) koji štetna ponašanja u organizaciji kategoriziraju u uništavanje imovine (krađa) te lošu produktivnost odnosno nemark i površno obavljanje poslova. Nadalje, Robinson i Bennett (1995) nastavljaju navedena istraživanja iz 80-ih godina u nastojanju razvijanja tipologije nepoželjnog organizacijskog ponašanja, predlažu dvije dimenzije koje se klasificiraju unutar četiri kategorije.

Prva dimenzija odnosi se na ozbiljnost počinjenih prekršaja, a obuhvaća lakše prekršaje poput ranijeg odlaska s posla te teže prekršaje poput krađe. Druga dimenzija obuhvaća interpersonalnu devijantnost koja se odnosi na toksična ponašanja prema drugim pojedincima unutar organizacije te organizacijsku devijantnost odnosno ponašanja štetna za samu organizaciju.

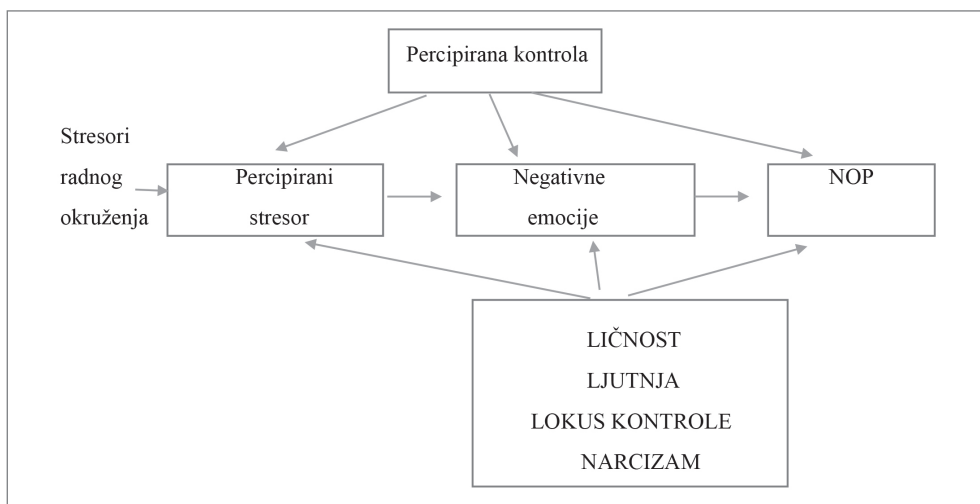
U navedenom modelu prvi puta se uzima u obzir interpersonalni aspekt. Što se tiče samih oblika NOP-a, razlikujemo uništavanje imovine (ozbiljna, organizacijska devijantnost), smanjenje produktivnosti (lakša, organizacijska devijantnost), političku devijantnost (lakši, interpersonalni prekršaji) te osobnu agresiju (teška interpersonalna devijantnost). Ovi oblici ponašanja odnose se na različite, ali međusobno povezane tipove devijantnosti na radnom mjestu. Većina autora prihvaća postavke Bennetta i Robinsona (1995) o postojanju dvaju tipova ponašanja - prema organizaciji i prema ljudima. Bennett i Robinson (2000) utvrđuju da navedene dimenzije treba promatrati povezano što potvrđuju Dalal i suradnici (2005, prema: Spector, Fox, Domagalski, 2005) pri čemu međusobna povezanost iznosi .70.

Sackett i DeVore (2001) predlažu hijerarhijski model NOP-a u kojem su dva faktora koji se odnose na organizacijsku i interpersonalnu devijantnost (npr. apsentizam, krađe).

Iako je razlika između zasebnih dimenzija NOP-a korisna u opisivanju kontraproduktivnog ponašanja, preciznija razlika može nam omogućiti bolje razumijevanje činjenice zašto su počinjena specifična kontraproduktivna ponašanja. Spector, Fox, Penney, Bruursema, Goh i Kessler (2006) predložili su pet primarnih kategorija kontraproduktivnog ponašanja koje se često koriste prilikom ispitivanja NOP-a: sabotaza (gubitak materijala/opreme, oštećivanje opreme, uništavanje atmosfere ureda), povlačenje (odsutnost, kašnjenje, raniji odlasci s posla, prekomjerne ili duge stanke), devijantnost u radu (pogrešno obavljanje poslova, presporo obavljanje poslova, nepoštovanje uputa za rad), zlostavljanje (uvredljivi komentari, nepriстойne geste, prijetnje, nepoštovanje privatnosti), krađe (uzimanje materijala/opreme iz ureda ili od zaposlenika, pogrešno izvješćivanje o radnom vremenu). Gruys i Sackett (2003) predlažu širi model od 11 dimenzija koji također sadržajno odgovara navedenim dimenzijama Spector i suradnika. Na temelju rezultata, razvijaju dvodimenzionalni model koji obuhvaća interpersonalni odnosno organizacijski aspekt ponašanja dok se druga dimenzija odnosi na stupanj važnosti ponašanja za obavljanje radnog zadatka. Primjerice, zlouporaba alkohola na poslu pripada jednom kraju ove dimenzije, dok se na drugom ekstremu nalaze ponašanja poput zlouporabe informacija ili neprimjerenih verbalnih odnosno tjelesnih ponašanja prema drugima, a koja nisu posebno značajna za kvalitetno obavljanje poslova.

No, Gruys i Sackett (2003) ističu kako je potreban oprez prilikom zaključivanja o postojanju dviju dimenzija NOP-a s obzirom na metodološke razlike u provedenim istraživanjima kod različitih autora.

Veći broj radova koji proučavaju NOP ima svoje začetke u modelima agresije. Neki autori povezuju NOP s negativnim emocijama (ljutnja ili frustracija) kao odgovor na uvjete iz okoline (Fox, Spector, 2005). Slično tome svoj model temelje autori Spector i Fox (2005), kako pokazuje slika 1. Posljednjih 20-ak godina uključuju se u istraživanja i stresori radnog okruženja kao oni koji induciraju negativne emocije. Sličnosti modela koji se bave modelom agresije i modelom percipirane (ne)pravednosti očituju se u ulozi negativnih emocija kao odgovoru na situaciju koja je percipirana kao važna.

Slika: Model Spector i Fox (2005)

Navedeni model nastanka NOP-a temelji se na postavkama agresivnog ponašanja i stresa na radu. Model nastoji povezati radno okruženje, percepciju, emocionalna stanja i NOP. Autori Spector i Fox (2005) u model uključuju varijable radnog okruženja kao one koje mogu izazvati negativne emocije. Također, nastoje povezati različite negativne emocije s pojavom NOP-a, ne samo emociju ljutnje. Uvode kontrolu kao značajan element modela te smatraju kako su obilježja ličnosti ta koja će sugerirati pojavu određenih ponašanja i emocija (u istom radnom okruženju, zaposlenici različito reagiraju). Kako je navedeno na slici 1., percipirana kontrola predstavlja moderator percipiranog stresora, negativnih emocija i pojave NOP-a. Ličnost će imati ulogu u percepciji, emocionalnim odgovorima i ponašanju. NOP može djelovati na različite načine; može radno okruženje činiti još stresnijim dok će određeno emocionalno stanje utjecati na percepciju osobe i procjenu situacije. Kako autori tvrde, ovo nije jedina moguća veza navedenih konstrukata, ali je moguće dobro objašnjenje.

2.1. Zlostavljanje

Dimenzija se odnosi na štetna ponašanja prema suradnicima koja uključuju prijetnje, bezobrazne i neprimjerene komentare, ignoriranje suradnika, omalovažavanje sposobnosti suradnika za obavljanje poslova. Geen (1998, prema: Spector i suradnici, 2006) navodi kako je agresivno ponašanje u okviru NOP-a rezultat dispozicijskih i okolinskih faktora iako se može povezati i s agresivnom strukturom ličnosti. Prema Keashly i Harvey (2005, prema: Spector i suradnici, 2006), socijalne norme i organizacijska kultura podržavaju ponašanja zlostavljanja ili ih, sukladno sa svojim formalnim i neformalnim pravilima, inhibiraju. Kada se radi o podržavanju zlostavljanja u radnoj sredini, uglavnom se radi o radnim okruženjima u kojima su takva ponašanja procijenjena kao prihvatljiva odnosno nisu neprihvatljiva.

2.2. Sabotaža i devijantnost prilikom obavljanja posla

Devijantnost prilikom obavljanja posla odnosi se na namjerno krivo obavljanje zadatka, dok se sabotaza odnosi na namjerno uništavanje ili oštećivanje opreme poslodavca. Iako se odnose na različita ponašanja, pri čemu je sabotaza vidljivo i jasno ponašanje koje se može sankcionirati, devijantnost prilikom obavljanja posla pasivno je i manje vidljivo ponašanje u radnoj sredini.

Neki autori smatraju kako je sabotaza produkt instrumentalne svrhovitosti kao odgovor na ljutnju i neprijateljske osjećaje. Takvi postupci mogu sugerirati potrebu da se ukaže na problem ili utječe na organizacijske promjene.

2.3. Krađa

Kao i sabotaza, krađa odnosno otuđivanje imovine poslodavca, odnosi se na organizacijski problem koji uključuje i financijske gubitke. Krađa je agresija usmjerena protiv organizacije, s namjerom da joj se naštetiti. Cijeli je niz mogućih razloga krađe pa tako Payne i Gainey (2004, prema: Spector i suradnici, 2006) navode percepciju da je krađa dopuštena, nisku razinu samokontrole, nepravdu, osobine ličnosti, radno okruženje, stres te demografska obilježja. Nepravda se smatra stresorom koji utječe na krađu kroz pojavu negativnih emocija. No, moguće je i kako pojedinac ukrade kako bi zadovoljio stanje jednakosti odnosno ravnoteže ili jednostavno sebi priskrbio određenu dobit. Zaključno, motivi krađe mogu se smatrati više instrumentalni nego isključivo neprijateljski naspram organizacije.

2.4. Povlačenje

Povlačenje uključuje različite oblike ponašanja koji se odnose na radno ponašanje u kojem se radi manje nego to organizacija zahtijeva (apsentizam, uzimanje dugih pauza, kašnjenje ili raniji odlasci s posla). Ranija istraživanja predlažu nezadovoljstvo poslom kao temelj javljanja ponašanja povlačenja, no potencijalna objašnjenja nude mogućnost drugih objašnjenja primjerice, psihološki i zdravstveni problemi, stres, kultura, individualne razlike te konflikt na relaciji obitelj – posao (Koslowsky, 2000, prema: Spector i suradnici, 2006). Moguće je da se radi o izbjegavanju radnih situacija koje mogu štetiti zaposleniku u smislu stresogenih uvjeta, negativnih emocija ili radi nezadovoljstva s poslom.

Često se u literaturi nepoželjna organizacijska ponašanja javljaju pod terminima destruktivna ponašanja, antisocijalna ponašanja, devijantna, nasilnička ponašanja. Prema Spectoru i Fox (2005), NOP je najbliži agresiji u radnom okruženju. Razlika se očituje u tome da NOP-a ne zahtijeva potrebu za specifičnu namjeru činjenja štete, a s druge strane, agresija sadržava obrasce ponašanja koji se smatraju NOP-om, primjerice, neprijateljsko ponašanje.

3. ODNOS S DRUGIM NEGATIVNIM POJAVNIM OBLICIMA

S obzirom na to da NOP varira u pojavnim oblicima ovisno o organizacijskom kontekstu, pojavljuje se mogućnost preklapanja pojava oblika ponašanja koji su dijelom vezani uz druga negativna ponašanja. Kako bi se ponašanja NOP-a jasno odredila, u istraživanjima se nastoje primjenjivati generičke mjere koje sadrže opciju „nije primjenjivo“, a kako bi se učinila distinkcija (Gruys, Sackett, 2003). Pokazuju se određene sličnosti i razlike NOP-a u odnosu na nasilje, odmazdu, osvetu i devijantnost.

Nasilje se odnosi na oblik agresije pri čemu kaznena djela poput ubojstva, pljačke ili silovanja uključuju i element nasilja. Pljačka ne mora nužno uključivati agresiju, ali se može smatrati nasiljem. Definicije nasilja mogu, ali i ne moraju značiti namjeru da se nekome nanese šteta, ali se definira s obzirom na prirodu i posljedicu samog djela. Time se smatra da kao konstrukt obuhvaća uži dio u odnosu na NOP. Naravno, moguće je počinuti nasilje koje nije imalo za posljedicu nečije stradanje, ali se i dalje smatra nasiljem neovisno o posljedici (Fox, Spector, 2005).

Nadalje, odmazda se odnosi na obrazac ponašanja koje predstavlja odgovor na percipiranu nepravdu u radnom okruženju s namjerom kažnjavanja onih za koje se smatra da su odgovorni ili su uzrokovali nepravdu. Iako je u osnovi ponašanja nanošenje štete drugima s razlogom, motiv je „vraćanje dugova“ odnosno uspostavljanje pravde. Većina ponašajnih obrazaca ovog konstrukta mogu se smatrati NOP-om, odnosno mogu se podvesti pod termin NOP-a (Skarlicki, Folger, 1997; Spector, Fox, Penney, Bruursema, Goh, Kessler, 2006).

Osveta se odnosi na ponašanja usmjerena protiv onih koje percipiramo uzrokom štete koja je nastala ili štete koja nam je nanesena. Ponašanja koja smatramo osvetničkim mogu uključivati agresivnu ili kontraproduktivnu komponentu, ali mogu biti u nekom dijelu i pozitivna u smislu reguliranja interpersonalnih odnosa. Osveta i NOP slični su u dijelu javljanja kontraproduktivnih obrazaca ponašanja i aktivnosti, ali osveta kao konstrukt može imati izraženu i demonstraciju moći koja služi kao socijalni regulator odnosa (Porath, MacInnes i Folkes, 2011).

Devijantnost uključuje voljno ponašanje koje krši organizacijske norme i pravila te time čini štetu zaposlenicima ili organizaciji. Organizacijska kultura i upravljačko vodstvo organizacije definiraju norme, formalna i neformalna pravila te procedure. U dijelu se preklapa s NOP-om no ukoliko se radi o štetnom ponašanju koje je normativno u nekom organizacijskom kontekstu u smislu poželjnosti njegovog javljanja, tada se više neće smatrati devijantnim ponašanjem iako je kontraproduktivno. Devijantnost, u odnosu na osvetu, odmazdu i agresiju, nema u svojoj podlozi jasan motiv javljanja (Bennett, Robinson, 2000).

Iako je teško odrediti jasnu granicu pojedinih konstrukata, možemo smatrati kako su ponašanja poput nasilja, osvete i odmazde više usmjerena protiv ljudi iako je moguće da su usmjerena i prema objektima. NOP, u odnosu na druge konstrukte, uključuje štetne aktivnosti izravno usmjerene prema organizaciji i prema ljudima. U konceptualizaciji devijantnosti i osvete, treba uzeti u obzir ulogu moći i politika organizacije koje definiraju što može u nekom trenutku postati NOP (Whelpley, McDaniel, 2016). Također, iz perspektive organizacije neko ponašanje može biti produktivno i korisno dok je to za zaposlenika štetno (npr. podnošenje/nepodnošenje žalbe na određeni proces, pristajanje na loš tretman rukovoditelja). Nadalje, ponašanja koja za zaposlenika osobno mogu biti korisna, primjerice, uzimanje dulje pauze ili obavljanje osobnih obveza za vrijeme radnog vremena, smatraju se poželjnim i socijalno korisnim, a predstavljaju nepoželjno ponašanje za organizacijsku učinkovitost.

NOP može u svojim ekstremnim oblicima izazvati neprocjenjivu štetu; u vremenu 1997. – 2008. godine u SAD-u 1260 ljudi smrtno je stradalo, odnosno, ubili su ih njihovi radni kolege (Bureau of Labor Statistics, 2010, prema: Whelpley, McDaniel, 2016). Ostali oblici NOP-a poput zlostavljanja imaju razorne posljedice na psihosocijalno funkcioniranje te se očituju u smanjenoj kvaliteti života, nezadovoljstvu poslom i češćim razvojem simptomatologije iz domene anksiozno-depresivnog poremećaja (Bowling, Beehr, 2006, prema: Whelpley, McDaniel, 2016).

4. PRETHODNICI NEPOŽELJNOG ORGANIZACIJSKOG PONAŠANJA

Većina autora opisuje situacijske i individualne faktore odnosno prikazuje ih kao prethodnike nepoželjnih organizacijskih ponašanja.

Što se tiče organizacijskih obilježja, proučavana je pravednost kao varijabla koja je u negativnoj korelaciji s interpersonalnim devijantnim ponašanjem. Pravednost kao promatrana varijabla, s obzirom na učinke na organizacijskom i osobnom ponašanju, smatra se antecedentom NOP-a.

Sackett i DeVore (2001) kao prethodnike NOP-a sagledavaju kroz dimenzije individualnih ili situacijskih čimbenika te kratkotrajnih odnosno dugotrajnih karakteristika.

Kao osnovne prethodnike navode ličnost, karakteristike posla, karakteristike radne grupe, organizacijsku kulturu, kontrolu zaposlenika te percepciju nepravednog postupanja na poslu.

Navedena ponašanja u sklopu prethodnika pojavljuju se kroz interkorelacije NOP-a i kategorija prethodnika, a što potvrđuje model Sacketta i Devorea (2001).

Fox i Spector (2005) utvrđuju kako organizacijska ograničenja mogu dovesti do frustracije zaposlenika, a posredno i do pojave NOP-a. Navedena ograničenja, interpersonalni

sukobi i nezadovoljstvo poslom pokazuju pozitivni odnos s interpersonalnim i organizacijskim NOP-om.

Skarlicki i Folger (1997), primijetili su kako se varijable percepcije zaposlenika o distributivnoj, proceduralnoj i interakcijskoj pravdi međusobno interaktivno ukrštavaju kako bi predviđjeli odmazdu na radnom mjestu. Slično tome, percipirana pravednost samo jednog događaja (npr. ocjenjivanje) može utjecati na daljnja ponašanja i stavove prema odgovornoj osobi.

Interakcija osobnih obilježja i obilježja radnog okruženja također pokazuje značajne učinke.

Skarlicki, Folger, i Tesluk (1999) navode kako su negativni afekt i crta ugodnosti moderirajući faktori u odnosu organizacijske pravednosti i odmazde tako da će osobe koje postižu visok rezultat na ugodnosti i nizak rezultat na negativnom afektu, manje sudjelovati u NOP-u i slabije biti skloni ponašanjima poput odmazde.

Ugodnost smanjuje učinak prednosti niske interakcijske pravednosti, a negativna afektivnost smanjila je učinak distribucijske pravde. Ovo naglašava važnost proučavanja interakcije između karakteristika radnog mjesta i individualnih faktora te time pruža podršku percepciji pravde kao prethodniku NOP-a. Martinko, Gundlach i Douglas (2002) smatraju kako su glavni prethodnici NOP-a organizacijski faktori, prije svega, pravednost.

Kada se radi o individualnim faktorima, najčešće se spominju ljutnja, atribucijski stil, stavovi, obilježja ličnosti (npr. narcizam, savjesnost, ugodnost) te pozitivni i negativni emocionalni doživljaj.

Kao dominantne i relativno neovisne dimenzije, Watson i Tellegen (1985) predlažu pozitivni (eng. *positive affectivity*) i negativni emocionalni doživljaj (eng. *negative affectivity*) objašnjavajući ih kao moguće predispozicije za doživljaj određenog emocionalnog stanja odnosno – dvije su kategorije afektivnih stanja koje se odnose na raspoloženje i emocije (Kardum, Hudek-Knežević, Kalebić, 2004).

Pozitivni emocionalni doživljaj odražava mjeru u kojoj se osoba osjeća entuzijastično i ugodno te se odnosi na stanje izražene energije, koncentracije, ugone dok nisku prisutnost pozitivnih emocija karakterizira tuga i letargija. Pozitivni emocionalni doživljaj povezuje se s izraženom socijalnom aktivnošću, zadovoljstvom te učestalosti percipiranja pozitivnih događaja dok se negativni povezuje sa stresom, neučinkovitim strategijama suočavanja kao i usmjerenjem na negativne događaje. Uloga pozitivnih emocija izrazito je važna, a što podupiru podaci koji upućuju na to da pozitivne emocije tvore psihološku otpornost, omogućavaju fleksibilno i kreativno razmišljanje te podržavaju otvaranje novih perspektiva. Nadalje, pozitivni emocionalni doživljaj povezuje se s ponašanjima pomaganja, kooperativnosti, pronalazaka i predlaganja integracijskih rješenja u pregovaračkom kontekstu. Pozitivni emocionalni doživljaj glavna je odrednica pozitivnih suradničkih ponašanja u organizacijama, primjerice pomaganja oko radnih zadataka i davanja prijedloga za poboljšanje rada. Također, ističe se učinak u interpersonalnim relacijama čija se kvaliteta ogleda na cjelokupnoj organizacijskoj razini pri čemu postoji povezanost izraženog pozitivnog emocionalnog doživljaja s učinkovitijim procesom donošenja odluka i njegovim elementima te kvalitetnijim socijalnim relacijama.

Kako pozitivni emocionalni doživljaj ima cijeli niz pozitivnih posljedica, očekivano, negativna je povezanost NOP-a s navedenim obilježjem (Spector, Fox, 2005). Kroz istraživa-

nja očituje se veći broj osobnih obilježja koja su značajno povezana s pojavom NOP-a. Pozitivan afekt, dulji radni staž i visoke razine zadovoljstva s poslom, pokazuju se kao najmanje povezane s NOP-om. U metaanalizi petofaktorskog modela ličnosti, Salgado (2002) pokazuje kako crta ličnosti – savjesnost značajno doprinosi objašnjenju devijantnih ponašanja poput krađe i uporabe nedozvoljenih supstancija te kako ni jedna crta osobnosti nije značajno povezana s pojavom apsentizma. Istraživanja se više usmjeravaju na negativni doživljaj koji je u značajnijoj mjeri i češće povezan s NOP-om.

Negativni emocionalni doživljaj je opća dimenzija subjektivne neugode koja sadrži različita averzivna stanja, primjerice ljutnju, krivnju, strah; dok se slabija prisutnost negativnih emocija odnosi na stanje smirenosti.

Negativni emocionalni doživljaj definira se kao dimenzija koja ljude čini sklonijima na negativne emocije i neugodu. Osobe izraženijeg negativnog emocionalnog doživljaja introspektivnije su, usmjerenije na nedostatke i pogreške, fokusirane na negativne aspekte događaja te su općenito tjeskobnije i nezadovoljnije. Također, češće osjećaju brigu, anksioznost i napetost te se više usmjeravaju na loša iskustva s pesimističnijim pogledom na svijet i budućnost. Nadalje, osjetljiviji su na negativne podražaje, čak na manje stresore i svakodnevnne frustracije.

Prema podacima iz literature, neuroticizam i stres snažno su povezani s negativnim emocionalnim doživljajem (Almeida, Kessler, 1998, Diener, Suh, Lucas, Smith, 1999, sve prema: Mroczek, Almeida, 2004). Kada su osobe visokog neuroticizma izložene stresnim situacijama, doživljavaju ih averzivnijima i reagiraju izrazito visokim negativnim emocionalnim odgovorima. Suls (2001, prema: Mroczek, Almeida, 2004) ovaj proces naziva hiperreaktivnošću odnosno značajnom promjenom u negativnom emocionalnom doživljaju kao odgovoru na stresor.

Osobe visokog neuroticizma izvještavaju o učestalijim stresnim događajima implicirajući veću izloženost stresorima ili čak stvaranju stresnih situacija. Nadalje, stresore procjenjuju kao prijetnje te time djeluju na povećanje negativnog emocionalnog doživljaja i odgovora te češće pamte stresogene događaje u odnosu na osobe niskog neuroticizma. Također, pri suočavanju sa stresnim situacijama biraju strategije koje su manje učinkovite ili neproduktivne (Mroczek, Almeida, 2004). Martinko, Gundlach i Douglas (2002) navode kako se između osobnih obilježja, izdvajaju kao značajni faktori ljutnja, atribucijski stil i negativni afekt a koji sudjeluju u objašnjenju agresije na radnome mjestu.

Također, individue izraženog negativnog emocionalnog doživljaja sklonije su negativnim reakcijama na radno okruženje. Negativna afektivnost posreduje individualnim odgovorima na profesionalni stres pa će tako osobe češće iskusiti negativne reakcije u radnoj okolini u odnosu na osobe pozitivnog emocionalnog doživljaja. Faktori radnog okruženja i osobni faktori imaju doprinos u nastanku agresije prema različitim „metama“. Faktori radnog okruženja pridonose razvoju nasilja prema rukovoditeljima dok osobni faktori više pridonose agresiji prema suradnicima (Martinko, Gundlach, Douglas, 2002).

Prema modelu Spectora i Fox (2005), negativne su emocije prekursor nepoželjnog organizacijskom ponašanju. Pri tome, kao najznačajnije pokazuju se ljutnja i anksioznost kao crta ličnosti. Nadalje, pokazuje se i kako su značajne pozitivne povezanosti NOP-a i negativnog emocionalnog doživljaja.

Ljutnja, atribucijski stil, stavovi prema osveti – pozitivno koreliraju s NOP-om (Martin-ko, Gundlach, Douglas, 2002) te negativnim afektom, narcizmom i niskom samokontrolom.

Penney i Spector (2002) istraživali su ulogu narcizma u pojavi NOP-a. Osobe s izraženim narcizmom sklone su preuveličavanju vlastite važnosti, izražena je taština, arogantnost u ponašanju, smatraju kako su bolji od drugih čime zaslužuju više poštovanja i divljenja od drugih. Takvi pojedinci imaju grandiozno i nestabilno viđenje sebe, pretjerani osjećaj za prava koja smatraju kako imaju te uspostavu svoje superiornosti (Boody, 2011). Ukoliko su takve osobe rukovoditelji, percipiraju sebe kao pravedne, iznimno poštene i transparentne („veliki, dobri vođa“) no s idejom kako drugi ne cijene dovoljno njihov trud koji u stvarnosti ne postoji. Kako su skloni samoobmani, vjeruju u svoje ogromne zasluge te smatraju kako imaju pravo na sve (i svakoga). S obzirom na obilježja narcizma, pojedinci koji imaju izraženi narcizam primjenjivat će i NOP. Istraživanja su pokazala povezanost narcizma i NOP-a te moderatorski efekt narcizma u odnosu radnog okruženja i NOP-a.

Istraživanja su pokazala rezultate i naspram obilježja psihopatije. Primarna psihopatija (tzv. „stabilni psihopati“) odnosi se na egocentričnost, bezosjećajnost, potpuni izostanak iskrenosti, nisku empatiju i interpersonalnu hladnoću; dok se sekundarna odnosi na socijalno devijantne tendencije kroz impulzivna ponašanja, dosadu, zlouporabu sredstava ovisnosti. Zbog toga osobe sklone sekundarnom tipu psihopatije agresivno reagiraju, bez razmišljanja o mogućim posljedicama. Neki autori primarnu psihopatiju još smatraju i biološkom dok sekundarnu vide pod utjecajima genetskih i okolinskih čimbenika.

Odnos koji se istražuje uključuje konstrukt kontraproaktivnog organizacijskog ponašanja (NOP) i subkliničke psihopatije naspram savjesnosti. Boddy (2011) navodi kako subklinička psihopatija može dovesti do smanjene razine odgovornosti u organizaciji te može negativno djelovati na produktivnost. Svijet oko sebe pa tako i radno okruženje doživljavaju kompetitivnim te se navedeno povezuje s njihovom karakteristikom agresivnosti.

Rezultati pokazuju povezanost psihopatije s nasiljem i agresivnim ponašanjem na poslu. Nije im važno prihvaćanje drugih niti se trude oko uspostavljanja odnosa sa suradnicima. Nadalje, impulzivno ponašanje često može biti i destruktivno te se time povećava sklonost obrascima ponašanja poput prevare i sabotaze (O' Boyle, Forsyth, Banks, McDaniel, 2012).

Istraživanja su također pokazala kako druga obilježja ličnosti (npr. vanjski lokus kontrole, anksioznost kao crta) mogu uzrokovati frustriranost zaposlenika, što može potaknuti povećanje NOP-a. Nadalje, Berry, Ones i Sacket (2007) utvrdili su kako su savjesnost, pristojnost i emocionalna stabilnost u negativnom odnosu s NOP-om.

Sackett i suradnici (2006) pokazuju kako je NOP visoko negativno povezan sa svjesnošću, emocionalnom stabilnošću i ugodnošću te niže povezan s ekstraverzijom i otvorennošću. Zaposlenici koji su savjesniji, emocionalno stabilni i koji posjeduju crtu ugodnosti manje će koristiti obrasce kontraproaktivnog ponašanja.

Među crtama ličnosti izdvaja se savjesnost kao stabilan i značajan prediktor NOP-a. Osobe koje pokazuju visok rezultat na savjesnosti ujedno su i produktivnije, usmjerene na obavljanje zadataka te izbjegavaju ponašajne obrasce iz spektra NOP-a. Može se, stoga, smatrati kako bi poželjniji zaposlenici bili oni s višim rezultatom na navedenoj crti ličnosti. Također, osobe koje su savjesnije djeluju produktivnije i imaju više kontrole nad svojim ponašanjem u radnoj okolini (Salgado, 2002).

Nadalje, kontrola je važan element za pojavu nepoželjnih organizacijskih ponašanja. U situacijama koje su kontrolabilne bit će manja vjerojatnost percipiranja navedene situacije kao stresne te je rjeđa pojava negativnih emocija. Drugo područje djelovanja kontrole odnosi se na odgovor na ljutnju i pojavu NOP-a. Agresija prema drugima (ljudima) ili prema objektima može značiti reakciju na percipirani osjećaj nemoći te se agresivnim činom pokušava vratiti izgubljeni osjećaj kontrole. Iako je kontrola kao faktor iznimno važna, slabije je uključivana u promatranje odnosnih varijabli te su rezultati istraživanja pokazivali oprečne nalaze. Fox, Spector i Miles (2001) pronalaze pozitivnu povezanost kontrole i organizacijskog NOP-a. Osobe koje izražavaju i pokazuju visoku autonomiju češće će pokazivati obrasce NOP-a kada percipiraju visoke razine stresa u radnom okruženju. No, moguće je da se radi o osobama koje su rukovoditelji jer rukovodeće funkcije podrazumijevaju autonomiju u obavljanju poslova, a i mogu si „priuštiti“ nepoželjna organizacijska ponašanja prema podređenima (Spector, Fox, 2005). Tome u prilog predlaže se i uvjerenje „ne diraj moju tvrtku i ne petljaj se u moj posao“ kao doprinos razvijanju i primjeni NOP-a (Spector, Fox, 2005).

Na temelju zasebnog doprinosa individualnih i situacijskih pristupa, neki su istraživači tvrdili da je najučinkovitiji način predviđanja NOP-a procjenjivanjem situacijskih i pojedinačnih čimbenika zajedno s njihovim interakcijama. U stvaranju integrativne teorije Martinko, Gundlach i Douglas (2002) utvrdili su zajedničke faktore svih teorija koji uključuju: individualne i situacijske faktore, informacije kognitivnog procesa – kauzalna atribucija i percepcija neravnoteže. Ova perspektiva pretpostavlja da je NOP rezultat složenih interakcija osobe i radnog okruženja u kojem osobno poimanje okruženja i očekivani ishodi, potiču individualna ponašanja. Također, smatraju kako atribucijska teorija objašnjava kako pojedinci koriste obrasce NOP-a kada dožive negativni podražaj. Autori tvrde kako određene osobine (npr. spol, lokus kontrole, atribucijski stil, negativni afekt) utječu na to kako zaposlenici daju atribucije (pripisuju određena obilježja sebi ili okolnostima) i reagiraju na percepciju nepravde. Nadalje, te razlike mogu odrediti jesu li zaposlenici uključeni u autodestruktivna ponašanja (npr. uporaba droga ili alkohola na radnom mjestu, snižena učinkovitost obavljanja posla) ili odmazdu (npr. krađa, vandalizam). Navedeni teorijski koncept predstavlja model agresije na radnom mjestu, uzima u obzir pojedinačne i situacijske razlike u predviđanju autodestruktivnog ponašanja ili odmazde, ovisno o kognitivnom procesu agresora.

Skarlicki, Folger, i Tesluk (1999) primijetili su kako se uključivanjem negativnog afekta i ugodnosti, objašnjava veća varijanca osvetničkog ponašanja od prethodnog modela koji se isključivo usredotočio na organizacijsku pravdu. Nadalje, negativni afekt i ugodnost moderiraju odnos između percipirane pravednosti i organizacijske odmazde, a što ukazuje na međusobni interaktivni odnos u predviđanju NOP-a.

Bennett i Robinson (2000) predložili su utjecaj situacijskih čimbenika na organizacijsku devijantnost (ponašanja usmjerena protiv organizacije), dok pojedinačne razlike mogu objasniti interpersonalnu devijantnost (tj. usmjerenu na zaposlenike organizacije). Hershcovis, Turner, Barling, Arnold, Dupre, Inness, LeBlanc i Sivanathan (2007) ispitivali su pojedine razlike kao što su bijes, spol i negativni afekt te situacijske čimbenike kao što su međuljudski sukobi, nezadovoljstvo poslom i percepcija pravde na radnom mjestu. Primijetili su kako pojedinci i situacijski čimbenici igraju ulogu u predviđanju agresije zaposlenika, pri čemu je ključni čimbenik tko ili što je cilj (tj. rukovoditelj, suradnik ili organizacija) agresivnog čina.

Istraživanja su pokazala kako je NOP jedna od triju komponenti radnog učinka (organizacijsko ponašanje, izvedba zadataka) te kako ima najznačajniji učinak na individualnu izvedbu. Zaposlenici koji su izloženi NOP-u u svom radnom okruženju, pokazivat će značajno nižu radnu učinkovitost (Whelpley, McDaniel, 2016).

5. IMPLIKACIJE ZA PRAKSU – ŠTO PRAKSA MOŽE UČINITI NA SMANJENJU NOP-a?

Kako je već prije u tekstu spomenuto, posljedice nepoželjnog organizacijskog ponašanja štetne su kako za organizaciju u cjelini tako i na razini njezinih zaposlenika.

Krings i Bollman (2011), smatraju da zaposlenici koji su izloženi NOP-u češće razvijaju lošu sliku o sebi, imaju nisko samopoštovanje, slabije su privrženi poslu, češće odlaze iz organizacije i imaju veću stopu apsentizma. Nadalje, situacija za osobe izložene NOP-u puno je zahtjevnija ukoliko se radi o osobi iz njihova radnog okruženja (rukovoditelj ili kolega) nego ako se radi o nekome tko primjenjuje ponašanja obilježja NOP-a, a nalazi se izvan sustava.

Financijski gubici vezani su NOP također su veliki, primjerice radi bolovanja ili izostanaka zaposlenika kao i reputacije organizacije („dovođenje na loš glas“) radi čestih odlazaka zaposlenika ili sudskih sporova u kojima organizacije gube značajne financijske resurse. Također, neki autori poput Dunlopa i Leeja (2004) navode kako su štetni utjecaji zbog NOP-a značajniji negoli pozitivni utjecaji poželjnog organizacijskog ponašanja.

Niska organizacijska pravednost ili slabo poštovanje zadanih pravila u smislu internih akata ponašanja ili propisanih procedura, smatraju se ključnim antecedentom nepoželjnog organizacijskog ponašanja. Kada se radi o percepciji pravednosti, zaposlenici obično zamjeraju drugim kolegama/zaposlenicima čije ponašanje i izostanak posljedica za takvo ponašanje smatraju odgovornim. To se najčešće događa kada zaposlenici smatraju kako nemaju mogućnosti utjecaja na organizaciju („sustav je kriv, ja i tako ne mogu ništa učiniti“). Krings i Bollman (2011) navode organizacijska pravila i poštovanje pravila kao posebno važno područje u prevenciji odnosno pokušaju smanjenja NOP-a. S tim u vezi, i u Republici Hrvatskoj donesen je cijeli niz zakonskih i podzakonskih akata u području reguliranja prava i obveza u smislu odgovornog organizacijskog ponašanja; kao i moguće sankcije ako se navedeno krši.

5.1. Zakonodavni okvir

U svrhu zaštite prava zaposlenika, donesen je zakonodavni okvir koji nastoji prevenirati i sankcionirati cijeli niz različitih neproduktivnih ponašanja u radnom okruženju.

Počnimo od *Ustava Republike Hrvatske* gdje su sloboda, jednakost, ravnopravnost spolova, poštovanje prava čovjeka inkorporirani u temeljni akt Republike Hrvatske, **Ustav** kao najviša vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske, utvrđena u članku 3. temeljnih odredbi Ustava Republike Hrvatske (Narodne novine br. 56/90., 135/97., 8/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01., 55/01., 76/10., 85/10. i 5/14.).

Nadalje, *Zakon o radu* propisuje temeljne obveze i prava iz radnog odnosa utvrđene u članku 7. Zakona o radu (Narodne novine br. 93/14. i 127/17.).

Poslodavac je dužan zaštititi dostojanstvo radnika za vrijeme obavljanja posla od postupanja nadređenih, suradnika i osoba s kojima radnik redovito dolazi u doticaj u obavljanju svojih poslova, ako je takvo postupanje neželjeno i u suprotnosti s tim Zakonom i posebnim zakonima, sukladno s člankom 7. stavkom 5. Zakona o radu.

Postupak i mjere zaštite dostojanstva radnika od uznemiravanja i spolnog uznemiravanja uređuju se posebnim **zakonom, kolektivnim ugovorom, sporazumom sklopljenim između radničkog vijeća i poslodavca ili pravilnikom o radu, prema članku 134. Zakona o radu.**

Stavkom 2. člankom 134. Zakona o radu, poslodavac koji zapošljava najmanje dvadeset radnika dužan je imenovati osobu koja je osim njega ovlaštena primati i rješavati pritužbe vezane za zaštitu dostojanstva radnika te je stavicima 3. do 8. istog članka propisan postupak rješavanja pritužbi vezanih za zaštitu dostojanstva radnika.

Zakon o državnim službenicima (Narodne novine br. 92/05., 140/05., 142/06., 77/07., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13., 01/15., 138/15., 61/17., 70/19.) detaljno uređuje prava i dužnosti državnih službenika kao što su pravo na rad u prikladnim uvjetima, pravo na plaću i druga materijalna prava, pravo na jednako postupanje i jednake mogućnosti napredovanja, pravo na zaštitu od neopravdanog premještaja ili udaljenja s radnog mjesta, pravo na predstavku...

Također, na početku većine propisa pa tako i Zakona o državnim službenicima opisana su i načela postupanja, odnosno među načelima su propisana načela ponašanja državnih službenika.

Posebnim člankom 25. Zakona o državnim službenicima propisano je osobno ponašanje državnog službenika koje mora biti takvo da ne umanjuje svoj ugled i ugled državne službe te ne dovede u pitanje svoju nepristranost u postupanju. Pravila ponašanja uređuju se etičkim kodeksom.

Nadalje, državni službenici odgovaraju za povredu službene dužnosti ako povjerene poslove ne obavljaju savjesno, stručno i u predviđenim rokovima, ako se ne pridržavaju Ustava, zakona i drugih propisa ili pravila o ponašanju za vrijeme službe ili u vezi sa službom, sukladno sa člankom 96. stavkom 1. Zakona o državnim službenicima.

Kazne za povrede službene dužnosti utvrđene su člankom 110. Zakona o državnim službenicima koje se odnose na upozorenja (usmena opomena, pisana opomena, pisana opomena s upisom u osobni očevidnik državnog službenika) i novčana kazna u visini do 10 % plaće službenika isplaćene u mjesecu kad je kazna izrečena, dok se za teške povrede službene dužnosti može izreći novčana kazna na vrijeme od jednog mjeseca do šest mjeseci, u mjesečnom iznosu od 10 do 20 % ukupne plaće isplaćene službeniku u mjesecu u kojem je kazna izrečena, premještaj na drugo radno mjesto niže složenosti poslova istog stupnja obrazovanja i prestanak državne službe.

Etički kodeks državnih službenika

Etičkim kodeksom državnih službenika (Narodne novine br. 40/11. i 13/12.) utvrđuju se pravila ponašanja državnih službenika i etička načela na temelju kojih postupaju državni službenici prilikom obavljanja službene dužnosti (članak 1.)

Državni službenik ima pravo na zaštitu od uznemiravanja, spolnog uznemiravanja, odnosno ponašanja koje predstavlja verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje spolne naravi, a koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva **službenika** i namještenika te uzrokuje strah ili neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje (članak 6.).

Posebnu glavu Etičkog kodeksa državnih službenika čine međusobni odnosi državnih službenika koji bi se trebali temeljiti na uzajamnom poštivanju, povjerenju, suradnji, pristojnosti, odgovornosti i strpljenju (članak 12.).

Sukladno sa člankom 15. Etičkog kodeksa državnih službenika čelnik tijela imenuje **povjerenika za etiku** koji prati primjenu Etičkog kodeksa u državnom tijelu, promiče etičko ponašanje u međusobnim odnosima državnih službenika te odnosima službenika prema građanima, zaprima pritužbe službenika i građana na neetičko ponašanje i postupanje službenika, provodi postupak ispitivanja osnovanosti pritužbe te vodi evidenciju o zaprimljenim pritužbama.

Sukladno s Izvješćem Ministarstva uprave o podnesenim pritužbama na neetično ponašanje državnih službenika u 2016. godini KLASA: 005-01/16-01/174 URBROJ: 515-04-02-01/4-17-12 od 31. siječnja 2017. godine, etički su povjerenici rješavali 333 pritužbe od kojih se 213 odnosilo na ponašanje službenika prema građanima (od navedenog broja 14 utemeljenih pritužbi), 49 na pritužbe zbog međusobnih odnosa službenika (od navedenog broja 13 utemeljenih pritužbi), 42 pritužbe odnosile su se na ponašanje nadređenih službenika (od navedenog broja 3 utemeljene pritužbe), 24 na ponašanje državnih službenika u javnim nastupima (od navedenog broja 4 utemeljene pritužbe), 3 na nedopušteno stjecanje materijalne ili druge koristi (pritužbe su ocijenjene kao neosnovane), a 2 na sukob interesa (pritužbe su ocijenjene neosnovanim).

Od 34 utemeljene pritužbe, protiv troje službenika pokrenut je postupak zbog lake povrede službene dužnosti, protiv troje zbog teške povrede službene dužnosti, u 17 slučajeva državni su službenici pisanim putem upozoreni na neetično ponašanje, a usmeno ili razgovorom s nadređenim službenikom upozoreno je 11 službenika, prema navedenom Izvješću Ministarstva uprave.

Na temelju Izvješća Ministarstva uprave, u Ministarstvu unutarnjih poslova tijekom 2016. godine nije vođen ni jedan disciplinski postupak zbog povrede službene dužnosti u povodu podnesenih pritužbi na neetično postupanje policijskih službenika odnosno zbog nedoličnog ponašanja u službi ili izvan službe kada šteti ugledu policije (sukladno s odredbom članka 96. stavka 1. točke 7. Zakona o policiji).

Zakon o policiji

Prava i dužnosti policijskih službenika utvrđena su u glavi 3. Zakona o policiji (*Narodne novine* br. 34/11., 130/12., 89/14., 33/15., 121/16., 66/19.).

Zakon o policiji stavlja poseban akcent na upravljanje ljudskim potencijalima na način da odredbom članka 44. navedenog Zakona utvrđuje da je upravljanje ljudskim potencijalima zasnovano na profesionalizaciji i podršci službenicima te na razvoju karijera prema načelu upravljanja kompetencijama, kao i da upravljanje ljudskim potencijalima omogućuje usklađivanje znanja i sposobnosti policijskih službenika sa zahtijevanim znanjima i sposobnostima nužnim za obavljanje poslova radnog mjesta, razvoj i suradnju između službi i hijerarhijskih razina u Ministarstvu te promicanje profesionalnih vrijednosti u obavljanju službe.

Ono što je specifično za policijske službenike u odnosu na druge državne službenike jest to da su dužni i izvan službe ponašati se tako da ne štete ugledu službe, a što je i definirano propisano člankom 31. stavkom 2. Zakona o policiji.

Policijski službenik odgovara za povredu službene dužnosti ako povjerene poslove i zadatke ne obavlja savjesno, stručno i u predviđenim rokovima, ako se ne pridržava Ustava, zakona, drugih propisa i pravila o ponašanju za vrijeme službe ili izvan službe kada šteti ugledu službe, sukladno s člankom 93. stavkom 1. Zakona o policiji.

Sukladno s člankom 110. Zakona o policiji, za lakše povrede službene dužnosti može se izreći pisana opomena, novčana kazna u visini do 10 % od posljednje plaće koja mu je isplaćena za puni mjesec proveden na radu, a za teže povrede službene dužnosti može se izreći novčana kazna u mjesečnom iznosu do 20 % od posljednje plaće koja mu je isplaćena za puni mjesec proveden na radu, na vrijeme od 1 do 6 mjeseci, zaustavljanje promicanja u zvanju od 2 do 4 godine, zaustavljanje napredovanja u službi u trajanju od 2 do 4 godine, premještanje na drugo radno mjesto iste ili niže složenosti poslova na vrijeme od 2 do 4 godine, uvjetna kazna prestanka državne službe i prestanak državne službe.

Etički kodeks policijskih službenika

Etički kodeks policijskih službenika (*Narodne novine* br. 62/12.) predstavlja moralne i etičke standarde policije, izražava volju i želju policijskih službenika za zakonitost, profesionalnim, pravednim, pristojnim, korektnim i humanim postupanjem (članak 1.).

Osnovni principi koji su ustanovljeni Etičkim kodeksom policijskih službenika poštovanje su jednakosti pred zakonom, zaštita ugleda, nepodmitljivost, javnost rada, profesionalnost, stručnost i neovisnost, zaštita tajnosti podataka, poštivanje Etičkog kodeksa.

Među osnovnim principima propisani su i međusobni odnosi policijskih službenika (članak 9.) koji se temelje na međusobnom poštovanju, uzajamnom i solidarnom pomaganju, kolegijalnosti, toleranciji, iskrenosti, međusobnom povjerenju i dostojanstvu, dobronamjernoj kritici i dobroj komunikaciji.

Za razliku od Etičkog kodeksa državnih službenika, Etički kodeks policijskih službenika utvrđuje koje su pojave strane u odnosima policijskih službenika, a to su lažna solidarnost, ponižavanje, podcjenjivanje i zanemarivanje (članak 9. stavak 2.).

Načela Etičkog kodeksa vrijede u svim sigurnosnim situacijama, a odredbe Etičkog kodeksa ugrađene su u programe obrazovanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja policijskih službenika, sukladno s člankom 12. i 13. Etičkog kodeksa policijskih službenika.

Kolektivni ugovor za državne službenike i namještenike

Odredbom članka 73. i 74. Kolektivnog ugovora za državne službenike i namještenike (*Narodne novine* 112/17. i 12/18.; u daljnjem tekstu: Kolektivni ugovor) propisano je pravo na zaštitu dostojanstva državnih službenika i namještenika.

Osobnost i dostojanstvo **službenika i namještenika** štiti se od uznemiravanja ili spolnog uznemiravanja poslodavca, nadređenih, suradnika i osoba s kojima **službenik i namještenik** redovito dolazi u doticaj u obavljanju svojih poslova te se u ostvarenju zaštite dostojanstva državna tijela obvezuju promicati odnose u duhu tolerancije, razumijevanja i

uvažavanja dostojanstva te svako neželjeno ponašanje i postupke kojim se takvi odnosi narušavaju treba opisati, prepoznati, spriječiti i sankcionirati (članak 73.).

Potrebno je posebno naglasiti da je odredbom članka 74. stavkom 1. Kolektivnog ugovora utvrđeno da je zabranjeno uznemiravanje i spolno uznemiravanje državnih službenika i namještenika te da je ostalim stavcima opisano što se podrazumijeva pod uznemiravanjem i spolnim uznemiravanjem, kao ponašanjem kojim se narušava dostojanstvo osobe državnih službenika i namještenika, kako slijedi:

- „(2) Uznemiravanje je svako ponašanje poslodavca, **državnih službenika i namještenika** koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva **službenika i namještenika**, a koje uzrokuje strah ili neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje za drugog **službenika i namještenika**.
- (3) Uznemiravanjem iz stavka 1. ovoga članka smatra se i diskriminirajuće ponašanje kojim se **državni službenik i namještenik** izravno ili neizravno stavlja u nepovoljniji položaj od drugih **službenika i namještenika** na temelju rase, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, bračnog stanja, porodičnih obveza, dobi, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, rođenja, društvenog položaja, članstva ili nečlanstva u političkoj stranci, članstva ili nečlanstva u sindikatu te tjelesnih ili duševnih poteškoća.
- (4) Spolno uznemiravanje je svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje spolne naravi koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva **službenika i namještenika**, a koje uzrokuje strah ili neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.
- (5) Ponašanje kojim se narušava dostojanstvo osobe **državnih službenika i namještenika** smatra se namjerno ili nehajno ponašanje koje primjerice uključuje:
- ogovaranje, širenje glasina ili kleveta o drugome,
 - uvrede, prijetnje, psovke i omalovažavanje,
 - seksističko ponašanje kojim se osobe drugog spola ili spolnog opredjeljenja nazivaju društveno neprimjerenim izrazima s ciljem isticanja njihovih spolnih obilježja ili spolnog opredjeljenja, šali na njihov račun ili pokušava ostvariti neželjeni tjelesni kontakt,
 - namjerno uskraćivanje informacija potrebnih za rad, ili pak davanje dezinformacija i
 - dodjeljivanje besmislenih, nerješivih, omalovažavajućih zadataka ili nedodjeljivanje zadataka.“

U slučaju neželjenog ponašanja iz članka 73. i 74. Kolektivnog ugovora, **državni službenik i namještenik** može se obratiti nadređenom **državnom službeniku**, sindikalnom povjereniku ili ovlaštenoj osobi od poslodavca za primanje i rješavanje pritužbi vezanih za zaštitu dostojanstva (povjerljivom savjetniku), **sukladno s člankom 75. Kolektivnog ugovora**.

Prema članku 75. Kolektivnog ugovora, čelnik državnog tijela imenuje osobu za primanje i rješavanje pritužbi vezanih za zaštitu dostojanstva (povjerljivi savjetnik).

Osoba ovlaštena za zaštitu dostojanstva dužna je u roku od osam dana od dostave pritužbe, ispitati pritužbu i poduzeti sve potrebne mjere primjerene pojedinom slučaju radi sprječavanja nastavka uznemiravanja ili spolnog uznemiravanja ako utvrdi da ono postoji (članak 77. stavak 1.).

Ako poslodavac ne provede predložene mjere za sprječavanje uznemiravanja ili spolnog uznemiravanja ili ako su mjere koje je poduzeo očito neprimjerene, državni službenik i namještenik ima pravo prekinuti rad dok mu se ne osigura zaštita, pod uvjetom da je u daljnjem roku od osam dana zatražio zaštitu pred nadležnim sudom (članak 77. stavak 2.).

Ovlaštena osoba godišnje izvještava Zajedničku komisiju za tumačenje odredaba i praćenje primjene Kolektivnog ugovora za državne službenike i namještenike o broju i naravi zaprimljenih pritužbi u prethodnoj godini (članak 78. stavak 1.).

Zajednička komisija objedinjeno izvješće o stanju na području zaštite dostojanstva državnih službenika i namještenika dostavlja Vladi i sindikatu državnih službi koji navedeno izvješće razmatraju i predlažu mjere radi prevencije neželjenog ponašanja i zaštite dostojanstva državnih službenika i namještenika (članak 78. stavak 2. i 3.).

U svrhu stvaranja ozračja tolerancije, razumijevanja i uvažavanja dostojanstva osobe **državnih službenika i namještenika u državnoj službi** poslodavac će voditi posebnu brigu o informiranju, osvješćivanju i senzibiliziranju zaposlenih u **državnim** tijelima za problematiku zaštite dostojanstva te edukaciji ovlaštenih osoba (članak 79.).

Prema skupnom izvješću Zajedničke komisije za tumačenje odredaba i praćenje primjene Kolektivnog ugovora za državne službenike i namještenike o pritužbama zaprimljenim u 2016. godini KLASA: 005-01/16-01/184 URBROJ: 515-04-01-01/7-17-212 od 10. ožujka 2017. godine, zaprimljene su 62 pritužbe od kojih je utvrđeno 12 uznemiravanja, od toga 4 u Ministarstvu unutarnjih poslova odnosno u Ravnateljstvu policije (1), Policijskoj upravi splitsko-dalmatinskoj (1) i Policijskoj upravi istarskoj (2). Među njima nije utvrđen ni jedan slučaj spolnog uznemiravanja niti je pokrenut postupak radi zaštite dostojanstva pred nadležnim sudom.

Sukladno s navedenim izvješćem Zajedničke komisije, poduzeto je 20 mjera. Neke od mjera koje su primijenjene u slučaju uznemiravanja jesu medijacija, savjetodavni rad i premještaj službenika. Unatoč tome što povjerljivi savjetnik u određenim situacijama nije utvrdio uznemiravanje, radi poboljšanja međuljudskih odnosa i poslovne klime primijenjene su mjere razgovora, upozorenja, mirenja pa i premještaja sudionika postupka.

Iz svega navedenog može se zaključiti kako je materijalnim propisima reguliran način ponašanja zaposlenika u radnom okruženju, a i izvan njega, odnos među suradnicima te odnos rukovoditelja prema podređenim zaposlenicima.

Također, propisane su i kazne za povrede službene dužnosti kao i postupci u slučajevima povrede dostojanstva zaposlenika i neetičnog ponašanja.

Iz navedenog je itekako razvidno da postoji pravni okvir koji potiče odgovorno organizacijsko ponašanje no čini se kako još uvijek nedostaje svjesnost o postojanju propisa koji reguliraju navedenu materiju te nedostatak edukacije zaposlenika i samih rukovoditelja o tome što se smatra poželjnim, a što nepoželjnim organizacijskim ponašanjem.

5.1. Strategije i metodologija upravljanja ljudskim potencijalima u svrhu preveniranja NOP-a

Smanjenje NOP-a selekcijskim postupcima

Autori koji se bave nepoželjnim organizacijskim ponašanjem predlažu upitnike kojima se ispituje integritet. Primjenjuju se dva oblika prilikom čega se jedan oblik primjenjuje za predviđanje ponašanja koje uključuje krađu i otuđivanje sredstava i/ili imovine dok se drugi odnosi na ponašanja poput apsentizma i problema s disciplinom (kršenje pravila). Također, predlaže se primjenjivanje upitnika ličnosti koji uključuju emocionalnu stabilnost, savjesnost i ugodnost, a radi njihove važnosti za buduću pojavu NOP-a.

Prilikom selekcijskog postupka moguće je, stoga, odabirati kandidate koji će biti manje skloni primjeni i posezanju za nepoželjnim organizacijskim ponašanjima.

Nadalje, predlaže se korištenje nestrukturiranih upitnika u kojima nisu unaprijed zadana pitanja.

Pokazuje se u praktičnom smislu, kako su nestrukturirani intervjui dobri prediktori kontraproaktivnih oblika ponašanja i to se posebice odnosi na emocionalnu stabilnost, savjesnost i ugodnost. No, s druge strane, strukturiranim intervjuima se bolje predviđa radnu učinkovitost.

Postoje prednosti obaju tipova intervjua te se stoga predlaže korištenje obaju, ali u različitim fazama selekcijskog postupka. Strukturirani intervjui može se koristiti u ranoj fazi kako bi se stekla spoznaja o ključnim vještinama i radnoj učinkovitosti kandidata; dok se kasnije kroz nestrukturirani intervjui može saznati o osobnosti kandidata, navikama, sklonostima kao i mogućim rizičnim faktorima.

Davanje povratnih informacija 360° feedback

Metoda “360 stupnjeva” je alat koji pruža svakom zaposleniku mogućnost dobivanja povratnih informacija o svome radu. Uključuje procjenu podređenih, nadređenih, kolega/suradnika kao i samoprocjenu.

Ta metoda je važna jer omogućuje svakom pojedincu razumijevanje osobne učinkovitosti, kao i učinkovitosti zaposlenika, kolege ili člana tima – i to iz perspektive drugih.

Svrha je primjene metode «360 stupnjeva» pomoći svakom pojedinom radniku kako bi osvijestio svoje snage i slabosti i prepoznao područja u kojima profesionalno može napredovati.

Dobrobiti samog procesa odnose se na: kvalitetnije povratne informacije, djelotvorniji timski rad, osobni razvoj kao i odgovornost za karijerni razvoj/napredovanje. Ova metoda uključuje i doprinos u smislu pojave diskriminirajućih ponašanja s obzirom na to da informacija dolazi iz više različitih izvora.

Nakon provođenja procjena izvedbe odnosno vrednovanja i ocjenjivanja zaposlenikova rada isključivo iz perspektive nadređenog rukovoditelja, spomenuto može dovesti do poteškoća u komunikaciji.

Način da se gore navedeno smanji jest primjena povratne informacije od 360°. Ako se izvedba zaposlenika mjeri iz različitih perspektiva, na primjer ako se uzimaju u obzir eva-

luacije svih uključenih u radni proces, to daje više informacija o učinkovitosti zaposlenika. Osim smanjenja komunikacijskih poteškoća, navedenim *feedbackom* povećava se vjerojatnost da će zaposlenik koji čini kontraproduktivna ponašanja biti lakše i prije evidentiran.

Korištenje poticaja – plaća i radna učinkovitost

Plaća kao organizacijski i motivacijski čimbenik uključuje materijalna davanja koja zaposlenicima omogućuju zadovoljavanje egzistencijalnih potreba poput odjeće, obuće, mjesta stanovanja – no također posredno govori u prilog zaposlenikovu postignuću i socijalnom priznanju. Iako je uvriježeno mišljenje o važnosti plaće u smislu značajnog proporcionalnog djelovanja na zadovoljstvo poslom, nedovoljan je broj empirijskih dokaza koji mogu jasno odrediti relaciju plaće i drugih organizacijskih varijabli npr. zadovoljstva poslom (Basset, 1994).

Ako se koriste kao mjere poticaja isključivo ishodi koji se odnose na učinkovitost, navedeno može povećati privlačnost angažmana u kontraproduktivnim ponašanjima.

Slično se odnosi i na efekt plaće kao mjere poticaja, pri čemu zaposlenici mogu manifestirati puno „toksičnih“ ponašanja samo kako bi ostvarili svoj cilj, imali i/ili zadržali određenu plaću.

S druge strane, prema Herzbergovoj dvofaktorskoj teoriji (1959, 1968, prema: Daft, Marcic, 2008) dvije nezavisne kategorije potreba – motivatori i higijenicima različito utječu na ponašanje. Plaća sukladno s postavkama navedene teorije, pripada u kategoriju higijenika pri čemu, ako je kao potreba zadovoljena, zaposlenici nisu nezadovoljni poslom, ali to nužno ne znači da su i zadovoljni poslom. Ukoliko su zaposlenici motivirani isključivo higijenicima, tada će obavljati poslove koji svojom kvalitetom odgovaraju standardu minimuma te će raditi „onoliko koliko se mora“ (Martin, Roodt, 2008), a ostatak će vremena ispuniti drugim aktivnostima pri čemu se mogu pojaviti i nepoželjna organizacijska ponašanja.

Percepcija pravednosti u raspodjeli plaće može biti važnija zaposlenicima nego stvarna plaća. Pojedinci koji percipiraju pravednost u nagrađivanju i plaćama razvijaju pozitivne stavove prema poslu. Prilikom socijalnog uspoređivanja zaposlenici procjenjuju sebe s drugima te procjenom disproporcije pravičnosti, nezadovoljstvo poslom može biti povezano s razlikama u visini plaća kod osoba koje rade isti posao. Kako Šverko i Galić (2008) navode, iz perspektive psihološkog razmatranja, plaća je značajna kao oblik priznanja zaposleniku za njegov/njezin uloženi trud i napor u obavljanju poslova. Ako zaposlenik percipira nerazmjer njegovih ulaganja u organizaciju u odnosu na ono što primaju drugi zaposlenici, razvijat će negativne stavove prema organizaciji kao i negativna ponašanja, a što za posljedicu može imati smanjenu radnu motivaciju i sklonost napuštanju organizacije.

Korekcije sustava nagrađivanja kroz mjerljive elemente i kriterije dovodi do natjecateljskog ponašanja, ali i percepcije pravednosti u procjeni učinka.

Stoga se, procjena učinka u organizacijama treba temeljiti na jasnim, mjerljivim i objektivnim standardima. Na taj način, zaposlenici smatraju da su propisi pravični, a što dovodi manje vjerojatnosti korištenja neproduktivnih ponašanja.

Percepcija pravednosti ističe se kao značajna i kada su u pitanju priznanja odnosno nagrađivanje za rad. Prema Boogiu (2005) nejednaka raspodjela resursa u priznanjima i nagradama često doprinosi poteškoćama zadržavanja zaposlenika u organizacijama. Stoga,

ako zaposlenici percipiraju da njihov trud i ulaganje nisu priznati ili dobivena priznanja nisu primjerena uloženom, navedeno može producirati nezadovoljstvom poslom i pojavom negativnih ponašanja. Robbins (2003) zaključuje kako zaposlenici traže sustav plaća i nagrada koji percipiraju pravednim i u skladu sa svojim očekivanjima. Kada je plaća usklađena sa zahtjevima posla, osobnim znanjima, sposobnostima, kompetencijama i socijalnim standardom – tada će prema Robbinsu (2003) zaposlenici biti zadovoljni poslom.

Odnosi među suradnicima i s rukovoditeljima

Unutar svake organizacije iznimno važan segment odnosi se na interpersonalne odnose koji uključuju komunikaciju, odnose sa suradnicima i rukovoditeljima. Interna komunikacija odnosno komunikacija unutar organizacije odnosi se na proces stvaranja i razmjene poruka u mreži međusobno ovisnih subjekata s ciljem smanjivanja nesigurnosti u okolini (Dowl, Taylor, 2008, prema: Borovec, Balgač, Karlović, 2011). Kvaliteta odnosa na svim razinama organizacije uključuje i aspekt interne komunikacije koji doprinosi uspješnosti organizacije.

Zaposlenici su svakodnevno usmjereni jedni na druge u obavljanju radnih zadataka te ukoliko se radi o harmoničnim odnosima, oni pridonose ukupnoj kvaliteti radnog i osobnog života. DeVaney i Chen (2003) ističu dobrobit kvalitetnih odnosa sa suradnicima u radnom okruženju kao čimbenik koji pozitivno djeluje na zadovoljstvo poslom. Ukoliko su odnosi sa suradnicima obilježeni konfliktima i nesuglasicama, mogu biti izvor nezadovoljstva na radnom mjestu (Frone, 2000, prema: Šverko, Galić, 2008). Luthans (2002, prema: Šverko, Galić, 2008) navodi kako su suradnici važan čimbenik zadovoljstva poslom. U suradničkoj i kooperativnoj sredini zaposlenici razmjenjuju podršku, savjete i pomoć. Socijalna podrška suradnika kao i međusobno povjerenje i podržavanje u radnom okruženju pridonosi pozitivnim osobnim i organizacijskim ishodima. Podaci iz literature govore u prilog izrazite važnosti socijalne podrške u radnom okruženju kao prediktorske varijable zadovoljstvu poslom, individualnom funkcioniranju te pozitivnim organizacijskim ishodima (Harris, Moritzen, Robitschek, Imhoff, Lynch, 2001).

Uloga rukovoditelja sukladno s podacima iz literature, pokazuje se kao značajna u strukturiranju radnog okruženja, kreiranju i pružanju povratnih informacija zaposlenicima (Griffin, Patterson, West, 2001). Podrška i poštovanje koju rukovoditelji izražavaju prema zaposlenicima, iskazi brige za njihovu dobrobit te pohvala za dobro odrađen posao predstavljaju snažne determinante zaposlenikova zadovoljstva poslom (Judge, Piccolo, Ilies 2004, prema: Šverko, Galić, 2008). Koncept rukovoditeljeve podrške povezan je s ohrabrenjem i održavanjem pozitivnog doprinosa u razvoju karijernog napredovanja podređenih (Griffin, Patterson, West 2001). Podrška rukovoditelja osnažuje timski rad te se pokazuje zaštitnim faktorom u napuštanju organizacije. Zaposlenici zadovoljni svojim poslom ujedno percipiraju nadležne rukovoditelje kao suportivne i suradnički orijentirane u obavljanju danih zadataka.

Također, radno okruženje može determinirati preferencije odnosnih aspekata zaposlenik-rukovoditelj. U kaotičnim i nejasno određenim organizacijskim okruženjima zaposlenici ističu potrebu za strukturiranim rukovođenjem dok se kod jasno definiranih zadataka i kada zaposlenici posjeduju potrebne vještine, kompetencije i znanja – preferiraju fleksibilniji stilovi rukovođenja.

S druge pak strane, izostanak brige rukovoditelja i/ili neprijateljski stav prema zaposlenicima, mogu dovesti do poteškoća i doživljaja tjeskobe na radnome mjestu (Šverko, Galić, 2008).

Posredno, uloga rukovoditelja i kvaliteta odnosa sa zaposlenikom djeluje na druga organizacijska ponašanja, primjerice namjeru napuštanja organizacije i učestalosti bolovanja zaposlenika (Perrewé, Carlson, 2002, prema: Brough, Frame, 2004).

Sukladno s navedenim, preporuke za smanjenje NOP-a odnose se na procese upravljanja od strane rukovoditelja kao i njihove odluke naspram zaposlenika. Jedan od konstrukata koji je vezan uz pojavu (ne)odgovornog organizacijskog ponašanja jest povjerenje u rukovoditelje.

Prije svega, navedeno se odnosi na davanje različitih zadataka zaposlenicima pri čemu se više koriste njihove sposobnosti i vještine. Nadalje, prijedlog je češće rotacije zaposlenika na različita radna mjesta kako bi mogao maksimizirati svoj potencijal.

Da rukovoditelji imaju važnu ulogu u određivanju organizacijske učinkovitosti pokazuje se posebno značajnim u pojavi NOP-a. Primjerice, kada zaposlenici imaju povjerenje u rukovoditelja, manje su skloni kontraproduktivnim ponašanjima te je njihova radna učinkovitost značajno bolja.

Ako zaposlenik vjeruje neposrednom rukovoditelju, bit će zadovoljniji poslom, a time će se povećati njegova radna učinkovitost (Wu, Huang, Li, Liu, 2011). Dirks i Ferrin (2002) pronalaze kako je povjerenje u rukovoditelja povezano s važnim organizacijskim ishodima kao što su radna učinkovitost, organizacijsko poželjno ponašanje, odanost organizaciji, visoko zadovoljstvo nadređenima, te niska fluktuacija zaposlenika.

Između ostalih čimbenika, važan je stil rukovođenja koji koristi rukovoditelj jer time može utjecati na povjerenje kod svojih kolega/zaposlenih. Hasel (2013) predlaže da rukovoditelji češće uključuju podređene prilikom donošenja odluka jer im time pokazuje da ih cijene i uvažavaju njihovo mišljenje.

Podređeni procjenjuju rukovoditelja tako da se vode procjenom njegovih kompetencija koje su vezane uz obavljanje poslova te integritetom, dobrim namjerama koje ima/pokazuje kao i iskrenošću u komunikaciji. Dirks i Ferrin (2002) navode kako podređeni procjenjuju ponašanje rukovoditelja i njegov karakter odnosno ponaša li se u skladu s onim što govori. Ukoliko podređeni zaposlenici procijene da postoji autentičnost, razvijat će povjerenje prema rukovoditelju, a što u konačnici dovodi do boljih međuljudskih odnosa, kvalitetnije komunikacije i boljih organizacijskih učinaka. Ako rukovoditelj ne vjeruje svojim kolegama/podređenima, ista ponašanja će oni pokazivati prema njemu, što dugoročno donosi štetu i povećava mogućnost pojave nepoželjnih organizacijskih ponašanja.

Stvaranjem jedinstvene i kohezivne organizacijske kulture oko temeljnih etičkih vrijednosti, zaposlenici dobivaju spoznaju o ponašanju koje se od njih očekuje. Zaposlenici moraju dijeliti i vrednovati kulturu koja utječe na njihovo ponašanje kako bi došlo do željenih prilagodbenih pomaka. Tu su najprije, važni rukovoditelji čiji koncept upravljanja mora prenijeti vrijednosti sve do izvršitelja.

Rukovoditelji bi trebali djelovati na boljim radnim uvjetima kojima bi mogli djelovati na preveniranje nepoželjnih ponašanja u radnom okruženju.

To se može postići ulaganjem u zaposlenike kao i u njihovo okruženje pa tako praktične organizacijske smjernice predlažu: češće organiziranje obrazovnih/edukativnih tečajeva/seminara, omogućavanje različite opreme koja pomaže u rješavanju problema (npr. određeni programski paketi), podržavanje suradničke klime u smislu timskog rada i stvaranja kolegijalnosti. Nadalje, važno je i što zaposlenici rade (ne samo kako rade) te se stoga predlaže revidiranje opisa radnih mjesta kako bi ih prilagodili tako da zaposlenicima omogućuju razumijevanje zadataka i metoda njihova rada.

Sukladno sa svime navedenim, ukoliko poslodavac prepoznaje problem NOP-a i želi ga prevenirati u svojem okruženju, odabir zaposlenika, između ostalog, i na temelju njihovih osobina ličnosti (kao što je savjesnost) može imati značajniji utjecaj na smanjenje nepoželjnih ponašanja negoli poduzimanje mjera za povećanje percipirane organizacijske podrške no, s druge pak strane, treba ulagati i u rukovoditelje koje treba dodatno educirati u smislu poticanja pozitivne klime i odgovornog organizacijskog ponašanja.

6. ZAKLJUČAK

Kako se pokazuje, NOP je iznimno štetan na svim razinama organizacije pa tako i na individualnoj razini izloženih, ali i onih koji manifestiraju ponašanja iz sfere NOP-a. Stoga, moguće su različite mjere kojima se kroz organizacijski angažman može nastojati djelovati na prevenciju NOP-a.

Povećati razinu poželjnog organizacijskog ponašanja moguće je edukacijom zaposlenika i rukovoditelj – kao primarnim mjerama, boljom selekcijom i edukacijom povjerljivih savjetnika, osvješćivanjem i razlikovanjem poželjnog od nepoželjnog ponašanja te sankcioniranjem nepoželjnog ponašanja imenovanjem takvog ponašanja i pravovremenim reagiranjem prema zaposleniku koji pokazuje osobine nepoželjnog organizacijskog ponašanja, a sve radi sprječavanja daljnjeg takvog ponašanja i pokazivanja primjera ostalim zaposlenicima da se nepoželjno organizacijsko ponašanje neće tolerirati.

No, svakako treba jačati organizacijske resurse, uvjete rada, način rada i metodologiju zbog kojih će zaposlenici težiti ka tendenciji odgovornog organizacijskog ponašanja.

LITERATURA

1. Bassett, G. (1994). *The case against job satisfaction*. Business Source Premier, 37(3), 61-68.
2. Bennett, R.J., Robinson, S.L. (2000). *Development of a Measure of Workplace Deviance*. Journal of Applied Psychology, 85(3), 349-360.
3. Berry, C. M., Ones, D. S., Sackett, P. R. (2007). *Interpersonal deviance, organizational deviance, and their common correlates: A review and meta-analysis*. Journal of Applied Psychology, 92(2), 410-424.
4. Boddy, C.R. (2011). *Corporate psychopaths, bullying and unfair supervision in the workplace*. Journal of Business Ethics, 100, 367-379.

5. Boggie, T. (2005). *Unhappy employees*. Credit Union Management, 28(4), 34-37.
6. Borovec, K., Balgač, I., Karlović, R. (2011): *Interna komunikacija u Ministarstvu unutarnjih poslova. Procjena zadovoljstva poslom i zadovoljstva internom komunikacijom*. Ministarstvo unutarnjih poslova.
7. Brough, P., Frame, R. (2004). *Predicting police job satisfaction and turnover intentions: the role of social support and police organisational variables*. New Zealand Journal of Psychology, 33, 8-18.
8. Daft, R.L., Marcic, D. (2008). *Understanding management*. Harcourt College Publishers, III izdanje.
9. Devaney, S.A., Chen, Z. (2003). *Job Satisfaction of Recent Graduates in Financial Services*. Purdue University. Posjećeno 13. 9. 2018. na mrežnoj stranici Bureau of Labour Statistics: <http://www.bls.gov/opub/cwc/cm20030522ar01p1.htm>.
10. Dirks, K., Ferrin, D. (2001). *The role of trust in organizational settings*. Organization Science, 12, 450-467.
11. Dunlop, D., Lee, P. (2004). *Workplace deviance, organizational citizenship behavior, and business unit performance: the bad apples do spoil the whole barrel*. Journal of Organizational Behavior 25, 67-80.
12. Etički kodeks državnih službenika (*Narodne novine* br. 40/11. i 13/12.)
13. Etički kodeks policijskih službenika (*Narodne novine* br. 62/12.)
14. Fox, S., Spector, Paul E. (2005). *Counterproductive Work Behavior: Investigations of Actors and Targets*. Psychology Faculty Publications. 558.
15. Fox, S., Spector, P. E., Miles, D. (2001). *Counterproductive work behavior (CWB) in response to job stressors and organizational justice: Some mediator and moderator tests for autonomy and emotions*. Journal of Vocational Behavior, 59, 291-309.
16. Harris, J. I., Moritzen, S. K., Robitschek, C., Imhoff, A., Lynch, J.L. (2001). *The comparative Contributions of Congruence and Social Support in Career outcomes*. The Career Development Quarterly, 49, 314-323.
17. Herscovis, M. S., Turner, N., Barling, J., Arnold, K. A., Dupre, K. E., Inness, M., LeBlanc, M. M., Sivanathan, N. (2007). *Predicting Workplace Aggression: A MetaAnalysis*. Journal of Applied Psychology, 92(1), 228-238.
18. Griffin, M.A., Patterson, M.G., West, M.A. (2001). *Job satisfaction and teamwork: the role of supervisor support*. Journal of Organizational Behaviour, 22, 537-550.
19. Gruys, M. L., Sackett, P. R. (2003). *Investigating the dimensionality of counterproductive work behavior*. International Journal of Selection and Assessment, 11(1), 30-42.
20. Izvješće Ministarstva uprave o podnesenim pritužbama na neetično ponašanje državnih službenika u 2016. godini KLASA: 005-01/16-01/174 URBROJ: 515-04-02-01/4-17-12 od 31. siječnja 2017. godine.

21. Kardum, I., Hudek-Knežević, J., Kalebić, B. (2004). *Povezanost Eysencovih dimenzija ličnosti i dimenzija emocionalne kontrole s tjelesnim simptomima*. Društvena istraživanja, 6(74), 989-1010.
22. Kolektivni ugovor za državne službenike i namještenike (*Narodne novine* 112/17. i 12/18.)
23. Krings, F., Bollmann, G. (2011). *Managing counterproductive work behaviors*. U: G. Palazzo, G., Wentland M. (urednici). *Responsible Management Practices for the 21st Century*, 151-159, Paris: Pearson.
24. Martinko, M. J., Gundlach, M. J., Douglas, S. C. (2002). *Toward an integrative theory of counterproductive workplace behavior: A causal reasoning perspective*. *International Journal of Selection and Assessment*, 10(1-2), 36-50.
25. Martin, A., Roodt, G. (2008). *Perception of organizational commitment, job satisfaction and turnover intentions in post-merger South African tertiary institution*. *SA Journal of Industrial Psychology*, 34(1), 23-31.
26. Mroczek, D. K., Almeida, D. M. (2004). *The Effect of Daily Stress, Personality, and Age on Daily Negative Affect*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(2), 355-378.
27. O'Boyle Jr., E. H., Forsyth, D.R., Banks, G.C., McDaniel, M.A. (2012). *A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: A social exchange perspective*. *Journal of Applied Psychology*, 97(3), 557-579.
28. Porath, C., MacInnis, D., Folkes, V. (2011). *It's unfair: Why customers who merely observe an uncivil employee abandon the company*. *Journal of Service Research*, 14, 302-317.
29. Robbins, S. P. (2003). *Essentials of Organisational Behaviour*. Prentice Hall, New Jersey, VII. izdanje.
30. Sackett, P.R., Devore, C.J. (2001). *Counterproductive Behaviors at Work*. U: Anderson, N., Ones, D., Sinangil, H. and Viswesvaran, C., (urednici) *Handbook of Industrial, Work, and Organizational Psychology*, Sage, London, 145-164.
31. Salgado, J. (2002). *The Big Five Personality Dimensions and Counterproductive Behaviors*. *International Journal of Selection and Assessment*, 10, 117-125.
32. Skarlicki, D. P., Folger, R. (1997). *Retaliation in the workplace: The roles of distributive, procedural, and interactional justice*. *Journal of Applied Psychology*, 82, 434-443.
33. Skarlicki, D. P., Folger, R., Tesluk, P. (1999). *Personality as a Moderator in the Relationship Between Fairness and Retaliation*. *Academy of Management Journal*, 42, 1.
34. Skupno izvješće Zajedničke komisije za tumačenje odredaba i praćenje primjene Kolektivnog ugovora za državne službenike i namještenike o pritužbama zaprimljenim u 2016. godini KLASA: 005-01/16-01/184 URBROJ: 515-04-01-01/7-17-212 od 10. ožujka 2017. godine.

35. Spector, P. E., Fox, S. (2005). *A model of counterproductive work behavior*. U: Fox, P. E., Spector (urednici). *Counterproductive workplace behavior: Investigations of actors and targets*, 151-174. Washington, APA.
36. Spector, P. E., Fox, S., Domagalski, T. (2005). *Handbook of workplace violence*. New York: Sage Publications, Inc.
37. Spector, P. E., Fox, S., Penney, L. M., Bruursema, K., Goh, A., Kessler, S. (2006). *The dimensionality of counterproductivity: Are all counterproductive behaviors created equal?* Journal of Vocational Behavior, 68(3), 446-460.
38. Ustav Republike Hrvatske (*Narodne novine* br. 56/90., 135/97., 8/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01., 55/01., 76/10., 85/10. i 5/14.).
39. Watson, D., Tellegen, A. (1985). *Toward a consensual structure of mood*. Psychological Bulletin, 98, 219-235.
40. Whelpley, C.E., McDaniel, M.A. (2016). *Self-esteem and counterproductive work behaviors: a systematic review*. Journal of Managerial Psychology, 31(4), 850-863.
41. Zakon o državnim službenicima (*Narodne novine* br. 92/05., 140/05., 142/06., 77/07., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13., 01/15., 138/15., 61/17., 70/19.)
42. Zakon o policiji (*Narodne novine* br. 34/11., 130/12., 89/14., 33/15., 121/16., 66/19.).
43. Zakon o radu (*Narodne novine* br. 93/14. i 127/17.).

Summary

Marinela Baboselac-Marić, Kristina Zadro Omrčen

Counterproductive Organizational Behaviour – What We Know and What We Can?

The paper attends to clarify counterproductive work as behavior that is extremely damaging to the whole organization.

Counterproductive work behavior is described through the dimensions, the theoretical setting of the development of such behavior as well as the relationship with other similar constructs such as violence, retribution, revenge and deviantism.

With regard to organizational and non-organizational efforts to prevent these behaviors, a Croatian legislative framework has been introduced which also deals with defining and anticipated sanctions for behavior that could harm other employees and/or organizations, as well as the possibility of organizational response in relation to the appearance of such undesirable behavior in the work context.

Keywords: counterproductive work behavior, dimension of counterproductive work behavior.

TONI LJUBIĆ*, IVANA KRUŽIĆ**, ŠIMUN ANĐELINOVIĆ***,
BRUNO NAHOD****, PERINA VUKŠA NAHOD*****, ŽELJANA BAŠIĆ*****

Izazovi projekta Forenzično-kriminalističko nazivlje (FuNK) u definiranju pojmova iz područja identifikacije

Sažetak

Od travnja 2018. do listopada 2019. godine odvija se projekt Forenzično-kriminalističko nazivlje (FuNK) u sklopu programa Izgradnja hrvatskoga strukovnog nazivlja (Struna) Hrvatske zaklade za znanost (HRZZ). Projektom je predviđeno definiranje 3000 pojmova iz područja istraživanja mjesta događaja, suvremenih kriminalističkih teorija i izvršnoga upravljanja, forenzične obrade bioloških, kemijskih i fizikalnih tragova, forenzične balistike i mehanoskopije, daktiloskopije, forenzične analize spornih dokumenata i novca te masovnih katastrofa i masovnih grobnica. Tijekom rada na projektu suradnici su se susreli s brojnim izazovima u usklađivanju i osuvremenjivanju nazivlja terminologije; te će u ovome radu predložiti rješenja za definiranje pojmova identifikacije, klasifikacije i individualizacije, koji se često rabe u forenzičnoj praksi, no počesto u pogrešnome i neodgovarajućemu kontekstu.

Ključne riječi: *Hrvatska zaklada za znanost, Struna, forenzično-kriminalističko nazivlje, identifikacija, klasifikacija, individualizacija.*

* mag. forens. Toni Ljubić, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Sveučilište u Splitu, Hrvatska.

** doc. dr. sc. Ivana Kružić, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Sveučilište u Splitu, Hrvatska.

*** prof. dr. sc. Šimun Anđelinović, Sveučilište u Splitu, Split, Hrvatska.

**** dr. sc. Bruno Nahod, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, Hrvatska.

***** dr. sc. Perina Vukša Nahod, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, Hrvatska.

***** doc. dr. sc. Željana Bašić, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Sveučilište u Splitu, Hrvatska.

1. UVOD

Forenzične su znanosti transdisciplinarne jer objedinjuju interdisciplinarnost i multidisciplinarnost u službi pravosudnomu sustavu. Interdisciplinarne znanosti su one znanosti u kojima postoji interakcija dviju ili više disciplina, dok su multidisciplinarne znanosti one znanosti koje istražuju znanstveni problem s aspekata više različitih znanosti pri čemu svaka znanost ostaje neovisna (Anđelinović i sur., 2018). U toj interakciji terminologija pojedinih znanosti prilagođava se pravnome rječniku te je nužno da se stručnjaci iz svih područja znanosti i stručnjaci iz polja prava međusobno razumiju u uporabi pojmova. Da bi to bilo moguće, nazivlje treba biti jednoznačno i jasno obrađeno.

Hrvatska je forenzika u mnogim svojim granama među ponajboljima u međunarodnome okruženju, posebice u dijelu koji se odnosi na Domovinski rat, odnosno individualizaciju žrtava rata i poraća. Zbog velikoga broja žrtava Domovinskoga rata, posebno onih iz masovnih grobnica, bilo je potrebno razviti nove metode primjenjive u postupcima individualizacije. Spoznaje, nove metodologije i suradnje u području individualizacije rezultirale su brojnim publikacijama i izlaganjima na svjetskim skupovima, a stečena je znanja potrebno prenijeti na nove generacije mladih forenzičara kako bi ih oni mogli rabiti u svojem znanstvenom i stručnom radu (Anđelinović i sur., 2005; Džijan i sur., 2009; Gornik i sur., 2002; Janković i sur., 2000; Janković i sur., 1998; Marjanović i sur., 2009; Marjanović i sur., 2015; Primorac i sur., 1996).

Istraživanja u forenzičnim znanostima, nastavni procesi, kao i popularizacija ove znanosti, mogući su jedino ako postoji nazivlje koje je usklađeno i sustavno analizirano. Važnost izgradnje forenzično-kriminalističkoga nazivlja još je veća kada se uzme u obzir da su forenzične znanosti u izravnoj službi pravosuđa čiji jezik i način komunikacije mora biti nedvosmislen, jasan i usklađen. Razvoj forenzičnih znanosti kao transdisciplinarnih znanosti eksponencijalan je, pa se time pojavljuje izrazita potreba usklađivanja nazivlja s obzirom na rast broja pojmova i novih metoda. Služeći se engleskim jezikom moguće je pratiti ove trendove, no kada treba pisati i komunicirati na hrvatskome jeziku, tek se tada vide mnoga neriješena pitanja oko nazivlja i njegova značenja. Iako postoje rječnici na hrvatskome jeziku koji obuhvaćaju dio kriminalističkoga i forenzičkoga nazivlja, ono katkad nije posve usklađeno, ili pak ne obuhvaća mnoštvo novih forenzičnih pojmova i novootkrivenih pojava. Svakako je važno istaknuti kako postoje sveobuhvatni rječnici poput *Priručnoga kriminalističkog leksikona* (Modly, 1998), *Rječnika kriminalistike* (Modly i sur., 2008), *Englesko-hrvatskoga rječnika prava, međunarodnih odnosa, kriminalistike i forenzičkih znanosti, kriminologije i sigurnosti* (Gačić, 2004). Osim u rječnicima i u priručnicima, o nazivlju se raspravljalo i u znanstvenim i stručnim radovima pa je tako bio dvojben i prijevod pojma kriminalistika s engleskoga jezika (Kamenjarin, 2017). Međutim, upravo zbog eksponencijalnoga rasta broja metoda i grana forenzike, pojavljuje se potreba za osuvremenjivanjem nazivlja iz navedenoga područja. Usklađivanje dosadašnjega nazivlja, ali i stvaranje novoga, posebno u novim otkrićima i područjima kriminalistike, otvara put mnogim transdisciplinarnim istraživanjima.

Vođeni mišlju da se forenzika treba razvijati kao transdisciplinarno područje zajedničko svim znanstvenim područjima i granama, a da će razvoj forenzične znanstvene misli utjecati i na razvoj zakonske regulative i pravne misli, prijavljen je i odobren projekt koji financira Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ). Riječ je o projektu Forenzično-kriminalističko nazivlje,

koji se provodi u sklopu programa Izgradnje hrvatskoga strukovnog nazivlja (Struna), predviđenoga trajanja 18 mjeseci. U terminološkoj bazi Struna obrađuje se nazivlje brojnih struka. Dosad je uključeno više od 30 struka, od kojih je javnosti većina dostupna na mrežnoj stranici <http://struna.ihjj.hr/>. Stvaranjem strukovnoga nazivlja ide se u smjeru izgradnje infrastrukture kakva već postoji gotovo u svim državama Europske unije.

Na projektu Forenzično-kriminalističko nazivlje okupljeni su stručnjaci iz različitih područja forenzičkih znanosti, a svima je zajednički nazivnik upravo forenzika, odnosno nastavni, znanstveni i stručni rad u području forenzičnih znanosti. Primarnu skupinu čine zaposlenici Sveučilišnoga odjela za forenzične znanosti, i to voditeljica projekta doc. dr. sc. Željana Bašić te doc. dr. sc. Ivana Kružić, koje vode dva aktivna istraživačka laboratorija (Laboratorij za forenzičnu i biološku antropologiju i Laboratorij za istraživanje mjesta događaja) koji se bave znanstvenim i stručnim radom iz područja obuhvaćenoga navedenim nazivljem, tri doktoranda, svi po struci magistri forenzike (Ana Banovac, Ivan Jerković i Toni Ljubić), jedan predavač (Josip Crnjac, mag. biol.) i diplomirani pravnik (Ante Lozina). Drugu skupinu čine pokretači studija forenzike prof. dr. sc. Šimun Anđelinović i prof. dr. sc. Dragan Primorac, koji imaju nemjerljivo iskustvo i znanje u području forenzičnih znanosti, a kao pioniri jednoga dijela forenzike sudjelovali su u uvođenju nove terminologije u struku. Treću skupinu čine diplomirani kriminalist Slobodan Marenić, nastavnici i znanstvenici s Medicinskoga fakulteta Split (prof. dr. sc. Katarina Vilović, dr. sc. Kristijan Bečić, dr. med.) te magistra forenzike Gorana Rosandić, koja je ujedno i profesorica hrvatskoga jezika i književnosti. Kako bi se u izboru pojmova pratili najvažniji svjetski trendovi u forenzičnim znanostima, uključena su i dvojica stručnjaka iz Sjedinjenih Američkih Država: prof. dr. sc. Mitchell M. Holland sa Sveučilišta Penn State i prof. dr. sc. Timothy Palmbach sa Sveučilišta New Haven u ulozi savjetnika. Od jezikoslovaca s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje uključeni su dr. sc. Bruno Nahod, terminolog i voditelj programa Struna i dr. sc. Perina Vukša Nahod, jezična savjetnica.

Projektom je predviđeno definiranje 3000 pojmova iz područja istraživanja mjesta događaja, suvremenih kriminalističkih teorija i izvršnoga upravljanja, forenzične obrade bioloških, kemijskih i fizikalnih tragova, forenzične balistike i mehanoskopije, daktiloskopije, forenzične analize spornih dokumenata i novca te masovnih katastrofa i masovnih grobnica. Pri odabiru pojmova vodila se briga i o tome da su oni nužni u svakodnevnome radu niza službi, ali i općenito u svakodnevnoj uporabi. S obzirom na to da se zbog dinamičnoga razvoja znanosti oni vrlo brzo mijenjaju, njihova nedefiniranost može dovesti do teškoća u komunikacijskome sustavu, čak i među osobama koji se koriste istim sustavom pojmova. Navedeno je osobito važno, poglavito u forenzičnim znanostima i kriminalistici jer se one koriste nekim pojmovima koje su same razvile, dok usporedno ujedinjuju i pojmove koje su preuzele iz drugih znanstvenih disciplina. Stoga je izrazito važno primjenjivati usuglašeno nazivlje jer se ono izravno oslanja i na pravilnu primjenu metodologije. Stoga su u ovome projektu forenzične znanosti definirane kao skup znanstvenih disciplina čija se načela i metode primjenjuju pri otkrivanju, istraživanju i dokazivanju kaznenih djela te utvrđivanju i rasvjetljavanju činjenica u sudskim postupcima, a kao istoznačnica dopušten je naziv forenzika.

U ovome će se dijelu forenzična zajednica upoznati s obrađenim pojmovima iz područja identifikacije te problematikom s kojom su se suradnici na projektu susreli pri njihovu definiranju.

2. DEFINIRANJE POJMOVA IDENTIFIKACIJA, INDIVIDUALIZACIJA I KLASIFIKACIJA

Pri definiranju osnovnih pojmova iz područja forenzike, odnosno kriminalistike, bilo je vidljivo kako postoje različite definicije i tumačenja dvaju ključnih pojmova: identifikacija i individualizacija.

Naime, pojam identifikacije u praksi se često pogrešno rabi. Najbolje je to objasniti na primjeru otiska obuće. Ako se na mjestu događaja pronađe otisak obuće, analizom se može utvrditi broj (veličina) obuće, proizvođač, mehanička oštećenja, linija hodanja, potencijalne deformacije koje utječu na kretanje osobe, materijal od kojega je potplat izrađen i sl. Samim tim postupkom taj je trag identificiran kao otisak obuće određene veličine, proizvođača i materijala i ostalih navedenih značajka. Dakle, otisak obuće identificiran je kao trag, te su njegovom analizom opisane značajke traga. Međutim, taj trag, bez obzira na brojnost i kvalitetu opisanih značajka, nije povezan s određenom osobom. Da bi se trag povezao s određenom osobom, potrebno je dobiti nesporni uzorak otiska obuće od određene osobe, nakon čega se usporedbom značajka traga i nespornoga uzorka može utvrditi izvorište traga, odnosno on se može individualizirati. Individualizacija je moguća samo u slučaju kada se trag može usporediti s nespornim uzorkom iz jedinstvenoga izvora. Utvrđivanjem značajka u postupku identifikacije trag se klasificira, a usporedbom s nespornim uzorkom individualizira. Tako se trag obuće klasificira npr. prema proizvođaču, veličini i materijalu. Ovdje opisana distinkcija između pojmova identifikacija i individualizacija iscrpno je opisana u *Enciklopediji forenzičkih znanosti*, a ona je i najčešće prihvaćena u međunarodnoj forenzičkoj zajednici. Proces individualizacije stoga počinje identifikacijom, nastavlja se klasifikacijom, a završava povezivanjem traga s njegovim izvorom (individualizacijom) (Bell, 2008). S druge pak strane, u hrvatskim se izvorima mogu pronaći i neke druge definicije, pa su tako u *Rječniku kriminalistike* (Modly i sur., 2008) definirani pojmovi identifikacije i individualizacije, ali iz tih definicija nije vidljivo da je riječ o svojevrsnome podređenom i nadređenom pojmu. Iako je navedeni rječnik iznimno vrijedan izvor i od velike je važnosti za kriminaliste i ostale praktičare, upravo je ovo dokaz kako je nužno kreirati strukovno nazivlje u suradnji sa znanstvenicima, praktičarima i jezikoslovcima jer se europska terminologija svakodnevno usavršava kako bi pojmovi rabljeni u pojedinim područjima bili nedvosmisleni. U *Rječniku kriminalistike* pojam identifikacije u kriminalistici definiran je kao: „postupak utvrđivanja istovjetnosti konkretnog objekta, osobe, mjesta i sl. putem sveukupnih općih i posebnih obilježja pomoću uspoređivanja, a u cilju osiguranja dokaza” (Modly i sur., 2008: 213). Kao što je vidljivo, ovakva definicija nije u skladu s definicijom pojma prema Bell (2008) jer se istovjetnost konkretnoga objekta, osobe, mjesta i slično može utvrditi isključivo postupkom usporedbe traga i nespornoga uzorka, dok u definiciji iz *Rječnika kriminalistike* pojam identifikacije obuhvaća dio pojma identifikacije i dio pojma individualizacije. Razvidno je da nije jasno razgraničeno što pripada identifikaciji, a što individualizaciji, te iako se čini da sam autor razgraničava i razumije razliku između navedenih pojmova, to nije jasno čitatelju koji nije dovoljno upućen u problematiku područja. Gotovo isti problem pojavljuje se pri definiranju pojma individualizacija traga (Modly i sur., 2008: 226): „jasno utvrđenje jedinstvenosti porijekla materijalnog traga. Uspoređuju se grupna i individualna obilježja. Postupak individualizacije najteži je dio svake forenzične analize, a stvarna individualizacija moguća je samo za neke vrste tragova. Metode individualizacije uključuju:

fizičko uklapanje, utvrđivanje istovjetnosti izgleda (rasporeda, oblika i karakterističnog uzorka), određivanje genetičkih markera (DNK), te utvrđivanje istovjetnosti sastava.” Pojam identifikacije pojavljuje se i u nekim zakonskim propisima, primjerice u čl. 4. Opće uredbe o zaštiti podataka, u kojoj se navodi da „pojedinač čiji se identitet može utvrditi jest osoba koja se može identificirati izravno ili neizravno, osobito uz pomoć identifikatora kao što su ime, identifikacijski broj, podaci o lokaciji, mrežni identifikator ili uz pomoć jednog ili više čimbenika svojstvenih za fizički, fiziološki, genetski, mentalni, ekonomski, kulturni ili socijalni identitet tog pojedinca”, što znači da se pod pojmom identifikacije u navedenoj uredbi označava jednoznačno utvrđivanje identiteta osobe koristeći se određenim identifikatorima (Europski parlament, 2016). Razgraničenje pojmova identifikacija i individualizacija pokušale su napraviti i brojne znanstvene radne skupine iz područja forenzike, poput: Facial Identification Scientific Working Group (FISWG, 2012), Scientific Working Group for Shoeprints and Tire Tread Evidence (SWGTHREAD, 2013) i Scientific Working Group for Friction Ridge Analysis, Study and Technology (SWGFAST, 2013). Iako i ove radne skupine rade distinkciju između dvaju pojmova, pojedine od njih nisu u potpunosti usuglašene te katkad i one poistovjećuju ova dva pojma. Međutim, većina svjetskih stručnjaka iz područja forenzičkih znanosti prepoznala je problem i ponudila rješenja u razgraničavanju ovih dvaju pojmova. Tako Champod (2009) individualizaciju definira kao poseban slučaj identifikacije u kojemu je objekt individualiziran samo kada se sam nalazi u određenoj klasi. S ovakvim se pristupom slaže i Kaye, koji smatra da je svaka identifikacija klasifikacija, bez obzira na veličinu razreda u koji se objekti svrstavaju. U tome slučaju, objekt koji je individualiziran bit će jedini svrstan u određenome razredu (Kaye, 2009). S ovim pristupom problematici slažu se i vodeći autori suvremenih udžbenika iz pojedinih područja forenzike (Rudin i Inman, 2015; Houck, 2015; Saferstein, 2015).

Valja naglasiti da je razgraničavanje i značenje pojmova identifikacije i individualizacije bilo temom brojnih polemika i radova u kojima autori pristupaju samome značenju pojmova s filozofskoga i epistemološkoga gledišta. Tako Thornton i Peterson (Thornton i Peterson, 1997) individualizaciju tumače kao krajnji cilj u forenzičkim znanostima, što je u skladu i s temeljnom idejom Paula Kirka, koji je kriminalistiku prozvao znanostju individualizacije (Kirk, 1963). Međutim, Thornton i Peterson napominju da je individualizacija moguća samo u vjerojatnosnome smislu, odnosno u gotovo svakome slučaju nije moguće trag ili objekt usporedbom povezati s jedinstvenim izvorom u odnosu na sve druge potencijalne izvore na svijetu koji u tome trenutku postoje ili su postojali neposredno prije same analize traga ili objekta. Individualizacija traga ili objekta, u pravome smislu riječi i prema značenju navedenome u projektu Forenzično-kriminalističko nazivlje, moguća je samo u slučajevima kada je skup potencijalnih izvora traga ili objekta takav da je moguće usporediti trag ili objekt sa svakim potencijalnim izvorom iz skupa u razumnome vremenskom roku. Ovakvi su slučajevi mogući, no u praksi se istražitelji susreću s mnogo većim skupom potencijalnih izvora. Saks i Koehler savjetuju da se pojmovima individualizacije i identifikacije pristupi na znanstveni način, i to tako da su korištene metode prilikom analize traga ili objekta odobrene u znanstvenoj zajednici, ponovljive – i da je poznata njihova stopa pogreške (Koehler i Saks, 2009), pozivajući se tako na Daubertov standard koji je iz temelja promijenio način tumačenja iskaza vještaka u pravosudnome sustavu Sjedinjenih Američkih Država (Anđelinović i sur., 2018). Daubertov standard odnosi se na sučevu odgovornost ocjene nalaza i mišljenja vještaka, odnosno ocjene je li metodologija rabljena za potrebe vještačenja prihvaćena u znanstvenoj

zajednici, odnosno je li ona objavljena i recenzirana i koja je stopa pogreške metode te je li ta stopa pogreške prihvatljiva (Hutchinson i Ashby, 1993). Saks i Koehler savjetuju da se u pravosudnome sustavu treba oprezno rabiti pojam individualizacije i preporučuju da se u praksi upotrebljava pojam identifikacije, uz konkretne podatke koji opisuju rezultate i metode korištenja u vještačenju, jer bi se korištenjem pojma individualizacije mogla ugroziti uloga vještaka u sudskome postupku svodeći njegove nalaze i mišljenja na apsolutnu istinu (Koehler i Saks, 2009).

Uzevši u obzir predložene definicije i objašnjenja pojmova identifikacije, individualizacije i klasifikacije, u projektu Forenzično-kriminalističko nazivlje predložene su definicije za koje smatramo da uključuju sve potrebne stavke dosadašnjih definicija, ali jasno razgraničavaju pojedini pojam. Iako sadržavaju elemente koje je upotrebljavao i Modly (Modly i sur., 2008), predložene su definicije više u skladu s internacionalnim definicijama ovih pojmova i njihovim različitim tumačenjima, što može omogućiti i bolje razumijevanje literature na engleskome jeziku, i biti od velike pomoći u pisanju znanstvenih i stručnih radova, i na hrvatskome, i na engleskome jeziku.

Prijedlog definicija:

identifikacija (engl. *identification*): postupak utvrđivanja obilježja objekta ili traga koja ga čine onim što jest;

klasifikacija (engl. *classification*): postupak svrstavanja objekta i/ili traga u skupinu na temelju zajedničkih obilježja. Kao dopušteni naziv za ovaj je pojam predložen klasna identifikacija;

individualizacija (engl. *individualization*): postupak kojim se utvrđuje da objekt ili trag potječe od točno određenoga, jedinstvenoga izvora. Kao dopušteni naziv za ovaj pojam predložen je individualna identifikacija.

3. ZAKLJUČAK

Ovdje primijenjen, uvjetno rečeno, strogi pristup definiranju pojmova identifikacija, individualizacija i klasifikacija odabran je jer se u praksi i u medijima oni često poistovjećuju. Poistovjećivanje tih pojmova može dovesti do određenih nesporazuma, što je u pravnome sustavu nužno izbjeći. Naime, ako sudski vještak na sudu vještači da je trag individualiziran, pritom ne imajući na umu što po svojoj definiciji taj pojam obuhvaća, tada osobi koja razlikuje ova dva pojma to može značiti da je trag doveden u vezu s određenim počiniteljem i da ne postoji mogućnost da se sporni trag može povezati s nekom drugom osobom na cijelome svijetu. Važnost razlikovanja ovih pojmova još je veća ako se uzme u obzir internacionalizacija policije i pravosuđa u Europskoj uniji u procesuiranju kaznenih djela, kao i internacionalizacija znanosti.

Nadamo se da će forenzičnim stručnjacima, kao i studentima, itekako biti koristan pojmovnik forenzičnoga nazivlja kojemu će se nakon završetka projekta moći pristupiti na mrežnim stranicama Strune. Uz navedene pojmove, tijekom projekta rješava se problematika većega broja pojmova čiji prijevodi na hrvatskome jeziku ne postoje. Nakon završetka projekta bit će definirani temeljni pojmovi iz područja obuhvaćenih projektom te da će se

veći broj stručnjaka uključiti i u daljnja upotpunjavanja pojmovnika forenzičnih znanosti i kriminalistike.

IZVORI FINANCIRANJA: Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom STR-2019-09-2.

IZJAVA O ODRICANJU ODGOVORNOSTI: Stavovi i mišljenja izražena u ovome radu pripadaju autorima, i ne moraju nužno biti jednaki onima Hrvatske zaklade za znanost i matičnih ustanova autora.

LITERATURA

1. Anđelinović, Š., Bašić, Ž. i Kružić, I. 2018. *Znanstvena metodologija i statistika u forenzici*. Split: Redak.
2. Anđelinović, Š., Sutlović, D., Erceg Ivkošić, I., Škaro, V., Ivkošić, A., Paic, F., Režić, B., Definis-Gojanović, M. i Primorac, D. 2005. Twelve-year experience in identification of skeletal remains from mass graves. *Croat Med J*, 46, 530.-9.
3. Bell, S. (2008). *Encyclopedia of forensic science*. New York: Infobase Publishing.
4. Champod, C. (2009). *Identification and individualization*. Wiley Encyclopedia of Forensic Science. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Ltd.
5. Džijan, S., Curic, G., Pavlinić, D., Marcikić, M., Primorac, D. i Lauc, G. 2009. Evaluation of the reliability of DNA typing in the process of identification of war victims in Croatia. *J Forensic Sci*, 54, 608.-9.
6. Europski parlament 2016. Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ.
7. Facial Identification Scientific Working Group (2012). *FISWG Glossary* (https://www.fiswg.org/FISWG_Glossary_v1.1_2012_02_02.pdf – 16. 1. 2019.)
8. Gačić, M. (2004). *Englesko-hrvatski rječnik prava, međunarodnih odnosa, kriminalistike i forenzičnih znanosti, kriminologije i sigurnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak.
9. Gornik, I., Marcikić, M., Kubat, M., Primorac, D. i Lauc, G. 2002. The identification of war victims by reverse paternity is associated with significant risks of false inclusion. *Int J Legal Med*, 116, 255.-7.
10. Houck, M. M. (2015). *Professional issues in forensic science*. Cambridge, Massachusetts, SAD: Academic Press.
11. Hrvatska zaklada za znanost (2019) (<http://www.hrzz.hr/> – 16. 1. 2019.)
12. Hutchinson, C. T. i Ashby, D. S. 1993. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.: Redefining the Bases for Admissibility of Expert Scientific Testimony. *Car-doza L. Rev.*, 15, 1875.

13. Janković, S., Besenski, N., Bušić, Ž., Dujić, Ž., Buca, A., Mašković, J., Lušić, I. i Primorac, D. 2000. Craniocerebral war missile injuries: clinical and radiological study. *Acta Neurochir (Wien)*, 142, 101.-2.
14. Janković, S., Bušić, Z. i Primorac, D. 1998. Spine and spinal cord war injuries during the war in Croatia. *Mil Med*, 163, 847.-9.
15. Kamenjarin, K. K. (2017). *Stručni studij kriminalistika – nedoumice oko prijevoda termina “kriminalistika” na engleski jezik*. Policija i sigurnost, 26(1).
16. Kaye, D. H. (2009). *Identification, individualization and uniqueness: What's the difference?*. *Law, Probability and Risk*, 8 (85.-94).
17. Kirk, P. L. 1963. The ontogeny of criminalistics. *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.*, 54, 235.
18. Koehler, J. J. i Saks, M. J. 2009. Individualization claims in forensic science: Still unwarranted. *Brook. L. Rev.*, 75, 1187.
19. Marjanović, D., Durmić-Pašić, A., Kovačević, L., Avdić, J., Džehverović, M., Haverić, S., Ramić, J., Kalamujić, B., Lukić Bilela, L., Škaro, V., Projić, P., Bajrović, K., Drobnjić, K., Davoren, J. i Primorac, D. 2009. Identification of skeletal remains of Communist Armed Forces victims during and after World War II: combined Y-chromosome (STR) and MiniSTR approach. *Croat Med J*, 50, 296.-304.
20. Marjanović, D., Hadžić Metjahić, N., Cakar, J., Džehverović, M., Dogan, S., Ferić, E., Džijan, S., Škaro, V., Projić, P., Madžar, T., Rod, E. i Primorac, D. 2015. Identification of human remains from the Second World War mass graves uncovered in Bosnia and Herzegovina. *Croat Med J*, 56, 257.-62.
21. Modly, D. (1998). *Priručni kriminalistički leksikon*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
22. Modly, D., Šuperina, M., Korajlić, N. (2008). *Rječnik kriminalistike*. Zagreb: Strukovna udruga kriminalista.
23. Primorac, D., Anđelinović, S., Definis-Gojanović, M., Drmić, I., Režić, B., Baden, M. M., Kennedy, M. A., Schanfield, M. S., Skakel, S. B. i Lee, H. C. 1996. Identification of war victims from mass graves in Croatia, Bosnia, and Herzegovina by use of standard forensic methods and DNA typing. *J Forensic Sci*, 41, 891.-4.
24. Rudin, N., Inman, K. (2000). *Principles and practice of criminalistics: the profession of forensic science*. Boca Raton, Florida, SAD: CRC Press.
25. Saferstein, R. (2011). *Criminalistics – An Introduction to Forensic Science*. Boston: Prentice Hall.
26. Scientific Working Group for Shoeprints and Tire Tread Evidence (2013). *Standard for Terminology Used for Forensic Footwear and Tire Impression Evidence* (https://www.nist.gov/sites/default/files/documents/2016/10/26/swgtread_15_standard_for_terminology_used_for_forensic_footwear_and_tire_impression_evidence_201303.pdf – 16. 1. 2019.)

27. Scientific Working Group On Friction Ridge Analysis (2013). *Standard Terminology of Friction Ridge Examination (Latent/Tenprint)*. 8 (https://www.nist.gov/sites/default/files/documents/2016/10/26/swgfast_standard-terminology_4.0_121124.pdf – 16. 1. 2019.)
28. Thornton, J. I. i Peterson, J. 1997. The General Assumptions And Rationale Of Forensic Identification. *Modern Scientific Evidence: The Law And Science Of Expert Testimony*, 2, 13.

Summary

Toni Ljubić, Ivana Kružić, Šimun Andelinović, Bruno Nahod, Perina Vukša Nahod, Željana Bašić

Challenges of the Forensic and Criminal Investigation Terminology Project in Defining Terms from Identification Domain

Croatian vocational terminology project (Struna), under the name of Forensic-Criminalistic Terminology is an ongoing project by the Croatian Science Foundation that started in April 2018 and is planned to end in October 2019. The project envisages the definition of 3000 terms from the areas such as crime scene investigation (CSI), contemporary criminal theories and executive management, forensic processing of biological, chemical and physical traces, forensic ballistics and toolmark examination, dactyloscopy, forensic analysis of disputed documents and money, and mass disasters and mass graves. During the project, the authors met with numerous challenges in aligning and modernizing the terminology, and in this paper they will propose solutions to define the concepts of identification, classification and individualization, which are often used in forensic practice, but in a misleading and inappropriate context.

Keywords: Croatian Science Foundation, Struna, forensic-criminalistic terminology, identification, classification, individualization.

DAMIR JURAS*

Alkotestiranje policijskih službenika

Nadležni rukovoditelj ovlašten je, prilikom otpreme u službu, tijekom službe i nakon njihova povratka iz službe, provjeriti psihofizičku sposobnost policijskih službenika za obavljanje službe, što uključuje i pravo da ih podvrgne ispitivanju prisutnosti alkohola ili drugih opojnih sredstava u organizmu (čl. 170. i 171. Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika, NN 89/10., 76/15.). Upravni sud u Osijeku, u presudi poslovni broj: 2 UsI-867/17-10 od 19. prosinca 2017.¹, istaknuo je stajalište da je izdavanje zapovijedi za alkotestiranje policijskog službenika diskrecijsko pravo koje proizlazi iz citirane ovlasti nadležnog rukovoditelja.

Iz obrazloženja:

„Iz osporavanih rješenja proizlazi kako je tužitelj proglašen odgovornim što je dana 9. prosinca 2015., nakon povratka u službene prostorije policijske postaje, oko 16,30 sati, odbio alkotestiranje po usmenoj zapovijedi načelnika policijske postaje, iako je postojala sumnja da je pod utjecajem alkohola. (...)

Iz podataka spisa proizlazi da je u provedenom postupku nedvojbeno utvrđeno kako se tužitelj dana 9. prosinca 2015. oko 14,00 sati, udaljio iz prostorija policijske postaje radi privatnih obveza, a radno vrijeme bilo je do 15,30 sati. Također je utvrđeno kako se tužitelj istoga dana u 16,28 sati vratio u policijsku postaju, obučen u policijsku odoru, a kako to proizlazi iz iskaza tužitelja u upravnom postupku, radi pregledavanja pošte i odrađivanja hitnih poslova. Prilikom povratka tužitelja u Policijsku postaju, istome je od strane šefa smjene (...), priopćeno kako je načelnik navedene postaje izdao zapovijed za alkotestiranje tužitelja. U svom iskazu tužitelj je naveo kako je primio na znanje zapovijed te kako je šefu smjene priopćio da se prvenstveno mora konzultirati s odvjetnikom te je u svezi alkotestiranja kontaktirao i sa samim načelnikom, a kako bi utvrdio razloge alkotestiranja. Zatim je vidljivo kako tužitelj alkotestiranju nije pristupio u naredna dva sata, nakon izdavanja zapovijedi pa je načelnik zapovijed povukao oko 18,37 sati toga dana.

* dr. sc. Damir Juras, MUP RH, Split, Hrvatska.

¹ Žalba tužitelja protiv navedene presude odbijena je presudom Visokog upravnog suda Republike Hrvatske poslovni broj: Usž-793/18-2 od 22. 11. 2018., kojom su u cijelosti potvrđena utvrđenja i stajališta prvostupanjskog Upravnog suda.

Dakle, iz ovako utvrđenog činjeničnog stanja proizlazi da se alkotestiranje tužitelja trebalo provesti u svezi njegova rada u službi, odnosno pri povratku u službu te na takvo utvrđeno činjenično stanje nema utjecaja činjenica što je smjena tužitelja završila oko 15,30 sati istog dana, budući da je iz njegova iskaza i stanja spisa tuženika vidljivo kako se spomenuti vratio u policijsku postaju, obučen u odoru, a radi izvršavanja preostalih radnih zadataka i provjere eventualnih hitnih poslova.

Nadalje, sporno alkotestiranje naredio je načelnik policijske postaje, a koji u smislu odredbe čl. 171. Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika, kao nadležni rukovoditelj, ima mogućnost, pa i obvezu², provjeravati psihofizičko stanje policijskih službenika, nakon njihova povratka iz službe, dok tužitelj kao policijski službenik, a prema članku 33. Zakona o policiji ima dužnost i izvan radnog vremena odazvati se pozivu nadređenog rukovoditelja radi poduzimanja mjera i radnji za obavljanje neodgodivih poslova i zadaća te je dužan po nalogu nadređenog rukovoditelja poslove obavljati i duže od radnog vremena. Sukladno s člankom 4. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima (NN 76/09., 92/14.) policijski službenik obavlja policijski posao i primjenjuje policijske ovlasti na temelju zapovijedi nadređenog.

Uzimajući u obzir prethodno opisano činjenično stanje i citirane zakonske odredbe, utvrđeno je kako je načelnik predmetne policijske postaje imao sve ovlasti zapovjediti alkotestiranje tužitelja, prilikom njegova povratka iz službe, kao što je vidljivo da tužitelj nije postupio po toj zapovijedi, budući da se nije podvrgnuo alkotestiranju. Pri tome tužitelj ne navodi ni jedan zakonski razlog prema kojem spomenuti ne bi bio u obvezi podvrgnuti se alkotestiranju, a u situaciji kada se on vraća u policijsku postaju, obučen u odoru, radi izvršavanja preostalih poslova za koje je bio zadužen toga dana. Činjenica, odnosno razlog, radi kojega je načelnik zatražio alkotestiranje tužitelja ne predstavlja relevantnu okolnost niti utječe na zakonitost zapovijedi, a ista bi smisljeno odredbama članka 170. i 171. Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika bila sporna samo ukoliko bi se njezinim izvršenjem činilo kazneno djelo, a što ovdje nije slučaj.

Stoga je predmetna zapovijed izdana u skladu s ovlastima načelnika te na zakonitost izdavanja zapovijedi nema utjecaja činjenica da saslušani svjedoci nisu primijetili kako se tužitelj čudno ponaša ili da ostavlja dojam alkoholizirane osobe, već je diskrecijsko pravo istoga kao rukovodeće osobe da vodi brigu o psihofizičkom stanju policijskih službenika prilikom njihova rada u službi i povratka iz službe. S obzirom na to da se tužitelj nije podvrgnuo alkotestiranju u iduća dva sata od izdavanja zapovijedi, pravilno je stajalište tuženika da je iz njegova ponašanja vidljivo kako je odbio izvršiti zapovijed, dok su u potpunosti neosnovani navodi tužitelja o tome da zapovijed nije izvršio jer se htio konzultirati s odvjetnikom, budući da sud smatra kako su ti navodi i sam postupak vodili k odugovlačenju, odnosno izbjegavanju alkotestiranja. Isto tako u potpunosti je logično i životno to što je načelnik povukao pred-

² „Pravo i dužnost za policijskog službenika znači da on određenu radnju smije ili mora poduzeti isključivo na način koji propisuje zakon, ali i u situacijama kad to zakon propisuje ili, bolje rečeno, dopušta.“, Gjenero D., Gluščić, S., Helebrant, R., Lalić, G., Policijska i građani: priručnik za građane, MUP RH i HHO, Zagreb, 2005., str. 5.; „Dakle, kad je policijski službenik zakonom ovlašten da poduzme određenu ovlast, to znači da on u konkretnoj životnoj situaciji istovremeno ima i pravo i dužnost da tu ovlast poduzme ako su ispunjeni uvjeti za primjenu te ovlasti (...)“; Juras, D., Povrede službene dužnosti policijskih službenika, Policijska i sigurnost, MUP RH, broj 4/2012., str. 733.

metnu zapovijed nakon dva sata, od njezina izdavanja, jer se alkotestiranjem nakon proteka toliko vremena više ne bi mogla postići svrha zapovijedi. Međutim, povlačenje zapovijedi nema utjecaja na utvrđeno činjenično stanje, a posebno činjenicu da se tužitelj nije podvrgnuo alkotestiranju, unatoč izdanoj zapovijedi. (...).

Slijedom svega iznesenoga, sud smatra da su ostvarena sva bitna obilježja teže povrede službene dužnosti iz članka 96. stavka 1. točke 7. Zakona o policiji, jer je tužitelj kao policijski službenik odbio postupiti po zapovijedi nadređenoga, u svezi alkotestiranja te se radi o nedoličnom ponašanju u službi, odnosno izvan službe, koje šteti ugledu policije. Tužitelj je kao policijski službenik bio svjestan da se radi o neodgovarajućem ponašanju, budući da je iskazao upornost prilikom odbijanja izvršavanja zapovijedi te je svojim ponašanjem doveo u pitanje uredno funkcioniranje službe.“

Engl.: *Alcohol Testing of Police Officers*

DAMIR JURAS*

Odvojenost disciplinske i prekršajne odgovornosti policijskih službenika

Presudom poslovni broj: 2 UsI-634/17-12 od 28. studenoga 2018., Upravni sud u Rijeci podržao je stajalište disciplinskih tijela Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (prvostupanjski Disciplinski sud u Rijeci i drugostupanjski Disciplinski sud u Zagrebu) da se za isti događaj može voditi disciplinski postupak protiv policijskog službenika iako je u vrijeme vođenja (tog) disciplinskog postupka već postojala pravomoćna presuda nadležnog prekršajnog suda kojom je utvrđena prekršajna odgovornost (tog) policijskog službenika.

U konkretnom slučaju, policijski je službenik proglašen odgovornim za težu povredu službene dužnosti, opisanu čl. 96. st. 1. t. 7. Zakona o policiji¹ – „nedolično ponašanje u službi ili izvan službe kada šteti ugledu policije“, jer je upravljajući službenim vozilom, zbog nedržanja potrebnog razmaka², prouzročio prometnu nesreću udarivši prednjom stranom službenog vozila u stražnji dio drugog vozila.

Zakon o policiji propisao je da kaznena odnosno prekršajna odgovornost ne isključuje odgovornost za povredu službene dužnosti ako djelo koje je predmet kaznenog ili prekršajnog postupka ujedno predstavlja i povredu službene dužnosti (čl. 93. st. 3.).³

U navedenoj je presudi Sud jasno istaknuo da disciplinski postupak nema obilježja pravoga kaznenog progona, da se u prekršajnom i disciplinskom postupku štite različiti objekti zaštite odnosno da ti postupci imaju različitu svrhu, da je dopušteno u nacionalnom zakonodavstvu propisati različite sankcije za isto djelo (radnju) ako je to nužno radi posti-

* dr. sc. Damir Juras, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Split, Hrvatska.

¹ Zakon o policiji, NN 34/11., 130/12., 89/14., 151/14., 33/15., 121/16.

² Novčanom kaznom u iznosu od 500,00 kuna kaznit će se za prekršaj vozač koji ne drži potreban razmak kad se kreće iza drugog vozila (čl. 109. st. 2. Zakona o sigurnosti prometa na cestama, NN 67/08., 48/10., 74/11., 80/13., 158/13., 92/14., 64/15., 108/17.).

³ Detaljnije o zakonskoj regulativi, teorijskim stajalištima i sudskoj praksi o odvojenosti i usporednosti kaznene ili prekršajne i disciplinske odgovornosti policijskih službenika, vidi u: Juras, D., Odvojenost disciplinske i kaznene odnosno prekršajne odgovornosti policijskih službenika, Policija i sigurnost, god. 22, broj 2, 2013., str. 268.-283.

zanja potpunog (učinkovitog) odgovora na kršenje zakona, te da bi primjena načela *ne bis in idem* u slučaju istovremenog počinjenja prekršaja i povrede službene dužnosti dovela do apsurdnih i neprihvatljivih posljedica u vidu izbjegavanja pravne odgovornosti počinitelja.⁴

Iz obrazloženja:

„Sud, prije svega, otklanja primjenjivost načela *ne bis in idem* (čl. 29. st. 1. i čl. 31. st. 2. Ustava Republike Hrvatske, „Narodne novine“, broj 59/90, 135/97, 8/98 – proć. Tekst, 113/00, 124/00 – proć. Tekst, 28/01, 41/01 – proć. Tekst, 55/01 – ispr., 76/10, 85/10 – proć. Tekst i 5/14; čl. 4. Protokola 7. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, te čl. 6. Konvencije, „Narodne novine – Međunarodni ugovori“, broj 18/97) u predmetnom slučaju. Odredbom članka 4. stavka 1. Protokola 7. uz Konvenciju propisano je da se nikome ne može ponovno suditi niti ga se može kazniti u kaznenom postupku iste države za kazneno djelo za koje je već pravomoćno oslobođen ili osuđen u skladu sa zakonom i kaznenim postupkom te države. Pri tome se pojam istog djela ustaljeno interpretira kao djelo koje proizlazi iz istih činjenica ili iz činjenica koje su u biti iste (Europski sud za ljudska prava, predmet *Zoloutkhin protiv Rusije*, zahtjev br. 14939/03, presuda od 10. veljače 2009., § 82., te predmet *Maresti protiv Hrvatske*, zahtjev br. 55759/07, presuda od 25. lipnja 2009., § 62. i 63.). Međutim, za razliku od kaznenog i prekršajnog postupka, disciplinski postupak u svjetlu Konvencije nema obilježja pravoga kaznenog progona, niti je u kontekstu disciplinskog postupka za zaključak o povredi načela *ne bis in idem* dovoljno utvrditi da se istu osobu u disciplinskom postupku tereti za djelo činjenični opis kojega je jednak radnji za

⁴ Kada bi pravomoćna presuda u prekršajnom postupku isključivala mogućnost disciplinskog sankcioniranja policijskog službenika ili kada bi izvršna odluka u disciplinskom postupku isključivala mogućnost vođenja prekršajnog postupka za isti životni događaj, tada bi, primjerice, policijski službenik koji je prekršajno kažnjen za nasilje u obitelji ili prometnu nesreću službenim vozilom pod utjecajem alkohola ili narušavanje javnog reda i mira tučnjavom na javnome mjestu, izbjegao disciplinsku odgovornost za težu povredu službene dužnosti ili bi, u suprotnom slučaju, izbjegao odgovornost za počinjeni prekršaj. Svaka od navedenih mogućnosti neprihvatljiva je: policijski službenik, kojemu je jedna od temeljnih zadaća sprječavanje i otkrivanje kaznenih djela i prekršaja te prikupljanje podataka o tim djelima i njihovim počiniteljima odnosno dovođenje počinitelja kaznenih djela i prekršaja nadležnim tijelima (čl. 3. st. 1. t. 3. i 4. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, NN 76/09., 92/14.), koji u službi ili izvan službe jednom (istom) radnjom ostvari i obilježja prekršaja i obilježja povrede službene dužnosti, ne može i ne smije biti privilegirani tako da odgovara samo za jedan od navedenih oblika kršenja zakona jer se na takav način ne bi mogle zaštititi društvene vrijednosti koje štite prekršajno i službeničko zakonodavstvo (Opća svrha propisivanja i izricanja ili primjene prekršajnopравnih sankcija jest da građani poštuju pravni sustav i da nitko ne počini prekršaj, te da se počinitelji prekršaja ubuduće tako ponašaju. - čl. 6. Prekršajnog zakona, NN 107/07., 39/13., 157/13., 110/15., 70/17.; „Cilj je disciplinskog postupka osiguravanje urednog i učinkovitog djelovanja službe, te povjerenja građana u institucije i djelatnike državne službe, kroz održavanje radne discipline, te zaštitu ugleda i časti službe.“, Ustavni sud Republike Hrvatske, Odluka U-III-633/2005 od 11. 7. 2005.), a i stvorila bi se neprihvatljiva situacija da jedna kategorija osoba ne odgovara za djelo (prekršaj ili povredu službene dužnosti) iako postoje dokazi da je djelo počinila – primjerice, policijski službenik koji se, zajedno s građanima tukao i ostvario obilježja prekršaja, ne bi, za razliku od njih, odgovarao za prekršaj - ako bi prije toga bio završen disciplinski postupak ili bi policijski službenik koji je pomogao državljanima treće zemlje u nezakonitom tranzitu kroz Republiku Hrvatsku i za to bio disciplinski kažnjen izbjegao prekršajnu odgovornost za prekršaj za koji je propisana kazna zatvora do 60 dana i novčana kazna od 23.000 kuna za svakog potpomognutog stranog državljanina (čl. 225. st. 3. Zakona o strancima, NN 130/11., 74/13., 69/17., 46/18.).

koju je kažnjen u kaznenome ili prekršajnom postupku, neovisno o drugim ne manje važnim pravnim kriterijima relevantnima u kontekstu disciplinskog postupka. Naime, u domaćoj ustavnosudskoj praksi, razvijenoj u duhu prakse Europskog suda za ljudska prava (npr. odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, broj: U-III-1018/2011 od 28. veljače 2013., kao i ranije odluke navedenog Suda na koje se spomenuta odluka referira), zauzeto je stajalište da provodeći disciplinski postupak nadležno tijelo ne preuzima nadležnost kaznenog suda u svezi ocjene postojanja kaznenog djela i kaznene odgovornosti. Postupci i radnje zbog kojih se provodi određeni disciplinski postupak mogu imati i elemente prekršajnih, odnosno kaznenih djela, što ne znači da nadležna disciplinska tijela ne bi mogla provoditi disciplinski postupak. U disciplinskom postupku utvrđuje se postojanje disciplinske, a ne kaznene odgovornosti, a eventualno postojanje i prekršajne, odnosno kaznene odgovornosti ne utječe na odlučivanje o postojanju disciplinskog prijestupa. Odlukom od 28. veljače 2013. Ustavni sud Republike Hrvatske ujedno je prihvatio shvaćanja redovnih sudova zauzeta pri utvrđivanju postojanja povrede načela *ne bis in idem*, pri čemu bitni dio stajališta prvostupanjskog suda zauzetog u odnosnom slučaju: '(...) po mišljenju ovog suda, ne radi se o istovjetnom objektu zaštite. U okviru kaznenog postupka, okrivljenom se sudi zbog oštećenja tuđe stvari, dok mu se u okviru disciplinskog sudilo zbog povrede službene dužnosti. Iako je oboje rezultat istovjetnog događaja, po mišljenju suda, ne radi se o istovjetnosti djela.'

Ako se različitim inkriminacijama – ovdje prekršajnom i disciplinskom – želi zaštititi različiti objekt (tj. spriječiti različite štetne posljedice), druga vrsta progona nije zabranjena. Kazneni odnosno prekršajni postupak, s jedne strane, te disciplinski postupak, s druge strane, imaju različite svrhe (što pokazuje jasnu zakonodavnu intenciju da se, pod propisanim pretpostavkama, kazne različite povrede počinjene jednom radnjom), a standardi odgovornosti koji se postavljaju pred pojedine kategorije osoba (ovdje: policijske službenike) vezano uz službu koju obavljaju nužno su viši u odnosu na opće (po naravi stvari – minimalne) standarde ponašanja potrebne da se ne uđe u zonu kaznene/prekršajne odgovornosti, koji standardi se primjenjuju na sve građane. U prilog zaključku da određena radnja ili propuštanje ne čini nužno isto djelo (kumulativni kriterij *idem*) u kontekstu prekršajne/kaznene, odnosno disciplinske odgovornosti, zbog čega vođenje disciplinskog postupka, uz saznanje o odluci u prekršajnome/kaznenom postupku, samo po sebi ne čini povredu načela *ne bis in idem*, ide i koncepcija Europskog suda za ljudska prava o dopuštenosti usporednog odgovora države putem više vrsta postupaka komplementarnih svrha na različite aspekte društveno neprihvatljivog ponašanja, razvijena u presudi *A. i B. protiv Norveške* (zahtjevi br. 24130/11 i 29758/11, presuda od 15. studenoga 2016.). Uzgredno, prihvaćanje tužiteljeve pravne interpretacije na praktičnoj bi razini dovelo, između ostalog, do nemogućnosti disciplinskog kažnjavanja prestankom službe policijskog službenika (prema standardima ponašanja koji se očekuju od spomenute kategorije nositelja javne funkcije), tj. do obveze njegova zadržavanja u službi, i u situaciji kada inkriminirana radnja nedvojbeno čini razlog za takvu kaznu, samo zbog okolnosti da je vezano uz isti činjenični supstrat službenik već prekršajno kažnjen, u normativnom kontekstu u kojem počinjenje prekršaja nije razlog za prestanak službe po sili zakona.“

UPUTE AUTORIMA

Opće informacije

Policija i sigurnost objavljuje recenzirane znanstvene i stručne radove iz djelokruga rada policije, područja policije i policijske znanosti, kriminalistike, kaznenoga materijalnog, procesnog i izvršnog prava, međunarodnoga javnog i kaznenog prava, nacionalne sigurnosti, kriminologije, penologije, viktimologije, sudske medicine, forenzične psihologije i psihijatrije te srodnih grana (povijesti policije, forenzične antropologije, kriminalističke statistike i sl.). Također objavljuje radove u rubrikama: Iz prakse za praksu, Policijsko postupanje i sudska praksa, Pogledi i mišljenja, Prikazi i osvrti i Studentski radovi. Prije objave znanstvenih i stručnih radova provodi se postupak dvostruke anonimne recenzije. Radovi se objavljuju na hrvatskom i engleskom jeziku.

Uredništvo prima neobjavljene radove i/ili radove koji nisu upućeni drugome radi objavljivanja. Tekst rada napisan u Microsoft Wordu dostavlja se e-mailom na *policijaisigurnost@mup.hr* ili na CD/DVD-u ili USB-u na adresu:

Policijska akademija

Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost

Av. Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb

Priprema rada

Opseg ukupnog rada ograničen je, u pravilu, na 20 autorskih kartica (1 kartica ima 1800 znakova s prazninama, što znači da rad treba imati ukupno oko 36 000 znakova s prazninama). Uredništvo zadržava pravo da rukopis prilagodi općim pravilima uređivanja časopisa.

U lijevome gornjem kutu naslovne stranice rada piše se puno ime i prezime autora (ili više njih, jedan uz drugoga), a u napomenama ispod crte (fusnotama) navodi se znanstveno-nastavno i/ili nastavno zvanje, naziv ustanove u kojoj autor(i) radi i njegova funkcija. Naslov rada piše se velikim tiskanim slovima po sredini stranice te mora biti koncizan i informativan.

Nastavak rada, za recenzirane članke, sadrži sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, koji ne treba prelaziti 250 riječi i kojim se ukratko predstavlja sadržaj članka, opći prikaz teme, metodologija rada, postavljene teze i sl. Ispod sažetka pišu se ključne riječi, ali ne više od šest ključnih pojmova.

Tekst članka dijeli se na: uvod, razradu teme (koja se dijeli na poglavlja i potpoglavlja) i zaključak. Naslovi uvoda, poglavlja i zaključka pišu se velikim tiskanim slovima, a naslovi potpoglavlja malim slovima. Ako je tekst popraćen slikama, grafikonima i drugim prikazima, ispod njih treba stajati njihova numeracija i kraći opis sadržaja (legenda do dva retka). Napomena ispod crte (fusnota) služi za popratni komentar ili objašnjenje koji opsegom zadovoljavaju informativnost napomene.

Citiranje

Podaci o citiranom tekstu ili pozivanje na tuđi rad pišu se na kraju teksta ili u samom tekstu – u zagradi. Navodi se: prezime autora, godina izdanja te broj stranice ako se dio teksta citira [primjerice, za pozivanje na tekst (Dujmović, 2003) ili citiranje teksta (Modly, 1996:53)].

Na kraju rada navodi se popis literature poredane i numerirane po abecednom redu prezimena autora (ili prvog autora). Ako je više radova istog autora, oni se navode po kronološkom redu objavljivanja od novijega prema starijemu.

Radovi se citiraju na sljedeći način:

a) iz knjige

Matković, H. (2006). *Na vrelima hrvatske povijesti*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Horvatić, Ž., Cvitanović, L. (1999). *Politika suzbijanja kriminaliteta*. Zagreb: MUP RH.

b) iz članka

Solomun, D. (2006). *Ekonomski aspekti nacionalne sigurnosti*. Policijska i sigurnost, 15(1–2), 1.–21.

c) iz dijela knjige ili zbornika

Josipović, I. (1996). *Pravni i politički aspekti nastanka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju*. U: Šimonović, I., Vukas, B., Vukmir, B. (urednici). *Hrvatska i Ujedinjeni narodi*. Zagreb: Organizator, 183.–196.

d) iz diplomskog, magistarskog ili doktorskog rada ili disertacije

Pogačić, K. (2006). *Zadaci, ovlasti i mogućnosti Hrvatske gorske službe spašavanja u akcijama traganja za nestalim osobama*. Diplomski rad. Zagreb: Policijska akademija, Visoka policijska škola.

Ako se autor koristio radom objavljenim na internetu, uz navedene podatke potrebno je navesti punu adresu internetske stranice i dan kada je stranica pregledana (npr. <http://www.mup.hr> – 20. 12. 2006.).

Sažetak

Na kraju teksta prilaže se sažetak **članka** napisan u trećem licu i preveden na engleski jezik. Ispod sažetka navode se ključne riječi prevedene na engleski jezik. Za članke koji ne podliježu recenziji nije potrebno izraditi sažetak članka, već samo naslov treba prevesti na engleski jezik.

Podaci o autoru

Rukopisi (koji se ne vraćaju) i dopisi (koji među ostalim sadrže: adresu autora, telefon za kontakt i/ili e-adresu, OIB, broj žiro računa i naziv banke) Uredništvu se šalju na adresu:

Policijska akademija, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, za časopis *Policijska i sigurnost*, Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb, (policijaisigurnost@mup.hr).

Uredništvo

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

General information

The journal “**Policija i sigurnost**” (*Police and Security*) publishes reviewed scientific and professional papers from the field of police science and law enforcement, criminal investigation, substantive criminal law, criminal procedure law and correctional law, international public and criminal law, national security, criminology, penology, victimology, forensic medicine, forensic psychology and psychiatry and related fields (the history of the police, forensic anthropology, criminal investigation statistics etc.). The journal also publishes papers in the columns: From practice to practice, Police procedures and Court practice, Views and Opinions, Reviews and Comments and Student’s papers. Before scientific and professional articles are published they are subjected to double-blind peer review process. Articles are published in Croatian and English.

The Editorial Board accepts manuscripts which have not been published and/or submitted elsewhere. The manuscript written in Microsoft Word format should be sent to the e-mail address: policijaisigurnost@mup.hr or on CD/DVD or USB stick to the following address:

Policijska akademija
Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost
Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb

Manuscript preparation

A manuscript should have up to 36 000 characters with spaces. The Editorial Board reserves the right to edit the manuscript according to general rules of journal editing.

The full name of the author (or multiple authors, separated by a coma) should be printed at the left-top corner of the first page, and their research-teaching and/or teaching title, the name of the institution and their position should be written in the footnote. The title of the paper should be written in capital bold letters in the centre, and it should be concise and informative.

Furthermore, the manuscript to be reviewed, should contain an abstract in Croatian and English, not exceeding 250 words, which summarizes the contents of the article, a general review of the topic, the methodology of work, the hypothesis, etc. The abstract is followed by keywords, not more than six.

A manuscript, should contain an introduction, a body (divided into headings and sub-headings) and a conclusion. The titles of the introduction, headings and conclusion should be written in capital letters, and the subheadings titles should be written in small letters. If there are pictures, graphs and other graphic illustrations within the text, the number and the caption should be written below (legend up to two lines). Footnotes are used for additional comments or explanations.

Citing references

Information on citing references or quoting directly from the text is written at the end of the text, or within the text – in parentheses. The citing reference should include the author's surname, the year of publication, and if the part of the text is quoted directly from the text, also the page numbers should be mentioned. [For example, for citing a reference (Dujmović, 2003) or quoting (Modly, 1996:53).]

At the end of the manuscript there should be a list of references numbered and listed in alphabetical order of authors' names. If more than one item by a specific author is cited, they should be listed chronologically (the latest first).

Types of references are as follows:

a) to a book

The author's surname, initials. (year of publication). *Title*. Place of publication: Publisher.

e.g. Cormack, D. (2000). *The Research Process in Nursing*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

b) to an article in a journal

The author's surname, initials. (Year of publication). *Title of article*. Title of journal, Volume number and (part number), Page numbers of contribution.

e.g. Turnbull, F. (2007). *Acupuncture for Blood Pressure Lowering*. *Circulation*, 115(24), 3048-3049.

c) to a book chapter or conference proceedings

The author's surname, initials. (Year of publication). *Title of article*. In: The editor's surname, initials. (editors). Title of the book or of the proceedings. Place of publication: Publisher, pages.

e.g. Josipović, I. (1996). *Pravni i politički aspekti nastanka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju*. In: Šimonović, I., Vukas, B., Vukmir, B. (editors). *Hrvatska i Ujedinjeni narodi*. Zagreb: Organizator, 183.-196.

d) to unpublished theses

Rozenblit, J. W. (1985). *A conceptual basis for model-based system design*. PhD thesis. Detroit: Wayne State University.

e) to web sites

With all the above mentioned information it is necessary to write a full address of the web page and the access date, e.g. – accessed 12 July 2007).

Abstract

An abstract at the end of the manuscript should be written in the 3rd person singular and translated into English. The abstract is followed by keywords also translated into English. Abstracts are not required for those articles which are not sent to peer review. Only title of the article should be translated into English.

Information about the author

Manuscripts (non-returnable) and letters (which, among others, containing: the author's address, telephone number and/or e-mail address, personal identification number, giro account number and the bank's name) should be sent to the Editorial Board to the following address:

Policijska akademija, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, for the journal *Policija i sigurnost*, Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb, (policijaisigurnost@mup.hr).

The Editorial Board

